

3 1761 03611 5558

UNIV. OF
TORONTO
LIBRARY

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

P
Univ
G

Gothenburg. Universitetet
Årsskrift.

A

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS

ÅRSSKRIFT

BAND XVI.

1910.

UTGIFVEN PÅ BEKOSTNAD AF HÖGSKOLANS
GUSTAF-ADOLFSFOND

132434
161414

GÖTEBORG
WETTERGREN & KERBER

INNEHÅLL:

1. Göteborgs Högskolas kurs i Rom 1909. Redogörelse af ledaren och vetenskapliga uppsatser af deltagarne.
 2. Minnesskrift utgifven af filologiska samfundet i Göteborg på tioårsdagen af dess stiftande den 22 oktober 1910.
 3. Om kontamination i nutidssvenskan. Några anteckningar af *Gustaf Cederschiöld*. (Inbjudningsskrift)
-

4. Årsredogörelse 1909—1910.

I

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS KURS I ROM 1909

REDOGÖRELSE AF LEDAREN OCH VETENSKAPLIGA
UPPSATSER AF DELTAGARNE

Bind
I - XXI
+
1-114
h. p.

GÖTEBORGS HÖGSKOLA KURS I RÖM 1900

REDAKTÖR: H. L. LARSEN
UTGIVET AV LIT. & H. L. LARSEN

W

1900

INNEHÅLL.

Göteborgs Högskolas kurs i Rom 1909. Redogörelse af <i>Vilh. Lundström</i>	I—XXI
Kommentar till den romerska regionskatalogen af <i>Einar Engström</i> ..	I—76
Några studier i romerska lerlampor af <i>Axel W. Persson</i>	77—92
Nyförvärfvade latinska inskrifter utgifna af <i>Gunnar C:son Tingdal</i> , <i>Harry Armini</i> , <i>John P. Boström</i> och <i>Sophie Carlander</i>	93—108
Miscellanea	109—114
Tio arretinska skärfvor af <i>Olof Rydholm</i>	111
Några tegelstämplar af <i>Sophie Carlander</i>	113
Nyfunnen stämpel på blyrör af <i>Harry Armini</i>	113
Fragment af en grekisk inskrift af <i>E. Pontán</i>	114

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS KURS
I ROM 1909

REDOGÖRELSE

AF

VILH. LUNDSTRÖM

Den 9 okt. 1908 inlemnades af undertecknad följande skrifvelse till Högskolans Styrelse:

»I den mån som tiden för latinets studium i de svenska läroverken på senare år inskränkts och samtidigt krafvet på starkare framhållande af det antika odlingslifvets reala sidor med rätta blifvit allt lifligare, har den svenske latinlärarens svårigheter att med sin nuvarande universitetsbildning kunna fylla sin uppgift och ernå de resultat, som för landets allmänna kulturståndpunkt vore önskliga, blifvit allt större. Blott genom att på de platser, där antikens odling blomstrade och lemnat yttre spår efter sig, få tillfälle att studera densamma och blott genom att träda i ett personligt förhållande till det, som i yttre afseende finnes kvar från antiken, kan man ernå det djupa och innerliga förstående af antikens lif och odling, som behöfves för att den blifvande läraren i sin ordning skall kunna meddela sina lärjungar ett lefvande och fruktbringande vetande om mänsklighetens första afslutade stora kulturperiod. Att slutligen ett verkligt vetenskapligt arbete på området i de flesta fall har en dylik personlig förtrolighet med antikens monument till förutsättning, är utan vidare klart.

Ett flertal kulturstater ha därför också i Rom och Athen upprättat institut, till hvilkas undervisning universitetens alumner i ämnet hänvisas, så snart de ådagalagt de nödiga förkunskaperna. Vid en del universitet (t. ex. Heidelberg) har man sökt på en annan väg vinna åtminstone delvis samma resultat: man har anordnat exkursioner af studerande under en universitetsprofessors ledning till den antika kulturens länder. Då det i och för sig ytterst trängande önskemålet om ett svenskt arkeologiskt-historiskt institut i Rom icke inom afsevärd tid har några utsikter att bli realiseradt, men bristen på personer med verkligt lefvande klassisk bildning säkerligen kommer att snart nog utgöra en ytterst kännbar lucka i vårt svenska kulturarbete, har sedan flere

är den tanken hos mig mognat, att den andra ofvan antydda vägen borde försökas. Och det synes mig då icke vara för Göteborgs Högskola alldeles olämpligt eller betydelselöst, om den härvid toge initiativet och visade vägen genom ett första experiment.

Efter att noga och länge hafva genomtänkt saken i alla dess detaljer skulle jag alltså härmed vilja anhålla om Styrelsens be-
myndigande att få *under april och maj månader 1909 förlägga min undervisning till Rom.*

Jag beder genast få tillägga, att jag anser villkoret för begagnande af detta tillstånd vara *dels* att minst fem af Högskolans nuvarande lärjungar förklara sig ämna deltaga i de ifrågasatta kurserna i Rom, *dels* att jag kan på privat väg anskaffa och ställa till Lärarerrådets förfogande en summa af Tvåtusén (2,000) Kronor att af Lärarerrådet på ansökan utdelas åt lärjungar vid Högskolan i 4 à 5 stipendier för resan till och vistelsen i Rom.

Den undervisning jag under april och maj i Rom ämnade meddela, skulle blifva ungefär följande: (*här meddelades förslag till läseordning*). Dessutom vore det min afsikt att på nedresan i Regensburg, Verona och Fiesole demonstrera därvarande monument från romartiden samt föreläsa öfver därmed sammanhängande spörsmål.

Själfklart är, att alla dessa olika föreläsningar och öfningar skulle i alla afseenden tillgå och betraktas såsom föreläsningar och öfningar vid Högskolan, på vanligt sätt diariesföras såsom sådana och vara tillgängliga endast för Högskolans vederbörligen för terminen inskrifna lärjungar eller för auskultanter, som erlagt stadgad afgift.

Slutligen beder jag få tillägga att liksom jag naturligen själf bestrider mina egna omkostnader, icke heller för några andra, utan tvifvel för sakens anordnande nödvändiga utgifter några kraf på anslag ur Högskolans medel behöfva af Styrelsen befaras. *

Denna ansökan tillstyrktes den 30 oktober af Högskolans Lärarerad och blef den 3 december af Styrelsen bifallen.

Därmed var det länge planlagda försöket att anordna en filologisk-ärkeologisk universitetskurs i Rom för svenska studenter definitivt beslutet.

Redan innan Styrelsens bifall erhöles, hade emellertid de förberedande åtgärderna för sakens realiserande måst begynna. Den viktigaste frågan, anskaffande af de utfästa 2,000 kronorna till stipendier åt blifvande deltagare, var till och med redan löst, i det att en af undertecknad under höstens lopp i Högskolans aula hållen serie offentliga föreläsningar »Bilder ur den eviga stadens historia» inbragt netto omkring 2,300 Kronor, hvaraf 2,000 Kronor på utlofvadt vis kunde ställas till Lärarérådets förfogande i och för fem stipendier å 400 Kronor, hvilka stipendier sedermera tilldelades fil. kandidaterna Einar Engström och Sophie Carlander samt studerandena Harry Armini, Olof Rydholm och John Boström. Den öfverskjutande summan användes som bidrag till inköp af den till seminariebibliotek i Rom behöfliga litteraturen.

Likaså hade plan för undervisningens ordnande under vårterminen såväl före resan som under resan och i Rom måst uppgöras. Efter några smärre ändringar tedde sig denna plan sålunda:

a) under jan.—mars:

Enskilda föreläsningar: onsd. och fred. kl. 9 f. m.: *Den romerska topografiens källor och historia*; — onsd. kl. 10 f. m.: *Inledning till den romerska epigrafiken*. Rum 4.

Öfningar: torsd. kl. 5 e. m., *på grundval af Rönströms lärobok i Roms topografi*. Rum 4.

Seminarieöfningar: tisd. kl. 5—7 e. m., *öfver valda texter af historiskt och arkeologiskt innehåll*. Rum 3.

b) april och maj i Rom å lokal, som senare tillkännagifves:

Enskilda föreläsningar: månd., tisd. och torsd. kl. 9 f. m.: *Roms äldsta historia*; fred. kl. 9 f. m.: *Romerska privatantikviteter*.

Seminarieöfningar: tisd. kl. 3—5 *Mirabilia Romae* samt lösning af lättare arkeologiska uppgifter.

Demonstrationer af Roms antika monument månd., tisd., torsd. och fred. kl. 10,30 f. m.—12,30 e. m.

Exkursioner i Latium en dag i veckan, i regel lördagar.

Offentliga föreläsningar 15 april—15 maj torsd. kl. 8—9 e. m.: *Svenskt studielif i Rom under gångna århundraden*.

Såsom af denna plan framgår, var undervisningen hemma i Göteborg under jan.—mars 1909 afsedd att vara en direkt förberedelse till resan. De studerande från annat håll, som framställde begäran att få deltaga i kursen, erhöles också uppmaning

att deltaga i undervisningen vid Högskolan allt från terminens början. Af dessa inställde sig också tvänne, näml. mag. E. Pontán från Helsingfors och stud. Axel W. Persson från Lund, hvarjämte 6 af Högskolans redan förut inskrifna studerande anmälde sig till terminens speciella undervisning i latin. Dessa åtta blefvo också de slutliga deltagarne i Romresan, nämligen:

Armini, Harry, fil. stud., född 1885, stud. 1906.

Boström, John P., fil. stud., född 1886, stud. 1907.

Carlander, Sophie, fil. kand., född 1883, stud. 1904.

Engström, Einar, fil. kand., född 1884, stud. 1903.

Persson, Axel W., fil. stud., född 1888, stud. 1906.

Pontán, Einar, fil. mag., född 1884, stud. 1901.

Rydholm, Olof, fil. stud., född 1887, stud. 1906.

Tingdal, Gunnar C:son, fil. stud., född 1888, stud. 1908.

I Göteborgs samhälle hade intresset för »studenternas Romresa» varit mycket lifligt, och allmänheten hade ju såsom betalande åhörare vid föreläsningsserien direkt medverkat till företagets realiserande. Många små tjänster och små gåfvor från olika håll vittnade också under förberedelsetiden om detta intresse. Den största och mest uppoffrande tjänsten bevisades af fröken *Ebba Atterbom*, som på eget initiativ och utan ersättning under febr. och mars meddelade de för Romresan bestämda studenterna undervisning i italienska. Att de unga Romfararne sedermera allt från första stunden i Italien hade så jämförelsevis lätt att reda sig, därför hade de till största delen fröken Atterboms nitiska och skickliga undervisning att tacka. Några föreläsningar i italiensk konsthistoria af docent *Axel Romdahl*, särskildt hållna för deltagarne, voro äfven af mycken nytta.

För den teoretiska förberedelsen i filologiskt och arkeologiskt afseende blef den till buds stående tiden från terminens början 22 jan.—24 mars väl kort, och mot slutet måste stark forcering med extra timmar inträda för att de absolut nödvändiga kurserna i topografi och epigrafik skulle medhinnas. Emellertid medhunnos dessa kurser, om också med någon öfveranstängning för undertecknad, som dessutom hade att ombesörja hela resplanen för de vid längre resor i allmänhet alldeles oerfarna deltagarne.

Såsom exempel på dessa förberedelser kan meddelas den promemoria, som utfärdades ett par veckor före afresan:

Preliminär reseplan.

Mars 24 afr. fr. Göteborg kl. 3.51 e. m.
 Natten i Malmö.
 » 25 afr. fr. Malmö kl. 9 f. m. ank.
 till Berlin kl. 7.47 e. m.
 Natten i Berlin.
 » 26 afr. fr. Berlin kl. 7.20 f. m.
 ank. till Regensburg kl. 4.09
 e. m. Natten i Regensburg.
 » 27 afr. fr. Regensburg kl. 1.41 e. m.
 ank. till Innsbruck kl. 9.50
 e. m. Natten i Innsbruck.
 » 28 afr. fr. Innsbruck kl. 10.10
 f. m. Uppehåll i Brenner-
 passet 11.46—4.56. ank. till
 Sterzing kl. 5.28. Natten i
 Sterzing.
 » 29 afr. fr. Sterzing kl. 10 f. m.
 ank. till Verona 4.14 e. m.
 Natten i Verona.
 » 30 hela dagen i Verona.
 » 31 afr. fr. Verona kl. 10.29 f. m.
 ank. till Florens kl. 4.25 e. m.
 Natten i Florens.
 April 1 hela dagen i Florens—Fiesole.
 » 2 afr. fr. Florens kl. 7.2 f. m.
 ank. till Rom kl. 1.10 e. m.

*Föreläsningar och demonstrationer
under resan:*

i Regensburg den 27 mars kl. 9-11 f. m.
 i Sterzing » 28 » » 7-8 e. m.
 i Verona » 30 » » 9-11 f. m.
 och 6-7 e. m.
 i Fiesole » 1 april på e. m.

Resekostnaderna.

Beräknad för 3:e klass på tågen
 i Sverige, Tyskland och Österrike, 2:a
 klass i Italien och 1:a klass på ångbå-
 ten Trelleborg—Sassnitz kostar biljet-
 ten till Rom fram och åter *omkr. 185 kr.*

Kostnader för hotellrum och viv-
 re under ned- och uppresan *ung. 115 kr.*

Rum och vivre i Rom (därom
 vidare i nästa P. M.) *omkr. 150 kr. i*
månaden, alltså 2 mån. omkr. 300 kr.

Spårvägs- och järnvägsbiljetter
 vid exkursioner i Rom och Latium
omkr. 25 kr.

Absolut nödvändiga utgifter alltså
omkr. 625 kr.

Glöm ej att medtaga visitkort,
 studentmössa (1 maj!) och italiensk
 parlör!

* * *

Onsdagen den 24 mars på e. m. anträdde resan. Ressäll-
 skapet bestod af undertecknad med fru samt de ofvannämnda
 8 kursdeltagarne. På f. m. hade föreläsningarne pågått som van-
 ligt, och tidpunkten för afresan — dagen före Marie Bebadelse-
 dag — hade afsiktligt valts för att ingen föreläsningsdag skulle
 gå förlorad för resan genom Tyskland till det gamla romerska
 rikets gräns Donau, där i Regensburg resans första demonstration
 och föreläsning skulle äga rum. Som Trelleborg—Sassnitz-le-
 den tyvärr var blockerad af is, måste vägen tagas öfver Gjedser—
 Warnemünde. Jämte ett dygns förlängd vistelse i Florens blef
 detta den enda afvikelsen från den uppgjorda reseplanen.

Nattresor undvekos, i parentes sagdt, under hela färden,
 dels för att ej öfveranstränga de vid resor ovane deltagarne, dels
 för att bereda dem tillfälle att få något intryck af de genomresta

trakterna, genom hvilka under gangna århundraden så många svenska studerande gjort sina pilgrimsfärder till Italien — under helt andra mödor, umbäranden och besvärligheter än nutidens ungdom behöfver befara.

Första nattkvarteret togs på Turisthotellet i Köpenhamn. Den 25 på morgonen gick färden vidare, timmarne på Östersjön voro synnerligen angenäma, och på kvällen var man i Berlin. På det lilla hotell nära Anhalter Bahnhof, som hade valts med tanke på morgondagens tidiga afresa just från nämnda station, var vid var ankomst en skara Berlinsvenskar församlad. Vid ett enkelt samkväm på en närbelägen liten restaurant fingo Romfarnarne här de sista svenska tillönskningarne om lycklig resa.

Klockan 7 nästa morgon bar det vidare, och klockan 4 på e. m. passerades Donau och taget körde in i Regensburg — kursdeltagarne befunno sig inom det gamla Romas område, och studierna skulle begynna. Installeringen på »Grüner Kranz» skedde i en handvändning, och så hölls omedelbart i hotellets matsal den första föreläsningen på resan, väl också den första svenska föreläsning, som nagonsin hallits i Regensburg. Rætiens och Vindeliciens eröfring af romarne, provinsernas omfång och organisation samt speciellt anläggningen och betydelsen af *Castra Regina* behandlades. Omedelbart därpå företogs den första demonstrationen under kursen. Sträckningen af murarne för *Castra Regina* uppgicks och undersöktes, kvarvarande lemningar demonstrerades, och vid den väldiga *porta practoria* skadade kursdeltagarne för första gangen ett stort fast fornminne från romartiden.

Morgonen därpå, lörd. den 27 mars, genomgicks i nära tre timmars tid — tyvärr under besvärande köld — Regensburgs storartade antikmuseum i Ulrichskirche, där deltagarne första gangen fingo skada en samling på ort och ställe funna romerska inskrifter och fornsaker. Äfven under rådande ogynnsamma omständigheter visade det sig, hvilken ypperlig förberedelse till de rika italienska museernas studium de präktiga samlingarne i Regensburg erbjuda den från norden kommande antikvännen.

På middagen fortsattes resan till München, där uppehållet räckte i knappa två timmar, och med nästa tåg vidare till Innsbruck, där färdens fjärde nattkvarter togs i det minnesrika värds-
huset »Goldener Adler», nu ett gammaldags borgerligt hus, en

gång det förnämsta herberget i Tyrolens hufvudstad, tredje Gustafs och Andreas Hofers, Goethes och Atterboms kvarter. Lördagskvällen i »Goldener Adlers» gamla sal blef stämningsrik och en förberedelse till morgondagens för Italiafaranne stora stund: öfverskridandet af Alpernas passhöjd. Atterboms skildring af sin kväll i »Goldener Adler», af sin resa upp till Brenner och af sin känsla där, lästes högt efter kvällsvarden.

Söndagsmorgonen ingick strålände klar, och färden fortsattes upp mot Brenner. Vid Gries steg emellertid hela sällskapet af, sökte sig från den högt belägna stationen ned till Brennerstrasse och vandrade sedan till fots såsom gångna tiders pilgrimer upp till passhöjden och posthuset där. Det blef en oförgätlig vandring i Wipptalens gnistrande vinterlandskap. Från Brenner gick färden åter med järnväg till Sterzing, där uppehåll gjordes och nattkvarter togs i det historiska värdshuset »Alte Post». På kvällen hölls där en föreläsning öfver Tyrolens eröfring af romarne samt de romerska alpvägarne historia.

Klockan 4 följande eftermiddag (månd. den 29) var man i Verona. Skillnaden mellan Brenners snömassor dagen förut och den gassande solen på Veronas snustorra Corso, då vandringen från järnvägsstationen gick in i staden, gjorde naturligen ett mäktigt intryck på den unga skaran, som nu trampade sina första fjät på Italiens jord. På värdshuset »Regina d'Ungheria» voro rum till billigt pris i förväg beställda; där tillbragte kursdeltagarne sina första två nätter söder om Alperna.

Tisdagen användes till demonstrering af Verona. Det gynnsamma väder, som hittills rådt på resan, svek nu. Under hållande regn — ett regn som sedan följde ända till Rom — användes hela förmiddagen till uppgående af Gallienusmurens sträckning, ett noggrannt studium af amfiteatern, porta Borsari, porta di Leone o. s. v. Eftermiddagen ägnades helt åt de just pågående utgräfningarne af den romerska teatern. Redan under sin första studiedag i Italien hade alltså de studerande fått göra bekantskap med storartade lemningar af så typiska romerska byggnadsverk som amfiteater, teater, stadsportar och bågar — ett talande bevis för Veronas lämplighet som första italienska station för en arkeologisk kurs. Tyvärr medhunnos ej museerna; en och annan

af deltagarne torde emellertid hafva reparerat denna brist på hemvägen.

På onsdagsmorgonen gick färden till Florens, dit ankomsten skedde kl. 4 e. m. Genom direktör *Georg Stähles* vänliga hjälp hade rum till billigt pris anskaffats i det centralt belägna hotellet »Patria». På torsdagsförmiddagen demonstrerades Uffiziernas antiksamlingar så noggrannt tiden medgaf. Eftermiddagen ägnades helt åt Fiesole, dit professorn vid Istituto di studi superiori i Florens *P. E. Pavolini* hade vänligheten vara oss följaktig, och där fornminnen och museum trots ogynnsam väderlek genomgingos. Fredagen var en välbehöflig fridag för kursdeltagarne för att på egen hand något sätta sig in i italienska förhållanden. På lördags middag anträdde slutligen den långa resans sista del — färden till Rom. På ett försenadt tåg, i mörker och hållande regn, skedde ankomsten till resans mål vid 8-tiden på kvällen den 3 april.

Genom vår landsmaninnas fröken *Gunhild Petersons* vänliga hjälp hade lokal åt kursen och rum åt kursdeltagarne anskaffats. Som det var midt i påsksäsongen och dessutom tillströmningen till Rom af turister och pilgrimer denna gång på grund af Orleanska jungfruns förestående kanonisering var starkare än vanligt, hade bostadsfrågans lösning varit förbunden med betydande svårigheter och nödvändigheten att nöja sig med hvad som för rimligt pris stod att få varit bjudande. Helt nära järnvägsstationen blef nu uppe på Esqvilinen kursens lokal, fem trappor upp i *Via Farini* 5—7, där för föreläsningar och seminarieöfningar, bibliotek och samlingar ett större rum förhyrts. Sammastädes togs ock bostad af undertecknad med fru samt fyra af kursdeltagarne. Tre af de studerande funno bostad helt nära vid *via Napoli*, hvarjämte en deltagare föredrog att bo något längre bort vid *via Sicilia*.

Senare på kvällen, sedan alla installerats i sina Rombostäder, samlades man i enkelt samkväm på den välbekanta osterian vid *Fontana Trevi* för att gemensamt känna glädjen att hafva hunnit resans mål och att få börja studiearbetet i den eviga staden.

De två följande dagarne måste helt naturligt ägnas åt upppackning och nödig orientering, uppsökande af lämpliga matställen o. d. Hvad det senare beträffar, hänvisade undertecknad

deltagarna genast till Giulio Damianis trattoria i hörnet af via Montecatini och Via del Caravita, där god och synnerligen billig förplägnad erhöles och där så godt som alla sedermera under hela Romvistelsen intogo sina måltider.

* * *

Tisdagen den 6 april kunde alltså undervisningen i Rom begynna.

Enligt planen skulle ju den vanliga akademiska undervisningen icke blott oafkortad, utan till och med i ökadtt mått fortgå under den tid professor och lärjungar vistades i Rom. Så skedde ock alltigenom, i det att vanliga akademiska föreläsningar höllos 4 timmar och seminarieöfningar 2 timmar i veckan. Därtill kommo — såsom det för Romvistelsen viktigaste — fyra dagar i veckan demonstration af Roms monument och topografiska öfningar, minst 2 timmar hvarje gång. En dag i veckan var slutligen anslagen till exkursioner i Latium. Förutom exkursionsdagen hade alltså kursens ledare icke mindre än 14 timmars akademisk undervisning i veckan — en arbetsbörda, som under förhandenvarande förhållanden var nödvändig, men som naturligen i längden öfversteg hans krafter och som äfven gjorde, att trots mycket lång arbetsdag förberedelsen till hvarje särskild föreläsning eller demonstration icke alltid kunde blifva så grundlig som önskligt varit.

På de af ålder sedvanliga akademiska undervisningsdagarna månd., tisd., torsd. och fred. var äfven i Rom undervisningen koncentrerad, i det att lördagen var reserverad för exkursion (som dock ett par gånger i stället höllos på sön- eller helgdag) samt onsdagen fullständigt fri. Föreläsningar och demonstrationer voro förlagda till morgonen och förmiddagen, seminarieöfningarna, som af praktiska skäl flyttades från den i planen fastställda tisdagen till torsdagen, däremot till eftermiddagen. I allmänhet gestaltade sig en arbetsdag för deltagarna så, att de efter en kopp »café latte» med ett bröd på ett kafé inställde sig till föreläsningen kl. 9, efter hvars slut kl. 10 så godt som omedelbart vandringen anträdde ut till demonstration af monument, hvilken räckte till kl. half 1, men också ofta längre. Före $\frac{1}{2}$ 2 erhöles således sällan någon »collazione». De dagar, seminarie-

öfningar ej inträffade, egnades eftermiddagen åt förberedelser till dessa, åt andra studier samt åt besök bland Roms fornminnen.

Föreläsningarne öfver Roms äldsta historia (3 t. i veckan) hade till främsta syftemål att lämna nödig historisk bakgrund åt studiet af de äldsta romerska monumenten samt Latiums topografi. Den moderna kritiken af de romerska konungasagorna genomgicks så utförligt som möjligt, särskildt med hänsyn till de blifvande lärarnes behof af ett djupare inträngande i Liviusstudierna. Föreläsningarne öfver romerska privatantikviteter (1 t. i v.) anslöto sig åter nära till de fornsaker, som under kursens lopp af undertecknad inköptes, såsom lerlampor, vasa arretina, vattenledningsrör, tegelmärken o. s. v. och gäfvos impulser till de små uppsatser på detta område, som finnas publicerade i slutet af denna redogörelse.

Äfven för seminarieöfningarne (2 t. i veckan) utgjorde dylika små föremål samt en del likaledes inköpta inskrifter ett synnerligt värdefullt substrat, som också uppväckte stort studieintresse hos deltagarne. Äfven häraf skönjas i detta häfte några små frukter. Glädjen att få arbeta på äkta och outforskadt material skärpte på ett alldeles särskildt sätt studielusten hos flertalet deltagare. Hufvudämnet för seminarieöfningarne utgjordes emellertid af den konstantinska regionskatalogen (i st. f. *Mirabilia Romae*), som till större delen på vanligt seminarievis genomgicks; dessa öfningar bildade ett viktigt komplement till de topografiska demonstrationerna och torde mera än något annat hafva öppnat deltagarnes ögon för den romerska topografien såsom en ytterst intressant och ännu föga drifven vetenskap. Den kommentar till regionskatalogen, som af en seminariedeltagare sedermera utarbetades och utgör denna redogörelses längsta uppsats, är en direkt frukt af dessa öfningar.

Största delen af undervisningstiden upptogs emellertid helt naturligt af demonstrationerna (formellt 8 t. i veckan, oftast 10—12 t.). De började den 6 april vid porta Flaminia och slutade den 28 maj på Palatinen. Under den tid, som ligger emellan dessa båda data, hade Rom genomgatts region efter region, topografiskt och arkeologiskt, med så pass grundlighet som ti-

den medgaf — endast Trastevere medhanns icke. Här och där måste gifvetvis dessa demonstrationer blifva mera ytliga, för att i stället viktigare och intressantare partier skulle kunna få behandlas mera utförligt. Ett synnerligt gynnsamt väder — snarare kallt än varmt — gjorde att dessa ofta mycket långa och tröttande vandringar flere timmar i sträck kunde företagas utan obehag, vare sig af tryckande hetta eller svårare regn. Härigenom blef ledarens möda att föreläsa flera timmar efter hvarandra också väsentligen underlättad. Demonstrationerna å Forum Romanum, för hvars fornminnen lättillgängliga handböcker förefinnas, öfverlemnades i form af seminarieöfningar åt för hvarje gång utsedd kursdeltagare.

Så genomfördes utan något som hälst hindrande moments mellankomst den utstakade planen (endast de ifrågasatta offentliga föreläsningarne för den på varen talrika svenska allmänheten i Rom måste af brist på tid inställas, till stor misräkning för öfrigt för många Romresande), och med undantag för ett par förflyttningar af timmar fran för- till eftermiddagen eller från föreläsningssdag till fridag, fortgick under de två månaderna i Rom undervisningen lika punktligt som hemma vid Högskolan — men i tredubbel utsträckning och med stark forcering.

* * *

Ett viktigt supplement till demonstrationerna i Rom och desslikes en rekreation för både ledare och kursdeltagare voro de i planen för kursen upptagna exkursionerna i Latium. I regel ägde sådan exkursion rum hvarje lördag; ett par gånger höllos de emellertid i stället på sön- eller helldag, hufvudsakligen för att gifva ledaren tillfälle att dagen förut å ort och ställe förbereda de med exkursionen förbundna demonstrationerna.

In alles företogos sju dylika exkursioner, nämligen till 1) »*Det heliga berget*»; 2) *Tusculum*; 3) *Hadriani villa*; 4) *Via Appia, Albano och Genzano*; 5) *Anzio och Astura*; 6) *Palestrina* och 7) *Arvalernas lund*. En planerad exkursion till Ostia måste på grund af bristande tid tyvärr i sista stund inställas; åtskilliga af kursdeltagarne gjorde emellertid på egen hand en utflykt dit.

Vid alla dessa exkursioner företogos så noggranna demonstrationer som möjligt af ortens monument, lemnades en öfversikt

af de historiska händelser, för hvilka orten varit skådeplatsen, samt genomgingos, då tiden så medgaf, de viktigaste på platsen i fråga syftande antika textställena.

Särdeles stor syntes för deltagarne behållningen blifva af dessa utfärder. Icke nog med att det landskap, där det romerska väldet grundats och den latinska odlingen haft sitt urhem, härigenom fästes i åskådningen och fick andra och tydligare konturer än förut — äfven hela den äldre romerska historien, Liviusstudiet och Aeneidens sagokrets rycktes nu oändligt närmare. Därtill kom, att flere af dessa platser, såsom Villa Hadriani och Palestrina, ha att uppvisa byggnadsverk af sådana slag, som icke finnas representerade bland Roms ruiner, och således lemnade ett viktigt supplement till de romerska demonstrationerna. Vandringen en dagfrisk majmorgon utmed den gamla Via Appia upp till Albano och färden från Anzio till Astura utmed den öde latinska kusten torde särskildt högst betydligt ha fördjupat deltagarnes insikter rörande Latiums natur och speciella landskapskynne.

Skulle en ny kurs någon gång komma till stånd, torde dessa exkursioners antal böra betydligt ökas. Åtminstone en åt norr, en inåt de volskiska bergen samt en till Ostia borde utom de ofvannämnda vara själfskrifna.

* * *

Den 27 maj hölls det sista seminariesammanträdet, den 28 maj den sista föreläsningen och den sista demonstrationen i Rom och den 29 maj den sista exkursionen. Med denna exkursion afslutades i den vackraste stämning ute vid arvalernas heliga lund på den i försommarens fullhet blommande kampagnan Göteborgs Högskolas första Romkurs. Ett par dagar senare sade man hvarandra farväl vid en af kursdeltagarne för undertecknad anordnad kollation å osterian vid Fontana Trevi.

Till deltagarne i kursen hade från slutet af april såsom Högskolans gäst också hört docent *Einar Löfstedt* från Upsala, hvars närvaro i hög grad ökat trefnaden och den vetenskapliga behållningen af det hela. I några demonstrationer och exkursioner deltog äfven grossh. *H. Ahrenberg* med fru och redaktör *John Bratt* med fru. Red. Bratt lemnade i Göteborgs Handelstidning en del redogörelser för kursarbetet. Sådana publicerades också i Sven-

ska Dagbladet af fru *Enni Lundström* samt af flere kursdeltagare i skilda Göteborgstidningar.

Den 2 juni lemnade fem af kursdeltagarne Rom och reste direkt hem. Trenne deltagare kvarstannade och gjorde under juni en exkursion till Pompeji, hvarpå tvänne (hrr Pontán och Persson) vid midsommartiden hemreste, under det den tredje (hr Engström) för enskilda studier kvarstannade i Rom sommaren ut.

Själafrestede undertecknad med fru den 4 juni från Rom för att under en långsam hemresa med många uppehåll samla krafter på nytt efter den ansträngande Romvistelsen.

* * *

Mellan kursens avslutande och denna redogörelses offentliggörande har lång tid förgått. Svårigheter att erhålla behöflig topografisk och epigrafisk litteratur — två områden, som hittills helt naturligt varit föga representerade i Göteborgs Stadsbibliotek — hafva jämte andra omständigheter oskäligt fördröjt det helas fullbordande. De små uppsatserna voro ju emellertid det mest omedelbara resultatet af kursen och måste alltså vara med.

Jag vågar också säga, att redan dessa små uppsatser visa, att kursen icke varit förgäfvad. I all sin anspråkslöshet innehålla de samtliga ett icke obetydligt antal nya uppslag eller nya fakta, och säkerligen skulle ingen af dessa uppsatser utan kursen hafva kommit till stånd. Den rent vetenskapliga väckelsen till detaljforskningar och möjligheten till dessas genomförande af unga studenter, som därvid göra sin lärospån som forskare, är därmed, synes det mig, fullt konstaterad såsom ett resultat af dylika kurser. Och dock får man komma ihåg, att åt denna sida af undervisningen blott föga tid kunde af ledaren ägnas — den elementära undervisningen i topografi på ort och ställe, demonstrationen af monumenterna och den oundgängliga kursen i Roms äldsta historia kräde så godt som all tid och all kraft, och redan för detta räckte hvarken tid eller kraft tillnärmelsevis till.

De mera medelbara resultaten äro icke så lätta att iakttaga, men äro utan allt tvifvel de viktigaste. Vidgade vyer på det antika kunskaps- och forskningsfältet, intimare känt samband med den antika världen, oändligt klarare uppfattning af en mängd frå-

gor och begrepp, ökade möjligheter till ett subjektivt fördjupande af studierna och ett strålade minne af Rom som ledsagare ut i det ofta torra och talamodspröfvande elementarlärelifvet — se där några af dessa medelbara resultat. Hos de kursdeltagare, som sedermera fortsatt sina studier i ämnet vid Göteborgs Högskola, har jag redan varit i tillfälle att iakttaga dessa verkningar. Och det är min bestämda öfvertygelse, att den, som under sina studieår genomgått en dylik kurs i den antikt romerska kulturens medelpunkt, skall gå ut till sin läraregärning i skolan med helt andra förutsättningar att göra sin undervisning levande och den antika kulturen tillgänglig för lärjungarne än den lärare, som först i framskriden ålder eller aldrig fått trampa antik jord och därur suga kraft till sin lifsgärning.

Jag måste alltså för egen del afgifva det tillfredsställande vittnesbördet att kursen motsvarat, i viss mån kanske äfven öfverträffat mina förväntningar. Å andra sidan måste jag emellertid medgifva, att under andra och gynnsammare förhållanden resultatet skulle blifvit långt rikare. Ett första försök är alltid ett vägstycke, och man får vara glad när det ej fullständigt misslyckats.

Den viktigaste erfarenheten från denna kurs är denna: skall försöket upprepas, behöfver kursen ha längre tid och mera lärarekraft till sitt förfogande. Två månader äro otillräckliga, en hel läsetermin synes vara det lämpliga och nödvändiga. Och en enda person som lärare och ledare, pressar han än sina krafter till det yttersta, räcker ej till — åtminstone synes en docent eller någorlunda försigkommen amanuens, som kunde leda den mera elementära topografiska undervisningen och som dessutom i alla förekommande fall kunde biträda kursledaren, vara nödvändig. Djupt kändes dessa två brister — nödtvånget att sluta kursen just da deltagarne hunnit bli rustade att helt tillägna sig hvad som kunde bjudas samt en långt drifven trötthet och öfveranstängning hos ledaren — och om dessa två brister till en följande kurs kunde afhjälpas, torde ett väsentligt rikare resultat af kursen kunna betraktas såsom absolut säkert.

Till afhjälpan af dessa två olägenheter sällar sig såsom alldeles nödvändig en tredje angelägenhet: ordnandet af den ekonomiska sidan. Detta första försök gjordes helt och hållet på ledarens konto och risk: hans egen resa, bostad och uppehälle

i Rom, förhyrande af lokal för föreläsningar och öfningar, största delen af nödvändiga bokinköp, de ganska betydande frakterna o. s. v. fick han ur egen kassa bestrida. Sådant kan naturligen ske en gång för glädjen att få göra ett intressant försök, men skulle försöket göras om, måste naturligen denna sida af saken ordnas på annat sätt.

Om försöket skulle göras om.... I så fall borde det ske ungefär hvar fjärde år — tiden för hvarje på ämbetsexamen studerande studentgeneration är ju omkring fyra år — och allt manar till att så bör ske, med tillgodogörande af de vunna erfarenheterna. Sannolikt få vi ännu länge vänta på det i och för sig så ytterst behöfliga svenska institutet i Rom. Under tiden böra sådana kurser kunna vara ett godt, om också ingalunda tillfyllesgörande surrogat för den institutsutbildning andra kultur-stater bestå sina klassiska filologer. Och det synes, som om ett fullföljande af det tagna initiativet skulle kunna lända Högskolan till åtskillig nytta och glädje.

Ännu så länge gäller emellertid om nästa kurs det gamla ordet: θεὸν ἐν γούνασι κείται.

Vilh. Lundström.

KOMMENTAR TILL DEN ROMERSKA
REGIONSKATALOGEN

AF

EINAR ENGSTRÖM

Hvad som i det följande bjudes, är endast en specialkommentar till de i Regionskatalogen nämnda lokaliteterna. De studier, som jag samtidigt påbörjat öfver Regionskatalogens allmänna karaktär och språkbruk, komma att framläggas i en särskild uppsats.

Såvida ej särskildt anmärkes, följes i kommentaren Notitias text enligt Jordans edition (*Topographie der Stadt Rom in Altertum*. Bd. II, pp. 539—574). Bevarade eller till sitt läge allmänt kända monument uppföras i kommentaren utan särskildt omnämmande.

Följande förkortningar ha användts:

R.K.	= Regionskatalogen.
C.	= Curiosum.
N.	= Notitia.
ARMELLINI	= ARMELLINI <i>Le chiese di Roma dal sec. IV al XIX</i> . 2 edit. Rom 1891.
BORSARI	= BORSARI <i>Topografia di Roma antica</i> . Milano 1897.
Bull. com.	= Bullettino della commissione archeologica comunale di Roma.
Bull. dell' Ist.	= Bullettino dell'Istituto di corrispondenza archeologica.
CIL.	= Corpus inscriptionum latinarum.
COHEN	= COHEN <i>Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain</i> . 2 edit. Paris—London 1880.
F.U.	= JORDAN <i>Forma urbis Romae regionum XIV</i> . Berlin 1874.
HÜLSEN Anon. Eins.	= HÜLSEN <i>La pianta del Anonimo Einsid-lense</i> . Rom 1907.
» F.R.	= » <i>Das Forum Romanum</i> . Rom 1905.
J.	= JORDAN <i>Topographie der Stadt Rom in Altertum</i> I, 1, 2; II. Berlin 1871—1885.

J.H.	=	JORDAN	Topographie der Stadt Rom in Altertum I,3. Bearbeitet von CH. HÜLSEN. Berlin 1906.
LANCIANI FUR.	=	LANCIANI	Forma urbis Romae. Milano 1893.
» Itin. Eins.	=	»	L'itinerario di Einsideln e l'ordine di Benedetto canonico (Monumenti antichi publ. per cura della R. Accademia dei Lincei I).
» R. and E.	=	»	The ruins and excavations of ancient Rome. London 1897.
» St. d. sc.	=	»	Storia degli scavi di Roma e notizie intorno le collezioni romane di antichità.
MERLIN	=	MERLIN	L'Aventin dans l'antiquité. Paris 1906.
Not. d. sc.	=		Notizie degli scavi di antichità (Atti della R. Accademia dei Lincei).
PAULY-WISSOWA	=	PAULY-WISSOWA	Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft.
PRELLER	=	PRELLER	Die Regionen der Stadt Rom. Jena 1846.
RICHTER	=	RICHTER	Topographie der Stadt Rom. München 1901.
Röm. Mitt.	=		Mitteilungen des kaiserlich deutschen archäologischen Instituts, Römische Abteilung.
THÉDENAT	=	THÉDENAT	Le Forum Romain et les Forums impériaux. Paris 1908.

REGIO I. PORTA CAPENA.

Läget af *porta Capena*, som gifvit namn åt denna region, torde vara så godt som fullkomligt säkert (se J. 1,1, 227 f.; 369. J. H. 202 ff.).

Aedem Honoris et Virtutis. Af Cic. ad Att. 4, 1, 5: *cum uenissem ad portam Capenam, gradus templorum ab infima plebe completi erant* framgår, att templet eller rättare dubbeltemplet legat omedelbart invid *porta Capena* och sannolikt utanför denna. Däremot betyder HÜLSENS skäl (J. H. 202 n. 7), att det uppföres först efter *porta Capena* i R.K., ingenting. Har, såsom sannolikt är, *uia Appia* i norra delen af regionen bildat gräns mellan denna och 12:te regionen, har templet legat på östra sidan om vägen. Här noterar LANCIANI FUR. 35 strax utanför *porta Capena* »Grandiosi avanzi di un tempio? (Fea)».

Camenas. Camenernas lund och källa. Möjligt är ock, att *Camenas* här står i stället för *aedem Camenarum* såsom ofta i R.K. En *aedes Camenarum* omtalas nämligen hos Plinius N. H. 34, 19: *notatum ab auctoribus et L. Accium poetam in Camenarum aede maxima forma statuam sibi posuisse, cum brevis admodum fuisset*. Läget bestämmes genom nedan citerade textställen på Villa Matteis område vid foten af *Caelius* invid *uia Appia* ej långt från *porta Capena*: Juv. 3, 10 ff.: *Sed dum tota domus raeda componitur una, Substitit ad ueteres arcus madidamque Capenam. Hic, ubi nocturnae Numa constituebat amicae, Nunc sacri fontis nemus et delubra locantur Iudaeis, quorum cophinus faenumque suppellex; Omnis enim populo mercedem pendere iussa est Arbor, et eiectis mendicat silua Camenis. In uallem Egeriae descendimus et speluncas Dissimiles ueris: quanto praesentius esset Numen aquis, uiridi si margine cluderet undas Herba nec ingenuum uiolarent marmora tofum!* Schol.: *stetit expectans raedam, ubi solent proconsu-*

les iurare, in uia Appia ad portam Capenam, id est ad Camenas. madidam ideo quia supra eam aqueductus est, quem nunc appellant arcum stillantem. Mart. 2,6,14 ff.: *Lassus tam cito deficiet uiator, Et cum currere debeas Bouillas, Interiungere quaeris ad Camenas.* Symmach. ep. 1,20: *Bene ac sapienter maiores nostri, ut sunt alia aetatis illius, aedes Honori atque Virtuti gemella facie iunctim locarunt. . . . Sed enim propter etiam Camenarum religio sacro fonti aduertitur . . .* Vid gräfningar år 1868 påträffades här rester af ett nympheum (PARKER Archaeology suppl. pl. XII). Om öfriga fynd talar LIGORIO Taur. XV, 65 f.: »Fontis Lolliani fu un mirabile edificio in Roma fabricato di sasso tiburtino et poscia ornato di marmi et di bellissime statue dove a di nostri è stato scoperto et altutto spiantato ove furono trovate circa à otto vestiggi di statue di Venere et con alcuni vestiggi delle Nymphe de Fonti, et vi erano le Gratie, et l'opera dove erano locate le statue era incrostata di marmi oltramarini di diversi colori. Egli nel vero era situato sotto le radici del monte Celio dalla parte della Pescina publica verso occidente al monte . . . Gli epitaphii l'avemo per la più parte visti guastare dall' ignoranza et fato maligno et non senza lachrime . . . mi vergogno a dirne più oltre.»

et lacum Promethei. En *lacus* med någon bild af Prometheus. Dessa *lacus*, af hvilka i Rom fanns ett synnerligen stort antal (R.K. uppgifver en slutsumma af 1352), voro bassänger i samband med vattenledningarna, vanligen i gathörnen, sasom man ser i Pompei, oftast prydda med någon bild i brons eller marmor. Jmf. Plin. N.H. 36, 121: *Agrippa uero in aedilitate, adiecta Virgine aqua ceterisque conuiatis atque emendatis, lacus septingentos fecit, praeterea salientes centum quinque, castella centum triginta, conplura et cultu magnifica, operibus iis signa trecenta aerea aut marmorea inposuit, columnas ex marmore quadringentas, eaque omnia annuo spatium.* Festus p. 200: *Scruilius lacus. . . in quo loco fuit effigies hydrae posita a M. Agrippa.* Suet. Claud. 20: *simulque riuum Anienis noui lapideo opere in urbem perduxit diuisitque in plurimos et ornatissimos lacus.* R.K. upptager endast fa *lacus*, sannolikt sådana, som genom sin konstnärliga utsmyckning varit mera i ögonen fallande. Låget för *lacus Promethei* är okänt. Den omtalas endast i R.K. Möjligen har den

stått i samband med den vattenledning, som gått öfver *porta Capena* (jmf. ofvan *madida Capena*).

Balineum Torquati. Eljest obekant.

et Vespasiani. Endast N. Okändt. HÜLSEN placerar dem (J. H. 219) med stöd af ordningsföljden i R.K. strax utanför *porta Capena*, godtyckligt.

Thermas Seuerianas et Commodianas. De ställen i litteraturen (se J. H. 217), där dessa thermer omtalas, ge oss ingen ledning för bestämmande af deras läge. Af någon större utsträckning kunna de ej ha varit, då regionen ej har plats för tvenne större thermanläggningar. Möjligt är, såsom HÜLSEN (Anon. Eins. p. 40) förmodar, att den af Anonymus Einsiedlensis (f. 83) upptagna *coclea fracta*¹, som måste ha legat någonstades mellan *porta Appia* och Caracallathermerna, är en rest af endera af dessa thermanläggningar. I bihanget till R.K. omtalas dessutom en *aqua Seueriana*. Uppgiften i *Mirabilia* 25 *S. Balbina fuit mutatorium Cesaris. ibi fuere therme Seueriane et Commodiane* betyder naturligtvis ingenting (se J. II, 512 f.).

Aream Apollinis. Med *area* (jfr Thes. 1. 1.) förstås i allmänhet en fri plats i en stad (jmf. Varro l. 1. 5, 38: *in urbe loca pura areae*. Flor. dig. 50, 16, 211: *locus . . . sine aedificio in urbe area, rure ager appellatur*), vidare en tomt, vare sig obebyggd, med därpå uppförd byggnad, eller sedan byggnaden förstörts (jmf. Hor. epist. 1, 10, 13: *ponendae . . . domo quaerenda est area primum*. Paul. dig. 46, 3, 98: *non est his similis area, in qua aedificium positum est*. Liv. 4, 16, 1: *domum . . . , ut monumento area esset oppressae . . . spei, dirui . . . iussit*), vidare öppna platser i Rom (jmf. Hor. Carm. 1, 9, 18: *campus et areae . . . composita repletantur hora*), slutligen den fria platsen framför ett tempel eller en byggnad i allmänhet eller en fri plats inuti en byggnad. En del af de i R.K. upptagna *areae* ha tydligen varit öppna platser, som användts som promenad- och idrottsplatser (jmf. Hor. Carm. 1, 9, 18), ofta uppkallade efter något där uppställt konstverk. Hit höra sannolikt *area Apollinis*, troligen vid *uia Appia*, med någon staty af Apollo eller åt honom helgadt altare, och *area Vulcani* reg.

¹ LANCIANI FUR. 42 identifierar *coclea fracta*, som han anser vara något grafmonument, med de antika lämningarna under S. Cesareo.

IV. En del ha däremot utan tvifvel varit försäljningsplatser, t. ex. *area radicularia*. De efter personer uppkallade, t. ex. *area Candidi* reg. VI, äro väl sannolikast att fatta såsom af dessa personer ägda tomter. Förutom de i R.K. nämnda efter personer uppkallade *areae* känner man äfven *area Callisti* reg. XIV, *area Macari* reg. V.

et Splenis. Föga troligt är MOMMSENS påstående, att *Splenis* endast är dittografi af *Apollinis*. Sannolikt ha vi här ordet *splen* i betydelsen af *splenium* = bindel, bandage, såsom i grekiskan σπλήν användes i samma betydelse som σπληνίον (jmf. Hippokr. 2 p. 233 KÜHN: Ἀποδείτω τὰς φλέβας τὰς ἐν τοῖσι βραχίοισι καὶ τὰς ἐν τοῖσι κοιλίαισι σπλήνας ὑποτιθεῖς. Galen. Meth. med. 6 (10 p. 435 KÜHN): Ὅθεν εἰς μὲν τὴν φρουρὰν ἐπικουρίαν αὐτοῖς ὁ Ἱπποκράτης ἐξεῦρε τὴν τῶν σπληνῶν ἐπιβολήν. p. 441: Σπλήνα σκεπαρηνήδον, ὥς Ἱπποκράτης ἐκέλευσε, περιβάλλειν. Hesych. σπλήνες· οἱ ἐπὶ τῷ λέβητι ἔλικες. καὶ τὰ παρὰ τοῖς ἰατροῖς τὰ ἐπιμήκη ὀθονία). Just här nere ligger nämligen kyrkan S. Nereo ed Achilleo, som ursprungligen hette *titulus fasciolae*, och utan tvifvel har den fått detta namn, därför att den byggts på *area Splenis*, så kallad efter någon staty med något bandage (*fasciola*) el. dyl. Att kyrkan ligger på västra sidan af *uia Appia*, behöfver ej bevisa, att denna här ej bildat gräns mellan 1:sta och 12:te regionerna. Arean kan nämligen ha sträckt sig på båda sidor om *uia Appia*. Emellertid är gränsen här osäker; man vet endast, att Caracallathermerna tillhöra 12:te regionen, och att sannolikt *uia Appia* i sin öfre del bildat gräns. Hvar gränsen vikit af från *uia Appia*, vet man ej. Det är ej säkert, att vid anläggandet af Caracallathermerna dessa föllo fullständigt inom 12:te regionen. Regionsgränsen kan ju ha vikit af från *uia Appia* t. ex. vid *area Splenis* (S. Nereo ed Achilleo) västerut, så att södra delen af thermerna fallit inom 1:sta regionen och gränsen sedan naturligtvis ändrats och gått utmed sydsidan af thermerna. I så fall kan *area Splenis* ha legat på västra sidan af *uia Appia*, just där S. Nereo ed Achilleo ligger.

et Calles. Endast N. Sannolikt ett personnamn *Calles* = *Gallae*. Man kan dock äfven tänka sig den möjligheten, att vi här ha *calla* = *callis*, och att i denna region funnits någon gränd, som kallats blott och bart *callis*, hvilken gifvit namn åt

en vid densamma belägen *area*. Följande genitivformer på *-es* i 1:sta deklinationen förekomma i R.K.: 1) femin.: Reg. I *Calles* N; *carruces* C, N:s A; Reg. II *Africes* C; Reg. III *Libies* C; Reg. IX *Matidies* C, N:s AB; *Marcianes* N:s A; *Felicles* C, N:s AB; Reg. XIV *Domities* C, N:s AB; *Dianes* C; 2) maskul.: Reg. VII *Agrippes* N:s A; Reg. XIII *Syres* C, *Syras* N:s B; *Galbes* C, N:s A; Reg. XIV *Getes* C.

Vicum uitrarium. En *uicus* benämnd efter de där bosatta yrkesidkarne, såsom ofta är fallet, jmf. *uicus unguentarius*, *argentarius*, *sandalarius* m. fl. Dessutom ha *uici* och *clivi* ofta namn efter vid desamma belägna tempel, konstverk o. dyl., t. ex. *uicus Salutis*, *caput Africæ*, *statua Mamuri*, *malum punicum*, *gallinae albae* m. fl. Att dessa senare äfven varit namn på gator, torde nämligen få anses fullkomligt säkert. R.K. upptager 10 *uici* i 1:sta regionen, basis Capitolina namnger blott 9. Har *uicus uitrarius* varit den tionde? Emellertid känner man från en inskrift en *uicus Cyclopis* i denna region (se nedan *antrum Cyclopis* reg. II), som ej upptages på basis Capitolina. Möjligen föreligger här ett korruptel och *uitrarium* = *trium ararum*. Dock är det ej säkert, att *uici* varit de samma på Hadrianus' och R.K:s tid. Endast i så fall finnes plats för den nedan föreslagna *uicus Almonis*.

Areæ pannariam. Sannolikt vid *uia Appia*. Har det varit en försäljningsplats för tyg eller rent af en lumpplats?

Mutatorium Caesaris. Hvad detta varit, är ej fullt klart. Enligt somliga är det en kejserlig villa för temporär vistelse, enligt andra den plats, *ubi Caesar iturus ad bellum togam sago mutaret*. PRELLER (sid. 115) anser det vara en sal för festmåltiderna vid Megalesierna och jämför därmed *mutationes cenarum*, Fast. Praen. April. Pr. Non. (CIL. I p. 316): *Ludi M. D. M. I. Megalensia uocantur quod ea Dea Megale appellatur. Nobilium mutationes cenarum solitae sunt frequenter fieri, quod Mater Magna ex libris Sibullinis arcessita locum mutauit ex Phrygi[a]*. HÜLSEN (J. H. 205) däremot förklarar *mutatorium Caesaris* för hållplatsen för kejserliga hofvets resvagnar (se nedan *area carruces*). Dess läge bestämmes genom fragm. 3 af F.U., som jämte *mutatorium* upptager *area radicularia* (se *arca radicularia* reg. XII), ett stycke öster om (Obs.! ej omedelbart invid) *uia Appia*, där den ut-

gör gräns mellan I och XII reg., sannolikt ej långt utanför *porta Capena*.

Balineum Bolani. Endast N. Obekant.

et Mamertini. Obekant.

Aream carruces. Hållplatsen för *carrucae*. Om dagen var det, som bekant, förbjudet att färdas i vagn på Roms gator (se FRIEDLAENDER SG¹ I, 72 ff.). Denna plats har säkerligen legat vid *uia Appia* ej långt utanför *porta Capena*. Jmf. Mart. 2, 6, 15 f.: *et cum currere debeas Bouillas, interiungere quaeris ad Camenas*. Juv. 3, 10 f.: *sed dum tota domus caeda componitur una, substitit ad ucteres arcus madidamque Capenam*. Möjligt är, att vinkeln mellan *uia Appia* och *uia Latina*, där de dela sig, bildat denna *area carruces* (stenläggning där, se LANCIANI FUR. 42). Anmärkningsvärd är här singularen af *carruca*. Har man att tänka sig någon bildlig framställning af en *carruca* smyckande platsen?

Balineum Abascanti

et Antiochiani. Endast N. Eljest obekanta. Inalles 86 *balnea* upptagas af R.K. i denna region. Hvarför just dessa sex namngifvas, är svårt att afgöra.

Aedem Martis. Dess läge kan af flera litteratur- och inskrift-ställen bestämmas utanför Aurelianska muren på vänster hand fran staden på en höjd mellan första och andra milstenen. Jmf. Serv. Aen. 1, 292: *aliud (templum Martis) in Appia uia extra urbem prope portam quasi bellatoris, id est gradiui*. CIL. VI 10234: *uia Appia ad Martis intra milliarium I et II ab urbe cunctibus parte laeva*. CIL. VI 1270: *senatus populusque Romanus cliuom Martis pecunia publica in planitiam redigendum curauit*. Ovid. Fast. 6, 191: *lux cadem Marti festa est quem prospicit extra appositum tectae (al. rectae) porta Capena uiac*. Acta S. Sixti 6 aug. p. 141: *S. Sixtum duxerunt in cliuum Martis ante templum et ibidem decollatus est*. Här har man i Vigna Marini funnit åtskilliga votivinskrifter till Mars (CANINA bull. dell'Ist. 1850, 85. Via Appia 1, 55). På grund af Liv. 10, 23, 12: *Ogulnii semitam saxo quadrato a Capena porta ad Martis strauerant*. 10, 47, 4: *codem anno ab aedilibus curulibus . . . uia a Martis silice ad Bouillas perstrata est*. 38, 28, 33: *(censores) uiam silice sternendam a porta Capena ad Martis locauerunt* är sannolikt, att templet legat alldeles invid *uia Appia*.

et Mineruae. Endast N. Eljest obekant. Att det här i R.K. jämte *aedes Tempestatis* uppföres omedelbart efter *aedes Martis*, betyder ingenting för dess läge.

et Tempestatis. Endast N. Templet uppfördes af L. Cornelius Scipio; jmf. grafskriften öfver honom CIL. VI 1287: *hec cepit Corsica Alcriaque urbe dedet tempestatebus aide mereto*[d. Möjligt är, att det legat i närheten af Scipionernas graf.

Flumen Almonis. Nuv. Acquataccio. Eftersom *flumen Almonis* upptages i R.K., som för öfrigt ej nämner några bäckar (angående bäckar i Rom jmf. Cic. de nat. deor. 3,52: *in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Almonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina uidemus*. Fest. p. 250: *Petronia amnis est in Tiberim perfluens, quam magistratus auspicato transeunt, cum in campo quid agere uolunt*) ej heller vattenledningar i själfva katalogen, är det högst sannolikt, att det äfven funnits en *uicus* uppkallad efter densamma (jmf. LANCIANI Bull. com. 1890, 127). Se ofvan *uicus uitrarius*.

Arcum diui Veri Parthici; *Parthici* endast N. Vanligen identifierar man denna med den i Mirabilia omtalade *foris porta Appia ad templum Martis arcus triumphalis*. Den skulle i så fall stått öfver *uia Appia* i närheten af Marstemplet utanför Aurelianska muren.

et diui Traiani; *diui* endast N. Med denna brukar man identifiera den ännu bevarade bågen strax innanför Porta S. Sebastiano (se J.H. 216 f.).

et Drusi. På grund af att *uicus Drusianus* på basis Capitolina uppföres mellan *uicus Camenarum* och *uici Sulpicii*, är det utan tvifvel denna båge, som af Anonymus Einsiedlensis under namn af *arcus recordationis* uppföres med Caracallathermerna och S. Nereo till vänster och S. Sisto till höger.¹

Beträffande 1:sta regionens gränser är först att märka, att den sträckt sig utanför Aurelianska muren; Almo bildar här gränsen i söder. Detta är ej något märkvärdigt, då vid murens byggande helt naturligt ur befästningssynpunkt hänsyn i främsta rummet

¹ LANCIANI Itin. Eins. 515. Så äfven HÜLSEN Anon. Eins. 40 med återtagande af sitt förra påstående J. H. 216 not 42.

måste tagas till höjdförhållandena. Det är dessutom förklarligt, att framför allt vid *uia Appia, regina viarum*, byggnadsverksamheten sträckt sig allt längre och längre ut. Caracallathermerna höra till 12:te regionen, hvarför åtminstone i sin norra del *uia Appia* utgjort gränsen i väster. Såsom ofvan visats, har säkerligen västra gränsen vikit af från *uia Appia* i närheten S. Nereo ed Achilleo sannolikt vid något *trivium* mellan *uia Appia* och någon större *uicus*. Denna *uicus* har då utan allt tvifvel varit *uicus Drusianus*, som på grund af den plats, *arcus recordationis* har i Anonymus Einsiedlensis, måste ha skurit *uia Appia* någonstades i närheten af S. Nereo. Den östra gränsen har följt Aurelianska muren till *porta Metrouia* och därefter *Caelius'* sluttning. Regionen har säkerligen sträckt sig äfven innanför Servianska muren, då *uicus trium ararum*, som på basis Capitolina upptages i 1:sta regionen, på grund af inskriftsfynd (CIL. VI 453; 3701=30962) framför S. Gregorio sannolikt är att söka i trakten däraf (se J. H. 201). Möjligen har den sträckt sig upp i en kil mellan *Caelius* och Palatinen fram till Colosseum.

REGIO II. CAELEMONTIUM.

Benämningen *Caelemontium* förekommer dessutom på ett slafhalsband (CIL. XV 7190: *tene me quia fugi et reuoca me in Caelimontio ad domu(m) Elpidii*) samt *caclimontiensibus* på tvenne inskrifter (CIL. VI 31893; 31899).

Claudium; d. v. s. *templum Claudii*.

Macellum magnum. Utan allt tvifvel torde numera vara, att kyrkan S. Stefano rotondo är uppförd på resterna af *tholus macelli magni*, då de vid gräfningar år 1554 och 1561 (planritning af LIGORIO¹ Taur. V, 127 f., publ. af HÜLSEN Anon. Eins. p. 36 ff.) samt i senare tid funna lämningarna i trakten omkring S. Stefano utan tvifvel tillhöra de *tholus* omgifvande *tabernae* (jmf. HÜLSEN Anon. Eins. p. 34 ff.). — Nyligen har FROTHINGHAM (The monuments of Christian Rome p. 67) utan vidare förnekat, att S. Stefano har något med *macellum magnum* att göra.

Lupanarios. Hvad själfva formen *lupanarios* beträffar, ha vi här ett exempel på den redan tidigt uppträdande förväxlingen af genus. Dylika genusförväxlingar förekomma i R.K. dessutom reg. III *amphitheatrum qui*, reg. V *amphitheatrum castrensem*, reg. VIII *porticum margaritarium*, reg. IX *theatra III imprimis Balbi qui*, reg. XIII *porticum fabarium*. Bland på inskrifter förekommande må nämnas: *hunc castrum* CIL. V 5418, *aliquem corpus* CIL. V 6186, *omne flos* CIL. V 5701, *hunc monumentum* CIL. X 3750, *cubiculus* CIL. XIV 1868, *donus* CIL. XIV 4190, *capilla* CIL. X 8249, *umbras qui* CIL. X 2487, *grada* CIL. XII 1753, *diuitias flagrantia* CIL. XII 949, *spirita sancta* CIL. V 1686. Jämte den vanliga formen *lupanar* förekommer äfven en form efter 2:dra dekl. *lupanarium* (jmf. Ulp. dig. 5,3,27: *pensiones a lupanario perceptae*. 4,8,21: *si in popinam, uel lupanarium adesse ius-*

¹ LIGORIO identifierar dem med *castra praetoria*.

scrit), och det är sannolikt öfver denna form, som R.K.'s *lupanarii* genom genusförväxling bildats. Hvar dessa *lupanaria* legat, kan ej med säkerhet bestämmas. Uttrycken *summoenium* och *summoenianae* (såvida ändringen af handskrifternas läsart är riktig) hos Martialis (I, 34, 5 f.: *At meretrix abigit testem ueloque sceraque Raraque Summoeni fornice rima patet*; 3, 82, 2: *Summoenianas cenet inter uxores*; II, 61, 1 f.: *Lingua maritus, moechus ore Nanncius, Summoenianis inquinatio buccis*; 12, 32, 22: *Summoenianae qua pilantur uxores*) tyda på ett läge nedanför Serviusmuren. HÜLSEN (J. H. 236) placerar dem på sydsluttningen af *Caelius* nedanför Servianska muren, därvid stödjande sig på ordningsföljden i R.K. LANCIANI (R. and E. 341. Stor. d. sc. III, 67) däremot hänför hit år 1878 gjorda fynd i Vigna Morelli-SS. Sanctorum-Colacicchi.

Antrum Cyclopis. C. har här *atrium*, dock torde intet tvifvel råda om, att *antrum* är den ursprungliga läsarten. CIL. VI 2226 omtalas en *uicus ab cyclopis* (scil. *antro?*) i 1:sta regionen, hvilket talar för att *antrum Cyclopis* legat i närheten af 1:sta regionen. Sannolikt har det varit någon som nympheum anordnad grotta vid foten af *Caelius*' södra sluttning på villa Matteis område. HÜLSEN (J. H. 208 n. 22; 230) vill identifiera *antrum Cyclopis* med det hos Juvenalis I, 7 (*Nota magis nulli domus est sua quam mihi lucus Martis et Aeoliis uicinum rupibus antrum Volcani*) omnämnda *antrum Volcani* på grund af scholiet till samma ställe: *lucum Martis dicit, qui Romae est in Appia, in quo solebant recitare poetae*. Dock torde, om öfver hufvud Juvenalis' *antrum Volcani* legat här nere — hvad menas då med *Aeoliis rupibus*? —, det ha funnits godt om grottor och nympheer i trakten här *ad Camenas*, hvarför identifieringen af dessa två *antra* med hvarandra förefaller ganska osannolik.

Cohortem V uigilum. Platsen för dess station är genom utgräfningar år 1820 konstaterad på Villa Matteis område söder om S. Maria in Domnica (se J. H. 236).

Castra peregrina. Deras läge är att söka i närheten af S. Maria in Domnica på grund af där gjorda inskriftsfynd (CIL. VI 231, 354, 428, 3327, 3330).

Caput Africae. Nagot konstverk (byst?), som gifvit namn åt en *uicus*. Jmf. *caput Gorgonis* i 14:de regionen, *caput canteri* i 13:de och *capita bubula* i 10:de. Har sannolikt varit någon sym-

bolisk framställning af provinsen *Africa*. Namnet förekommer dessutom på åtskilliga inskrifter (CIL. V 1039; VI 1052; 8982—8987) samt i Anon. Eins. (f. 84) mellan *meta sudante* och *Quattuor Coronati* med *ad scum Clementem* till vänster. Bestämmande för dess läge är en till 15 årh. bevarad kyrka *S. Stephani de capite Africae* (*de Caprafice* o. a.) (CENCIUS CAMERARIUS n. 284. SIGNORILI n. 247) ungefär vid korsningen af nuv. Via Annia och Celimontana samt den omständigheten, att *paedagogium* för de kejsrerliga pagerna, hvilket enligt inskriftsynd är att söka i närheten af S. Giovanni e Paolo, låg vid denna *uicus* (jmf. J. H. 239. PAULY-WISSOWA s. v. *caput Africae*). Utan tvifvel är denna *uicus* identisk med den antika gata, hvaraf stenläggning påträffats (jmf. LANCIANI FUR. 30), strax öster om Via Claudia parallell med denna från Colosseum. I skärningspunkten vid Colosseum mellan denna *uicus* och den antika gata, som motsvarar nuv. Via SS. Quattro Coronati, upptar LANCIANI FUR. 30 ett *nymphæum* (efter Peruzzi sch. 655 och G. Alberti f. 41, 42); har det konstverk, efter hvilket *uicus capitis Africae* fått sitt namn, haft sin plats på detta *nymphæum*?

Arborem sanctam. Omtalas endast här. PRELLER (sid. 120) anser det vara en rest af någon helig lund. Har sannolikt äfven gifvit namn åt en *uicus*, jmf. *ad malum punicum*, *ad pirum* reg. VI. Dess läge är omöjligt att bestämma.

Domum Philippi. Endast känd från R.K. Att det skulle vara kejsarens privathus, som PRELLER (sid. 120) och RICHTER (sid. 339) anse, är föga troligt; man väntade i så fall *privata Philippi*, jmf. *privata Adriani* reg. XII, *privata Traiani* reg. XIII. Möjligen hör hit den »in horto Matthaeiorum sub Caelio colle prope ueteris Capenae portae situm» funna inskriften CIL. VI 150, där en *Fuloninos (seruus) Philipporu(m)* omtalas (LANCIANI R. and E. 348).

Victiliana. Det palats, i hvilket Commodus mördades (Vita Commodi 16,3: *de Palatio ipse ad Caelium montem in Vectilianas aedes migravit negans se in Palatio posse dormire*. Vita Pertinacis 5,7: *ad Palatium ergo Pertinax projectus, quod tunc uacuum erat, quia Commodus in Vectilianis occisus est*. Chronogr. a. 354 p. 147 M: *excessit domo Victiliana*). LANCIANI (Stor. d. sc. I, 37 f.) förlägger det med stor sannolikhet till Ospedale Lateranense, vid

hvars byggande af brödrskapet dell'Imagine del Salvatore ad SS. år 1338 (och 1348) lämningar af antika palats påträffades. Jmf. brödrskapets kataster f. 2 n. 26: »apud lateranum in antiquis domibus et palatio, quod palatium Regis uocabatur, iuxta formas antiquas, arcum Basile et domos antiquas et palatium nobilium de Nouellis, ubi Cappella quaedam sub uocabulo S. Angeli et alia parua ecclesia sub nomine S. Andree.» VACCA Mem. 13: »sotto l'ospedale di S. Gio. in Laterano vi attraversa un fondamento grossissimo tutto di pezzi di buonissime figure. Vi trovai certi ginocchi e gomiti di maniera greca». År 1901 hittades där ett vattenledningsrör med inskriften *Domitia Lucilla*. Formen *Victiliana* är troligen acc. neutr. plur.

Ludum matutinum. Kasernen för de gladiatorer, som uppträdde vid *uenationes*, hvilka ägde rum på morgonen, däraf namnet *ludus matutinus*. Jmf. Ovid. Met. 11,26: *matutina ceruus periturus arena*. Mart. 13,95: *matutinarum non ultima praeda ferarum*. Ang. betydelsen på *ludus* af kasern med öfningsplats för gladiatorer se planen af *ludus magnus* å fragm. 4 af F.U. (Bull. com. 1899 Tav. I, II n. 16). Jmf. Sueton. Iul. 31: *formam, qua ludum gladiatorium erat aedificaturus, considerauit*.

et Gallicum. Endast N. Kasernen för gladiatorerna från Gallien. Omtalas dessutom endast på en inskrift CIL. VI 9470: *custos horrei qui fuit ad ludum G(allicum)*. Sannolikt ha alla fyra *ludi* legat i närheten af hvarandra vid Colosseum. Då de båda andra uppföras i 3:dje regionen, ha sannolikt *ludus matutinus* och *ludus Gallicus* legat nära gränsen till denna region.

Spoliarium. Amfiteaterns bårhus, dit de på arenan dödade gladiatorerna forslades och afkläddes (*spoliarium* af *spoliare*). Af Seneca ep. 93,12: *numquid aliquem tam stulte cupidum esse uitae putas, ut iugulari in spoliario quam harena malit?* och Vita Commodi 18: *Hostis patriae parricida gladiator in spoliario lanietur . . . Qui senatum occidit, in spoliario ponatur* framgår, att äfven dödligt sårade gladiatorer där aflifvades. Helt naturligt hade detta sin plats i amfiteaterns omedelbara närhet. Exakta läget okänt.

Samiarium. Verkstad för underhållande af de vid gladiatorsspelen använda vapnen. Jmf. Lydus de magistr. 1,46: *σπαιρίοι, οἱ τῶν ὅπλων στιλπνῶταί*. Plin. N. H. 36,152: *Est et lapis Samius in eadem insula, ubi terram laudauimus, poliendo auro utilis*.

Armamentarium. Endast N. Amfiteaterns rustkammare. CIL. VI 10164 omtalas en *praepositus armamentario ludi magni*. Äfven *samitarium* och *armamentarium* måste ha legat i närheten af amfiteatern.

Micam auream. Någon liten elegant paviljong. En annan *mica aurea* känna vi i 14:de regionen. Väl den första af de *micae aureae*, vi känna, omtalas af Eutropius och Hieronymus (jmf. Monum. German. Auctor. antiq. t. IX, p. 146) såsom byggd af Domitianus. Den uppföres hos Hieronymus omedelbart efter *ludus matutinus*, hvarför det sannolikt är fråga om *mica aurea* i 2:dra regionen. Därför att den hos Martialis omtalade *mica* (2,59: *mica uocor; quid sim, cernis: cenatio parua*) var en matsal, behöfva naturligtvis ej alla *micae* haft en dylik användning. Att den i följande vers af ofvan citerade Martialisställe nämnda *tholus Caesarcus* är *mausoleum Augusti* och ej *tholus macelli magni*, och att den hos Martialis omnämnda *mica* således ej kan vara den på *Caelius*, har HÜLSEN (J. H. 252 not 86) påvisat. Hvar denna *mica aurea* i 2:dra regionen legat, är okänt.

2:dra regionens gräns i väster har från Colosseum följt västra sluttningen af *Caelius* ned till *porta Metrouia*. Gränsen mellan denna region och 3:dje och 4:de regionerna kan ej exakt uppdragas, i hvarje fall har den gått väster om S. Clemente (se nedan); möjligen har den i en tämligen rak linje gått från *porta Asinaria* öfver *porta Caelemontana* upp till amfiteatern.

REGIO III. ISIS ET SERAPIS.

Sannolikt är det ett gemensamt åt *Isis* och *Serapis* helgadt tempel, som gifvit namn åt 3:dje regionen. Utom i R.K. förekommer detta tempel endast en gång i litteraturen, Hist. Aug. XXX tyr. 25: *Tetricorum domus hodieque extat in monte Caelio inter duos lucos contra Isium Metellinum pulcherrima*. Huruvida CIL. VI 32462*Gallo Diasuriae ab Isis et Serapis* och 2234 ...*fanatico ab Isis et Serapis ab aedem Bellone Rufiliae* afse detta tempel eller *Iseum et Serapeum* i 9:de regionen, är ovisst. På Haterierreliefen synes öster om Colosseum en *arcus ad Isis*. Sannolikt höra till detta tempel de lämningar af en egyptisk helgedom, som år 1653 påträffades i dalen nedanför *Caelius* vid SS. Pietro e Marcellino. Jmf. Anonym. delle vestigi delle pitture antiche del buon secolo dei Romani (se J. H. 304 not 49) p. 62: »il sacello della dea Iside fu scoperto l'anno 1653 in un horto sotto il monte Celio presso la chiesa di SS. Pietro e Marcellino, dove erano bellissime pitture di figure Egittie, ma così humide che si distemperava il colore, sicchè non fu possibile staccarle dal muro, eranvi idoli et animali alati, Ibidi e Sfingi et sacerdoti in piedi et altri genuflessi avanti mostri mitrati et alati; con canestri di spiche et di fiori, tutti lavorati eccellentemente di stucco et coloriti sopra di vari colori, con altri stucchi bianchi, alcuni di quali con difficoltà fu fatto staccare dal commendatore Cassiano del Pozzo»; P. S. BARTOLI mem. 2 hos FEA miscell. 1,222: »più oltre dalla parte di dietro di SS. Pietro e Marcellino, quasi nel medesimo tempo, fu trovato nel cavarsi un tempio egizio, le figure del quale furono fatte disegnare dalla gloriosa memoria del cav. Cassiano del Pozzo». I trakten däromkring ha under 1800-talet gjorts diverse fynd af hithörande skulpturrester och inskrifter (Bull. com. 1875, 254 n. 6. CIL. VI 30915. Not. d. sc. 1888, 626. Bull. com. 1886, 208; 1889, 37. LANCIANI R. and E. 360). Särskildt betydelsefullt är det år 1886 vid gräfningar i Via Labicana

ungef. 100 m. från SS. Pietro e Marcellino gjorda fyndet af fem Isis- och ett Serapishufvud (Bull. com. 1887, 132 ff.).

Monetam. Det kejserliga myntverket. Dess läge är att söka i närheten af S. Clemente på grund af framför denna kyrka gjorda inskriftsfynd (CIL. VI 42—44; 239; 791). Några lämningar finnas ej kvar. På den af GATTI Bull. com. 1891, 34 ff. beskrifna inskriften förekommer *monetarii*, hvilket ger anledning att anta en *uicus* i närheten af och benämnd efter *moneta*.

Amphitheatrum etc.

Ludum magnum. Så C. och hs. B. till N. Den förnämsta af gladiatorskasernerna. *Ludus magnus* förekommer på en mängd inskrifter (CIL. VI 1647 = X 1710; VI 1645; 7659; 10164—10169) som dock ej gifva någon ledning för bestämmande af dess läge.

et Dacicum. Kasernen för de daciska gladiatorerna. Denna *ludus* upptages af C. i 2:dra regionen. Båda dessa kaserner ha utan tvifvel legat vid amfiteatern nära gränsen till 2:dra regionen (se ofvan reg. II). Alla fyra *ludi* utan angifvande af deras namn omtalas af Chronogr. a. 354 bland Domitianus' byggnader (*ludi IIII*).

Domum Brutti Praeentis. Dess läge är okänt. HÜLSEN (J. H. 318) placerar byggnaden söder om Traianusthermerna utan annat skäl än ordningsföljden i R.K.

Summum choragium, d. v. s. *choragium*. Förvaringsplatsen för amfiteaterns sceniska apparat. Måste ha legat i närheten af Colosseum, sannolikt vid *uia Labicana* att döma af fyndorten («inter thermas Titi (d. v. s. Traiani) et S. Clementem») för inskriften CIL. VI 776 *tutele Candidiane Constantius Augg. et Caes. tabul. s(ummi) c(horagi)*.

Lacum pastorum. Anledningen till namnet är okänd. Huruvida en kyrka S. Pastoris, som legat i närheten af S. Clemente (se J. II, 120; 318), har sitt namn efter denna *lacus*, är osäkert. Ang. Acta S. Eusebii presbyteri: *ducti sunt ad petram sceleratam iuxta amphitheatrum ad lacum pastoris. ibi decollati sunt beatus Eusebius presbyter et Marcellinus diaconus* se J. II, 119.

Schola quaestorum. *Schola* är en byra eller församlingsbyggnad för ett collegium, skrå eller gille; jmf. *schola scribarum et praeconum aedilium curulium*, vanligen kallad *schola Xantha*. Huruvida det här är fråga om en ämbetsbyggnad för quaestorerna

eller deras *scribae*, hvilket senare PRELLER (sid. 126) håller för troligt, är ovisst. Dess läge är okänt.

et caplatorum. Angående deras yrke se Cato 66: *ubi factores uetibus prement, continuo capulator conca oleum, quam diligentissime poterit, tollat, ne cesset. amurcam caueat ne tollat. oleum in labrum primum indito etc.* Colum. 12,52,10: *Quod . . . primum defluxcrit in rotundum labrum . . . protinus capulator depleat et in fictilia labra defundat.* Platsen för deras byrå är okänd. HÜLSEN (J. H. 319) ser i tillnamnet till en kyrka S. Mariae de cambiatoribus (in cubiatoribus) i närheten af Colosseum, som omtalas i medeltida kyrkourkunder, en förvrängning af *caplatores*, hvilket är synnerligen tveifvelaktigt. Utom i R.K. förekommer formen *caplatores* på tre inskrifter CIL. IX 665; X 5917; XIV 3677.

Thermas Titianas

et Traianas.

Porticum Liuiæ. Läget af denna portik har LANCIANI (Bull. Com. 1886, 270 ff.) genom sammanställande af fragment 10 och 11 af F.U., som upptaga portiken, och fragment 109 med Traianusthermerna bestämt vid S. Lucia in Selci strax väster om S. Martino ai Monti.

Castra Misenatium. Kasernen för marinsoldaterna från *classis praetoria* i Misenum (jmf. Tac. Ann. IV,5. Sueton. Aug. 49). Dess läge kan med stor sannolikhet bestämmas vid början af Via Labicana vid Traianusthermerna på grund af en utanför dessa thermers stora exedra funnen inskrift (CIL. VI 1091), som talar om en utvidgning af *castra Misenatium*. Ytterligare bestyrkes detta läge af KAIBEL IGI.956B 15: μένει δὲ ἡ δεδανισμένη καὶ ὁ ἐντολιάριος ἀνὴρ αὐτῆς παρὰ τὰς Τιτιανὰς ἔσθ' ἐν τοῖς κάστροις.

Regionens gräns i väster har gått strax invid Colosseum (*meta sudans* och *colossus* tillhöra 4:de regionen), därefter öfver *Oppius'* västra sluttning, troligen ett stycke upp på denna. I norr har *clivus Suburanus* bildat gräns till *porta Esquilina*. Därifrån har gränsen till en början följt Serviusmuren, men sedan gjort en sväng österut, så att SS. Pietro e Marcellino faller inom regionen. *Porta Caelmontana* har säkerligen bildat skärningspunkten mellan östra och södra gränslinjerna.

REGIO IV. TEMPLUM PACIS.

Regionen är uppkallad efter Vespasianus' berömda *templum Pacis*, beläget på *forum Pacis*, som bakom *basilica Aemilia* från s. k. *templum sacrae urbis* sträckt sig upp till *forum Nervae*, jmf. Mart. 1,2,8: *limina post Pacis Palladiumque forum*. Dess utsträckning kan ej exakt bestämmas (se J. H. 2 ff.). Om tempellets slutliga förstörelse vet man intet. Att det funnits kvar på R.K:s tid, därför att det där upptages såsom benämning på 4:de regionen, är ej absolut säkert; jmf. *piscina publica* reg. XII.

Porticum absidatam. Vanligen antar man (se LANCIANI Itin. Eins. 528 ff. J. H. 328 f.) på grund af ordningsföljden i R.K. och Ordo Benedicti p. 132: *procedens discalceatus ante arcum Nervae intrat per forum Traiani et exiens arcum Aureae in porticu absidata ascendit per directum iuxta Eudoxiam*, att den halfrundnischen mellan nordöstra hörnet af *forum Nervae* och sydöstra af *forum Augusti* utgör en rest af denna portik.

Aream Vulcani. Endast N. Sannolikt uppkallad efter någon staty eller något altare åt Vulcanus, jmf. *area Apollinis* i 1:sta regionen. Hvar den legat, kan ej bestämmas; sannolikt vid *Argiletum* eller *Subura*.

Aureum bucinum N., *Aura bucinum* C. Af dessa båda läsarter är den senare utan tvifvel den ursprungligare och N:s endast ett försök till förbättring af den tydligen korrupta texten. En öfvergång mellan dessa läsarter bildar *auram* i hss. BS till N., där *aura* satts i akkusativ i likhet med öfriga ord i R.K. Att *aura* af misstag skulle inkommit i texten genom dittografi af föregående *area Vulcani* (*auro Vulcani* B) är föga sannolikt, då *area V.* endast förekommer i N., under det att *aura* (*aurum*) finnes i båda redaktionerna. Uppenbarligen är det här, som DUCHESNE (Röm. Mitt. 1907. 4 ff.) först föreslagit, fråga om tvenne olika saker. Härför talar också språkbruket i R.K.; attribut stå nämligen på två undantag när (*summum choragum* reg. III och *alta semita* reg. VI) alltid efter

sitt hufvudord i R.K. — så t. o. m. *uia sacra* i st. för den eljest vanliga benämningen *sacra uia*. Detta bestyrkes äfven af de medeltida uppgifter, som DUCHESNE framdragit som bevis. I två urkunder för kyrkan S. Maria Nuova (publ. af M. P. FEDELE, Arch. Rom. di st. patr. XXIII, 208; 212), den ena från år 1042, den andra 1052, omtalas ett område *regione quarta in Aura, infra locum qui dicitur Domus Noua*, vidare en *Gregorius qui uocatur ab Aura* och en *Crescentius filio Benedicto de Aura*. En tredje urkund från år 1055 (p. 213) nämner en trädgård *in Aura regione iuxta templum Romuli*. I Annales Romani omtalas, hur påfven Pascal II:s anhängare af Stefano Romano år 1105 förföljdes från kyrkan SS. Marcellini et Petri *usque ad arcum Aure*. Denna *arcus Aure* omtalas äfven i Ordo Benedicti (*transiens arcum Aureae*). CENCIUS CAMERARIUS (år 1192) upptager bland Roms kyrkor S. Maria *arcus Auri* och S. Andreas *arcus Auri* (nuv. S. Maria ad Nives). Här har alltså tydligen funnits någon plats, som långt in i medeltiden kallats *Aura* eller *Aurea* (jmf. Ordo Benedicti), vare sig detta namn är ursprungligt eller en medeltida förvanskning.

DUCHESNE håller före, att trakten fått namn efter en staty af *Aura*, »la déesse phrygienne des brises légères». En staty af denna för öfrigt i romerska mytologien alldeles okända gudinna förefaller dock föga sannolik.

Med all säkerhet döljer sig här under namnet *Aura* ett minne af Neros *domus aurea*, såsom nyligen A. BARTOLI (Rendiconti dell'Accad. dei Lincei, class. di scienz. mor. stor. e filol. 1909, 224 ff.) påpekat. Platsen för denna medeltida *regio Aura* har BARTOLI af de ofvan nämnda urkunderna, där den omtalas såsom belägen *infra locum qui dicitur Domus Noua* (= Constantinsbasilikan), *iuxta templum Romuli* (= *templum Veneris et Romae*) bestämt mellan Constantinsbasilikan, *templum Veneris et Romae* och Via del Colosseo. Sannolikt har här funnits kvar någon rest af Neros *domus aurea*, som sedan gifvit namn möjligen åt hela trakten, såsom BARTOLI antager, men sannolikare åt en *uicus*. Denna *uicus* har fört upp till det genomgangshvalf i yttermuren kring *forum Nervae*, som, enligt hvad LANCIANI (Ordine di Benedetto, Mon. ant. d. Lincei I, 528—530) visat, är identiskt med den i Ordo Benedicti omtalade *arcus Aureae*, och gifvit denna *arcus* dess namn. BARTOLIS förklaring, att denna *arcus* kallades så, därför att gatan förde till

regio Aura, är föga sannolik, såvida ej äfven gatan själf haft ett dylikt namn.

Hvad här ursprungligen stått i texten, är svårt att afgöra; möjligen *aurea* ack. plur. neutr., i analogi med *Victiliana*, *priuata Traiani*. Huruvida några byggnadsrester funnits kvar på R.K:s tid, är osäkert.

Bucinum slutligen har antingen varit någon hafssnäcka, möjligen såsom fontän, eller en staty af en hornblåsare, som gifvit namn åt en gata. Jmf. *ad bucinum* Ulp. Dig. 14,4,6,16 (*tabernae . . . quam ad bucinum habuit*). Läget är okänt.

Apollinem sandaliarium. Den Apollostaty, som Augustus lät uppställa i *uicus sandaliarius*; jmf. Sueton. Aug. 57: *pretiosissima deorum simulacra mercatus uicatim dedicabat, ut Apollinem sandaliarium et Iouem tragoedum aliaque*. Denna *uicus* omtalas dessutom af Gellius 18,4,1: *in sandaliario forte apud librarios fuimus*. Galen. de lib. propr. 19 p. 8 Kühn: ἐν γὰρ τοιῷ Σανδαλιαρίῳ καθ' ὃ δὴ πλείστα τῶν ἐν Ῥώμῃ βιβλιοπωλείων ἐστίν samt på inskrifter (CIL. VI 448; 761 (fyndorterna okända). Bull. com. 1877, 162). Hvar denna *cluius* gått, kan ej bestämmas. HÜLSENS (J. H. 329) placering endast på grund af ordningsföljden i R.K. i norra delen af Via del Colosseo är fullkomligt godtycklig.

Templum Telluris. Exakta läget är omöjligt att bestämma. Enda hållpunkten är, att det hos Servius (Aen. 8,361) och Suetonius (de gram. 15) omtalas såsom beläget *in Carinis*, samt att det legat i närheten af *praelectura urbis* (CIL. VI 31959: [*saluis d'd.nn. inclutis semper Augg. [porticum] cum scriniis tellurensis [secretari] tribunalib(us) adherentem [Iunius Vale]rius Bellicius u. c. praef. urb. [uice sacr]a iudicans restituto [speciali]ter urbanae sedis honore [pe]rfecit*), som enligt inskriftsfynd sannolikt är att söka i närheten af S. Pietro in Vincoli (jmf. J. H. 306 f.).

Horrea chartaria. Endast N. Dessa *horrea*, eljest ej omtalade, lågo antagligen vid *uicus sandaliarius*, där under kejsartiden bokhandlare hade sina butiker, jmf. Gellius 18,4,1. Galen. 19,8 (se ofvan).

Tigillum sororum, d. v. s. *sororium*. Dess läge var enligt Dionysius vid den gata, som från *Carinae* förde ned till *uicus Cuprius* (Dion. 3,22,8: ἐστὶ δ' ἐν τῷ στενωπῷ τῷ φέροντι ἀπὸ Καρίνης κάτω τοῖς ἐπὶ τὸν Κύπριον ἐρχομένοις στενωπὸν. ἐνθα

οἱ τε βωμοὶ μένουσιν οἱ τότε ἰδρυθέντες, καὶ ξύλον ὑπὲρ αὐτῶν τέταται δυσὶ τοῖς ἀντικρυς ἀλλήλων τοίχοις ἐνηρμοσμένων ὃ γίνεται τοῖς ἐξιοῦσιν ὑπὲρ κεφαλῆς καλούμενον τῇ Ῥωμαϊκῇ διαλέκτῳ Ξύλον ἀδελφῆς). Sannolikt låg *tigillum* i nedre delen af gatan nära vägskalet vid *uicus Cuprius*, hvaraf stenläggning påträffats från Colosseum upp mot *Argiletum* (jmf. LANCIANI FUR. 29). Jmf. Arvalkalendern 1 okt.: *tigillo sororio ad compitum Acili*. Sannolikt har *tigillum sororium* äfven gifvit namn åt gatan, öfver hvilken det låg.

Colossum.

Metam sudantem.

Templum Romae et Veneris. Endast N. har *et Veneris*.

Aedem Iouis Statoris. Endast N. Sannolikt höra hit de substruktioner, som utgräfts till höger om *sacra uia* från *forum* räknadt vid foten af Palatinen strax invid Titusbågen (jmf. J. H. 20 ff. HÜLSEN F.R. 225 f. THÉDENAT 353 f. LANCIANI FUR. 29).

Viam sacram. Obs. attributets plats efter hufvudordet som i regel i R.K. Eljest vanligen *sacra uia*.

Basilicam Constantinianam N. C. har *b. nouam*.

Templum Faustinae.

Basilicam Pauli = *bas. Aemilia*. Kallas så äfven Stat. Silv. 1, 1, 30: *illinc belligeri sublimis regia Pauli*. Tac. Annal. 3,72: *ut basilicam Pauli, Aemilia monimenta, propria pecunia firmaret ornaretque*.

Forum transitorium = *forum Neruae*, som alltså i R.K. uppföres i både 4:de och 8:de regionen.

Suburam.

Balineum Dafnidis. Säkerligen identiskt med de af scholiasten till Juvenalis 7,233 omtalade *balneae quae Daphnes appellantur*. Läget är okänt.

4:de regionens gräns har från Colosseum inneslutande *Colossus* och *meta sudans* gått mellan Palatinen och *templum Veneris et Romae*. Sannolikt har regionen omfattat hela *forum* öster om *atrium Vestae*. Da *forum Neruae* under namn af *forum transitorium* upptages äfven i denna region, är det ganska sanno-

likt, att gränsen mellan 8:de och 4:de regionerna här gått midt i *forum Neruae*. Från *forum Neruae* har gränsen gått strax norr om *Argiletum* och *Subura* och sedan sannolikt följt *uicus Patricius*. I öster har gränsen sannolikt följt servianska muren till *clivus Suburanus*, därefter denna *clivus* och öfver *Carinae* gått ned till Colosseum.

REGIO V. ESQUILIAE.

Lacus Orphei. Denna *lacus* omnämnes äfven hos Martialis 10, 19,4 ff.: *I perfer: brevis est labor peractae Altum uincere trami-tem Suburae. Illic Orphea protinus uidebis Vdi uertice lubricum theatri Mirantesque feras auemque regis, Raptum quae Phryga pertulit Tonanti.* Sitt namn har denna *lacus* efter något konstverk framställande Orpheus med sitt spel tjugande de vilda djuren. Att det här ej är fråga om någon vanlig *lacus* i ett gathörn utan någon större vattenkonst, framgår af Martialis' uttryck *udi uertice theatri*. Detta såväl som det hos Martialis angifna läget passar förträffligt på s. k. Trofei di Mario (jmf. LANCIANI R. and E. 57). Den häremot gjorda invändningen (J. H. 345 not 6), att detta ej stämmer öfverens med läget af kyrkorna S. Lucia in Selci och S. Martino, som förr haft tillnamnet *in Orfea* (*Orthea*), synes mig ej omöjliggöra detta antagande. Skulle nämligen dessa kyrkor fått tillnamnet *in Orfea*, därför att de legat i omedelbara grannskapet af *lacus Orphei* — byggd i ruinerna af denna *lacus* kan i hvarje fall S. Lucia ej ha varit, då denna kyrka ligger inom det område, som upptogs af *porticus Liviae* (se LANCIANI FUR. 23) —, så måste 5:te regionen här ha gjort en alldeles omotiverad sväng innanför Servianska muren, hvilket förefaller högst osannolikt. Bättre synes det mig att förklara kyrkornas tillnamn på så sätt, att *clivus Suburanus* i sin öfre sträckning i senare tid, åtminstone i dagligt tal, om ock ej officiellt, ändrat namn och uppkallats efter *lacus Orphei*. Här- för talar också *Orficiensibus* på en inskrift (CIL. VI 31893 d) från slutet af 4 årh. e. Kr. HÜLSENS (J. H. 350) förslag att identifiera Trofei di Mario med *nymphæum Alexandri* faller på den omständigheten, att *aqua Alexandrina* har betydligt lägre nivå. Att ett af Alexander Severus uppfördt *nymphæum* ej skulle fått sitt vatten från Alexanders vattenledning utan från *aqua Iulia*, är högst osannolikt.

Macellum Liuiani d. v. s. *Liuiæ*. *Liuiani* har tydligen genom misstag uppkommit af *Liuianum*. Dess läge är säkert genom gräfningar år 1871—74 i närheten af S. Vito från *arcus Gallieni* invid Serviusmuren norrut (jmf. LANCIANI FUR. 23). S. Vito och S. Maria Maggiore nämnas i äldre urkunder (Lib. Pontif. XXXVII v. Liberii c. 6.; XLVI v. Xysti III c. 3. jmf. ARMELLINI 811) *in macello* och *iuxta macellum Liuiæ*. Jmf. äfven Ordo Benedicti: *redit at palatium per montem Exquilinum, intrans sub arcum ubi dicitur macellum Liuianum* (Lunanum hss.) och MARLIANO 2 edit. IV, 15: »Macellum Livianum institutu fuit à sinistra eius viae, quae est ab arcu (Gallieni) ad D. Antonii aedem, ubi nuper effossa sunt saxa Tiburtina et vasa quibus interfectorum animalium sanguis colligebatur: magnaue ossium et cornuum copia.»

Nymphæum diui Alexandri. Utan tvifvel är det detta *nymphæum* och ej *thermae Alexandrinae*, såsom man vanligen antager, som afbildas å mynt från Alexander Severus (COHEN² Alexandre n. 479; 297—303. jmf. J. H. 350). Hvar detta nymphæum legat. kan ej med säkerhet afgöras. Möjligen är det identiskt med det nymphæum, som omkr. 1570 påträffats i villa Altieri (jmf. VACCA mem. 110: »me ricordo, dietro le spoglie di Mario accanto alla via che mena a Porta Maggiore, nella vigna degli Altieri, vi fu trovato una Venere bellissima ch' esce dal bagno, ed un Ercole di marmo, et ancora stavano in opera in una fabbrica ottangolata: suppongo potesse essere una fonte»). Exakta platsen för detta fynd är ej känd (jmf. J. H. 357). En annan möjlighet är, att detta *nymphæum Alexandri* stått i samband med de storartade anläggningar, hvaraf lämningar påträffats i Villa Palombara vid Via Emanuele Filiberto, hvilka enligt blyrörinskrift (CIL. XV 7333) tillhört Alexander Severus (jmf. LANCIANI FUR. 24; 31. J. H. 354).

Cohortem II uigilum. Platsen, där tvenne marmortaflor (CIL. VI 414), uppsatta af soldater från coh. II vig., påträffades år 1734, angifves af FICORONI på följande sätt: »non longe a trivio quod est ad S. Eusebium inter viam quae inde ad portam maiorem et quae ad S. Crucem in Hierusaleme ducit», hvarför såväl LANCIANIS placering (FUR. 24) mellan Via Principe Eugenio, Via Bixio och Viale Conte Verde som HÜLSENS ungefär vid skärningen

af Via Principe Eugenio och Viale Manzoni (jmf. J. H. 356 f.) äro tämligen godtyckliga. En annan hithörande inskrift (CIL. VI 1059) har hittats »ad ursum pileatum (S. Bibiana) et formas aquae Claudiae». Säkertligen har denna cohort varit stationerad någonstades i trakten mellan Trofei di Mario, Aurelianska muren och »Le Galluzze». Att exakt bestämma platsen för stationen är emellertid omöjligt.

Herculem Sullanum. Huruvida det här är fråga om något tempel eller blott en staty, kan ej afgöras. Med all säkerhet är det i hvarje fall något från Sulla härrörande monument till minne af segern öfver Marius på Esquilinen (jmf. Appian. b. c. 1,58: Μάριος δὲ καὶ Σουλπίκιος ἀπὴντων περὶ τὴν Αἰσχύλειον (δασκύλειον hss.) ἀγορὰν μεθ' ὅσων ἐφθάκεσαν ὀπλίται). Sannolikt har dess plats varit på *forum Esquilinum*, hvars läge dock ej exakt kan bestämmas. Troligen har detta, såsom LANCIANI (FUR. 23) antager med stöd af en vid S. Vito funnen inskrift (CIL. VI 1662), där det omtalas en *prae f. urb. conditor huius fori*, legat söder om *macellum Liviae* omedelbart utanför Gallienusbågen.

Hortos Pallantianos. Deras läge bestämmes genom Frontin. aqu. 20: *finiuntur arcus earum (aquae Claudiae et Anienis noui) post hortos Pallantianos*. 19: *Marcia autem partem sui post hortos Pallantianos in riuum qui uocatur Herculaneus deicit*. Båda dessa punkter äro kända, den förra i Vigna Belardi ung. 100 m. sydost om »Le Galluzze», den senare i femte tornet på Aurelianska muren söder om Porta S. Lorenzo (LANCIANI Bull. com. 1874, 53 f.) Dessa *horti* ha alltså legat invid Aurelianska muren söder om *uia Tiburtina*. Pallas, Claudius' frigifne, hade sin graf vid *uia Tiburtina* innanför första milstenen (jmf. Plin. Ep. 7,29 *est uia Tiburtina intra primum lapidem . . monumentum Pallantis*) och grafvar tillhöriga en *M. Antonius Asclepiades Pallantis libertus* (CIL. VI 11965) ha påträffats strax utanför *porta Tiburtina* (jmf. J. H. 358).

Amphitheatrum castrensem. Obs. formen *castrensem*, se ofvan sid. 13.

Campum Viminalem subager. Obs. formen *subager*. Denna campus har legat *sub aggere*, d. v. s. nedanför Serviusmurens vall. Att exakt bestämma dess läge och utsträckning är omöjligt. Den bör naturligen ha varit fortsättningen af Viminalen utanför Ser-

vianska muren, alltså legat i trakten af *porta Viminalis* och efter all sannolikhet äfven norr om denna. Hvar gränsen här gått mellan 5:te och 6:te regionerna, är därför något svårt att bestämma. Det förefaller nämligen mycket sannolikt, att, då såväl Diokletianusthermerna som *castra praetoria* tillhöra 6:te regionen, gränsen här bildats af en gata, som utgjort fortsättningen af den gata innanför *porta Viminalis*, hvaraf lämningar påträffats (jmf. LANCIANI FUR. 17), och som gått ut genom Aurelianska muren, där denna stöter intill sydsidan af *castra praetoria* (lämningar där, se LANCIANI FUR. 11). I så fall skulle emellertid *campus Viminalis sub aggere* delvis äfven falla inom 6:te regionens område. Absolut omöjligt är detta dock icke, men sin största utsträckning måste denna *campus* då haft söder om *porta Viminalis*, enär man eljest ej kan förklara dess upptagande i 5:te regionen.

Mineruam medicam. Omtalas dessutom endast på en inskrift CIL.VI 10133: *Cn. Vergilius Epaphroditus magister odariarius a Minerua Medica*. Hvar detta tempel legat, är ovisst. En tid identifierade man det med den bekanta ruinen »Le Galluzze» vid Viale Principessa Margherita, som sedan vanligen antagits vara ett nymphaeum, och som helt nyligen PFRETZSCHNER (Die Grundrissentwicklung der römischen Thermen 57 ff.) påstår vara *caldarium* i en stor thermanläggning. Efter GATTI (Not. d. sc. 1877, 179; 1888, 60; 192; 1887, 154) förlägger man numera vanligen detta Minervatempel i Vigna dei Cappucini i Via Carlo Botta på grund af där gjorda fynd af en terrakottadepot och en inskrift: *meNIIRVA.DONO.DII* det (VISCONTI Bull. com. 1887, 166 ff. 192 ff; 1888, 125) samt en år 1867 i närheten funnen Minervastaty (HELBIG Bull. dell'Ist. 1867, 141)¹.

Isidem Patriciam. Sannolikt en staty. Med frågan huruvida 5:te regionen sträckt sig innanför Servianska muren sammanhänger frågan om tolkningen af tillnamnet *Patricia*. Detta behöfver dock ej beteckna, att statyen stått vid *uicus Patricius*, utan den möjligheten finnes också, att statyen kallats så efter den person som låtit upprepa den.

¹ Jmf. J. H. 352 f., där HÜLSEN ställer sig något tvekande och framkastar den förmodan, »dass wir es mit einem Depot von rifiuti der esquilinischen Töpfereien zu thun haben».

5:te regionens gräns har sannolikt i väster norrifrån följt Servianska muren och sedan afvikit österut ned till *porta Caemontana* och därifrån i söder gått till *porta Asinaria* (se ofvan reg. III och II). Angående gränsen till 6:te regionen se ofvan under *campus Viminalis*.

REGIO VI. ALTA SEMITA.

Regionen har sitt namn efter den gata, som sträckt sig längs genom densamma motsvarande nuvarande Via del Quirinale och Via Venti Settembre, under hvilken på olika ställen den antika stenläggningen påträffats vid gräfningar (LANCIANI Bull. com. 1889, 334. FUR. 10; 16). Namnet *alta semita* förekommer endast i R.K och i medeltida källor. Gatan användes under hela medeltiden och kallades efter af Pius IV föranstaltade förbättringar af densamma äfven strada (via) Pia. Jmf. FERRUCCI ad Fulvio ed. Francini, 1588, p. 11: »l'anno 1561 il secondo del pontificato di Pio quarto: volendo esso pontifice aprire una bella via, retta et ampla nel Quirinale, nel cui capo vi fusse la porta fece abbassare et spianare la via che anticamente si chiamò l'alta semita; E da sapere che Pio papa IIII, l'anno 1561 overo 1562, volendo lasciare una bella via que, con la porta parimente della Città, ritenesse il suo nome, aperse, ò più tosto raddrizzò et fe piana la bellissima strada Pia, poi che per innanzi vi era la via di quei tempi, ma curva et ineguale....». Hur gammal benämningen *alta semita* är, om den varit officiell eller endast populär, är omöjligt att afgöra; troligt är dock, att benämningen först sent uppkommit.¹ Från början har antagligen *uia Nomentana* varit gatans namn äfven innanför muren. Sedan utkanterna af staden börjat bebyggas och framför allt efter Aurelianska murens uppförande synas de till gator inom staden förvandlade forna vägarna ha fått egna namn. Särskildt belysande är en jämförelse med *uia lata* i 7:de regionen. Detta namn på *uia Flaminia* innanför muren förekommer tidigast i R.K. Dessutom förekommer det på tvänne sena slafhalsband CIL. XV 7186: *tene me quia fugio et reuoca me in uia lata ad Flauium d(ominum) m(eum)*. CIL. XV 7187: *tenc me quia fugi et reboca me in bia lata ad Gemellinu(m) medicu(m)* samt i medeltida

¹ Jmf. till namnet Martial. 5, 22, 5: *alta Suburani ... semita cliui*.

urkunder, framför allt som tillnamn till kyrkan S. Maria in Via lata. Den nuvarande lilla bigatan Via lata vid S. Maria in Via lata har tydligen fått sitt namn efter kyrkan, sedan den ursprungliga *uia lata* börjat kallas Corso, och dess gamla namn bortglömts.

Templum Salutis. Af detta tempel finnas inga lämningar kvar, och de uppgifter, vi ha om detsamma i litteraturen (se J. H. 404), ge oss ingen ledning för bestämmande af dess läge, med undantag af ett ställe i Ciceros bref (ad Att. 4, 1, 4: *Brundisium ueni Nonis Sextilibus: ibi mihi Tulliola mea fuit praesto natali suo ipso die, qui casu idem natalis erat et Brundisinae coloniae et tuae uicinae Salutis*), där det omtalas som beläget i närheten af T. Pomponius' hus. Detta Pomponiernas hus har påträffats vid gräfningar år 1558 i Vigna Sadoletto-Ubaldini (LANCIANI Stor. d. sc. III, 192 f.), hvars område sträckte sig från S. Andrea de Caballo till Palazzo Albani alle Quattro Fontane (HÜLSEN (J. H. 406) har å sin karta placerat *domus Pomponiorum* för långt åt väster, trots han för dess läge stöder sig på den vid ofvan nämnda gräfningar hittade inskriften). Dessutom har otvifvelaktigt templet legat vid och gifvit namn åt den *uicus (cluius) Salutis*, som omtalas hos Symmachus (ep. 5.54, 2: *Ampelium clarae et inlustris recordationis uirum paruas aedes quas pretioso auxit ornatu sub cliuo Salutis emissee reminisceris*) och i donationsurkunder för kyrkan S. Vitale (Lib. Pontif. XLII Innoc. I, c. 6.) samt på en inskrift (CIL. VI 31270), funnen under Monastero delle Sagramentate vid början af Via del Quirinale ej fullt 100 m. från hörnet af Via della Consulta. Det sannolikaste är, att denna *uicus* varit en tvärgata mellan *alta semita* och *uicus longus* (hvilken ungefär från nuv. Banca nazionale gått i spetsig vinkel upp mot *alta semita*), och att den ungefär motsvarat nuv. Via della Consulta och fortsatt norr om *alta semita* upp till en port i Servianska muren. Vid denna *uicus Salutis* har man alltså att söka templet norr om *alta semita*, ungefär där Palazzo Quirinale ligger, strax innanför Servianska muren, såsom framgår af Orosius 4, 4: *aedes Salutis ictu fulminis dissoluta, pars muri sub eodem loco de caelo, ut dicunt, tacta est* (jmf. J. H. 405). Häremot skulle kunna invändas, att templet i så fall kommer väl långt från *domus Pomponiorum*. Dock torde afståndet, ej fullt två moderna kvarter, ej vara

så stort, att icke *aedes Salutis* kunde sägas vara *uicina*. LANCIANI FUR. 16 förlägger templet vid norra hörnet af Via Venti Settembre och Via Quattro Fontane utan något öfverbevisande skäl. Afståndet till Pomponiernas hus blir i det närmaste lika stort.

et Serapis. Att *Serapis* genom *et* förbindes med *templum Salutis* ger oss ingen rätt att sluta till att templen lågo i närheten af hvarandra, då *et* i R.K. ofta blott förbinder byggnader af samma slag oafsedt deras läge. HÜLSEN (J. H. 423) anser det s. k. Torre Mesa i Giardino Colonna, hvilket fanns i behåll i början af 17 årh., vara lämningar efter detta tempel. Nagot bevis härför finnes emellertid ej. Inskriftsfyndet (CIL. VI 570: 573 = 30797. KAIBEL IGI. 1024) ge oss ej något stöd för templets läge, då de gjorts på så skilda platser.

Templum Florae. Enligt Varro l. l. 5, 158: *clivus proximus a Flora susus uersus Capitolium uetus* låg detta vid en *clivus*, som förde upp till *Capitolium uetus*, och omtalas äfven af Martialis såsom beläget i närheten af *Capitolium uetus* (5, 22, 3 f.: *sed Tiburtinae sum proximus accola pilae, qua uidet antiquum rustica Flora Iouem*). I anledning häraf förlägger HÜLSEN (J. H. 412) det i trakten af Piazza Barberini (angående platsen för *Capitolium uetus* se nedan). Man kan emellertid äfven tänka sig denna *clivus* från södra sluttningen af Quirinalen föra upp mot *Capitolium uetus* och templet alltså beläget söder om *alta semita* i närheten af Via Quattro Fontane. Det kommer i så fall innanför Servianska muren, som RICHTER (sid. 288) anser troligast, ehuru den plats, han ger det, norr om *alta semita* på grund af höjdförhållandena ej gärna låter tänka sig.

Capitolium antiquum. Eljest vanligen kalladt *Capitolium uetus*. Denna helgedom åt de tre kapitolinska gudomligheterna Juppiter, Juno och Minerva, som af traditionen uppgafs vara äldre än kapitolinska templet (Varro l. l. 5, 158: *clivus proximus a Flora susus uersus Capitolium uetus, quod ibi sacellum Iouis Iunonis Mineruae, et id antiquius quam aedis, quae in Capitolio facta*), låg naturligen innanför Servianska muren och uppe på kullens krön. Att de vid Palazzo Barberinis byggande och vid kapucinerklostret S. Maria della Concezione funna inskrifterna (CIL. VI 373; 374; 30927), som tydligen varit uppsatta på *Capitolium*

uctus, ej funnits på sin ursprungliga plats, är uppenbart, hvarför de ej kunna bevisa något i fråga om helgedomens läge. Dock torde den plats, HÜLSEN (J. H. 410) ger densamma, i närheten af Quattro Fontane vara den sannolikaste. Angående LANCIANIS placering i nordöstra hörnet af Giardino Quirinale se J. H. 395, not 2.

Statuam Mamuri. Det är här tydligen fråga om en staty af Mamurius Veturius, som enligt sagan förfärdigat de elfva falska *ancilia*. Den har gifvit namn åt en *clivus* eller *uicus* *Mamuri*, som omtalas i den ofvan nämnda donationsurkunden för S. Vitale, Lib. Pontif. XLII vita Innoc. I c. 6: *domus iuxta basilica Libiana, balneum in eodem loco, iuxta templum Mamuri, domus in cliuum Salutis balneata, . . . domus Emcriti in cliuum Mamuri, intra urbe Roma, iuxta basilicam, domus in cliuum Patrici arbitrata, domus iuxta basilicam in uicum longum, quae cognominatur ad lacum, domus ad cathedra lapidea Floriana, pistrinum in uico longo, qui cognominatur Castoriani, balneum in uicum longum, qui cognominatur Templus*, samt Acta S. Susannæ 11 Aug. p. 632: *regione sexta iuxta uicum Mammurtini (al. Mammuri) ante forum Sallustii*. Denna *clivus Mamuri* har att döma af S. Vitalisurkunden sannolikt gatt mellan *uicus longus* och *alta semita* i närheten af S. Vitale (*iuxta basilicam!*). HÜLSENS exakta placerande af densamma öster om S. Vitale (Rhein. Mus. 1894, 417. J. H. 410) är fullkomligt godtyckligt. Det i S. Vitalisurkunden nämnda *templum Mamuri* asyftar sannolikt den i R.K. uppförda *statua Mamuri*; möjligt är också, att denna varit förenad med någon mindre helgedom. Huru som helst, något från *statua Mamuri* skildt tempel, som RICHTER (sid. 285) förmodar, har detta *templum Mamuri* säkerligen icke varit.

Templum dei Quirini. För bestämmande af dess läge har man endast att stödja sig på tvenne inskriftsynd (CIL. VI 475:565), gjorda år 1626 »in hortis Quirinalibus pontificiis» och uppgiften hos Cic. ad Att. 12.45.3: *De Caesare uicino scripseram ad te, quia cognoram ex tuis litteris, cum ὀννντων Quirini malim esse quam Salutis*, att det låg i närheten af Pomponius' hus. HÜLSEN (J. H. 409 f.) förlägger templet norr om *alta semita* — att kvarteret söder därom uteslutande upptagits af privatbyggnader, har LANCIANI (Bull. com. 1880, 336 f.: 370 f.) adagalagt — i Giardino Reale strax öster om Quirinaltunneln, då vid dess anläggning inga fynd gjorts. Att

exakt bestämma dess läge är dock omöjligt. LANCIANI FUR. 16 placerar templet på platsen för tunneln.

Malum punicum. Något stort granatäpple, sannolikt som skylt utanför någon bod eller något värdshus, som äfven gifvit namn åt en gata. Jmf. *ad pirum* i samma region (Mart. I, 117, 6). Utom i R.K., där det upptages endast af N., cmntalas *malum punicum* hos Sueton. Domit. I: *natus est . . . regione urbis sexta ad malum punicum, domo quam postea in templum gentis Flaviae conuertit.* LIGORIOS uppgift (Taur. XV: »nella parte del colle Quirinale . . . era la casa di T. Pomponio Basso, dove anticamente si chiamava Malo Punico e presso la casa Flavia»), att Pomponiernas hus legat vid denna gata, synes bekräftas af inskriftsfyndet (CIL. VI 39788) år 1521 vid S. Andrea i Vigna Sadoletto. Hit förlägger LANCIANI (Bull. com. 1889, 383 ff.) med anledning häraf *templum gentis Flaviae*. HÜLSEN instämmer häri (Rhein. Mus. 1894, 400 f.), men placerar *malum punicum* i närheten af Via Quattro Fontane. Mig förefaller det sannolikast, att gatan förbundit *uicus longus* med *alta semita* i närheten af S. Andrea, ungefär där HÜLSEN på sin karta placerat *clivus Mamuri*, som i så fall måste förläggas längre åt väster mellan *ad malum punicum* och *uicus Salutis*, samt att *domus Pomponiorum* legat väster och *domus Flauiorum* öster om gatan.

Hortos Sallustianos. Dessa trädgårdar, som ursprungligen ägts af diktatorn Caesar, sedan inköptes af historieskrifvaren C. Sallustius och slutligen öfvergingo i kejserlig ägo, upptogo norra delen af regionen innanför Aurelianska muren (se J. H. 430 ff.).

Gentem Flauiam, d. v. s. *templum gentis Flaviae*, som Domitianus uppförde på den plats, där hans fädernehus statt, *ad malum punicum*. Beträffande dess läge se ofvan *malum punicum*.

**Thermas Diocletianas
et Constantinianas.**

Castra praetoria. Endast N.

X tabernas. Dessa ha troligen äfven gifvit namn åt den gata, vid hvilken de legat. Läget är ovisst. Enda hallpunkten vid dess bestämmande är en uppgift hos Albertinus (f. 15, edit. 2 ar 1515: »In quo monte (Quirinali) est ecclesia sanctae Agathae

in Subura ubi et decem tabernae fuerunt: ut in tiburtinis lapidibus noviter effossis apparet»: därur MARLIANO l. 4 c. 20, ed. 1544: »decem tabernae fuere in valle D. Agathae aedi subiectae, ut ex inscriptione marmoris ibidem effossi didicimus»), att de legat vid S. Agatha in Subura enligt där gjordt inskriftsynd. Inskriftens text är emellertid ej bevarad, hvarför man ej fullt kan lita på uppgiftens trovärdighet. HÜLSEN (J. H. 374) placerar dem i närheten af S. Lorenzo in Panisperna, fullkomligt godtyckligt.

Gallinas albas. Hvad detta varit, är svårt att afgöra, möjligen någon värdshusskylt, som gifvit namn åt sin gata. Läget kan något så när bestämmas genom medeltida uppgifter (jmf. ARMELLINI 52:62) om en kyrka S. Sixti in Gallina Alba (in Gallinariis) mellan S. Lorenzo in Fontana och S. Lorenzo in Panisperna. Jmf. Gregor. Magn. epist. 3, 17: *domum positam in hac urbe regione quarta iuxta locum, qui appellatur Gallinas albas*. Möjligen någon tvärgata till *clivus Patricius*.

Aream Candidi. Endast N. Eljest okänd. Se *area Apollinis* reg. I. Dess läge obekant.

Cohortem IIII uigilum. Hvar denna varit förlagd, är ovisst. Den vid nordöstra hörnet af Diokletianusthermerna funna inskriften (CIL. VI 3761 = 31320) bevisar ingenting för stationens läge, såsom HÜLSEN (J. H. 374) riktigt påpekat. Att på grund af ordningen i R.K. sluta till dess läge i närheten af *porta Viminalis* är emellertid lika ogrundadt.

6:te regionens västra gräns har från kejsarfora följt Quirinans västra sluttning. Hur gränsen därifrån gatt norrut, kan ej säkert bestämmas; sannolikt ha västra och norra gränserna rakats vid *porta Pinciana*. Norra gränsen har följt Aurelianska muren. Beträffande gränsen till 4:de och 5:te regionerna se ofvan reg. IV och V.

REGIO VII. VIA LATA.

Regionen har sitt namn efter *uia lata*, den senare benämningen på *uia Flaminia* innanför Aurelianska muren. Se ofvan sid. 31 under *alta semita*.

Lacum Ganymedis. En *lacus* med någon bild af Ganymedes. Af denna påstår sig LIGORIO ha sett lämningar vid kyrkan SS. Apostoli och själfva Ganymedesbilden i Palazzo Colonna (Taur. X: »Laco di Ganymede . . . del quale havemo veduto le reliquie di marmo et del recettaculo del fonte fatto di forma decagona, alto cinque piedi et di quindici di diametro, et attorno allabro molto ben lavorato uscivano l'acque . . . dove nel mezzo da uno scoglio surgeva la imagine, la quale fontana era nella estrema parte della cantina de Padri de Santi apostoli verso la piazza chiamata dell' ulmo de Colonnese et in casa Colonna habbiamo veduto un tempo la stessa imagine di Ganymede la quale fu donata al vescovo di Pavia governatore di Roma»). Möjligt är, att den hört till stationen för *cohors I uigilum*, jmf. *cohors II* i 4:de regionen, där enligt en inskrift funnits ett *nymphaeum* (CIL. VI 414: . . . *pr(aefecti) uig(ilum) tetrastylum nymphaeum* . . .).

Cohortem I uigilum. På grund af under Palazzo Muti-Savorelli gjorda inskriftsfynd (CIL. VI 233; 1002; 1226; öfriga fynd se LANCIANI Itin. Eins. 471 ff.) kan man förlägga dess station till trakten af SS. Apostoli, hvilket äfven öfverensstämmer med planen öfver denna trakt å fragment 36 af F.U. (se LANC. Itin. Eins. 471 ff.)

Arcum nouum. Den äfven af Chronogr. a. 354 som *arcus nouus* omtalade bäge, som till Diokletiani ära rests öfver *uia lata* vid nuv. kyrkan S. Maria in Via Lata, och som enligt medeltida uppgifter nedrefs på 1400-talet af Innocentius VIII. Jmf. Steph. Infessura diar. ed. TOMASSINI p. 268: »(a. 1401) die 23 Augusti coeptum fuit opus Sanctae Mariae in Via Lata, videlicet de-

struere ecclesiam, et aliam novam aedificare cum demolitione arcus triumphalis, supra quem in aliqua parte erat aedificata.» Not. Capogalli prot. 470, c. 399. A.S.: »Anno MCCCCLXXXIII Indict. XI mensis Iunii die 27. Congregati . . . Canonici Sancte marie in via lata de Urbe ex una parte et Viri Nobiles ditaiuti et antonius germani fratres filij qd. marii ditaiuti sponte compromiserunt in eximios U.J. doctores d. Joh. Baptām de S:to Severino et d. Baglionum de nobilibus de perusio arbitros electos de omni differentia que est vel esse possit inter dd. partes vigore certorum parietum adherentium domui dictorum fratrum existentium in quadam area et solo ubi erat quidam archus ruinatus (? anticus ?) ex trevertina super quo alias erat tribunal dicte ecclesie Sancte marie in via lata.» POGGIUS de var. fort. (URLICHS cod. top. 239): »alterius (arcus in via Flaminia) nomen — perpaucae enim litterae superextant, et antiquae caelaturae tabulae quaedam e marmore, quas saepe miror insaniam demolientium effugisse — penitus obsolevit.» ANDR. FULVIO l. IIII f. 50¹: »(aetate mea) arcus iuxta S. Mariam in via lata, ab Innocentio VIII in renovatione proximi templi dirutus, cuius ornamenta marmorea erui nuper vidimus cum trophaeis barbaricis: haud dubie posterorum esse imperatorum ex ornatu apparet.» Vid gräfningar år 1522 funnos lämningar af densamma, jmf. MARIANO topogr. VI, 8, ed. 1544: »prope (S. Mariae in via Lata) nunc multa eruuntur marmora, in quibus trophaea triumphalesque imagines vidi, cum hac inscriptione VOTIS X ET XX . . . hactenus tamen nihil aliud apparuit, ut cuius esset, iudicaremus. Ferunt Innocentium octavum pontificem, in renovatione praedictae aedis, humo diruisse.»

Nympheum Iouis. Endast omnämndt i R.K. PRELLER (sid. 110; 136) förmodar, att detta är ett af de tre *nymphaea*, som Diokletianus lät uppföra (Chronogr. a. 354), och att detta kallats *nympheum Iouis* på grund af samme kejsares tillnamn *Iovius*. För detta antagande synes tala den omständigheten, att det enda *nympheum*, som jämte detta (bortsedt från *nymphaea tria* reg. XIII) upptages i R.K., också är ett efter en kejsare uppkalladt, näml. *nympheum Alexandri* reg. V. Huruvida *campus Iouis*, som omtalas Vita Pesc. 12: *domus eius hodie Romae visitur in campo Iouis, quae appellatur Pescenniana* har något med *nympheum Iouis* att göra, är omöjligt att afgöra. Läget är okänt; sannolikt har det stått i samband med *aqua Virgo*.

Aediculam caprariam. Sannolikt är det här fråga om en *aedicula* på den plats, där enligt sagan Romulus försvann från jorden, *Caprae palus*, jmf. Liv. I, 16, 1: *in campo ad Caprae paludem*. Ovid. Fast. 2, 491: *Est locus, antiqui Capreae dixere paludem*. Solin. I, 20: *apud Caprae paludem nonis Quintilibus apparere desiit*. Fest. ep. 65: *capralia appellatur ager, qui uulgo ad Caprae paludes dici solet*. Läget är okänt, såvida man ej härmed kan sammanställa den i den s. k. Johan III:s bulla (J. II, 670) nämnda *uiculus capralicus*, af hvilken rester af stenläggningen funnits i sträckningen af nuv. Via dei Lucchesi.

Campum Agrippae. Hur långt detta stora med trädgårdsanläggningar prydda och som promenadplats omtäckta fält sträckt sig öster om *uia lata*, kan ej med säkerhet bestämmas. På hela området mellan S. Claudio och Fontana di Trevi har man ej påträffat några lämningar af byggnader från tidigare kejsartiden, hvarför *campus Agrippae* sannolikt upptagit hela detta område. Längre än till *aqua Virgo* har fältet dock med all säkerhet ej sträckt sig. Angående dess utsträckning i norr och söder se nedan *porticus Vipsania*.

Templum. Solis Hvar Aurelianus' berömda Soltempel legat, därom äro meningarna mycket delade. LANCIANI vill identifiera det med ruinerna i Giardino Colonna (se ofvan sid. 33). Dock förefaller det troligast, att gränsen mellan 6:te och 7:de regionerna gått nedanför Quirinalens sluttning, och att dessa ruiner alltså falla inom 6:te regionen. HÜLSEN (Bull. com. 1895, 39 ff. J. H. 454 ff.) däremot anser, att de antika lämningar, som af PALLADIO upptecknats (publ. af LANCIANI Bull. com. 1894, tav. 12—14) och af honom kallas *zardini apreso larcho de portogallo acanto la strada flaminia*, hvaraf rester påträffats vid gräfningar mellan Via Borgognona och Piazza di S. Silvestro (Bull. com. 1894, 275 ff.), utgjort portiken till templet, som själf legat mellan Via Borgognona och Via Condotti, där dock inga lämningar funnits. Dessutom stöder han sig på en inskrift (CIL. VI 1785 = 31931), som enligt REGGI hittats »in occasione d'un edificio delle monache di S. Silvestro in Capite», enligt MARINI »in platea monialium S. Silvestri», där bl. a. förekommer *falancariis qui de Ciconiis ad templum cupas referre consueuerunt* och *professionariis de Ciconiis statim ut aduen[i]ret uinum*. På grund af Vita

Aurel. 48: *in porticibus templi Solis fiscalia uina ponuntur* har URLICHS (Röm. Mitt. 1888, 98) och efter honom HÜLSEN (Rhein. Mus. 1894, 393. Bull. com. 1895, 39 f.) påstått, att då denna tariff måste varit uppsatt vid ankomstplatsen för vinet, man hade att söka *templum Solis* i närheten af S. Silvestro. HÜLSENS förläggande af templet strider emellertid fullkomligt mot den enda uppgift om dess läge, vi ha i den antika litteraturen. Chronogr. a. 354 uppger nämligen, att Aurelianus byggde detsamma *in campo Agrippae* (*Hic muro urbem cinxit, templum Solis et castra in campo Agrippae dedicauit*). Så långt norrut kan nämligen *campus Agrippae* omöjligen ha sträckt sig (se nedan *porticus Vipsania*). Att man på det område, som *campus Agrippae* upptagit, ej funnit några lämningar efter templet, betyder ingenting, då detta som bekant redan i 6 årh. förstördes, hur fullständigt, vet man ej. Har verkligen den ofvan nämnda inskriften varit uppsatt vid Soltemplet och har den hittats i närheten af sin ursprungliga plats, strider ej heller detta mot här gjorda antagande angående templets läge, då *campus Agrippae* i norr sträckt sig till Via di S. Claudio (se nedan). Man har då att söka templet på nordsidan af fältet. (Jmf. äfven RICHTER 263 ff.).

et castra = *castra urbana*. Enligt ofvan citerade uppgift af Chronogr. a. 354 låg äfven detta inom *campus Agrippae*. Exakta läget är omöjligt att bestämma. Möjligt är, att lämningarna under Teatro Quirino och i trakten däromkring höra hit (VENUTI ed PIALE 1824, p. II p. 85: »gran rovine di camere ben fabbricate e risarcite più modernamente con pezzi di colonne rotte e capitelli corintij» (år 1879 i giardino del palazzo Colonna di Sciarra). Jmf. LANCIANI Bull. com. 1892, 279, som identifierar dem med *catabulum*). HÜLSEN förlägger *castra urbana* strax öster om den plats, dit han förlägger *templum Solis* (Bull. com. 1895, 48 f. J. H. 452 f.).

Porticum Gypsiani, d. v. s. *Vipsaniam*. Denna portik begränsade *campus Agrippae* längs *uia lata*. Lämningar af denna ha påträffats längs Corso från Via di S. Claudio söderut till Piazza Colonna. Den antika gata, som motsvarat nuv. Via di S. Claudio (Bull. com. 1892, 277. Not. d. sc. 1902, 464), har tydligen begränsat *campus Agrippae* och *porticus Vipsania* i norr. I söder har den säkerligen sträckt sig till *aqua Virgo* (jmf. Mart. 4, 18, 1:

Qua uicina pluit Vipsanis porta columnis) och sålunda bildat en fortsättning af *saepta* på andra sidan *uia lata*.

et Constantini. Endast känd från R.K. Inom *campus Agrippae* kan den ej ha legat, då af Dio Cass. 55,8,3 f.: τὸ τε πεδίον τὸ Ἀγρίππειον, πλὴν τῆς στοᾶς, καὶ τὸ διριβιτώριον αὐτὸς ὁ Αὐγούστος ἐδημοσίευσεν... ἡ δὲ ἐν τῷ πεδίῳ στοᾶ, ἣν ἡ Πόλλα ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ ἡ καὶ τοὺς δρόμους διακοσμήσασα ἐποίηι, οὐδέπω ἐξείργαστο framgår, att där blott funnits en portik (hå stoå). LANCIANI placerar den längs den antika gata, som från Piazza della Pilotta söderut fortsatt den ofvan (sid. 39) nämnda *uiculus capralicus* (FUR. 15; 22. Itin. Eins. 469; 474. J. H. 459 f.). För min del är jag böjd att identifiera denna portik med de ofvan (sid. 39) omtalade lämningarna mellan Via Borgognona och S. Silvestro, som HÜLSEN anser vara *templum Solis* och LANCIANI (Bull. com. 1894, 285 ff.) *horti Largiani*. Den planritning, PALADIO ger af desamma, talar också i hög grad för ett sådant antagande.

Templa duo noua Spei et Fortunae. Endast N. Sannolikt afses, såsom PRELLER (sid. 139) påpekat, samma tempel, som omtalas hos Chronogr. a. 354 under Diokletianus och Maximianus (*His imperatoribus multae operae publicae fabricatae sunt: ... templa duo, Iseum et Serapeum, arcum nouum, thermas Diocletianas*). Hvar dessa tempel legat, kan ej afgöras. Huruvida de år 1794 under huset vid norra hörnet af Via Condotti och Corso funna lämningarna (GUATTANI mem. enciclop. I, 4) hört till något af dem, är osäkert (se LANCIANI Bull. com. 1894, 292 f. J. H. 464 f.).

Equum (Equos C.) Tiridatis regis Armeniorum. Endast känd från R.K. Huruvida *equum* eller *equos* är den ursprungliga läsarten, kan ej afgöras. Sannolikt är det fråga om något monument från Neros tid, då Tiridates besökte Rom. Möjligt är, att detta äfven gifvit namn åt en *uicus*. Platsen för detsamma är okänd.

Forum suarium. På en inskrift från 4 årh. e. Kr. talas om en *tribunus cohortium urbanarum X. XI et XII et fori suari* (CIL. VI 1156a), hvilket tyder på att *forum suarium* legat i närheten af *castra urbana*. Exakta läget kan ej bestämmas, möjligen i trakten af S. Croce dei Lucchesi, som förr hetat S. Nicolai in Porcilibus eller de Porcis. HÜLSENS (Bull. Com. 1895, 48. J. H. 452

not 21) påstående, att detta namn ej har med *forum suarium* att göra, synes mig ej fullt öfverbevisande; ordningsföljden i R.K. betyder ingenting. HÜLSEN förlägger det i närheten af Palazzo della Propaganda.

Hortos Largianos. Endast N. Troligen ha dessa legat uppåt Pincio till. Eljest okända. Angående LANCIANIS placering af desamma se ofvan *porticus Constantini*.

Mansuetas. Eljest okända. Någon dekorativ grupp föreställande *ferae mansuetae*, som sannolikt äfven gifvit namn åt en gata. Eller skulle man kunna tänka på en djurgård uppe på *collis hortulorum*?

Lapidem pertusum. Utan tvifvel någon vattenkonst liknande *meta sudans* i 4:de regionen, sannolikt vid *aqua Virgo*. BORSARI antar (Bull. com. 1887, 142) *lapis pertusus* vara »qualque lavoro idraulico, o taglio attraverso i colli, forse per la perduzione della Vergine», HÜLSEN (Bull. com. 1895, 49, not 2) »forse lo sbocco dell' acqua Vergine dall' interno del Pincio, sotto gli orti Luculliani».

Regionens gräns i väster utgjordes af *uia lata*, i söder af *forum Traiani*. I öster har gränsen antagligen gått nedanför *Caelius'* sluttning och därefter norrut till *porta Pinciana*, så att *mons Pincius* fallit inom regionen.

REGIO VIII. FORUM ROMANUM MAGNUM.

Så bör här läsas med C. och hs. B. till N. Läsarten *et magnum* i N. (A.S.) har utan tvifvel uppkommit genom misstag af skrifvaren. JORDANS ändring *uel* är föga tilltalande. Jmf. breviiaret.

Rostra III. Att här jämte den ursprungliga talartribunen Caesarstemplets trappor (*rostra Iulia*, jmf. Suet. Aug. 100. Dio Cass. 56, 34. Frontin. aqu. 129) och fritrappan framför Castorstemp-let, som äfven användts som talartribun, skulle uppföras under den gemensamma benämningen *rostra III*, är högst osannolikt. Fullkomligt utan afseende kan lämnas JORDANS antagande (J. I, 2, 228, not 63; 239 f.), att det skulle vara en populär benämning på talartribunen efter afbildningen på anaglypha Traiani, där endast tre *rostra* synas. Förutom det osannolika i att en dylik afbildning skulle gifvit anledning till namnet, då talartribunen själf hade så många flera *rostra*, hade vid denna tid ursprungliga betydelsen af ordet *rostra* sannolikt förbleknat och öfvergått till att beteckna blott och bart talartribunen på *forum*. Texten är här tydligen korrump. Handskriften S. till N. samt C. ha *rostras III*, hvaraf N:s läsart tydligen är en rättelse, och denna C:s läsart är säkerligen, såsom JORDAN (J. I, 2, 229, not 63) alternativt antydtt, uppkommen genom dittografi, *rostra stra*, som sedan »rättats» till *rostras tria*. Att *tria* i hss. skrifves med siffror, betyder ingenting¹.

Genium populi Romani aureum. *aureum* endast N. Huruvida det hos Dio Cassius (47, 2: γυπές τε ἐπὶ τε τοῦ νεῷ τοῦ Γενίου τοῦ δήμου καὶ ἐπὶ τοῦ τῆς Ὁμονοίας παμπληθεὶς ἰδρύθησαν. 50, 8 βύας πρῶτον μὲν ἐς τὸν τῆς Ὁμονοίας ναόν, ἔπειτα δὲ καὶ ἐπὶ

¹ Cod. Vindob. 162 (A hos JORDAN) har *tria* skrifvet med bokstäfver (ej anmärkt i JORDANS edition).

τοὺς ἄλλους πάντας ὡς εἰπεῖν τοὺς ἀγιοτάτους ἐπέπτετο, καὶ τέλος, ἐπειδὴ πανταχόθεν ἀπηλαίνετο, ἐπὶ τε τοῦ ναοῦ τοῦ Γενίου τοῦ δήμου (ιδούθη) omtalade νῶς τοῦ Γενίου τοῦ δήμου i närheten af Concordiatemplet och den hos Chronogr. a. 354 (*genium populi Romani aureum in rostra posuit*) omnämnda *genius populi romani* äro identiska, eller *genius p. r.* dessutom haft någon liten helgedom eller något altare, är svart att afgöra. Här i R.K. afses tydligen samma sak som hos Chronogr., en staty på *rostra*. Att den i Fasti Amit. (7 okt.) och hos Servius (Aen. 2,351) omtalade *genius* ej har något med den i R.K. nämnda, har JORDAN (J. I, 2, 377, not 86) påvisat.

et equum Constantini. Endast N.

Senatum = *curia Iulia*. Jmf. Gellius 18,7,5: *senatum dici et pro loco et pro hominibus*. Hesych. Miles. Orig. Constantinop. p. 72: (Constantin) ἐπὶ δὴ τούτοις καὶ τοὺς τῆς συγκλήτου βουλῆς ἀνφοδόμῃσεν οἴκους σενάτα τούτους ὀνομάσας.

Atrium Mineruae. Eljest ej omtaladt. På grund af Dio Cass. 51,22: τὸ τε Ἀθήναιον τὸ Χαλκιδικὸν ὀνομασμένον . . . καθιέρωσεν (ang. läsarten se LANCIANI L'aula e gli uffici p. 7) är sannolikt *atrium Mineruae* identiskt med det *chalcidicum*, som Augustus uppförde sammanhängande med curian (jmf. Mon. Ancyra. 4,1: *curiam et continens ei chalcidicum*). Hvad för slags byggnad som under antiken kallats *chalcidicum*, är ej fullt klart (jmf. MAU hos PAULY-WISSOWA III, 2030 ff.). I Pompei finnas två säkert bestyrkta *chalcidica*. Det ena är förhallen mot *forum* framför Eumachias hus; bakväggen har två rätvinkliga och två halfrunda nischer och i midten ingång till det inre af byggnaden; på hvardera sidan finnas två kolonner och på framsidan en kolonnrad. Det andra är förhallen mot forumsportiken på basilikans ena kortsida enligt Vitruvius' föreskrift att, ifall området för en basilika är för långt, lägga *chalcidica* på kortsidorna. Hyginus (fab. 137) berättar, att Kresphontes soffer i ett *chalcidicum*, dit Merope beger sig för att döda honom; enligt homerisk sed soffer han såsom främling i πρόδομος (jmf. Odyss. 20,13,399; 4,297). Pelarhallar i motsats mot byggnadens inre afses utan tvifvel äfven hos Arnobius 3,10: *in chalcidicis illis magnis atque in palatiis caeli*; 4,33: *in tricliniis caelestibus atque in chalcidicis aureis*. Underligt förefaller däremot, att Auso-

nus öfversätter Penelopes *ὑπερῶν* med *chalcidicum*. Jmf. äfven den korrupta glossan hos Isidorus: *cal(ci)dicum foris deambulatorium quod et petibulum (peribolum? uestibulum?) dicitur et iterum (pteron?)*. Uppenbarligen är *chalcidicum* nagon pelarhall framför en byggnad, men hvilka de särskilda betingelserna äro för att en sådan skall kallas *chalcidicum*, är ovisst. Det till curian hörande *chalcidicum* anser HÜLSEN (Röm. Mitt. 1893, 179) ha varit den mellan curian och *secretarium senatus* befintliga portiken å SANGALLOS plan. LANCIANI (L'aula e gli uffici del senato Romano, p. 18) däremot identifierar det med den på SANGALLOS plan upptagna portiken bakom curian, hvaraf lämningar paträffats. Ingen af dessa portiker motsvarar emellertid fullt de bada *chalcidica* i Pompei. För min del är jag böjd att identifiera *chalcidicum* med den låga pelarhall, som finnes framför curian å afbildningen på anaglypha Traiani, Trajanusbågen i Benevent och på det mynt från Augustus, som framställer curian (ej *basilica Iulia*), såsom HÜLSEN (Nachtrag zu dem Werke das Forum Romanum (1910), p. 12) nyligen visat. Ett sådant antagande är, påstår MAU (PAULY-WISSOWA III, 2042) omöjligt, då denna portik ej fanns kvar efter Diokletianus' restaurering af curian, under det att *chalcidicum* ännu fanns kvar på R. K:s tid. Att denna pelarhall ej funnits efter Diokletianus' restaure-ring, är emellertid ej bevisadt. Man har visserligen ej nu några spår af portiken, men det behöfver ej nödvändigt betyda, att den då ej existerat. Den kan tidigt ha förstörts, hvilket ej alls är otro-ligt. Vid igenmurandet af curians nedre del i medeltiden, då kyr-kans golf höjdes, användes bl. a. fragment af marmor- och porfyr-kolonner (se HÜLSEN, Ausgrab. 1898—1902, p. 39). Det är ej omöjligt, att lämningar af portiken då fått stryka med. På BAL-DASSARE PERUZZIS planritning af curian (publ. af LANCIANI, L'aula e gli uffici del senato romano, tav. II) upptages just en dylik por-tik framför S. Adriano (endast med den skillnaden, att å afbild-ningen på myntet portiken på sidorna synes skjuta utanför cu-rian); huruvida detta beror på då verkligen existerande läm-ningar af densamma, eller det blott är en fantasi af PERUZZI, är emel-lertid omöjligt att konstatera. Jmf. dock LIGORIO Paris. 328 vid omnämnandet af kardinal Bellays gräfningar (omkr. år 1536): »havante al portico (curians) era stato posto un gran vaso di por-

fido, che serviva per fonte dilubrale del Tempio, il quale era molto rotto, fu prima portato il corpo della tazza da papa Giulio secondo nel Giardino di Santi Apostoli che hanno hereditato i signori Colonnese, e poscia da papa Giulio terzo è stato il medesimo vaso portato nella sua vigna fuor della porta Flaminia: ma non ha il suo proprio piede, il quale havendolo trovato il suddetto Giovanni Bellaio nel spiantare li fondamenti del portico del tempio, lo imbasca con l'altre belle cose che haveva spogliate, et per giuditio d'iddio sono annegate, per haverle portate fuor della città ancor che vi fossero sopra di ciò molte scomuniche de beatissimi pontefici». Huru som helst, absolut säkert är ej, att denna portik ej existerat äfven efter restaureringen af curian under Diokletianus. Och vid jämförelse med de pompeianska *chalcidica* är det ganska sannolikt, att denna pelarhall varit det *chalcidicum*, som af Augustus vid ombyggnaden af curian uppfördes *continens ci.*

Forum Caesaris,

Augusti,

Neruae,

Traiani.

Templum diui Traiani et columnam coclidem etc. Obs. *habet* parataktiskt.

Cohortem VI uigilum. Dess station är okänd. PRELLER (sid. 145) förlägger den vid *cluius argentarius*. Något stöd härför finnes dock ej.

Basilicam argentariam. Har säkerligen legat vid och gifvit namn åt *cluius argentarius*, det medeltida namnet på nuv. Salita di Marforio. Huruvida gatan hetat så äfven i antik tid, är okänt, men sannolikt. *Basilica argentaria* identifierar PRELLER och med honom JORDAN (J. H. I, 2, 438. II, 216; 458) med den i breviariet till R.K. nämnda *basilica uascularia*, alltså butiker för silfverhandtverkare.

Templum Concordiae.

Vmbilicum Romae. Endast N.

Templum Saturni

et Vespasiani et Titi.

Capitolium. Anmärkningsvärdt är blotta omnämmandet af *Capitolium* utan att särskildt upptaga ens Juppiter-templet.

Miliarium aureum.

Basilicam Iuliam.

Templum Castorum.

et Mineruae. Endast C. Minervatemplet bakom Augustustemplet.

Vestam. Troligen afses här ej blott *aedes Vestae*, utan äfven *atrium Vestae* med hela dess byggnadskomplex.

Horrea Germanicana (endast N.) **et Agrippiana.** Möjligt är, att ruinerna mellan *templum Augusti* och nuv. uppgången till Palatinen höra hit (HÜLSEN F.R. 169). Dock är det ej alldeles säkert, att *Germanicana* och *Agrippiana* höra tillsammans.

Aquam cernentem IIII scaros sub eadem, C. Så är utan tvifvel rätta läsarten, hvaraf *sub aede, sub aedem* endast äro korruptel; *scaros* är säkert genom CIL. VI 9671. Uttrycket *cernentem IIII scaros sub eadem* är onekligen mycket egendomligt, men synes mig dock ej alldeles omöjligt. Ändringsförslagen *feruentem* (J. II, 19), *pendentem* (HÜLSEN Röm. Mitt. 1896, 223), *cernuam* (RICHTER 388 not 1) gifva ingen förbättring. Det är tydligen fråga om någon vattenkonst af ett eller annat slag med 4 *scari* nedanför. Platsen för densamma framgår af den ofvan citerade inskriften, som nämner en *C. Clodius C. l. Euphemus negotiator penoris et uinorum de Velabro a IIII scaris*, alltså på gränsen till *Velabrum*, som tillhör 11:te regionen. Sannolikt har den äfven gifvit namn åt den gata, vid hvilken den var belägen.

Atrium Caci. Endast nämndt i R.K. Man väntar sig, att *atrium Caci* skulle ligga i närheten af *scalae Caci* och vara identiskt med οἰκία τοῦ Κακίου hos Diodor. 4, 21: τοῦ δὲ Κακίου ἐν τῷ Παλατίῳ κατάβασις ἐστὶν ἔχουσα λιθίνην κλίμακα τὴν ὀνομαζομένην ἀπὸ ἐκείνου Κακίαν, οὗσαν πλησίον τῆς τότε γενομένης οἰκίας τοῦ Κακίου. Detta förefaller emellertid omöjligt, då *Velabrum* upptages såsom tillhörande 11:te regionen.

Vicum iugarium.

et unguentarium. Endast N. Dess läge är okänt.

Graecostadium. Att detta *graecostadium*, som dessutom omnämnes af Iul. Capitol. (Anton. P. 8) och Chronogr. a. 354, till betydelsen är identiskt med *graccostasis*, den plats, där utländska sändebud väntade på audiens i senaten (Varro l. l. 5, 155) torde vara utom allt tvifvel. Republikens *graccostasis* lag, som bekant, på *comitium* så, att från curian solen vid middagstiden syntes

mellan *rostra* och *graecostasis* (Plin N. H. 7, 212). Hvar senare tids *graccostadium* efter omändringen af *curian* och *rostra* legat, är okänt.

Porticum margaritarium. Läget okänt.

Elefantum herbarium. Anledningen till binamnet *herbarius* är okänd; möjligen har detta bildverk stått i en *uicus herbarius*, jmf. *Apollo sandaliarius* reg. IV. Denna *elephantus* omtalas äfven af Anon. Einsiedl.¹ i närheten af *forum boarium*. Den har alltså haft sin plats på gränsen till 11:te regionen.

8:de regionens gränser äro ganska egendomliga. Den omfattar *Capitolium* och kejsarfora samt af *forum Romanum* det egentliga *forum*, till hvilket Fabierbågen öfver *sacra uia* bildade ingång. Från *forum Neruac* går gränsen framför *basilica Aemilia*, Faustinatemplet och Romulustemplet, som tillhöra 4:de regionen, och därifrån öfver *forum* inneslutande Vestahelgedomen. Mellan Palatinen och *Capitolium* har regionen sträckt sig fram till *Velabrum* (jmf. ofvan *III scari*), som upptages inom 11:te regionen. Hvar gränsen för *Velabrum* at detta håll gått, är ej fullt klart. Ätminstone till kyrkan S. Giorgio in Velabro måste det ha sträckt sig åt *forum* till; den s. k. *Ianus Quadrifrons* tillhör 11:te regionen (se nedan).

¹ Anon. Einsiedl. f. 77. *Elephantus* måste ha stått ganska långt ned åt *forum boarium* till, då det utan tvifvel är själfva konstverket och ej någon efter detta uppkallad gata, som Anon. Eins. noterar. Gator omnämnas aldrig, utan endast monument.

REGIO IX. CIRCUS FLAMINIUS.

Att denna region uppkallats efter *circus Flaminius* och ej med den gamla benämningen *campus Martius*, beror väl på att, sedan detta område blifvit bebyggt och en del där af förts till 7:de regionen, den ursprungliga benämningen förbleknat och inskränkts till ett mindre område (se nedan). Att *circus Flaminius* i stället gifvit namn åt regionen, är helt naturligt på grund af den stora roll, den spelade såväl vid triumfer som i allmänhet såsom circus för de spellystna romarne. Som namn på regionen förekommer *circus Flaminius* äfven *Acta ludor. saecul. 158* (CIL. VI 32323): [*i*]n thea[*tro quod est*] in circo Flaminio. Seneca de benef. 5,16,5: (Caesar) *castra in circo Flaminio posuit propius quam Porsenae fuerant*. Mart. 12,74,2: *accipe de circo pocula Flaminco*. CIL. VI 9713: [*M. S*]aluio M. l. Secundo [nu]mmulario de circo Flaminio. I R.K. omtalas *circus Flaminius* för sista gången under antiken; under medeltiden förekommer *circus Flaminius* oftast såsom namn på *stadium Domitiani* (Anon. Eins., Mirab., Ordo Bened.).

Stabula IIII factionum VI. Så bör utan tvifvel läsas med C. N:s hss. växla mellan VII och VIII, utan tvifvel korruptel. Vi känna från litteraturen endast sex *factiones*, näml. *albata*, *russata*, *prasina*, *ueneta* samt de af Domitianus tillagda *aurata* och *purpurea*. Till läget kunna endast *stabula factionis prasinac* bestämmas, i närheten af nuv. Cancellaria. Kyrkan S. Lorenzo in Damaso kallades nämligen under tidigare medeltiden S. Laurentii in prasino, och här ha dessutom hittats hithörande inskrifter (CIL. VI 10058; XV 7254). Sannolikt har den portik, hvaraf rester påträffats under Palazzo Regis-Linotte (Not. d. sc. 1899, 387) hört hit; angående den ståtliga utrustningen af dessa *stabula* se Sueton. Calig. 55: *prasinac factioni ita addictus et deditus, ut cenaret in stabulo assidue et maneret*. Jmf. äfven

Dio Cass. 59, 14, 6: (Caligula) ἰσχυρῶς γὰρ τῷ τὴν βατραχίδα ἐνδύοντι καὶ διὰ τοῦτ' ἀπὸ τοῦ χρώματος πρασίνῳ καλουμένῳ προσέκειτο, ὥστε καὶ νῦν ἔτι Γαιανὸν ἐπ' αὐτοῦ τὸ χωρίον ἐν ᾧ τὰ ἄρματα ἥσκει καλεῖσθαι.

Aedes. Endast N. Uppenbarligen har här något bortfallit i texten, ty att de båda templen i Octavias portik utan vidare skulle betecknas med *aedes*, är högst otroligt. JORDANS förklaring (J. II, 135 f.): »Auf dem Plan sah er innerhalb der Porticus *aedis Iouis, aedis Iunonis, aedis Herculis Musarum*. Sie schienen nicht fehlen zu dürfen, aber der Worte waren zu viel und er schrieb nur *aedes*, 'die Tempel', dazu» är alldeles ohållbar. Af samma skäl skulle man då t. ex. i 8:de regionen vänta endast *fora* i stället för *forum Caesaris, Augusti* o. s. v. Hvad som utfallit, är omöjligt att afgöra. Möjligt är, att det är fråga om *templum Iunonis Reginae* och *templum Iouis Statoris* i Octavias portik, men alls icke säkert. Kanske har det stått *aedes in porticu Octaviae*?

Porticum Philippi. Enligt fragment 33 af F.U. och vid gräfningar gjorda fynd är dess läge bestämdt omedelbart nordväst om *porticus Octaviae* (se J. H. 544 f.).

Minucias duas ueterem et frumentariam. Sannolikt äro de bekanta lämningarna i Via dei Calderari att identifiera med en af *porticus Minuciae*, troligen *Minucia uetus*, såsom HÜLSEN påpekat (J. H. 545 ff.), på grund af Chronogr. a. 354: *Scruuius Tullius . . . regnavit ann. XLV. Hic uotum fecit ut quotquot annos regnasset, tot ostia ad frumentum publicum constitueret*, hvilket ej passar in på planen af ofvannämnda lämningar. Hvar den andra legat, kan ej bestämmas. HÜLSENS placering (J. H. 548) i trakten af forna Ghetto är fullkomligt godtycklig. Egendomlig är benämningen *uetus* på den ena af dessa portiker, då enligt Velleius (2, 8, 3: *per eadem tempora clarus eius Minucii, qui porticus, quae hodieque celebres sunt, molitus est, ex Scordiscis triumphus fuit*) båda uppförts vid samma tid.

Cryptam Balbi. Härmed ha vanligen identifierats de ofvan nämnda lämningarna i Via dei Calderari, med orätt, såsom HÜLSEN påpekat (J. H. 545 ff.), då dessa ej alls passa in på hvad man menar med en *crypta* (se PAULY-WISSOWA). Säkerligen har *crypta Balbi* varit nagon sluten portik eller gång bakom Balbus-

teaterns *cavea*, sammanhängande med denna. Något motsvarande ses i den nyligen utgräfdade teatern i Verona.

theatra III inprimis Balbi etc. Hvarför nämnes *theatrum Balbi in primis*?

Pompei etc.

Marcelli etc.

Odium etc. Dess läge okänt. HÜLSEN (J. H. 595) framställer den förmodan, att Monte Giordano bildats på dess ruiner.

Stadium etc.

Campum Martium. Den återstående fria delen af det forna *campus Martius*, där *Equirria* firades och *October equus* offrades. Jmf. Ovid. Fast. 3,5 19 ff: *altera gramineo spectabis Equirria campo, quem Tiberis curvis in latus urget aquis; qui tamen eiccta si forte tenebitur unda, Caelius accipiat puluerulentus equos.* Festus 178: *October equus appellatur, qui in campo Martio mense Oct. immolatur quotannis Marti, bigarum uictricum dexterior . . . eiusdemque coda tanta celeritate perfertur in regiam, ut ex ea sanguis destillet in focum participandae rei divinae gratia.*

Fältet låg vid Tiberkröken (Ovid. Fast. 3,5 19 ff.) i närheten af *ustrinum domus Augustae*, såsom framgår af Consol. ad Liviam 221 ff., där Marstemplet på detsamma (jmf. Dio Cass. 56, 24, 3: $\delta \text{ τε γάρ τοῦ Ἀρεως νεὸς ὃ ἐν τῷ πεδίῳ αὐτοῦ ὧν ἐκεραυνώθη}$) omtalas såsom närbeläget *ustrinum* (jmf. J. H. 476 f.).

Trigarium. Öfningsplatsen för kappkörningshästarna, jmf. Philoxen. gloss. (GGI. 2, 201): *trigarium τόπος ὅπου ἵπποι γυμνάζονται.* Säkerligen har *trigarium* stått i nära samband med *campus Martius*, möjligen utgjort en del af detta.

Ciconias nixas. Om dessa två ord höra tillsammans, är det tydligen fråga om något slags konstverk. PRELLER (sid. 174) jämför därmed något liknande i Konstantinopel ur en notis hos Hesych. Miles. Orig. Constantinop. p. 66 (ed. Or.): $\alpha \nu \eta \rho \delta \eta \tau \iota \varsigma \tau \omega \nu \epsilon \kappa \tau \upsilon \alpha \nu \eta \varsigma \tau \omicron \upsilon \nu \omicron \mu \alpha \text{ Ἀπολλώνιος ἐκ λίθου ξεστοῦ τρεῖς ἀνεστήσατο πελαργούς ἀντιπροσώπως ἀλλήλοιν ὀρώντας, οἱ καὶ μέχρι τῶνδε διαμένουσι τῶν χρόνων, οὐ συγχωροῦντες ἐπιφοιτῆσαι τῇ πόλει τὸ τῶν πελαργῶν γένος}$ och accepterar med stöd däraf HERWARTS förklaring af *ciconiae nixae*: »rostra sibi invicem obversa habentes sicque sese mutuo aspicientes». Alldeles säkert är dock ej, att orden höra tillsammans; *nixa* förekommer nämligen äfven såsom substantiv

och betecknar det träd, som vanligen kallas *coccymela*, jmf. Isid. Orig. 17,7,10: *coccimela, quam latini ob colorem prunum uocant, alii a multitudine cnixi fructus nixam appellant*. Orden förekomma eljest ej tillsammans, däremot nämnas hvar för sig *ciconiac* på den ofvan (sid. 39) nämnda inskriften (CIL. VI 1785) och *nixae* å Fasti Philocal. Man skulle alltså kunna tänka på två skilda saker: något konstverk, framställande storkar, och en plantering af *nixae*. Hvilket som är det riktiga, är emellertid omöjligt att afgöra. Läget (för *ciconiac* kan detta ej bestämmas, ifall orden ej höra ihop¹ framgår af Fasti Philocal. 15 okt: *equus ad nixas fit* (se ofvan sid. 51) på *campus Martius*.

Pantheum.

Basilicam Neptuni. Endast C. Denna omtalas dessutom af Dio Cassius bland Agrippas byggnader (53,27,1: τὴν στοᾶν τὴν τοῦ Ποσειδῶνος ὠνομασμένην καὶ ἐξοχοδόμησεν ἐπὶ ταῖς ναυκραταῖαις, καὶ τῇ τῶν Ἀργοναυτῶν γράφῃ ἐπελάμπρυνε. 66, 24: πῦρ δὲ . . . πολλὰ πάνυ τῆς Ῥώμης . . . ἐπενείματο. Καὶ γὰρ τὸ Σερατεῖον καὶ τὸ Ἰσεῖον τὰ τε σέπτα καὶ τὸ Ποσειδώνιον τὸ τε βαλανεῖον τὸ τοῦ Ἀγρίππου καὶ τὸ Πάνθειον τὸ τε διοριζιτόριον καὶ τὸ τοῦ Βάλβου θέατρον καὶ τὴν τοῦ Πομπηίου σκῆνην καὶ τὰ Ὀξτανεία οἰκήματα μετὰ καὶ τῶν βιβλίων, τὸν τε νεὸν τοῦ Διὸς τοῦ Καπιτωλίου μετὰ τῶν συννάων αὐτοῦ κατέκαυσεν). Om en restauration talar Vita Hadriani 19: *instauravit basilicam Neptuni*. Af Dio Cass. 53,27,1 framgår, att basilikan hör tillsammans med *porticus Argonautarum*. Benämningen *basilica Neptuni* förekommer blott i Vita Hadr. (19), R.K. och hos Polemios Silvius (545 M). Sannolikt har det från början blott varit en *porticus Neptuni* (jmf. Dio Cass. ἡ στοὰ τοῦ Ποσειδῶνος), som vid Hadriani ombyggnad blifvit en af portik omgifven basilika. Högst egendomligt är, att i R. K. *porticus Argonautarum* ej upptages tillsammans med *basilica Neptuni* utan längre ned tillsammans med *porticus Meleagri*. Detta kan möjligen förklaras så, att byggnader af samma slag förts tillsammans sasom ofta i R.K., först de tre basilikorna, *bas. Neptuni*, *Matidies*, *Marcianes*, sedan de två portikerna, *port. argonautarum*, *Meleagri*. Dock uppföres *porticus Philippi*

¹ Af CIL. VI 1785 (31931) framgår ej, såsom HÜLSEN påstår, att *ciconiae* legat i närheten af S. Silvestro, dit han förlägger Soltemplet.

för sig i början af regionen, hvilket likväl möjligen kan bero på läget. Af Mart. 2, 14, 5 f.: *si nihil Europe fecit, tum saepta petuntur, si quid Phillyrides praestet et Aesonides* framgår, att *basilica Neptuni* med *porticus argonautorum* legat i närheten af *uia lata* strax norr om *saepta*; *Aesonides* syftar nämligen alldeles otvifvelaktigt på argonauterportiken. Vanligen identifierar man härmed lämningarna på Piazza di Pietra, utan tvifvel med orätt, såsom HÜLSEN (J. H. 575) påpekat (se nedan).

Basilicam Matidies et Marcianes. Hvar dessa basilikor legat, är okändt. På grund af ett år 1636 under S. Ignazio funnet blyrör med inskriften (CIL. XV 7248) *templo Matidiae* identifierar LANCIANI (Bull. com. 1883, 5 ff.), som på grund af att *Matidies* och *Marcianes* i N. äro förbundna genom *et* anser, att det blott är fråga om en basilika, denna med lämningarna af cipollinkolonnerna i Vicolo della Spada d'Orlando. Det hela är synnerligen osäkert, ej minst antagandet, att det endast är en basilika. Jmf. brevriasset, där de uppföras som två af de där upptagna tio.

Templum diui Antonini et columnam coclidem etc. Obs. *habet*.

Hadrianeum. Endast N. Det af Antoninus Pius till Hadriani ära uppförda templet, jmf. Vita Anton. Pii 8: *opera eius haec extant: Romae templum Hadriani, honori patris dicatum*. Vita Veri 3: *qua die togam virilem Verus accepit, Antoninus Pius ea occasione, qua patris templum dedicabat, populo liberalis fuit*. Sannolikt är detta tempel identiskt med de ofvan omtalade lämningarna på Piazza di Pietra; framför allt talar härför fyndet af ett blymärke med inskriften *Antoninus Aug. Pius* (CIL. XV 7929) på en af kolonnerna (jmf. J. H. 608 ff.).

**Thermas Alexandrinas
et Agrippianas.**

Porticum argonautarum. Se ofvan *basilica Neptuni*.

et Meleagri. Eljest ej omtalad. Ganska sannolik är RICHTERS förmodan (sid. 232), att *saepta* på grund af något framstående konstverk fått namnet *porticus Meleagri*. Att *saepta* varit prydt med konstverk, veta vi; jmf. Plin. N. H. 36, 29: *nec minor quaestio est in saeptis, Olympum et Pana, Chironem cum Achille qui fecerint*. Mart. 2, 14, 5: *tum saepta petuntur, si quid Phillyrides praestet*. Det vore ju underligt, ifall *saepta* fullkomligt förbiginges af R. K.

Iseum et Serapeum. Läget af dessa båda tempel är säkert

genom fynd vid gräfningsar i trakten mellan S. Maria sopra Minerva, S. Ignazio och S. Stephano del Cacco (LANCIANI Bull. com. 1883, 33 ff. R. and E. 502 f. J. H. 568 ff.). Jmf. äfven Juvenalis 6,528: *aedem Isidis, antiquo quae proxima surgit ouili*. Mart. 2,14,5 ff.: *tum sacpta petuntur Hinc quoque deceptus Memphitica templa frequentat*.

Mineruam Calcidicam. Endast hss. C. och B till N. Templet låg vid S. Maria sopra Minerva (el. de Minerva), hvilket tillnamn kyrkan haft sedan tidiga medeltiden. Jmf. Anon. Eins. f. 82^v: *Mineruium, ibi sca Maria*. Mirabilia 22: *iuxta Pantheon templum Mineruae Calcidie*. Lämningar af templet funnos kvar på 1400-talet; jmf. LIGORIO Bodl. f. 6: »Le reliquie del tempio della Minerva calcidica hoggidi si vegovo di forma quadrata oblonga dentro il monesterio . . . il quale era molto supperbo d'ornamenti, et son tanto consumati che appena ne ho potuto monstrare la sua pianta Non ho voluto restare di non porre qui certe cornice trovate nella publica via che è dalla banda di qua della Minerva verso la casa di porcari, i quali son d'ordine corinthio, et eran d'un portico d'un altro tempio, over basilica».

Diuorum. Omtalas äfven hos Chronogr. a. 354: *hoc (Domitiano) imperatore operae publicae fabricatae sunt . . . diuorum, Iseum et Serapeum, Mineruam Chalcidicam*. Såsom *porticus* omnämnes byggnaden hos Eutrop. 7,23: (Domitianus) *Romae quoque multa opera fecit, in his Capitolium et forum transitorium, diuorum porticus, Iseum ac Serapeum et stadium*. Cassiodor. Chron.: *multa moenia et celeberrima Romae facta sunt, id est Capitolium, forum transitorium, diuorum porticus, Iseum Serapium, stadium, horrea piperataria, Vespasiani templum, Minerua Chalcedica, odion*. Såsom framgår af elfva fragment af F.U. (Röm. Mitt. 1903, Tav. I. J. H. 565) har det varit en cirka 300 m. lång portik strax söder om *Iseum*.

Insulam Felicis. Hvar denna antika skyskrapa (jmf. Tertull. adv. Valentin c. 7: *meritorium factus est mundus. Insulam Feliculae (Feliculam hss.) credas, tanta tabulata coelorum. Illic etiam Valentinianorum deus ad summas tegulas habitat*) legat, är okänt.

Nionde regionen omfattar hela området mellan *uia lata* och Tibern. I söder utgjorde säkerligen Servianska muren gränsen.

REGIO X. PALATIUM.

Casam Romuli. Den plats, dit traditionen förlade Faustulus' boning, och där en halmtäckt hydda bevarades under hela kejsartiden. Den låg uppe på Palatinen vid öfre ändan af *scalae Caci*. Jmf. Solin. I, 18: *Roma quadrata . . . incipit a silua quae est in area Apollinis, et ad supercilium scalarum Caci habet terminum, ubi tugurium fuit Faustuli. Ibi Romulus mansitavit.* Argeerurkunden hos Varro l. l. 5, 54: *Germalense quinticeps apud aedem Romuli.* Dionys. I, 79, 11 ὃν (σκηῶν) ἐτι καὶ εἰς ἑμὲ ἦν τις τοῦ Παλλαντίου <ἐπι> τῆς πρὸς τὸν ἵππόδρομον στρεφούσης λαγόνος 'Ρωμύλου λεγομένη, ἣν φνλάπτουσιν ἱεράν. Plut. Rom. 20: 'Ρωμύλος δὲ (ῥκει) παρὰ τοὺς λεγομένους βαθμοὺς Σκάλης Καζίνης (BETHMANN. καλῆς ἀκτῆς hss.). οὗτοι δ' εἰσὶ περὶ τὴν εἰς τὸν ἵππόδρομον τὸν μέγαν ἐκ Παλατίου κατὰβασιν. Den fanns kvar ända in i kristen tid, jmf. Hieronymus praef. in libr. Didymi de spir. sancto (2, 105 ed. Vallars. 1767): *illico ego velut postliminio Hierosolymam sum reversus et post Romuli casam et [n]udorum lupercalia diuersorium Mariae et speluncam Saluatoris adspexi.*

HÜLSEN (J. H. 42) uttalar den förmodan, att den stora nästan kvadratiska underbyggnaden af tuffblock midt framför öfre ändan af *scalae Caci* utgjort fundament till *casa Romuli*. RICHTER (sid. 134) anser, att *casa Romuli*, som var af trä och täckt med halm, befunnit sig inuti den endast i Argeerurkunden omtalade *aedes Romuli*, och identifierar denna *aedes* med de ofvan omtalade lämningarna. Det hela är synnerligen osäkert.

Aedem matris deum.

et Apollinis Ramnusi. Beträffande läget se J. H. 72. Detta tillnamn har Apollo endast här. PRELLER (sid. 182) anser tillnamnet *Rhamnusius* bero på att Apollo jämfästts med Nemesis, som på grund af hennes dyrkan i *Rhamnus* ofta endast kallas *Rhamnusia* och då så ofta identifierades med Artemis, att tillnamnet

helt naturligt kunde öfvergå äfven till Apollo. »Es war ja die Nemesis von Actium, welche zur Errichtung des Palatinischen Tempels Anlass gegeben hatte.»

Pentapylum. Hvad detta varit för en byggnad, är ovisst. Ganska sannolik är PRELLERS (sid. 183) förmodan, att detta varit förebilden till det *tetrapylum*, en af fyra hvalf bildad byggnad med fyra portar, där likklagan hölls öfver en afliden kejsare af kejsarinnan och hans anhöriga, som enligt Anonym. Antiq. Cpol. (hos BANDURI Imp. Or. I, p. 21): ἦν δὲ κουβούκλιον (= cubiculum) ἐπάνω κλόνων ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου χτισθὲν κατ' ὁμοίωσιν τῆς Ῥώμης var byggd efter romerskt mönster. Om i Rom funnits en byggnad för samma ändamål, är det helt naturligt, att denna legat på Palatinen invid kejsarpalatsen.

Domum Augustianam et Tiberianam.

Auguratorium. Detta *auguratorium* på Palatinen är eljest okänt, såvida ej den i Lateranen funna inskriften CIL. VI 976: *Hadrianus . . . augurato[rium] dilap(sum) a solo p[er]c. sua restitu[it]* syftar på detta *auguratorium*, såsom NIBBY anser (jmf. PRELLER 186). Tilltalande är HÜLSENS förmodan (J. H. 44 not 29), att detta *auguratorium* är identiskt med *curia saliorum*, där Romulus' augurstaf förvarades. Jmf. Cic. de div. I, 17, 30: *Romuli lituus . . . cum situs esset in curia Saliorum quae est in Palatio eaque deflagrasset, inuentus est integer*. Valer. Max. I, 8, 11: *deusto sacrario Saliorum, nihil in eo praeter lituum Romuli integrum repperitum est*. Dionys. 14, 5: ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ καλίας τις Ἀρεως ἱερὰ περὶ τὴν κορυφὴν ἰδομένη τοῦ Παλατίου συγκатаφλεγεῖσα ταῖς πέριξ οἰκίαις ἕως ἐδάφους . . . ἐν μέσῃ τῇ περικαύσῳ σποδῶ τὸ σύμβολον τοῦ συνοικισμοῦ τῆς πόλεως διέσωσεν ἀσπαθέας. Den kyrka S. Cesarius, som omtalas Mirabilia 25: *ubi est S. Cesarius fuit auguratorium Cesaris*, måste ha legat på Palatinen, då det är denna kulle som i sammanhanget behandlas (jmf. PRELLER 186). Läget är okänt.

Aream Palatinam. Endast N. Den öppna platsen framför kejsarpalatsen. Omtalas äfven Gellius 20, 1, 2: *ad cum forte in arca Palatina, cum salutationem Caesaris opperiremur, philosophus Fauorinus accessit*. jmf. 4, 1, 1: *in uestibulo aedium Palatinarum omnium fere ordinum multitudo opperientes salutationem*

Caesaris constiterant. Joseph. Ant. Iud. 19,3,2: ἐν εὐρυχωρίᾳ δὲ τοῦ Παλατίου. Dess utsträckning kan ej exakt bestämmas. (Jmf. J. H. 66).

Aedem Iouis uictoris. Endast N. har *uictoris*. Hit höra utan tvifvel de fundament af ett tempel med stor trappa, som ligga på Palatinens västrand mellan *scalae Caci* och Villa Mills. Huruvida *aedes Iouis uictoris* är identiskt med det *templum Iouis propugnatoris*, som omtalas CIL. VI 2004; 2008; 2009, såsom HÜLSEN (J. H. 50) antar, är omöjligt att afgöra.

Domum Dionis. Endast N. Läget af denna *domus*, som för öfrigt är okänd, kan ej bestämmas.

Curiam ueterem. Singularis förekommer äfven Ovid. Fast. 3,140: *curia prisca*¹, eljest alltid plur. *curiae ueteres*, jmf. Tac. Annal. 12,24. Varro l. 1. 5,155. Festus p. 174. En *uicus curiarum* upptages på basis Capitolina mellan *uicus Padi* och *uicus Fortunae respicientis* i 10:de regionen. *Curia uetus* har legat på nordöstra hörnet af Palatinen midt emot Constantinsbagen, såsom framgår af Tac. Annal. 12,24: *quod pomerium Romulus posuerit, noscere haud absurdum reor. Igitur a foro boario, ubi aereum tauri simulacrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi coeptus, ut magnam Herculis aram amplecteretur; inde certis spatiis interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Consi, mox curias ueteres, tum ad sacellum Larum, inde forum Romanum; forumque et Capitolium non a Romulo, sed a Tito Tatius additum urbi credidere* (jmf. J. H. 43 f. RICHTER 33).

Fortunam respicientem. Om här afses ett tempel eller en staty, kan ej afgöras. Angående namnet jmf. Cic. de leg. 2,11,28: *Fortunaque sit uel huiusce dici, nam ualet in omnes dies, uel respiciens, ad opem ferendam, uel Fors, in quo incerti casus significantur magis, uel Primigenia.* Fronto ad Antonin. d. orat. p. 125 (ed. NIEB.): *omnes ibi Fortunas, Antiates, Praenestinas, respicientes, balnearum etiam Fortunas omnes cum pennis, cum rotis, cum gubernaculis reperias.* En hållpunkt för bestämmande af dess läge ger basis Capitolina, där *uicus Fortunae respicientis* uppföres närmast efter *uicus curiarum*.

¹ Detta förefaller mig sannolikare än HÜLSENS förmodan (J. H. 44 not 28), att med *curia prisca* afses *curia senatus*.

Septizonium diui Seueri.

Victoriam Germanicianam. Härmed identifierar HÜLSEN (J. H. 47 not 32) det Victoriatempel, som enligt Liv. 10,33,9 uppfördes af L. Postumius, och förlägger detta vid *clivus Victoriae*. Beträffande tillnamnet *Germanicana* erinrar HÜLSEN efter GILBERT (3,429) om de *horrea*, som Germanicus hade i närheten (se reg. VIII). Dock förefaller det sannolikare att med PRELLER (sid. 187) antaga, att det här är fråga om ett af de talrika minnesmärkena till Germanicus' ära (jmf. Tac. Annal. 2,83) eller ett monument till minne af Caracalla, som äfven kallades Germanicus (jmf. *Victoria Germanica* på mynt från Caracalla, ECKHEL D.N.V. 7 p. 211). Denna staty har säkerligen stått vid *clivus Victoriae*.

Lupercam, d. v. s. *lupercal*. Den grotta, ursprungligen helgad åt Lupercus (Pan), dit sagan om varginnan och Romulus och Remus förlades, måste ha legat vid nordvästra hörnet af Palatinen enligt Dionys. 1,79,8: καὶ ἦν γὰρ τις οὐ πολὺ ἀπέχων ἐκεῖθεν ἱερὸς χώρος ὅλη βαθεῖα συνηρεφῆς καὶ πέτρα κοίλη πηγὰς ἀνιεῖσα. ἐλέγετο δὲ Πανὸς εἶναι τὸ νάπος καὶ βωμὸς ἦν αὐτόφθι τοῦ θεοῦ. εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἐλθοῦσα (ἡ λύκαινα) ἀποκρύπτεται. τὸ μὲν οὖν ἄλσος οὐκέτι διαμένει, τὸ δὲ ἄντρον. ἐξ οὗ ἡ λιβὰς ἐκδίδεται. τῷ Παλλαντίῳ προσηχοδομημένον δείκνυται κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν ἵπποδρομον φέρουσαν ὁδόν. (Jmf. J. H. 37 f. RICHTER 133).

Den tionde regionen synes ha omfattat endast själfva Palatinska kullen och dess sluttningar. Åt *forum* till har gränsen tydligen utgjorts af *noua uia* och i väster af *uicus Tuscus*.

REGIO XI. CIRCUS MAXIMUS.

Templum Solis et Lunae. Att *Sol* och *Luna* haft ett gemensamt tempel i *circus maximus*, som man här vanligen antager (jmf. J. H. 115. RICHTER 179), är ganska osäkert. Åtminstone bestyrkes detta ingenstades i litteraturen, och den omständighet, att de i R.K. förbindas genom *et*, betyder alls ingenting.

Soltemplets läge är ovisst; säkerligen har det liksom öfriga tempel legat på Aventinsidan, enda möjliga platsen för några byggnader i denna region. Det har legat inom *circus*, jmf. Tac. Annal. 15,74: *grates deis decernuntur, propriusque honos Soli, cui est uetus aedes apud circum*. Tertull. de spect. 8: *Circus soli principaliter consecratur: cuius aedes medio spatio et effigies de fastigio aedis emicat, quod non putauerunt sub tecto consecrandum, quem in aperto habent*. HÜLSENS (J. H. 115) placering vid sydändan af *circus* är omöjlig på grund af uppgiften hos Tertullianus, att det legat *medio spatio*. Huruvida *apud circum* hos Tacitus betyder, att templet ursprungligen legat utanför *circus* och först senare vid utvidgningen uppåt sluttningen af Aventinen indragits i densamma (så HÜLSEN Diss. dell' Accad. pontif. 1896,267), eller är detsamma som *in circo*, såsom RICHTER (sid. 179) påstår, är svårt att afgöra, då båda möjligheterna äro tänkbara.

Hvar *templum Lunae* legat, ifall det, såsom troligast är, varit ett särskildt tempel, är okänt. Utom i R.K. nämnes *Luna* i samband med *circus maximus* Tertull. de spect. 9: *de iugo vero quadrigas Soli, bigas Lunae sanxerunt*. En βωμός Σελήνης omtalas hos Lydus de mens. 1,12. PRELLER (sid. 192) anser, att här afses Lunatemplet på Aventinen; dit upp har emellertid med all säkerhet icke regionen ej sträckt sig.

Aedem Matris deum. Denna *aedes* låg på *spina*, jmf. Tertull. de spect. 8: *frigebat daemonum concilium sine sua Matre Magna: ea itaque illic praesidet Euripo* (jmf. J. H. 140).

et Iouis arboratoris. *arboratoris* endast N. Läget är okänt. HÜLSEN (Diss dell'Accad. pontif. ser. II, 6 p. 267) identifierar denna *aedes* med det på afbildningar af *circus maximus* vid norra ändan af *spina* synliga *sacellum*.

Duodecim portas = carceres.

Templum Mercurii. Af Ovid. Fast. 5,669: *templa tibi posuere patres spectantia circum Idibus: ex illo est haec tibi festa dies* och Apul. Met. 6,8: *conueniat retro metas Murtias Mercurium* framgår, att templet legat vändt mot *circus retro metas Murcias*. Att af uttrycket *metas Murcias* sluta till att templet legat vid sydändan af *circus*, såsom HÜLSEN (J. H. 113) gör, synes mig omöjligt. *Metas Murciae* kunna vara såväl de norra som de södra *metas*; benämningen *Murciae* är säkerligen endast beroende på metonymisk användning af *vallis Murciae* i stället för *circus maximus* och står ej i något sammanhang med *sacellum Murciae* vid sydändan af *circus*. Templet kan alltså lika väl ha legat vid norra ändan.

Aedem Ditis patris. Endast N. På grund af den i senare tid vanliga identifieringen af *Dis pater* med *Summanus* (= *summus manium*) (jmf. WISSOWA Rel. d. Römer 124) afses här sannolikt det tempel åt *Summanus* vid *circus maximus*, som omtalas Fasti Amitern. Esquil. Venus. 20 Juni: *Summano ad circ. max.* Läget är okänt. HÜLSEN (J. H. 119) förlägger templet på grund af ordningsföljden i R.K. på sluttningen af Aventinen ungefär vid midten af *circus*, fullkomligt godtyckligt.

Cererem. Det tempel åt *Ceres*, *Liber* och *Libera*, som omtalas Tac. Annal. 2,49: *Libero, Liberacque et Cereri iuxta circum maximum, quam A. Postumius dictator uouerat*. Templet låg på sluttningen af Aventinen ofvanför *carceres*, jmf. Dionys. 6,94: ... τὸν νεῶν ... ὅς ἐστιν ἐπὶ τοῖς τέρμασι τοῦ μεγίστου τῶν ὑποδρόμων ὑπὲρ αὐτὰς ἰδρυμένος τὰς ἀφέσεις. Liv. 40,2,1: *pridie Parilia, medio ferme die, atrox cum uento tempestas coorta ... jorem ex aede Lunae, quae in Auentino est, raptam tulit et in posticis parietibus Cereris templi adfixit*.

Portam trigeminam. Port med tre hvalf i servianska muren vid foten af *clivus Publicius* invid *salinae*. Jmf. Frontin. aqu. 1,5: *ductus eius (= aquae Appiae) habet longitudinem a capite usque ad salinas, qui locus est ad portam tergemina, passuum undecim*

milium centum nonaginta . . . incipit distribui imo Publicii cliuo ad portam trigeminam. Solin. 1,8: *Cacus habitavit locum, cui salinae nomen est, ubi Trigemina nunc porta.* (Jmf. J. I, 1,235).

Apollinem caespitem. Någon staty, som möjligen äfven gifvit namn åt en *uicus*. Läget är okänt.

Herculem oliuarium. En Herculesstaty af Scopas d. y. enligt inskriften (Not. d. sc. 1895, 458. Röm. Mitt. 1896, 90): [*Hercules inuictus cognomen*]o *Oliuarius opus Scopae minoris*, funnen vid rundtemplet på *forum boarium*.

Namnet *oliuarius* förklarar BECKER af oljeförsäljningen på *Velabrum*, jmf. Plaut. Captiv. 3, 1,29: *quasi in Velabro olearii*. Jmf. härmed *elefantus herbarius* i 8:de regionen. PRELLER (sid. 195) ser i tillnamnet en greciserande framställning af *Hercules Victor* med ἐλαία καλλιστέφανος, *corona Olympia*, hvarmed Nero vid sin återkomst från Grekland var prydd (Sueton. Ner. 25). Hvar denna staty varit uppställd, kan ej exakt bestämmas.

Velabrum. Angående dess utsträckning se 8:de regionen.

Fortunium. Endast N. Läget är okänt. HÜLSEN (Diss. dell'Accad. pontif. 1896, 263) föreslår att ändra texten till *Portunium*, fullkomligt ogrundadt. Huruvida det är fråga om det Fortunatempel på *forum boarium*, som omtalas Dionys. 4,27. Ovid. Fast. 6,776 o. a., eller, såsom man vanligen anser (jmf. RICHTER 191 not 2), *aedes Felicitatis* på *Velabrum*, som kallas Τυχαιὸν hos Dio Cassius (43,21: παρ' αὐτῶ τῷ Τυχαίῳ), är omöjligt att afgöra.

Arcum diui Constantini. Sannolikt identisk med den s. k. *Ianus Quadrifrons* i Via del Velabro (jmf. J. I, 2,471). Eljest ej omtalad.

Denna region har omfattat circusdalen, *forum boarium* och *Velabrum*.

REGIO XII. PISCINA PUBLICA.

Den damm för bad och simöfningar, som gifvit namn åt 12:te regionen, var försvunnen redan på Festus' tid, jmf. Fest. p. 213: *piscinae publicae hodieque nomen manet, ipsa non manet. ad quam et natatum et exercitationibus alioqui causa ueniebat populus; unde Lucilius ait: pro obtuso ore pugil Piscinensis reses.* Den har antagligen stått i samband med den här förbiflytande Marrana. Att den legat utanför *porta Capena*, är antagligt på grund af Liv. 23,32,3 f.: *Consules edixerunt* (år 215 efter slaget vid Cannae), *quotiens in senatum uocassent, uti senatores quibusque in senatu sententiam dicere liceret ad portam Capenam conuenirent. Praetores, quorum iuris dictio erat, tribunalia ad piscinam publicam posuerunt; eo uadimonia fieri iusserunt, ibique eo anno ius dictum est.* Detta bestyrkes äfven af Plaut. Pseud. 326 ff.: *lanii extra portam*, då dessa tydligen äro identiska med de CIL. VI 167 nämnda *lanii piscinenses*. Att den port, det här är fråga om, är *porta Capena*, är högst sannolikt på grund af ofvan citerade Liviusställe, då det troligaste är, att senaten och praetorer-na vid nämnda tillfälle sammanträdte på närbelägna platser (jmf. J. H. 184 f.). Uppgiften hos Ammianus Marcellinus om transporten af Constantins obelisk år 357 (Amm. Marc. 17,4,14: *tractusque lenius per Ostiensem portam piscinamque publicam circo inlatus est maximo*) bevisar ingenting för piscinans läge, då här tydligen afses regionen. Det felaktiga i att som JORDAN (J. II, 106) på grund af den hos Cicero (ad Quint. fratr. 3,7,1: *Romae et maxime Appia ad Martis mira alluies: Crassipedis ambulatio ablata, horti tabernae plurimae, magna uis aquae usque ad piscinam publicam*) omtalade öfversvämningen sätta *Almo* och *piscina publica* i samband med hvarandra, har HÜLSEN (J. H. 185 not 9) påvisat. Utan tvifvel riktigt förlägger HÜLSEN *piscina publica* i dalen nedanför S. Balbina utanför *porta Capena*.

Aream radicariam. Troligen en försäljningsplats för *radices*. Den upptages på fragm. 3 af F.U. (se ofvan reg. I *mutatorium Caesaris*) såsom en torgartad utvidgning af en gata, af hvars namn blott bokstäfverna *VI* äro bevarade. Då det är högst osannolikt, att någon försäljningsplats för landtbruksprodukter legat vid praktgatan *uia noua*, är det säkerligen (jmf. RICHTER sid. 345) *uia Appia*, som upptages på fragmentet, och ej *uia noua*, såsom HÜLSEN (J.H. 189; 205) antager, hvilken dessutom påstår (J. H. 189 not 16), att fragmentet äfven upptar *uia Appia*. Fragm. 3 upptar emellertid endast en gata, den ofvan nämnda med bokstäfverna *VI*, hvilken, trots den onekeligen öfverraskande bredden å fragmentet, måste vara *uia Appia*. Denna *area* har alltså legat på västra sidan af *uia Appia* antagligen ej långt utanför *porta Capena* (se *mutat. Caes. reg. I*).

Viam nouam. Den nya väg, som Caracalla anlade framför sina thermer, jmf. Vita Carac. 9: *uiam nouam munivit, quae est sub eius thermis, Antoninianis scilicet, qua pulchrius inter Romanas plateas non facile quicquam inuenias*. Aur. Vict. Caes. 21: *aucta urbs magno accessu viae nouae*. Har varit en praktgata från *circus maximus* fram till thermerna, som kejsaren anlagt för att ej behöfva fara den starkt trafikerade *uia Appia*.

Fortunam mammosam. Endast omtalad i R.K. En *uicus Fortunae mammosae* förekommer på basis Capitolina i 12:te regionen mellan *uicus laci tecti* och *uicus compiti pastoris*, båda okända. Möjligen har det varit en bild af den ephesiska Diana; enligt FICORONI hos FEA Miscell. I p. 132 hittades år 1722 en staty af den ephesiska Diana »in certi orti incontro S. Albina nel monte Aventino» (jmf. PRELLER 196). Dess läge är omöjligt att bestämma, såvida man ej identifierar den med den af FICORONI omtalade Dianastatyen.

Isidem Athenodorum. Endast känd från R.K. Sannolikt en staty. Enligt NARDINI (Roma ant. III, 278) betecknar tillnamnet statyen som ett verk af Athenodorus från Rhodos. Så äfven i nyaste tid ROBERT i Pauly-Wissowa II, 2047, och detta är väl det sannolikaste, eftersom Athenodorus äfven eljes notoriskt gjort konstverk just för Rom och dess omnejd. BORSARI (sid. 376) tänker på en kopia af ett Athenodorus-verk, men det kunde väl nog vara ett originalverk.

Angående VISCONTIS (Bull. com. 1873, 38 ff.) och FOERSTERS (Jhb. d. Instituts 1891, 195 f.) identifiering med den jättestatyn, hvaraf en marmorfot hittats vid S. Cesareo, se J. H. 197 not 37; för öfrigt kan denna Isisstatyn såsom tillhörande 12:te regionen ej ha haft sin plats vid S. Cesareo, då detta område med all säkerhet tillhörde första regionen (se ofvan reg. I). Sannolikt har statyn äfven gifvit namn åt en *uicus*. Dess läge är okänt. Den mellan S. Sisto och Caracallathermerna funna, vanligen som falsk ansedd, inskriften CIL. VI 18* anser LANCIANI för äkta på grund af en notis hos ANDR. FULVIO (se Stor. d. sc. I, 235 f.).

Aedem Bonae deae subsaxanae. Dess läge är bestämdt genom adj. *subsaxanae* och Ovid. Fast. 5, 154: *leniter acclivi . . . iugo* på sluttningen nedanför *Saxum*, högsta punkten på nordliga höjden af s. k. falska Aventinen vid S. Balbina (jmf. J. H. 182).

Cluium delfini. Endast omtalad i R. K. Tydligt uppkallad efter något konstverk föreställande en delfin, möjligen på någon *lacus*. Hvar denna *cluius* gått, är omöjligt att bestämma. Dess förläggande i närheten af S. Balbina, ungefär i sträckningen af den moderna Via di S. Balbina (PRELLER 197; RICHTER 205; J. H. 197) grundar sig endast på ordningsföljden i R. K. och är salunda synnerligen osäkert.

Thermas Antoninianas.

Septem domos Parthorum. Omtalas äfven hos Aur. Vict. epit. 20: *Septimius Seucrus in amicos inimicosque pariter uehemens, quippe qui Lateranum Cilonem Anulinum Bassum ceterosque alios ditauit acedibus quoque memoratu dignis, quarum praecipuas uidemus Parthorum quae dicuntur et Laterani*. Anledningen till namnet är okänt. Hvar detta palats legat, kan ej afgöras.

Campum lanatarium. PRELLER (sid 197) förmodar, att denna *campus* är uppkallad efter någon person vid namn *Lanatus* eller någon på densamma växande ullig växtart. Mera tilltalande är RICHTERS antagande (sid. 345), att *lanatarius* är detsamma som *lanarius*¹, och att det här är fråga om ett ulltorg vid *uia Appia*. Denna *campus* och *arca pannaria* i 1:sta regionen äro enligt RICHTER bevis på att här på båda sidor vid *uia Appia* funnits

¹ Säkerligen är *lanatarius* bildadt af *lanator* i analogi med *pistorius* af *pistor*.

torg, där campagnans bönder försålde sina produkter. Hit hör då med all säkerhet äfven den ofvan omtalade *area radicularia*. HÜLSENS (J. H. 198) placering af *campus lanatarius* mellan Caracallathermerna och S. Saba är fullkomligt godtycklig och föga sannolik.

Domum Cilonis. Jmf. det ofvan till *septem domos P.* citerade stället Aur. Vict. ep. 20. Dess läge kan med stor sannolikhet bestämmas under S. Balbina på grund af där gjorda utgräfningsar och fynd af blyrör med inskriften (CIL. XV 7447) *Abi. Chilonis. praef. urb.* (jmf. J.H. 188).

Cohortem IIII uigilum. Denna cohort har varit stationerad i närheten af S. Saba, såsom framgår af där gjorda inskriftsfynd (CIL. VI 219; 1055. DE ROSSI Annali 1858, 391. Jmf. J.H. 187).

Domum Cornificiae. Hvar detta palats, tillhörigt Marcus Aurelius' syster Annia Cornificia Faustina, legat, är okänt. LANCIANI (Bull. com. 1891, 210—216) identifierar därmed lämningarna i vigna Maciocchi. HÜLSEN (J. H. 187 not 14) placerar *domus Cornificiae* på grund af ordningsföljden i R.K. i dalen vid Via di Porta S. Paolo.

Priuata Adriani. Omtalas äfven, dock utan någon uppgift om läget, Vita Marci 5,3 *iussusque in Hadriani priuatam domum migrare inuitus de maternis hortis recessit*. VISCONTI (Bull. dell'Istit. 1859, 15) förlägger det vid S. Balbina. På grund af ordningsföljden i R.K. placerar HÜLSEN (J. H. 187) *priuata Adriani* på sydvästspetsen af kullen åt *porta Ostiensis* till.

12:te regionen omfattar den s. k. falska Aventinen och det område, som upptages af Caracallathermerna. Gränsen mellan denna region och den 13:de har säkerligen bildats af den gata (LANCIANI FUR. 41), som från *porta Ostiensis* gått mellan denna kulle och Aventinen fram till *circus maximus*. Angående gränsen mellan denna och 1:sta regionen se ofvan sid. 12. Om ingen af Roms kullar veta vi så litet som om den s. k. falska Aventinen. Den har tydligen tillhört Caracalla och hans vänner (se Aur. Vict.), som naturligtvis vid byggandet af sina palats raserat ganska mycket af äldre byggnader.

REGIO XIII. AVENTINUS.

Armilustrium. Den plats, där festen med samma namn firades, jmf. Varro l. l. 6,22: *armilustrium ab eo quod in armilustrio armati sacra faciebant, nisi locus potius dictus ab his*. Äfven af Plutarchus (Rom. 23: *σῶμα τοῦ Τατίου . . . κεῖται περὶ τὸ καλούμενον Ἀρμιλούστριον ἐν Ἀουεντίνῳ*) omtaladt såsom beläget på Aventinen. På basis Capitolina förekommer en *uicus armilustri* mellan *uicus loreti minoris* och *uicus columnae lignae*, båda dock till sitt läge okända. Enda hållpunkt för bestämmande af dess läge ger oss det vid S. Alessio gjorda fyndet af ett inskriftsfragment CIL. VI 31069: . . . *sacrum . . . mag. uici armilustri*, som gör det högst sannolikt, att *uicus armilustri* är identisk med den antika gata, hvaraf lämningar påträffats under moderna Via di S. Sabina (se LANCIANI FUR. 34). På hvilken sida om denna *armilustrium* legat, kan emellertid ej afgöras. Dess plats i R.K. omedelbart före *templum Dianae*, hvaraf HÜLSEN (J. H. 161) sluter till att dessa legat i närheten af hvarandra, betyder ingenting för dess läge.

På grund af Varro l. l. 5,153: *armilustrium ab ambitu lustrii locus idem circus Meccinus dictus quod circum spectaculis aedificatus* har GILBERT (Top. I, 131 f.) velat göra *armilustrium* till ett äldre namn på *circus maximus*. Detta Varroställe är emellertid tydligen korrupt och har alls ingenting med *armilustrium* att göra.¹

Templum Dianae. Enligt Mart. 6,64,12 f.: *Quique uidet propius magni certamine circi Laudat Auentinae uicinus Sura Dianae* måste templet ha legat i närheten af Suras bostad (se nedan sid. 68 f.). På grund af fragment 2 af F.U. (afbild. MERLIN

¹ Det ord, Varro här etymologiserar, är tydligen *ambilustrium* eller *ambilustrum* (se SPRENGELS upplaga af Varro), och i stället bör sannolikt läsas: *ambilustrum (-um) ab ambitu lustrii locus*. Item *circus* etc. Ordet *armilustrium* etymologiserar Varro längre ned 6, 22.

sid. 306), där Dianatemplet upptages invid Minervatemplet, måste vi söka templet väster om *clivus Publicius*. Att exakt bestämma dess läge, äro omöjligt. I 12:te regionen förekommer en *uicus Dianae* (bas. capit.), och det ligger nära till hands att antaga, att den är uppkallad efter Dianatemplet och fört upp till detta. Templet måste i så fall ha legat betydligt längre söderut på kullen, än man vanligen placerar det. Uttrycket *Danium tanquam arcem* hos Orosius (se nedan) synes mig bevisa, att det legat på Aventinens höjd.

et Mineruae. Detta tempel var enligt Orosius (5,12: *Flaccus duobus filiis armatis cinctus comitante etiam Graccho togato breuemque gladium sub sinistra occultante quamvis et praeconem frustra praemisisset, qui servos ad libertatem uocaret, [D]anium tanquam arcem occupavit. Contra D. Brutus uir consularis a clivo Publicio cum ingenti certamine inruit. Ibi Flaccus diu obstinatissime dimicavit; Gracchus postquam in templum Mineruae secesserat, gladio incumbere uolens, interuentu Lactorii retentus est*) beläget i närheten af Dianatemplet. Af ofvan nämnda fragment 2 af F.U. framgår, att det legat alldeles invid Dianatemplet.

Nymphaea tria. Att de i närheten af S. Prisca funna vattenledningsanläggningarna (Note per la pianta del NOLLI n. 1386 ff.: »Nella vigna del sig. Ermete Cavaletti attaccata a S. Prisca si vedono moltissimi vestigi di muri antichi . . . attaccata alla casa della vigna vi sono tre archi di un acquedotto antico, che pare andassero alla dirittura di S. Balbina, il quale si vedeva che conduceva l'acqua su questo monte per servizio de' bagni, e delle gran fabbriche ivi esistenti, delle quali se ne vedono infiniti vestigi») stått i samband med dessa *nymphaea*, är sannolikt. JORDANS (J. II. 38) förslag att ändra texten till *nymphas III*, hvori han ser en Ortsbestämning *ad nymphas III*, är föga tilltalande. Med all säkerhet är det ej fråga om tre olika nympheer, som här sammanförts, då något dylikt summerande ej förekommer i själfva katalogen, utan om ett nympheum, antingen med tre fasader eller på annat sätt med tre vattenkonster.

Thermas Surae. Af Martialis 6,64,12 f.: *Quique uidet propius magni certamina circi Laudat Auentinae uicinus Sura Dianae* framgår att Licinius Sura haft en bostad på Aventinen åt *circus maximus* till. Efter all sannolikhet lägo hans thermer i

palatsets närhet, hvilket äfven bestyrkes af de ofvan omtalade lämningarna i vigna Cavaletti samt af den år 1725 i samma vigna funna inskrift (CIL. VI 1703), som talar om restauration af thermer i 5 årh. (jmf. J.H. 157). Att det ej är fråga om en privat badinrättning, utan om verkliga offentliga thermer, framgår af Dio Cass. 68, 15: (Σούραξ) ἐς τοῦτο καὶ πλούτου καὶ αὐχίματος ἀφίχεται ὥστε καὶ γυμνάσιον Ῥωμαίοις οἰκοδομῆσαι.

et Decianas. Dess läge har LANCIANI (R. and E. 585. Bull. dell'Ist. 1870, 74 ff. Bull. com. 1878, 253. FUR. 34) bestämt genom sammanställning af en planritning af PALLADIO och ruinererna i Vigna Maccarani-Torlonia.

Dolocenum. Att det här är fråga om ett tempel åt *Jupiter Dolichenus*, har MARINI (Arvali 540) först påvisat. Formen *Dolochenus* förekommer dessutom på en inskrift CIL. VI 411: *Ioui optumo maximo Dolocheno* . . . Sannolikt har detta tempel legat mellan S. Alessio och S. Sabina på grund af flera vid dessa kyrkor gjorda inskriftsfynd (CIL. VI 406; 409; 411; 10292 (funna vid S. Alessio); VI 366; 410 (funna vid S. Sabina); jmf. J.H. 167 f.).

Priuata Traiani. Endast N. Läget okänt. PRELLER (sid. 202) förmodar, att Traianus bott i närheten af sin vän Licinius Suras palats och thermer, hvilka senare enligt Aur. Vict. Caes. 13 (*Traianus*) *Suræ familiari opus sacravit, quæ Suranæ sunt*. Epit. 13 (*Traianus*) *ob honorem Suræ, cuius studio imperium arripuerat, lauacra condidit* ej uppförts af Sura själf utan af Traianus till dennes ära. LANCIANI förlägger *priuata Traiani* i vigna Torlonia åt sydost åt Via di Porta S. Paolo till.

Mappam auream. Förekommer äfven på ett slafhalsband CIL. XV 7182: *tene me et reboca me Aproniano palatino ad mappam auream in Auentino quia fugi*. På grund af att *mappa* förekommer som benämning på den duk, hvarmed tecken gafs till spelens början i *circus*, anser man vanligen (DE ROSSI Bull. com 1887, 290 ff. Jfr PRELLER 203. RICHTER 210. MERLIN 320), att här afses någon *uicus*, som från närheten af *carceres* fört upp på Aven-tinens sluttning, så kallad efter någon *mappa aurea*, som någon butiksägare vid gatan tagit som skylt på grund af grannskapet till *circus*. Beträffande användningen af *mappa* i *circus* jmf. Quintil. 1,5: *Mappam, usitatum circo nomen, Poeni sibi vindicant. Quo loco*

respicit ad ueterem morem, apud quos iam inde a Neronis tempore in circensibus editor mappae proiectione signum dabat. Mart. 12, 29: cretatam praetor cum vellet mittere mappam. Suet. Ner. 22: aliquo liberto mittente mappam, unde magistratus solent. Cassiodor. Var. 3, 51: mappa uero, quae signum uidetur dare circensibus, tali casu fluxit in morem. Cum Nero prandium protenderet et celeritatem, ut assolet, auidus spectandi populus flagitaret, ille mappam, qua tergendis manibus utebatur, iussit abici per fenestram, ut libertatem daret certaminis postulati. Hinc tractum est, ut, ostensa mappa, certa uideatur promissio circensium futurorum.

Att det här är fråga om någon skylt, som gifvit namn åt en gata, är nog alldeles säkert; däremot är jag ej fullkomligt öfvertygad om att det är användningen af *mappa* i *circus*, som gifvit anledning till denna skylt. *Mappa* betyder ju ursprungligen serviett (se ofvan Cassiodor.), och hvad är då naturligare, än att en värdshusvärd hängt en sådan som skylt framför sin dörr! Denna *uicus* behöfver då ej nödvändigt ha gått i närheten af *circus maximus*.

Platanonis, scil. *uicus*. En *uicus* uppkallad efter någon platanplantering (jmf. PRELLER 203). Eljest okänd.

Horrea Galbae. Dessa *horrea* lågo i kvarteret vid Tibern mellan Aventinen och Monte Testaccio, där inskrifter och lämningar påträffats (jmf. J.H. 175 f.).

et Aniciana. Eljest okända. De ha med all säkerhet legat invid de föregående.

Porticum fabarium. Eljest ej omtalad. Sannolikt en upplagsplats för *fabae* i närheten af *horrea* (jmf. J.H. 177).

Scalas Cassi. Utan tvifvel identisk med den *scala usque in montem Auentinum*, som omtalas af Anon. Einsiedl. (f. 77^v) på vägen mellan S. Maria in Cosmedin och *porta Ostiensis*. Läget kan ej exakt bestämmas. LANCIANI (Itin. Eins. 512) förlägger den i trakten af S. Sabina, HÜLSEN (Anon. Eins. 43) däremot vid Bastione del Sangallo.

Forum pistorium. Detta låg säkerligen i närheten af *horrea* (jmf. J.H. 179). PRELLER (sid 205) anser detta ej vara ett torg, där *pistores* försälde sina varor, utan där de gjorde sina sädesinköp.

13:de regionen har omfattat Aventinen med undantag af nedersta sluttningen mot *circus maximus*, som tillhört denna, samt området mellan Tibern och Aurelianska muren till *porta Ostiensis*; därifrån har gränsen mellan denna och 12:te regionen utgjorts af den gata, som från denna port gått fram till *circus maximus*. Vid *porta trigemina*, som tillhör 11:te regionen, har tydligen gränsen mot *forum boarium* gått.

REGIO XIII. TRANSTIBERIM.

Utom benämningen *trans Tiberim* på denna region förekommer äfven i litteraturen *transiberina regio*, jmf. Frontin. aqu. 2, 18. Vita Sept. Sev. 19; Vita Aurel. 45, samt på en inskrift CIL. VI 8461: *qui egit officinas plumbarias trastiberina* (scil. regione) *et trigari*.

Gaianum. En efter Caligula uppkallad plats för kappkörning. Jmf. Dio Cass. 59, 14 ἰσχυρῶς γὰρ τῷ τὴν βατραχίδα ἐνδύοντι καὶ διὰ τοῦτ' ἀπὸ τοῦ χρώματος πρασίνου καλουμένῳ προσέκειτο, ὥστε καὶ νῦν ἔτι Γαιανὸν ἐπ' αὐτοῦ τὸ χωρίον ἐν ᾧ τὰ ἄρματα ἥσκει καλεῖσθαι. Detta fält låg norr om Hadriani mausoleum, såsom LANCIANI (Bull. com. 1896, 248 f.) påvisat. Denna trakt framför Porta del Castello har bevarat namnet ända in i slutet af medeltiden.

et Frigianum, d. v. s. *Phrygianum*. Tydligen en helgedom till den frygiska gudinnan *Magna Mater*. Flera inskrifter (CIL. VI 479—503) syftande på firande af *taurobolium* och *criobolium* ha hittats vid S. Pietro in Vaticano. Dock torde man af dessa fynd ej kunna sluta till templets läge, då dessa stenar sannolikt vid kyrkobyggnader förflyttats från sin ursprungliga plats (jmf. J. H. 659, dock torde man ej ens kunna sluta till att det legat i närheten af S. Pietro; inskriftsstenarna kunna mycket väl ha flyttats från någon plats längre ifrån).

Vaticanum = *mons Vaticanus*, jmf. brevariat. HÜLSENS (J. H. 623 not 2) påstående, att någon speciellt lokaliserad *mons Vaticanus* ej existerat, saknar all grund. Det finnes ingen anledning att betrakta singularen hos Juven. 6, 344: *Vaticano fragiles de monte patellae* och Hor. od. 1, 20: *redderet laudes tibi Vaticani montis imago* som poetisk frihet eller hos Paulus ex Festo 379: *Vaticanus collis appellatus est, quod eo potitus sit populus Romanus*

uatum responso expulsis Etruscis såsom beroende på missförstånd af epitomatorn.

Naumachias V. Här läser man vanligen efter ändring af SARTI *naumachias II* under påstående, att i denna region blott funnits två naumachier, nämligen Augustus' och Domitianus'. En tredje omtalas emellertid under Philippus Arabs af Aurel. Vict. Caes. 28: *exstructoque trans Tiberim lacu, quod eam partem aquae penuria fatigabat, annum urbis millesimum ludis omnium generum celebrant*; det finnes ingen som helst anledning att här såsom PRELLER (sid. 207) antaga, att det endast är fråga om restaurering af Augustus' eller Domitianus' *naumachia* (enligt HÜLSEN (J. H. 653 f.) af Augustus'). Att de två öfriga, som enligt R.K. funnits här — äfven breviarier upptager *naumachiae V* — äro okända för oss, bevisar naturligtvis icke, att det ej funnits fem naumachier i denna region.

Hvar Augustus' *naumachia* legat, framgår af följande tvenne textställen: Mon. Ancyrr. 4.43 f.: *naualis proelii spectaculum populo de[di tr]ans Tiberim in quo loco nunc nemus est Caesarum, cauato [solo] in longitudinem mille octingentos pedes, in latitudine[m mille] c[t] ducenti*. Frontin. aqu. I, II: *quae ratio mouerit Augustum prouidentissimum principem perducendi Alsietinam aquam . . . non satis perspicio . . . nisi forte cum opus naumachiae adgrederetur, ne quid salubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit et quod naumachiae coeperat superesse, hortis adiacentibus et priuatorum usibus ad inrigandum concessit*. I, 22: *Alsietinae ductus post naumachiam, cuius causa uidetur esse factus, finitur*. Vid nordgränsen af Villa Lante har påträffats en stor byggnad, som utan tvifvel är slutbyggnaden af *aqua Alsietina* (BARTOLI mem. 58 hos FEA misc. I, 237. VENUTI R.A. 2, 189). Augustus' *naumachia* har alltså sträckt sig mellan Villa Lante och Lungara (jmf. J. H. 654 f.). Angående den vanligen härskande åsikten, att denna *naumachia* legat i närheten af S. Cosimato, se J. H. 640 ff. Att identifiera den *naumachia*, som Domitianus lät uppföra (jmf. Sueton. Domit. 4: *edidit nauales pugnas paene iustarum classium effosso et circumstructo iuxta Tiberim lacu*), med den, som legat i närheten af Hadrianus' mausoleum enligt där gjorda gräfningar (REVILLAS-CANINA Atti dell'Accad. pontif. 10 (1839), 455—470. HÜLSEN Atti dell'Accad. pont. ser II, 1903, 367 f.) och namnet *regio*

naumachiae på trakten under medeltiden (HÜLSEN Atti dell'Accad. pontif. ser. II, 1903, 374—379. Acta S. Sebastiani 20 Jan., p. 640), stöter på den svårigheten, att enligt uppgift af Suetonius Domitianus' *naumachia* fick släppa till sten vid restaurering af *circus maximus* (Sueton. Domit. 5: *novam autem excitavit acdem in Capitolio . . . et stadium et odium et naumachiam, e cuius postea lapide maximus circus, deustis utrimque lateribus, extructus est*). HÜLSEN (J. H. 661) anser, att lämningarna äro efter en restaurering af Domitianus' *naumachia* under Traianus. En sådan är emellertid ingenstädes bestyrkt. Det är lika sannolikt, att lämningarna äro efter någon af de för oss okända *naumachierna*.

Hortos Domities. Dessa trädgårdars läge är bestämdt däri-genom att Hadrianus i dem uppförde sitt mausoleum. Jmf. Vita Anton. Pii 5: *sed Hadriano apud Baias mortuo reliquias eius Romam peruexit sancte ac reverenter atque in hortis Domitiae conlocavit*.

Balineum Ampelidis Prisci et Dianae. Huruvida det här är fråga om tre särskilda *balnea* eller *Prisci*, som blott förekommer i N., endast är ett tillnamn till *Ampelidis*, är omöjligt att afgöra. [B]alineum Amp[eli]dis förekommer å fragment 48 af F.U. För öfrigt äro dessa *balnea* okända. Sannolikt ha de stått i samband med *aqua Traiana*.

Molinas. Dessa *molinae* drefvos af vatten från *aqua Traiana*, som slutat vid Villa Spadas casino (LANCIANI acque 165. FUR. 27). Deras läge bestämmes närmare däri-genom att af Anon. Einsiedl. omtalas en hithörande inskrift (CIL. VI 1711, edikt af en stadsprefekt mot mjölnarnes bedrägerier) framför kyrkan SS. Ioannis et Pauli. Denna kyrka har, såsom LANCIANI (Itin. Eins. 481) visat, legat i Villa Savorelli-Heyland omedelbart invid Porta S. Pancrazio (jmf. J. H. 648).

Ianiculum. Upptages såsom *mons Ianiculensis* i breviariet.

Statuam Valerianam. Någon staty, som gifvit namn åt en *uicus*. Namnet *Valeriana* anger möjligen, att statyen är upprest af någon *Valerius*. *Vicus statuæ Valerianae* uppföres på basis Capitolina omedelbart före en *uicus Salutaris*, hvilken PRELLER (sid. 215) vill sätta i samband med Aesculapiustemplet på Tiberön, hvilket är synnerligen osäkert. *Statuavalerianenses* förekommer på en inskrift (CIL. VI 31803). Hvar denna *uicus*, vid hvilken statyen varit uppställd, legat, är okänt.

Cohortem VII uigilum.

Caput Gorgonis. Eljest okänt. Sannolikt något konstverk, möjligen såsom prydnad på någon *lacus*. Det är tydligen samma sak, som omnämnes i *Mirabilia* 30: *sub Ianiculo templum Gorgonis*, hvilket tyder på någon större byggnad eller ruin. Kanske har det varit någon prydnad på slutbyggnaden af *aqua Traiana* nedanför *Ianiculum*. Det har säkerligen äfven gifvit namn åt en *uicus*.

Fortis Fortunae. Af de två tempel, som *Fors Fortuna* hade på högra Tiberstranden, jmf. *Fasti Arval.* Amitern. 24 juni: *Forti Fortunae trans Tiber(im) ad milliar(ium) prim(um) et sext(um)*; *Esquil.*: *Fort(i) Fort(unae) t(rans) [T(iberim)] ad mil(iarium) I et [VI]*, afses här tydligen det vid första milstenen vid *uia Portuensis* belägna. Jmf. *Tac. Annal.* 2,41: *fine anni (17 e. Kr.) . . . et aedes Fortis Fortunae Tiberim iuxta in hortis quos Caesar dictator populo Romano legauerat . . . dicantur*. Man identifierar vanligen med detta tempel de substruktioner (*VISCONTI Bull. dell' Istit.* 1859, 18. *Ann.* 1860, 415. *LANCIANI Bull. com.* 1884, 27 f.), som år 1860 påträffats i Vigna Bonelli utanför Porta Portese (jmf. *J. H.* 645).

Coraria Septimianiana. Till formen jmf. *CIL.* III 9525: *sigeo cora(rio)*; VI 1117: *corpus corariorum*. Platsen för *coraria* är säker genom utgräfningar under S. Cecilia. (*Not. d. sc.* 1900, 12 f.; 230. Jmf. *J. H.* 638 f.). I trakten ha ock hittats hithörande inskrifter (*CIL.* VI 1117; 1118).

PRELLER (sid. 216) har framställt den ganska sannolika förmodan, att *coraria* och *Septimiana* äro två skilda saker, och ser i *Septimiana* i analogi med *Victiliana* i 2:dra regionen en anläggning af *Septimius Severus* (jmf. *Vita Sept. Sev.* 19: *eiusdemque etiam balneae* (BECKER, *ianae* hss, *ianuae* EGNAT.) *in Transtiberina regione ad portam nominis sui, quarum forma intercidens statim usum publicum inuidit*) och förlägger den i trakten af Ponte Sisto på grund af namnet *Settignano* (*Septimianum*) på denna trakt under medeltiden. (*Armellini* 653; 656). Jmf. *HÜLSEN J. H.* 656, som identifierar *Settignano* med *horti Getae*.

Herculem cubantem. C. har *Herculem sub terram medium cubantem sub quem plurimum auri positus est*, utan tvifvel glossem. Jmf. PRELLER (52.216), som däri ser en yttring af folktron, att under

gamla bilder och monument skatter ligga förborgade. Otvifvelaktigt är *Hercules cubans*, såsom HÜLSEN (Röm. Mitt. 1891, 149; 1892, 33) förmodar, identisk med den år 1889 utgräfd helgedomen på sluttningen af Monte Verde, där fynd gjorts af statyer föreställande Hercules liggande till bords och inskrifter (CIL. VI 30890; 30891; 332. Not. d. sc. 1880, 243 f.). Jmf. *Mirabilia 30: Ad ripam fluminis, ubi naues morantur, templum Herculis.*

Campum Bruttianum. Dess läge är okänt, likaså anledningen till namnet. Enligt PRELLER (sid. 217) har denna *campus* uppkallats antingen efter de till Rom förflyttade och som *scrui publici* använda Bruttierna eller också efter någon person tillhörande släkten *Brutti* (jmf. *domus Brutti Praeantis* reg. III).

et Codetanum. Så uppkallad efter en växt, jmf. Paul. ex Festo 58: *codeta appellatur ager trans Tiberim, quod eo uirgulta nascuntur ad caudarum equinarum similitudinem.* Läget af denna *campus* är ovisst; möjligen hör hit, såsom HÜLSEN (J. H. 624 not 5) förmodar, den år 1892 vid Ponte all'Armata funna gränsstenen med inskriften *FINEIS . . AVDETA . . .* (CIL. VI 30422, 3. Not. d. sc. 1892, 349).

Hortos Getae. Hvar dessa legat, är okänt. De anlades af Septimius Severus, jmf. Vita Sept. Sev. 4: *proficiscens ad Germanicos exercitus hortos spatiosos comparavit, cum antea aedes breuissimas Romae habuisset et unum fundum*, hvilket ger HÜLSEN (J. H. 656) anledning att förlägga dem mellan Aurelianusmuren och Porta S. Spirito på grund af det ofvan omtalade medeltida namnet Settignano på denna trakt. LANCIANI (FUR. 27) förlägger dem i Villa Corsini nedanför *Ianiculum*.

Castra lecticariorum. Dess läge okänt. Att de i S. Cecilia och S. Crisogono inbyggda grafstenarna öfver *lecticarii*, hvaraf RICHTER (sid. 275) sluter till att *castra* legat i närheten af dessa kyrkor, ej betyda något för läget, har HÜLSEN (J. H. 669 not 123) påpekat.

Den 14:de regionen omfattade ett betydligt större område än det, som genom Aurelianska muren indrogs inom stadens befästningar. Hvar gränserna utåt gått, om ens några sådana verkligen funnits, är omöjligt att bestämma. Småningom har Rom på denna

sidan Tibern sträckt sig allt längre och längre utåt. Äfven Tiberön har tillhört denna region. På ön har nämligen hittats tvenne inskrifter, där den på basis Capitolina först i 14:de regionen uppförda *uicus Censorii* omnämnes, CIL. VI 451: *Laribus Augustis et genis Caesarum Imp. Caesari . . . Traiano . . . aediculam regionis XIII uici Censori magistri anni CVI(I?) . . . restituerunt.* CIL. VI 821: *uici Censori lustratio erit Idibus Septembr.* I R.K. omnämnes intet monument på Tiberön.

NÅGRA STUDIER I ROMERSKA
LERLAMPOR

AF

AXEL W. PERSSON

Under vistelsen i Rom inköptes ett 80-tal lerlampor af kursens ledare och dess deltagare. Beskrifning lämnas här nedan på dem, som till någon del vare sig i märke eller utsmyckning skilja sig från förut publicerade, samt några anmärkningar i anslutning till materialet.

Lampornas fyndort kan ej närmare bestämmas, men sannolikast är, att de äro funna i Rom eller den närmaste trakten där-omkring, så att de rätteligen böra få sin plats i supplementet till CIL XV: 2.

Vid benämning af lampans olika delar användas de numera så godt som allmänt vedertagna beteckningar, som DRESSEL anför CIL XV: 2 sid. 784. F anger formen enligt DRESSELS tab. III CIL XV: 2.¹ Br anger lampans storlek mätt över diskus på tvären, L dess storlek från manubrium till och med rostrum. I vanliga fall, då oljebehållaren är rund och rostrum ordinärt, an-

¹ I Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften zu München, Philos.-Philolog. Classe 1900 har J. FINK i en uppsats »Formen und Stempel römischer Thonlampen» gjort ett försök till enklare indelning. Af DRESSELS 31 typer låta 25 med svårighet inordna sig under de af honom uppställda 4 — hos dessa är skillnaden mellan I och II ganska minimal så att man praktiskt taget borde kunna se bort ifrån den; framspringande rostrum med voluter är karaktäristikum för båda. »Die übrig bleibenden kommen als ägyptische oder christliche, bezw. wegen des Fehlens eines Stempels hier nicht in Betracht» (Sid. 699). Häremot måste invändas att DRESSELS F 22 ej låter underordna sig under någon af FINKS 4 kategorier, ej heller gärna kan sägas vara egyptisk eller kristen, enär märken sådana som *C Oppi Res*, *Bic Agat* o. s. v. äro synnerligen ofta förekommande på under typ IV inrangerade lampor. Hvad denna typ beträffar, som FINK bör upptaga eventuellt såsom V, så förekommer den ungefär lika ofta med som utan märke. Bl. a. på grund af denna brist anser jag det ej vara lämpligt att följa FINKS indelning, utan haller jag mig till det af DRESSEL uppsatta formuläret och radar upp dem efter fabriksmärke i alfabetisk ordning — hvilket, fastän olämpligt från själfva materialets synpunkt, då så många sakna märken, dock är af största betydelse och gagn, då det gäller fabriksväsende och handel.

ges endast det förra måttet. Lampan är sedd från rostrum mot manubrium, då det talas om höger och vänster. Bokstäfverna äro på baksidan merendels med stämpel intryckta (litt. cav.), utom vid formerna 5 och 6 där de öfverallt äro utstående (litt. ext.). Afvikelser angifvas särskildt, äfvensom de fall, där märkena äro med stilus skrifna (stilo scr.). Något som hittills lämnats opåaktadt är märkenas ställning. Vanligen läsas de från vänster till höger »mot rostrum», d. v. s. då lampan ses från rostrum, nedifrån, men för formerna 5 och 6 gäller som regel, att de läsas »från rostrum», uppfifrån. Undantagsfall angifvas särskildt. Då märkena äro med stilus skrifna, saknas naturligen konsekvens.

Nummer 37 tillhör kand. Boström, n. 2, 18, 35, 36 fil. mag. Pontán, n. 1, 9, 17, 28 förf., alla de öfriga prof. Lundström.

1. F 2 med manubrium; Br 6,5 cm.; stark, röd fernissa; Diskus: en 12 mm. hög trattformig upphöjning kring infundibulum; Infundibulum: centralt.

 stilo scr.

Jfr CIL XV, 6271 b.

2. F 2 med manubr. Br. 6,5 cm.; stark, röd fernissa; D. en 12 mm. hög trattformig upphöjning kring infund.; I. centralt

 stilo scr

Jfr CIL XV, 6275.

3. F 3 närmast; Br 6 cm.; röd fernissa; D. omgifven af två cirklar; I. centralt.

ΛP stilo scr.

Jfr CIL XV, 6600; II, 4969, 45 (Λ PONT); XIII, 10001, 24 (L . Λ . P.)

4. F 5; Br 7,2 cm.; L 11 cm.; röd lera; D. tragisk mask; I. två stycken.

ATIMETI

o o

Jfr CIL XV, 6320; II, 4969, 9; III, 3215, 2; 6008, 7; 6286, 1; 7623, 1; 8076, 6; 12012, 3; V, 8114, 11; VII, 1330, 2 (ANTIMETI);

IX, 6081, 8; X, 8052, 2; 8053, 26; XI, 6699, 28; XII, 5682, 9; XIII, 10001, 53; Not. d. scavi 1904 p. 443; 1905 p. 18. Vascula Gallica XIII, 10010, 196.

5. F 22; Br 5 cm.; L 8 cm.; grågul lera; D. normal; I. centralt.

BICAGAT

Jfr CIL XV, 6741 d; II, 6256, 51; V, 8114, 13; VIII, 22644, 49; IX, 6081, 10; X, 8053, 34; XI, 6699, 36; XII, 5682, 13; Not. d. scavi 1904 p. 443; 1905 pp. 18, 83, 200; 1906 p. 148; 1908 p. 14. Härmed må äfven sammanställas en grafinskrift VI, 13581: *Dis M. C. Bicirius Agatopus Bicirio Agatopo uer. suo f.*

6. F 28; Br 6,5 cm.; grågul lera; D. söndrig.

LCAESAE

L stilo scr.
från rostrum

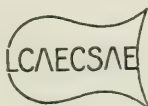
Jfr CIL XV, 6350; II, 4969, 13; V, 8114, 17; VIII, 22644, 52; IX, 6081, 13; X, 8053, 41; XI, 6699, 39; XII, 5682, 17; XIII, 10001, 77.

7. F 20×30; Br 6.7 cm.; gul bemålning; D. omgifven af två cirklar; I. centralt.

LCAECSAE

Jfr n. 6.

8. Bilychnis, tillhörande en kandelaber; Br 4 cm.; L 5 cm.; röd fennissa.

Jfr n. 6.

9. F 5; Br 7 cm.; L 10 cm.; röd lera; D. slät; I. centralt; mindre hål framför stoma.¹

¹ I Archiv für Kunde Österreichischer Geschichts Quellen xx, Wien 1859 »Die antiken Thonlampen des K. K. Münz- und Antiken-Cabinetes» säger F

CERINTIVS

Jfr CIL, XV, 6366; III, 14372, 2; V, 8114, 23; XI, 6699, 51; (MVT · CERINTHUS · F = Cerinthus f(ecit) Muti(næ?)); XII, 5682, 26; XIII, 10001, 92; Not. d. scavi 1897 p. 375.

XII, 5682, 26 såsom här.

10. F 20; Br 7,5 cm; rödbrun fernissa; D. bröstbild af solguden (jfr CIL, XV, 6460, 3); I. vid vänstra sidan.

C ELI Clo Heli(?)

Jfr CIL, XV, 6376; II, 4969, 15, 16; III, 12012, 31; V, 8114, 25; VIII, 10478, 6; 22644, 64; IX, 6081, 18; X, 8053, 51; XI, 6699, 53; XII, 5682, 27; XIII, 10001, 95; Not. d. scavi 1904 p. 443; 1905 pp. 39, 83.

11. F 20; Br 7 cm.; rödbrun fernissa; D. Amor med lyra ridande på en delfin at vänster (jfr CIL, XV, 6377, 1); I. något nedom midten.

CCLOSVC

Jfr CIL, XV, 6377; II, 4969, 17; III, 6008, 56; V, 8114, 26; VII, 1330, 22; VIII, 10478, 7; 22644, 66; IX, 6081, 19; X, 8053, 53;

KENNER i inledningen sid. 15: »Das kleine Loch, welches auf mehreren Lampen sichtbar wird, dient zum Heraufstochern des Dochtes». FINK ger sid. 687 en annan förklaring: »Es mag wohl hie und da als Aufbewahrungsort für die Dochnadel angesehen worden sein. Da diese aber zu nahe am Lichte wäre, dürfte niemand Lust verspüren, sie herauszuziehen, so lange die Lampe brennt. Eher wird das Loch von einem Hölzchen herrühren, welches den Deckel so lange auf dem Bauche festhalten musste, bis die beiden Teile durch Bestreichen mit Thon verbunden waren. — — Das kleine Loch aber ist öfter verschwunden, weil es vor dem Brande überstrichen worden war». Att det ej tjänstgjort som »Aufbewahrungsort für die Dochnadel» är nog ganska otvifvelaktigt, men att det haft betydelse endast vid fabrikationen och sålunda dess förekomst rent af beror på slarf, det är föga sannolikt. I åtskilliga fall kan man se att det är gjordt med samma omsorg som infundibulum och stoma och det finns t. o. m. exempel på två dylika små hål å rad mellan de båda stora. Det är nog klokast att nöja sig med den tolkning KENNER och före honom C. O. MÜLLER gifvit, nämligen att man med en nål skjutit fram veken genom detta hål. Så äro ju i allmänhet bronslamporna försedda med liknande och i ett par fall ha vi ännu den nål, som användts härtill fasthängande vid lampan medelst en kedja.

XI, 6699, 55; XII, 5682, 28; XIII, 1001, 96; Not. d. scavi 1904 p. 443; 1905 pp. 18, 39, 82; 1907 p. 14.

12. F 20; Br 7 cm.; stark, röd fernissa; D. bröstbild af en man med diadem (?) och långt spetsigt skägg, vänd mot höger; möjligen med puckel (Aesopus?) (jfr CIL XV, 6319, 9, 10); I. vid högra sidan; mindre hål framför stoma.

CCLOSVC

planta
pedis

Jfr n. 11. Här närmast XV, 6377 1.

13. F 28; Br 9 cm.; rödgul bemålning; D. omgifven af två cirklar; framför rostrum två valpar, som slitas om ett köttstycke(?); I. centralt; mindre hål framför stoma.

⊙

CRISPINI

⊙

Jfr CIL XV, 6393; X, 8053, 58; XI, 6699, 62; XIII, 10001, 108. Vasa Arretina XIII, 10009, 100; Vascula Gallica XIII, 10010, 704.

XI, 6699, 62 såsom här.

14. F 6; Br 11 cm.; L 13,5 cm.; röd lera; D. söndrig; mindre hål framför stoma.

PDECIMI

Jfr CIL XV, 6400; III, 14372, 5; V, 8114, 36; XI, 6699, 67; XII, 5682, 34; Not. d. scavi 1905 p. 18. Vascula Gallica XIII, 10010, 763 (DECIMI · MA)

15. F 5; Br 6, 2 cm.; röd lera; D. komisk mask; I. två st.; mindre hål framför stoma.

DECIMI

○

Jfr. n. 14.

16. F 27; Br 6,3 cm.; grå lera; D. Diana i jaktdräkt, gående mot höger, i vänstra handen hållande båge, med högra tagande pil ur kogret, bredvid henne en hund (?) (jfr CIL XV, 6350, 18); I. vid högra sidan.

☉
ERACLID

Jfr CIL, XV, 6416; V, 8114, 44; IX, 6081, 26; X, 8053, 64; XI, 6699, 72; XII, 5682, 56; XIII, 10001, 119. IX, 6081, 26 har ERACLIO, skall utan tvifvel vara ERACLID.

17. F 20; Br 10,5 cm.; röd fernissa; D. omgifven af två cirklar, i midten en upphöjning med hål i (förmodligen till någon lös prydnad); I. vid vänstra sidan.

LFABRICMAS

Jfr CIL, XV, 6433; II, 6256, 19; V, 8114, 46; VIII, 22644, 98, 101; X, 8053, 74; XI, 6699, 78; XII, 5682, 40; XIII, 10001, 127; Not. d. scavi 1904 p. 443; 1905 pp. 18, 39; 1907 p. 14.

18. F 20; Br 7 cm.; grå lera; D. Leda med svanen; I vid vänstra sidan.

FLORENT

Jfr CIL, XV, 6445; III, 6008, 23; V, 8114, 52; VII, 1330, 14; VIII, 10478, 14; X, 8053, 81; XI, 6699, 85; XII, 5682, 48; XIII, 10001, 135; Not. d. scavi 1906 pp. 77, 146, 372; 1907 p. 18.

19. F 20; Br 10,5 cm.; röd fernissa; D. omgifven af fyra cirklar, i midten en upphöjning med hål i (jfr n. 17); I. vid vänstra sidan; mindre hål framför stoma.

FVRIA

Jfr CIL, XV, 6457; III, 230 a (FVRIVS); Not. d. scavi 1905 p. 200. Lateres XV, 1167 (P · FVRIVS · ALBANVS); 1168 (P · FVRI
ALBANI)

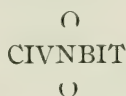
20. F 20; Br 7,5 cm.; röd fernissa; D. söndrig; I. vid vänstra sidan; mindre hål framför stoma.

GABINIA

Jfr CIL, XV, 6461; II, 6256, 22; V, 8114, 58; VIII, 10478, 15, 16; 22644, 110, 114; X, 8053, 87; XI, 6699, 95; XIII, 10001, 144, 146; Not. d. scavi 1904 p. 443; 1905 p. 83.

21. F 20; Br 6,5 cm.; röd fernissa; D. omgifven af två cirk-
lar; I. centralt.

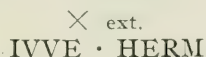
Jfr CIL XV, 6502; V, 8114, 75; IX, 6081, 40; X, 8053, 104;
XI, 6699, 112; XIII, 10001, 172; Not. d. scavi 1906 pp. 77, 372.

22. F 29; Br 8,5 cm.; L 12,5 cm.; gulröd bemålning; D.
i form af en snäcka; I. centralt; mindre hål framför stoma.

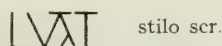
Jfr n. 22.

23. F 20; Br 7,2 cm.; rödbrun fernissa; D. Medusahufvud(?)
mot en bakgrund af fjäll; I. vid vänstra sidan.

Jfr CIL XV, 6506; VIII, 22644, 168; X, 8053, 107; XI, 6699,
99; Not. d. scavi 1905 p. 39.

24. F 2; Br 6,5 cm.; L 10 cm.; stark, röd fernissa; D. med
fyra djupa cirklar; I. centralt; mindre hål framför stoma.

stilo scr.

Jfr CIL XV, 6530; 6532; V, 8114, 86; VIII, 10478, 56; XIII,
10001, 191 (ΓΑΙΨΤΙΥΣ · F).

25. F 20; Br 9,5 cm.; röd fernissa; D. omgifven af två cirk-
lar; I. centralt; mindre hål framför stoma.

Jfr CIL XV, 6534; II, 4969, 33; 6256, 28; III, 12012, 102;
VIII, 22644, 193; X, 8053, 120; XIII, 10001, 192; Not. d. scavi
1904 p. 443.

26. F 5 med tre små öron (ansae)¹, hänglampa; röd fernissa; D. slät; I. centralt; mindre hål framför stoma.

MARCI

Jfr CIL, XV, 6547; VII, 1330, 16; X, 8053, 128; Not. d. scavi 1907 p. 14. Lateres XV, 1266 ff.

27. F 3 utan manubrium; Br 6 cm.; L 7,5 cm.; D. omgifven af en stark förhöjning; I. centralt; mindre hål framför stoma.

Jfr CIL, XV, 6559.

28. F 5 med manubrium; Br 6,7 cm.; L 9,5 cm.; brun fernissa; D. söndrig.

MYTRO

mot rostrum

Jfr CIL, XV, 6567; V, 8114, 95; VIII, 22644, 227; X, 8052, 13; 8053, 141; XI, 6699, 138; XIII, 10001, 220; Not. d. scavi 1904 p. 443; 1906 p. 146.

¹ FINK polemiserar sid. 688 i en not mot DRESSELS uppfattning af de små tappar, som, två eller tre, förekomma i margen på lampor af form 5 och 6 — FINKS typ III. DRESSEL menar att man i dessa tappar skulle infoga små metallkedjor, för att vid dem upphänga lampan. FINK invänder: »Mir ist keine einzige Lampe bekannt geworden, welche durchlöcherzte Zapfen gehabt hätte, um die Kettchen daran zu hängen». Här föreligger dock en dylik. FINKS uppfattning är att de tjänstgjort som bindemedel mellan lampans öfre och undre del. »Beim Aufsetzen des Deckels (auf den Bauch) traten Zapfen vom Bauche her durch die gemachten Oeffnungen und wurden über dem Deckel mit den Fingern angedrückt, so dass eine unlösliche Verbindung der beiden Teile hergestellt war». Denna förklaring låter nog så antaglig, men i de fall, jag har kunnat kontrollera, visar det sig att tapparna ha ingen som helst beröring med understycket — »der Bauch». Och såsom band mellan de olika delarna äro de äfven ganska onödiga — motsvarande saknas ju på alla andra former. Man måste förmodligen godtaga DRESSELS tolkning, dock med en viss modifikation. Ursprungligen ha tapparna varit

29. F 3; Br 7 cm.; L 9,5 cm; stark, svart fernissa; D. lejon springande mot höger (samma bild under samma märke CIL X, 8053, 212), kring diskus en »torques»; I. något nedom midten.

N stilo scr.

Jfr CIL XV, 6569; 6570; VIII, 22644, 228; X, 8053, 211, 212; XI, 6699, 139; XII, 5682, 135.

30. F 20; Br 11,5 cm.; röd fernissa; D. omgifven af två cirklar; I. centralt; mindre hål framför stoma.

NVM-CELER stilo scr.

Jfr CIL XV, 6580; VIII, 10478, 31; 22644, 241; X, 8053, 152, XI, 6699, 145, XIII, 10001, 231; Not. d. scavi 1904 p. 443; 1905 pp. 39, 200; 1907 p. 15.

31. F 20; Br 7,2 cm.; röd fernissa; D. halfmåne; I. centralt.

⊙
QNVMICEL
⊙

Jfr n. 31.

32. F 20; Br 8 cm.; röd fernissa; D. två palmlblad; I centralt.

QNVMICEL

Jfr n. 31.

33. F 20; Br 7,2 cm.; röd fernissa; D. omgifven af två cirklar, I. centralt; mindre hål framför stoma.

⊙
C · OPPI · RES
⊙

Jfr CIL XV, 6593; II, 4969, 41; V, 8114, 101; VIII, 10478, 32, 22644, 248; IX, 6081, 52; X, 8053, 157; XI, 6699, 148; XII, 5682, 87; XIII, 10001, 235; Not. d. scavi 1905 pp. 18, 39, 83, 1906 p. 146; 1907 pp. 14, 688.

försedda med hål: de ha varit hänglampor; ytterst sällan förekommer denna typ med handtag såsom bärampa. Sedermera ha tapparna blifvit dekorationsselement, ha ingått i typen.

34. F 28; Br 8 cm.; gulröd bemålning; D. halfmåne omgifven af sju stjärnor; I. centralt; mindre hål framför stoma.

◉
BASAVGV från rostrum
◉

Jfr CIL, XV, 6610, III, 12012, 71; 13551, 17, V, 8114, 105; IX, 6081, 54; X, 8053, 160; XI, 6699, 156; XIII, 10001, 247; Not. d. scavi 1906 p. 77.

35. F 5 med manubrium; Br 7 cm.; L 9,5 cm.; röd lera; D. tragisk mask; I. två st.

PASTOR

Jfr CIL, XV, 6611; III, 12012, 72; V, 8114, 106; X, 8052, 16; XI, 6699, 157; XII, 5682, 91; XIII, 10001, 248.

36. F 15; Br 6,7 cm.; L 9,5 cm.; gulröd bemålning; D. omgifven af fyra cirkelar; I. centralt.

T
SCANI stilo scr.

Jfr CIL, XV, 6677; V, 8114, 120.

37. F 5; Br 7 cm.; L 9,5; röd lera; D. komisk mask; I. två st.

VIBIVS

F ◉

Jfr CIL, XV, 6738; III, 6008, 63; 10184, 45; V, 8114, 136; XI, 6699, 204; XII, 5682, 121; XIII, 10001, 333. Lateres XV, 1503 ff. (Vibi Aiaciani; Vibi Donati).

* * *

Några små uppslag, som trängt sig fram under studiet af dessa lampor, må här till slut meddelas.

Utan att här ingå på själfva tekniken vid lampornas tillverkning kan man dock först och främst icke undgå att närmare undersöka diskusprydnadernas förekomst. Det ligger ju när-

mast till hands att tänka sig, att hvarje fabrik har haft sina bilder såsom något slags fabriksmärke, men att så ej är fallet kommer man lätt under fund med genom granskning af CIL XV, 2, den enda del af Corpus, som ägnar någon större uppmärksamhet åt utsmyckningen. Som exempel må anföras den här ofvan som n. 12 upptagna lampan med sin ganska egendomliga framställning: »Bröstdbild af en man med diadem (?) och långt spetsigt skägg, vänd mot höger, möjligen med puckel (Aesopus?)». Denna lampas är märkt *Clo Succ.* Härmed må jämföras CIL XV, 6319, 9, 10 med märket C Atil Vest, 6573, 8 N Næ Luci, 6580, 9 Q Numi Celer, 6593, 46 C Oppi Res o. s. v. Den ofvan under n. 16 beskrifna och med *Eraclid* märkta lampan har till diskusprydnad »Diana i jaktdräkt, gående mot höger, i vänstra handen en bäge, med högra tagande pil ur kogret, bredvid henne en hund». Samma återfinnes 6350, 18 L Cæ Sæ, 6352, 1 L Cam Sab, 6354, 1 S Cana Feli, 6357, 2 Cas Vict, 6393, 1 Crispini, 6445, 4 Florent, 6456, 4 Frugi, 6544, 7 L Mar Mit, 6609, 1 L Pas Isid o. s. v. Här af framgår med all önskvärd tydlighet att bild och fabriksstämpel ej stå i direkt relation till hvarandra.

DRESSEL tycks dock vara tveksam, huruvida man ej i dem bör se något mera än en dekoration. Han säger CIL XV: 2 sid. 783 »sive quod officinæ illæ consociatæ erant vel ab uno dependebant domino, sive quod anaglyphorum formæ in officina eiusdem sigillatoris incisæ similes evaserunt». En dylik consociering eller afhængighet af samme herre är emellertid omöjlig, då man vid närmare undersökning finner att en och samma prydnad förekommer på så pass många olika fabrikers tillverkningar, som framgår af exemplen här ofvan, och vidare att en fabrik har diskusprydnader gemensamma med flera andra, den ena med en fabrik, den andra med en annan. Så har exempelvis *C Oppi Res* prydnader gemensamma med ej mindre än 17 andra fabriker, såsom man kan finna vid genomgång af DRESSELS katalog CIL XV, 2; dessa i sin tur ha framställningar gemensamma med åtskilliga andra. På så sätt kommer den ena fabriken att gripa in i den andra o. s. v. och det hela blir en enda kedja, där det ej finns någon möjlighet att tänka på någon indelning. Alltså kan man med bestämdhet tillbakavisa DRESSELS förmodan, att diskusprydnaden har samband med stämpeln.

Det DRESSEL så framkastar som alternativ, att det funnits fabriker för tillverkning af diskusmatricer af olika storlekar och med olika prydnader samt att dessa sedan försålts till lampfabrikerna,¹ är ju i och för sig intet otänkbart, men en enklare och mera sannolik förklaring finnes, nämligen att i en fabrik en god prydnad komponerats, och att denna sedan utan vidare kopierats af andra. Då vi från konsten väl känna den fullkomliga bristen på äganderätt till motiv, bör det ju icke förvåna oss, om, då det gäller industrin, dessa diskusprydnader varit utan rättsligt skydd.

*

Fabrikernas ungefärliga läge kan man genom undersökning af märkenas förekomst i olika delar af CIL med en viss sannolikhet bestämma. Någon visshet kan man svårigen nå, enär ju materialet i CIL dock utgör blott en liten bråkdel, om man betänker, hvilka massor af lampor, som en gång måste ha funnits och delvis ännu finnas litet hvarstades i Italien. Men i de fall, där man med hjälp af andra indicier har gjort några slutledningar, visar det sig att statistiska beräkningar ej äro alldeles värdelösa. Lamporna äro i vanliga fall inga konstverk, så att man behöfver räkna med någon sådan export, som då det gäller vaser, då vaser merendels är en konstindustriell produkt af rang. Vid lamptillverkningen hade man tillgång till material snart sagdt öfverallt, och utsmyckningen kräde ju ingen som helst konstskicklighet af arbetaren. Vi vänta att finna en mängd fabriker i trakten af Rom, till hvars illuminering vid högtidliga tillfällen under kejsartiden milliontals lampor åtgingo².

Här lämnas nu en öfversikt öfver ofvan anförda märkens förekomst i olika delar af CIL.

¹ Så redan PASSERIUS, *Lucernæ fictiles Musei Passerii*. Pisauri 1743. T. I, prol. p. X: Argui potest primos archetypos, qui tot officinis communes fierent, ex distincta aliqua taberna prodierunt, in qua venales prostarent, ex qua figuli humiliores, qui artis sigillariæ rudes solam cretam tractabant, gypseos typos proprio nomine inscriptos compararent.

² Jfr J. M. MILLER, *Die Beleuchtung im Altertum* (Programm Aschaffenburg 1885/86) Würzburg 1886. Sid. 46—50.

CIL ¹	II	III	V	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XV
ABIC											2+1 ²
AB											9+1
AP			1							1	2+1
ATIMETI	1	23	19	1		6	15	18	9	67	4+2
BICAGAT	1	—	2	—	15	2	1	2	1	—	45+1
LCAECSAE	1	—	4	—	1	4	12	14	4	18	233+4
CERINTVS	—	1	5	—	—	—	—	2	1	1	3+1
CLOHELI	3	1	2	—	22	2	2	7	1	3	43+1
CCLOSVC	2	(1)	4	(1)	7	1	9	10	6	8	100+3
CRISPINI	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	14+1
DECIMI	—	1	1	—	—	—	—	1	2	—	1+2
ERACID	—	—	3	—	—	1	12 m. fl.	6	4	5	47+1
LFABRICMAS	1	—	5	—	9	—	2	13	3	5	137+3
FLORENT	—	2	2	2	1	—	13	12	1	8	149+2
FVRIA	—	(1)	—	—	—	—	—	—	—	—	6+1
GABINIA	2	—	2	—	47	—	2	5	—	5	48+1
CIVNBIT	—	—	1	—	—	3	8	3	—	3	66+3
IVVEHERM	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	3+1
LVTAT	—	—	3	—	1	—	—	—	—	1	15+1
M	2	1	—	—	3	—	1	—	—	14	7+1
MARCI	—	—	—	1	—	—	2	—	—	—	2+1
PMVNATIVS	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1+1
MYRO	—	—	1	—	5	—	8	5	—	2	31+3
N	—	—	—	—	7	—	3	4	1	—	39+2
NVMICELER	—	—	—	—	8	—	1	1	—	2	43+3
COPPIRES	3	—	5	—	102	2	18 m. fl.	25	15	27	282+5
PASAVGV	—	2	5	—	—	1	4	7	—	7	134+1
PASTOR	—	2	2	—	—	—	2	4	2	2	1+1
SCANTI	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3+1
VIBIVS	—	3	2	—	—	—	—	4	2	3	2+1

¹ För öfverskådlighetens skull anföras här de områden respektive band af CIL, innefatta:

- II Hispanien.
- III Asien, Grekland, Illyrien.
- V Cisalpinska Gallien.
- VII Britannien.
- VIII Afrika.
- IX Kalabrien, Apulien, Samnium, Sabinerlandet, Picenum.
- X Bruttien, Lukanien, Kampanien, Sicilien, Sardinien.
- XI Aemilien, Umbrien, Etrurien.
- XII Gallia Narbonensis.
- XIII Transalpinska Gallien, Germanien.
- XV Rom.

² De af kursdeltagarna i Rom inköpta lamporna tillfogas här.

Det visar sig att i de flesta fall en fabriks representanter bli färre ju längre bort man kommer från den trakt, där de äro talrikast och dit man följaktligen vill förlägga fabriken. Emellertid är det en sak, som är tämligen påfallande, och det är, att samma märke aldrig är talrikt företrädt samtidigt i norr, i Gallien—Germanien, och i söder, i Afrika.

Atimeti fabrik har legat i Gallien—Germanien, där den representeras af 67 ex., och af dess tillverkning finna vi så i Illyrien, Grekland och Asien 23 ex., i Gallia Cisalpina 19, i Aemilien—Umbrien—Etrurien 18, i Rom 6, i Bruttien—Lukanien—Kampanien—Sicilien—Sardinien 15, i Gallia Narbonesis 9, i Hispanien 1 och i Britannien 1 ex. Endast Afrika saknar fullkomligt detta märke. Kommer så härtill att vi ha samma märke på några s. k. *vascula Gallica*, funna inom det område dit vi hänvisat fabriken, så torde placeringen vara ganska säker. L. Cæc. Sæ. har otvifvelaktigt haft fabrik i närheten af Rom, där den representeras af 237 ex. Vidare hafva vi i Aemilien—Umbrien—Etrurien 14 ex., i Gallien—Germanien 18, i Bruttien—Lukanien—Kampanien—Sicilien—Sardinien 12 ex., i Afrika blott 1 enda. Fabriken tycks hafva haft förbindelse med de nordligare provinserna. Bic. Agat. har likaledes haft fabrik vid Rom, hvarifrån vi i CIL räkna 46 ex. Därefter kommer Afrika med 15. Märket saknas i Asien—Grekland, Britannien och Gallien—Germanien. Det är ju äfven möjligt att det är samme man som omnämnes i den i Rom funna, förut citerade grafinskriften öfver en Bicius Agatopus. Numi. Celer. hör äfven hemma i Romtrakten (46 ex.), återfinnes i Afrika i 8 ex., men saknas helt i Gallien—Germanien. De båda sistnämnda märkena berättiga oss salunda att antaga att resp. fabriker legat i närheten af Rom men att de hafva haft sina förbindelser mot söder.

NYFÖRVÄRFVADE LATINSKA INSKRIFTER

UTGIFNA

AF

**GUNNAR C:son TINGDAL, HARRY ARMINI, JOHN P. BOSTRÖM
och SOPHIE CARLANDER**

Kursens ledare inköpte under vistelsen i Rom ett antal latinska inskrifter till undervisningsmaterial och till substrat för seminarieöfningar. Af säljarne uppgåfvos de i allmänhet såsom funna »utanför Porta Salaria», en uppgift, hvilken såsom bekant nästan stereotyp användes af de romerska antikvitetshandlarne och därför måste i hvarje enskildt fall upptagas med all reservation. Från Rom eller Romtrakten torde nog emellertid samtliga inskrifter härröra.

De deltagare i kursen, som i Rom eller under följande termin hemma i Göteborg vid seminarieöfningar fått till uppgift att demonstrera de särskilda inskrifterna, hafva här nedan fått ombesörja utgifvandet af sina resp. nummer.

1. Hvit marmorplatta (34.5×15.7 cm.) som troligtvis varit uppsatt i ett columbarium.

Texten är väl inmejslad och från god tid.

D M
 PARNACHI·VILICO·QVA
 DRATVS·FRATER·ET·SPES
 CONIVNX·EIVS·B·M·FECER·QVI
 VIX·AN·XXXI·M·VIII·D·VIII·ET·ARRIO
 PISONIANO·AMICO

D(is) M(anibus)
Parnachi vilico Quadratus frater et Spes coniunx eius b(ene)
m(erenti) fecer(unt) qui uix(it) an(nos) XXXI m(cnses)
VIII d(ies) VIII et Arrio Pisoniano amico.

Bokstäfverna ha ursprungligen varit rödmålade, och tydliga märken finnas ännu kvar.

Inskriften har intet anmärkningsvärdt utom ordet *Parnachi*, som naturligtvis är = *Pharnaci*. Här är alltså åter ett exempel på det olika uttalet och stafningen i latinet af grekiskans π- och χ-ljud. I CIL hafva vi, som bekant, många exempel på samma förhållande. Så till ex. finnes i CIL X: 4266 namnet skrifvet *Parnaces* och ibid. 4983 *Farnaces*. I vår inskrift visar sig ovissheten särdeles tydlig, huruvida namnet skall skrivas med *p* eller *ph*. Att ett *h* skall vara med har stenhuggaren vetat, men ej om det skall stå vid *P* eller *C*, och så har han placerat det på orätt ställe. Ett alldeles liknande förhållande råder t. ex. vid skrifningen af namnet *Tyche*; i CIL finnes IX: 3765¹ stafningen *Thyce* och ibid. 1070 *Thice*.

2. Grafskrift på platta af hvit marmor (38×20 cm.)

DIS MANIB
VALENTINI
FRATRIS PLENI
VIVEDENA SVC
CESSA
V·A·XXV·

Dis Manib(us) Valentini fratris pleni (?) Viuedena Successa u(ixit) a(nnos) XXV.

Texten är inristad med något snirklade bokstäfver; inskriften alltså af senare datum. Långt slut-*I* i namnet *Valentini*. I ordet *Successa* en felhuggning så att *V* liknar ett *N*.

Anmärkningsvärdt är uttrycket *fratris pleni*. I förstone faller det en in att det betecknar vårt »helbroder». *Plenus* i den betydelsen är emellertid ej förut mig veterligen påträffadt, hvarken i klassiskt latin eller i senlatinet, och sannolikt föreligger väl äfven här en felhuggning, *PLENI* för *PIENT(issimi)*.

Namnet *Viuedena* är, såvidt man kan se, ej förut bekant. Otaliga namn med diminutivändelserna *-ienus* och *-iena* (*Vettienus*, *Vettiena*, *Saluidiena*, *Slatiena* o. s. v.) finnas. Men jämsides med ändelserna *-ienus* och *-iena* förekomma *-enus* och *-ena* t. ex. *Vettenus*, *Vettena*, *Vibena*; dock ej dessa så vanliga som de föregående. Femininformerna äro de vanligast förekommande. *Vi-*

uedena är tydligtvis feminina diminutivformen till namnet *Vini-
dius* eller med den vanligare skrifningen *Vibidius*.

3. Grafskrift på marmorplatta (31.5×21.5 cm.)

V C·ROMILIVS·C·L·ANTIOCHVS

C·C·F·IVNCVS·A·XIII

HIC·SITVST·QVOM·MAXV

ME·FLOREBAT·RELIQVIT

PARENTIBVS·LVCTVM

V ROMILIA·C·L·MATER C·C·L·PHILEROS·

*V. C. Romilius C(ai) l(ibertus) Antiochus C. C(ai) f(ilius)
Iuncus a(nnorum) XIII. Hic situst, quom maxume florebat, reli-
quit parentibus luctum.*

V. Romilia C(ai) l(iberta) mater C. C(ai) l(ibertus) Phileros.

Vid ristningen af inskriften har stenhuggaren ej fullt be-
räknat utrymmet, och har så i den nedersta raden måst göra
bokstäfverna betydligt mindre än i de öfriga raderna.

Tecknet *V* framför personnamnen i rad 1 och 6 betecknar
som vanligt att dessa personer ännu voro i lifvet då denna graf-
skrift uppsattes. Det är tydligtvis åt den unge *Iuncus*, som
denna inskrift ägnats. *C. Romilius* är säkerligen gossens fader,
modern är den senare nämnda *Romilia*, *C. Phileros* torde väl
varit en dem närastående *conlibertus*. Föräldraparet angifves
hafva varit en viss *C. Romili* frigifna och det har väl äfven *C.
Phileros* varit, ehuru han blott kallas *Cai libertus*.

Minnesskriften, som här anføres, är utan tvifvel vers,
troligen en eller två jambiska, som på detta sätt förvanskats.

4. Grafskriftsfragment på ett stycke hvit marmor. Plattan
har varit använd två gånger, ty på bägge sidorna finnas inskrif-
ter. På grund af att å ena sidan (*a*) bokstäfverna äro mera runda
och bättre formade, torde man kunna antaga att denna inskrift
är den äldre. Då plattan är i mycket stympadt skick, är det
nästan omöjligt att med bestämdhet säga, om den suttit i något
columbarium eller ej. På grund af plattans små dimensioner —
att den som hel ej varit synnerligen stor kan man sluta af text-
fragmentet — skulle man kunna antaga det förstnämnda.

Textfragmenten äro följande:

a
L^t
E T T ST
COIVG
FECERV

b
DIIS · M^t
VITALI · E^t
T FCL

... la ... et T. St. ...

coniug[*i*] feceru[*nt*]

Bokstafsformerna jämna och prydliga. Det senare *I* i ordet *Diis* har skrivits längre än det andra och de öfriga bokstäfverna.

I fråga om texten kan man ej, på grund af att den är så fördärfvad, sluta något annat än att inskriptionen å sid. *b* ägnats minnet af en viss *Vitalis*. Inskriptionen å sid. *a* torde någon person jämte någon närstående låtit rista öfver sin hustru.

5. Grafskriftsfragment på sten af hvit marmor (32.5 × 29 cm.).

På ena halfvan af stenen finnes anbragt en relief, som sannolikt föreställer en amazon. I ena handen håller hon ett spjut; bredvid henne synes den öfre delen af en sköld, den nedre delen är borta. Öfverkroppen utom en underarm och en del af underkroppen äro i någorlunda oskadadt skick. På andra sidan om inskriften har naturligtvis en pendant till denna bild funnits.

Denna relief och isynnerhet spjutet och skölden, krigets sinnebilder, visa att grafstenen säkerligen tillhört någon krigare, vare sig nu en soldat eller befälsperson. Inskriftsfragmentet är ristadt på en fördjupning i stenen och är omgifvet af en urgröpt ram, utanför hvilken löper en djup rand. I det hörn, som finnes kvar, bildar ramen en kilformig inskjutning.

Fragmentet har följande utseende:

...s *p(rac)f(ectus* el. *-i?*)|..... *Simplicius*|*t sibi et*
.....*c Primiti u[ae]**[c] coniugi*

Bokstafstyperna äro tydliga och väl inristade utom *L* i ordet *Simplicius*, hvilket nästan fullständigt liknar ett *I*, beroende på det knappa utrymmet. *S* har inristaren likväl ej riktigt fått plats med utan varit tvungen att taga en del af ramen i anspråk. *Simplicius* har tydligtvis uppsatt denna grafsten åt sig och sin maka *Primiti[ua]*. Att hon har haft två namn kan man se af det stympade *E*, hvilket utan tvifvel var dativändelsen i något namn.

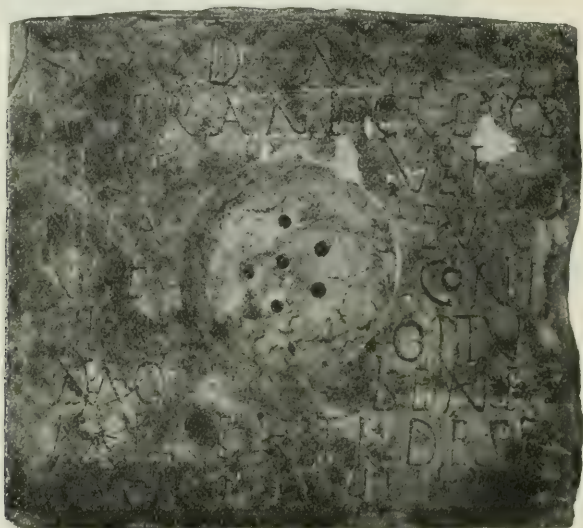
6. Inskriftsfragment på ett stycke af hvit marmor (14×16 centimeter).

IMAE
· PLVSMI·
VIS·LIBER·
VE·POS·
RV M·

.... [*coniugi optima*e [*quae uixit annos*] *plus mi(nus)* ...
[*sibi et suis liber(tis)*] [*libertabusq*]ue *pos[terisque eo]rum*.

Namnen och årssiffran borta, det öfriga lätt att med säkerhet supplera.

7. Grafskrift på en platta af hvit marmor (27.5×24.5 cm.). Plattan är, som måttet anger, nästan fyrkantig och försedd med en patera i midten, i hvilken finnes sex hål, såsom framgår af följande afbildning:

D(is) M(anibus) A(uli) Verani Crescentis Verania Euryale coni[u]gi optumo benemerenti de se posuit.

Ristningen är slarfvigt gjord och åtskilliga bokstäfver äro, som synes, vårdslöst formade. Den första bokstafven på stenen, som tydligtvis betecknar ett *A*, har fått en egendomlig form, i det att midtstrecket i *A* utgår från slutet af första stapeln och ej är förenad med den andra. I namnet *Verani* har inristaren satt ett *L* istället för ett *I*, tydligtvis på grund af misshuggning. *N* i *Crescentis* är ytterst litet i förhållande till öfriga bokstäfverna, beroende på knappt utrymme. I ordet *coniugi* har man placerat *O*, som är af jämförelsevis obetydlig storlek, så att det liksom omslutes af *C*. I *optumo* är *P* ristadt slarfvigt, i det att buktningen ej gjorts fullständig. Inristaren har kanske ämnat skrifva ett *T*, ty ett streck på vänster sida på *P* finnes. Och slutligen är i ordet *bene* *B* defekt, i det att öfre buktningen är borta, tydligen en ren vårdslöshet. De öfriga bokstäfverna äro rätt vackra och prydliga, kanske något snirklade, isynnerhet *N*

och *M* med de långa öfverstaplarna, som tydligen visa att inskriften är från senantiken.

Grafplattor med dylika skålförmiga fördjupningar, som äro försedda med små hål af olika antal, äro rätt talrika.

Med afseende på de här förekommande namnen må nämnas, att förut finnas publicerade fem romerska grafskrifter öfver personer, frigifna af *gens Verania*: CIL, VI: 28531 *Q. Veranius Eleuterus*, 28532 *Q. Veranius. Stefanus* och *Verania Helias*, 28533 *Verania Plias*, 28534 *Verania Thaumaste*, 28535 *Verania Throphime*.

Gunnar C:son Tingdal.

8. Fragment af en marmorplatta, hvars dimensioner äro 0.16 × 0.305 × 0.03 m.

C·VIBIVS·FORTVN
VIBIAE·PRIMILL
VIBIA·PRIMILLA·F
SOROR·VIXIT·AN
DVL·CISSIM

C(aius) Vibius Fortun[atus frater] Vibiae Primill[ae sorori] Vibia Primilla F[ortunati] soror uixit an[nos] dulcissima

Alla här förekommande namn äro flerstädes uppvisbara på inskrifter. Den något omständliga upprepningen af den dödas namn torde förtjäna att annoteras.

9. Columbarieplatta af marmor; dimensioner 0.1 × 0.16 × 0.03 m. Inskriften omgifven af i marmorn inhuggna ornament.

NI
P·GALLEVS
P·L
ACVTVS

P(ublius) Gallenius P(ubli) l(ibertus) Acutus.

Gallenius är ett jämförelsevis sällsynt nom. gentil. Dock förekommer det t. ex. CIL, VI: 18861, 18862. *Acutus* är ett vanligt namn för slafvar och frigifne (se *Thes.* 1. 1. I sp. 471).

10. Columbarieplatta af marmor; dimensioner 0.1 × 0.145 × 0.032 m.

L·PEDANI·

Q·F·SCA

ETRVSCI

L(ucii) Pedani Q(uinti) f(ilii) Sca(ptia) Etrusci.

De här omnämnda namnen äro vanliga på inskrifter.

11. Fragment af marmorplatta. Dimensionerna, där de äro störst, $0.11 \times 0.19 \times 0.023$ m. Inskriften är omgifven af en i marmorn inhuggen kant.

CANINIA·IVC

VIXIT·ANN· X

*Caninia Iuc[unda] . . . uixit ann(os) X . . .**Caninia* och *Iucunda* äro vanliga namn på inskrifter.

12. Grafinskrift på marmorplatta; dimensioner $0.18 \times 0.33 \times 0.045$ m. Omkring inskriften är en rektangulär rand inhuggen i marmorn. De två öfre radernas bokstafstyper äro jämförelsevis väl formade, särskildt på sista raden har däremot det knappa utrymmet alstrat former sådana som λ (= A), I (= T) m. fl.

DIIS MANIBVS

CLAVDIO·ARIONI

VIXIT·ANN·XXX·CLAVDIA

IANVARIA ·BENEMERENTI·FECIT

*Diis Manibus Claudio Arioni uixit ann(os) XXX Clau-
dia Ianuaria bene merenti fecit.*

13. Grafskrift af marmor. * Taflans dimensioner äro $0.2 \times 0.31 \times 0.02$ m.

D ♥ M

M·CL·THREPTO

EVTVCHVS·ET

CALLICORE F

PATRI PISSIMO

*D(is) M(anibus) M(arco) Cl(audio) Threpto Eutychus et
Callicore f(ilii) patri piissimo.*

Det grekiska $\theta\rho\epsilon\pi\tau\acute{o}\varsigma$ har betydelse af det latinska *uerna* och häntyder tillsammans med nom. gentil. *Claudius* på en f. d. slaf. *Threptus* förekommer på många inskrifter. *Callicore* (grek. Καλλιχόρη) — *c* i st. f. *ch* är vanligt på inskrifter — har jag endast påträffat en gång i formen *Callichoreni* CIL VI: 14077. *Piissimo* användes som bekant på inskrifter jämsides med *pien-tissimo*.

14. Fragment af marmorplatta från columbarium. Brottstyckets dimensioner äro som störst $0.075 \times 0.075 \times 0.01$ m.

CORI

VTY

.... *Cori* ... (el. *Cort* ...) ... [E]uty[chus]

15. Fragment af en marmortafla, hvars dimensioner som störst äro $0.23 \times 0.195 \times 0.03$ m.

M D

RSINOENICOIV

KARISSIMAE

VAEVIXIT·A·XX

ME VIII

· ABVR

APHR

C

F

M(anibus) D(is) [A]rsinoeni coiur[gi] karissimae [q]uas uixit a(nnos) XX. . me(nses) VIII Abur[nius] Aphr[odisiue] c[urauit] f[aciendum]...

M. D. i st. f. *D. M.* är icke just vanligt, men förekommer likväl här och hvar.

Arsinoeni (äfven CIL VI: 12451 i samma form) är dativ af *Arsinoe*. Grekiska egennamn på *-e* bilda som bekant ofta t. o. m. på äldre inskrifter gen. på *-enis*, dat. på *-eni* och ack. på *-enem* (jfr Mommsen till CIL I: 819). Så nedan n:o 16 *-eni* och 17 *Syntyceni*. Analogt bildade sedan romerska namn kasus på samma sätt: *Successianeni* CIL IX: 5037, *Marcianenis* CIL XII: 2862, *Iulianeni* CIL XII: 1741 XIV: 1784.

Stafningen *karissimae* är ej ovanlig på inskrifter. Snarare kan man säga, att teckningen med *k* är regeln i detta ord och i *evokatus*; i hvarje fall förekommer *k* nästan uteslutande framför *a* i öfverensstämmelse med det litterära bruket (*Kalendae, Karthago*). Måhända har också inflytande från den grekiska ortografien gjort sig gällande.

Aburnius är ett jämförelsevis ovanligt n. gent. (saknas i Thes. 1.1.); jfr dock CIL VI: 10466 L. *Aburnius* och CIL VI: 10467 *Aburnia*.

16. Fragment af marmorplatta, hvars dimensioner, där de äro störst, utgöra $0.15 \times 0.12 \times 0.025$ m.

ANIB

ZOSIME

CIT

ENI·F·ET·SIBI

[Dis] [M]anib(us) . . . Zosime [fe]cit . . . eni f(iliae) et sibi.

Zosime är ett vanligt namn. *-eni* är tydligen ändelse i en dativform af typen *Arsinocni*. Därför torde man böra supplera f(iliae). Jfr i öfr. CIL VI: 29673 . . . *bia Zosime fecit sibi et Valerio Marino coniugi b. m. et Valerio Anaci et . . . ae Zosimeni et lib. libertab. posterisque eorum.*

Harry Armini.

17. Grafskrift på marmorskifva. ($29 \times 17 \times 2$ cm.)

D · M

M · SERVILI

O · ADELFO

PATRI · ET ·

SALVIAE

SYNTYCENI

MAMMAE

SERVANDVS

FILIUS · B · M · F

D(is) M(anibus) M(arco) Seruilio Adelfo patri et Salviae Syntyceni mammae Scruandus filius b(cne) m(crenti) f(ecit)

Hvad *Syntyceni* beträffar se ofvan n:o 16 *Arsinoeni*. Gerundivformer ss. namn äro ej synnerligen vanliga. Dock förekommer utom här nämnda *Seruandus* (dessutom i CIL XIV: 1345 och X: 8059³⁶⁶) äfven t. ex. *Amandus* mångenstädes (se Thes. l. l. sp. 1810 f.)

18. En columbarieplatta af marmor. Storlek 18×14×6 cm.

C · PLOTIVS · C · L
SALVIUS
PACCIA · T · L · NICE
C · PLOTIVS · C · L
ADVENAS

C(aius) Plotius C(aii) l(ibertus) Saluius Paccia T(iti) l(iberta) Nice C(aius) Plotius C(aii) l(ibertus) Aduenas.

Bokstäfverna djupt inristade.

Man har tydligen här två af släkten Plotius' frigifna, nämligen *Saluius* och *Aduenas*. *Nice* är säkerligen maka till *Salvius*, enär man eljest ej skulle kunna förklara, hvarför hon är med på inskriften, och *Aduenas* har varit hans medslaf.

Formen *Aduenas* är veterligen icke förr påträffad. Den är bildad i analogi med grekiska nomina propria på -αζ. Liknande form framvisar t. ex. CIL III 14 *Agrippas* jämte det ur Acta apost. 18.1 bekanta *Aquilas*.

19. Fragment af en marmorplatta. Storlek: 28×26.5×2 cm.

O
ΛCOIV
AEFECIT
BENEMERENTI
QVAEVIXITAN
NOSXXVIII MEN
III DIESXV

.... o ... i coiu[gi] ... ae fecit [be]ne merenti quae uixit annos XXVIII men(ses) III dies XV.

Bokstafstyperna, anbragta i linierade rader, förete på denna inskrift flerstädes böjda linjer, alltså relativt sent ursprung.

Särskildt anmärkningsvärdt är, att tvärstreckket på *A* konsekvent är utelämnadt samt att mellanrum eller punkter mellan de särskilda orden saknas.

20. Fragment af en inskrift på marmor. Storlek: 19×17×4 cm.

ANTO
SVAEC
LIBERT
POST

..... *Anto[niac]* [*coniugi*] *suae c[arissimae]* *libert[is]*
[*libertabusque*] *post[erisque eorum]*.

Inskriften, af hvilken endast fragment af de fyra sista raderna äro bevarade, har varit omgifven af två i marmorn inristade parallella fördjupningar. Dess bokstäfver äro fint och jämnt inhuggna.

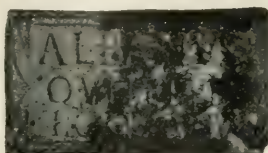
21. Fragment af en marmorplatta. Storlek: 16×13×1.5 cm.

· D ·
CELSIN
ROMA
BENE·N

D(is) [*Manibus*] *Celsin[o pue]ro ma[ter]* *bene m(erenti)*.
Suppleringarna så godt som själffallna. Bokstafstyperna äro skarpt markerade och inhuggna efter svagt inristade linjer.

John P. Boström.

22. Columbarieplatta af gulhvit marmor, 20 cm. lång, 11 cm. bred, 2,5 cm. tjock. Inskriften, som är omgifven af en enkel ram af räta och bågformiga linjer, är så godt som fullkomligt oskadad och gör på grund af de stora och välformade bokstäfverna ett särdeles prydligt intryck.

ALBANVS
Q·VITELLI
HORREARIVS

Titeln *horrearius* återfinnes i CIL VI 9460—9468.

23. Grafsten af hvit marmor, 36 cm. lång, 26 cm. bred, 2,5 cm. tjock.

D ♡ M
L POMPEIVS
PHILVMENVS
VALERIAEAV
GVRIAE CON
IVGIINCON
PAR^ABIILIFEMI
NE
B · M · F.

De ojämna, illa formade bokstäfverna och sneda raderna i denna inskrift tyda på, att den stammar från en jämförelsevis sen period. Vissa af bokstäfverna såsom *A*, *M*, *N* och *V* afvika t. o. m. högst betydligt från den vanliga latinska bokstafstypen. Dessutom förekomma i 7:de raden en del fel, som vittna om stenhuggarens vårdslöshet eller oskicklighet i yrket. *P* i *parabili*, som står en bokstafslängd utanför de andra raderna, har tydligen först uteglömts och senare blifvit ditsatt; detsamma är antagligen fallet med det andra *A*, som är tydligt mindre än de öfriga

bokstäfverna och som förefaller att efteråt ha blifvit inkiladt mellan *R* och *B*. Mera oförklarligt förefaller dubbelskrifningen af det första *I*. Anmärkningsvärd är äfven inkonsekvensen af första deklinationens dativformer: *Valeriae*, *Auguriae*, men *femine*.

Sophie Carlander.

MISCELLANEA

Tio arretinska skärfvor.

På seminarieöfningarna i Rom behandlades ett betydligt antal brottstycken af *uasa arretina*. Bland alla de fabriksmärken, som sålunda genomgingos, utskildes småningom ett tiotal, som antingen saknades i DRESSELS samling i CIL. XV eller åtminstone därstädes uppträdde i annan form. Dessa lämnades åt mig för bearbetning och publiceras här nedan.

1. AFRI

Infattning närmast liknande DRESSELS form 10. Stora, tydliga typer. Sannolikt identisk med CIL. XI 6700, 13 *a* (*»de forma nihil traditur»*). Jfr möjligen CIL. XV 4938 *a* SEX. AFRI.

2. L. GELI

Infattning lik DRESSELS f. 33. Jfr CIL. XV 5228, som har liknande inskrift, men *in planta pedis*.

3. HELIV S. FEL IX

Jfr CIL. XV 5246, som emellertid ej har fullt samma radafdelning.

4. ISIDO RVS

Infattningen *»formae ouatae»*. Stämpeln säkerligen densamma som CIL. XV 5176

DIDO RVS

som i så fall är oriktigt läst af DRESSEL.

5.

RVFIO

MESEN (ME i ligatur)

Jfr CIL. XV 5343, som dock, med samma ligatur, har ME-SIEN betygadt både af ARNDT och DRESSEL. Den af mig studerade skärfvan har intet I mellan S och E.

6.

L. MEVI

Infattning lik DRESSELS f. 87. Jfr CIL. XV 5351 stämpeln IVEM (»de forma nihil traditur«).

7.

NIGE

R·FE

Fullständigt exemplar af CIL. XV 5375 a, som sålunda bestyrker DRESSELS suppling *Niger fecit*.

8.

CVS

PRIS

Form rektangulär med något rundade hörn. Jfr CIL. XV 5467 a PRISCI »in planta pedis« och b PRIS i rektangulär stämpel; kanske samma slaf som den XV 5148 och XI 6700, 245 förekommande *P. Corneli Priscus* (en annan af *P. Cornelius'* krukmakareslafvar stämplar ibland sina fabrikat *Primus P. Corneli*, ibland endast *Primus*).

9.

form:

M ||| LIVS
FECIT*

I bottenens undersida en fisk inristad.

10. Fabriksmärket på denna skärfva genom dubbelstämpling oläsligt. På bottenens undersida är däremot tydligt ristadt:

LACTI

d. v. s. *Lacti*.

Olof Rydholm.

Några tegelstämpelar.

Bland de i Rom inköpta antika tegelstenarne funnos trenne, som förtjäna att här omnämnas.

En af dem ägde en hittills i CIL. ej publicerad stämpel, nämligen:

Q · A · C · EX · FIG
F V R I A N I S

Q. Aburni Caediciani ex figlinis Furianis.

Till formuleringen ansluter sig denna stämpel närmast till CIL. XV 230, men skiljer sig från densamma genom sin rektangulära form. De i CIL. XV, 227—236 publicerade, från de furianska tegelbruken härrörande stämpelne förskrifva sig från tiden mellan 123—140 e. Kr.

Den ifrågavarande stämpeln är synnerligen väl bibehållen; endast F i nedre raden är delvis borta.

Det andra af de tre här omtalade teglen är anmärkningsvärdt därigenom, att dess stämpel, ehuru fragmentarisk, kompletterar förut kända fragment af samma stämpel.

Stämpeln i fråga är densamma som de i CIL. XV 249 publicerade, men fullständigar dessa därigenom, att sista bokstafven (X) af yttre raden är bevarad. Stämpeln, som är månformig, har följande lydelse:

G I A B E T T O R Q · C O S A X
I S I A . A

(Glabrio et Torquato consulibus ex praedis Claudii Maximi Isiaca).

Å den tredje tegelstenen förekommer den egendomligheten, att stämpeln två gånger intryckts, så att det ena märket delvis täcker det andra. Stämpeln förekommer i CIL. XV 1210.

Sophie Carlander.

Nyfunnen stämpel på blyrör.

Å två i Rom inköpta sammanhörande brottstycken af ett blyrör läses stämpeln:

I V L I V S · F E L I X · F E C I T

Denna stämpel finnes, så vidt jag kunnat se, ej i CIL. Tidpunkten för densamma synes det vara omöjligt att angifva.

Harry Armini.

Fragment af en grekisk inskrift.

Af prof. Lundström inköptes i Rom våren 1909 ett marmorstycke (23,5 cm. \times 7,5 cm. \times 1,3 cm.) med grekisk skrift, enligt uppgift funnet i Tibern. Upptill är brottyta, men nedtill och på båda sidorna är stenen afslipad; då den därjämte företer spår af murbruk, är det tydligt, att den efter sin ursprungliga användning tjänat som byggnadsmaterial. Den ena långsidan kan naturligtvis ha varit ursprunglig kant, men nertill går brottet midt igenom en rad.

Bokstäfverna äro 3,5—4 cm. höga. Bland dem märkas:

ΑΕΙΝ

... ΙΙΙΑΡ...

... ΡΗΝ...

... ΟΝΕ...

... ΦΙΛ...

5. ... ΝΕΜ...

Rad 1 efter Ρ synas rester af en bokstaf, som kan ha varit Θ eller Ο.

Rad 4 före Φ synes en lodrät staf, antingen ett Ι eller slutet af ett Μ, Ν.

Rad 5 före Ν synes det karaktäristiska öfre tvärstrecket af ett Ε. Blott öfre hälften af bokstäfverna i denna rad är bevarad.

E. Pontän.

MINNESSKRIFT

UTGIFVEN AF

FILOLOGISKA SAMFUNDET

I GÖTEBORG

PÅ TIOÅRSDAGEN AF DESS STIFTANDE

DEN 22 OKTOBER 1910

INNEHÅLL.

Elias Janzon. Berättelse öfver det Filologiska Samfundets i Göteborg verksamhet under de tio första åren af dess tillvaro.

	Sid.
<i>Erik Björkman</i> , Några namnstudier	76
<i>Gustaf Cederschiöld</i> , Till Fáfnismál	31
<i>Wilhelm Cederschiöld</i> , Orden <i>grina</i> , <i>gren</i> och <i>grind</i>	71
<i>Gideon Danell</i> , Runömålets <i>flgn</i> , finl.-svenskt <i>flade</i>	123
<i>Einar Engström</i> , Tva nyfunna latinska grafskrifter	109
<i>Elof Hellquist</i> , Om ordet <i>nippertippa</i> och likartade bildningar	13
<i>Elias Janzon</i> , Propertianum	28
<i>Carl O. Koch</i> , Ein altdeutsches Glossar	19
<i>Otto Lagercrantz</i> , Ein lateinisches Gesetzeswort	114
<i>Evald Lidén</i> , Ett bidrag till nordisk ordhistoria	118
<i>O. E. Lindberg</i> , Genesis IV: 7	37
<i>Carolus Lindsten</i> , Ad versum 47 Ætnæ carminis	92
<i>Vilh. Lundström</i> , Botaniska lexika från den grekiska medeltiden	42
<i>Johannes Paulson</i> , Tvänne ekloger af Vergilius (V, VI)	63
<i>Hugo Pipping</i> , Fsv. <i>biltogher</i>	106
<i>Einar Pontán</i> , Tvänne romerska inskrifter	82
<i>Edvard Strömberg</i> , Zur Geschichte des starken Präsens im Neuhochdeutschen	53
<i>Otto Sylwan</i> , Vikingabalken. Några anteckningar	7
<i>Elis Wadstein</i> , Eine altheidnische Bestätigungsformel im Hildebrandsliede	86
<i>Johan Vising</i> , Deux étymologies françaises	1

Rättelse.

S. 8, r. 28 står *Vijxell*, läs *Vijell*.

Berättelse öfver det Filologiska Samfundets i Göteborg verksamhet under de tio första åren af dess tillvaro.

Mandagen den 22 oktober år 1900 sammanträdde, på af Göteborgs Högskolas d. v. rektor professor Johan Vising utfärdad kallelse, lärarne i de filologiska disciplinerna vid högskolan, professorerna Vising, Paulson, Cederschiöld, Lindberg och Lidén samt docenterna Wadstein och Janzon, för att öfverlägga om ett framställt förslag att bilda ett filologiskt sällskap i Göteborg. Docenten Wahlin var af föreläsning hindrad att delta i sammanträdet. Att leda förhandlingarna utsågs prof. Vising, att föra protokollet för dagen doc. Janzon. Efter en kortare diskussion beslöto de närvarande

- 1) att bilda ett sällskap, benämndt 'Filologiska Samfundet', med syfte att göra medlemmarne mer bekanta med hvarandras arbete och sammanföra dem till sällskaplig samvaro;
- 2) att hvarje högskolans lärare, som så önskade, skulle anses som själfskrifven medlem af detta samfund;
- 3) att till medlem af samfundet skulle kunna, på förslag af någon af dess medlemmar, inbjudas utanför högskolans lärarekar stående vetenskapsidkare, såvida två tredjedelar af vid sammanträde närvarande medlemmar röstade därför, dock så att omröstning först företoges på sammanträdet efter det, vid hvilket förslag om inbjudan väckts;
- 4) att sammanträde, så vidt möjligt vore, skulle hallas en gång i månaden under pågående läsetermin;
- 5) att nästa sammanträde skulle hållas i midten af nästkommande november månad, då prof. Vising skulle fungera sasom ordförande;

- 6) att förslag till inbjudande af utanför högskolans lärarekår staende vetenskapsidkare redan vid denna sammankomst kunde framställas.

Sedan samfundet sålunda konstituerats, har det nu under snart tio år utan afbrott verkat för sin uppgift och torde kunna anses tillräckligt fast organiseradt, ehuru för det samma inga andra stadgar finnas än ofvan meddelade samt några få vid senare sammanträden fattade beslut, bland hvilka särskildt må nämnas, att årsavgiften för i staden närvarande medlem af samfundet den 17 november 1900 fastställdes till två kronor. Vid samma tillfälle utsågs till samfundets ordförande för löpande läsår prof. Vising, hvilket mandat är efter år förnyats, samt till dess sekreterare undertecknad.

Utom samfundets själfskrifna och invalda medlemmar, öfver hvilka förteckning nedan finnes bifogad, hafva vid några sammanträden såsom gäster närvarit f. d. professor A. M. Alexander och docent G. Danell från Lund, rektor A. Dahlman från Karlstad samt magister E. Pontán från Helsingfors.

Från sitt stiftande t. o. m. sistlidne vårtermin har samfundet inalles haft sextio sammanträden, vid hvilka föredrag och referat, merendels åtföljda af diskussion, hållits af följande medlemmar, nämligen

Lektor *O. P. Behm*: *Birkbeck Literary and Scientific Institution i London* (d. 23 april 1904).

Professor *E. Björkman*: *Nordiska personnamn i England* (d. 4 mars 1909); *Bidrag till germansk namnforskning* (d. 17 dec. 1909); *Några anekdoter om konung Alfred i kritisk belysning* (d. 31 mars 1910); *Ett par ordförklaringar* (d. 2 maj 1910).

Docent *A. U. Bååth*: *Sjunde sången af Nibelungenlied i svensk tolkning* (d. 8 maj 1903);

Professor *G. Cederschiöld*: *Om rytmen och fantasien* (d. 19 april 1902, uppläst af sekreteraren); *Om arbetsvisor* (d. 24 sept. 1904, uppläst af sekreteraren); *Några meddelanden om Clarus' saga* (d. 22 mars 1907); *Korta verbalabstrakta i nutida svenska* (d. 5 maj 1908).

Professor *E. Hellquist*: *Några etymologiska och mytologiska bidrag* (d. 20 febr. 1904); *Några språkhistoriska bidrag* (d. 6 maj 1905); *Om de svenska sjönamnen från betydelsens synpunkt* (d. 17

febr. 1906); *De tre nyutkomna häftena af kungl. ortnamnskommitténs arbete* (d. 9 febr. 1907).

Docent A. Herrlin: *Om afasi* (d. 27 april 1907).

Docent E. Janzon: *Propertiana* (d. 28 sept. 1901); *Några elegier af Propertius* (d. 18 okt. 1902); *Tre sånger af Propertius i svensk tolkning samt redogörelse för det viktigaste af den under de senaste åren utkomna Propertius-litteraturen* (d. 3 dec. 1904); *Elegiernas drottning* (d. 28 febr. 1905); *Tolf elegier ur Propertii andra bok i svensk metrisk öfversättning* (d. 29 sept. 1906); *Propertii Cleopatra och två andra elegier af tredje boken* (d. 4 febr. 1909).

Fil. kand. C. Koch: *Om den gotiska dativen* (d. 28 febr. 1903).

Docent O. Lagercrantz: *En läsning ur Papyrus Leidensis X* (d. 13 dec. 1907); *Om en kemisk receptbok från det gamla Egypten* (d. 15 okt. 1908).

Professor E. Lidén: *Om av. karō masyō* (d. 8 dec. 1900); *Ett par ordförklaringar* (d. 22 april 1901); *Om namnet Älleberg och besläktade ord* (d. 28 febr. 1903); *Nordiska ord belysta genom armeniskan* (d. 29 okt. 1904); *Latinska småting* (d. 6 maj 1905); *Ordförklaringar* (d. 30 sept. 1905); *Meddelanden* (d. 17 febr. 1906); *Meddelanden och referat* (d. 29 sept. 1906); *Några ords betydelsehistoria* (d. 22 mars 1907); *Språkliga meddelanden* (d. 16 okt. 1907); *Nyutkommen litteratur. Smärre meddelanden* (d. 16 nov. 1908); *Latinska och grekiska etymologier* (d. 17 nov. 1909).

Professor O. E. Lindberg: *Några intryck från en resa till Alger* (d. 14 mars 1902); *Kortfattad redogörelse för Sievers hebreiska metriik* (d. 9 dec. 1903); *Några ord om Genesis IV 7* (d. 28 jan. 1905); *Om förbundsoken i Exodus och dess förhållande till Code Hammurabi* (d. 18 nov. 1907); *Om Hcekiels betydelse i Jahwismens utveckling* (d. 16 nov. 1908).

Fil. lic. C. Lindsten: *Bidens. En etymologisk förmodan* (d. 13 dec. 1907); *Ett par latinska ord i språkhistorisk belysning* (d. 13 april 1909).

Professor V. Lundström: *Några filologiska intryck från historiska kongressen i Rom* (d. 8 maj 1903); *En ny gestalt i den byzantinska litteraturhistorien* (d. 20 febr. 1904); *Stadsbibliotekets nyförvärfvade latinska och grekiska handskrifter* (d. 16 okt. 1907); *Bidrag till tolkningen af de nordiska namnen hos Plinius och Ptolemaios*

(d. 4 febr. 1909); *Demonstration af i Rom inköpta antikviteter* (d. 22 febr. 1910).

Docent S. Lönborg: *Förbundsarken* (d. 4 mars 1909); *Döden och uppståndelsen* (d. 12 okt. 1909).

Amanuens J. Mjöberg: *Några iakttagelser om uttrycksfullhet i det poetiska språkbruket* (d. 9 dec. 1901).

Docent M. P:n Nilsson: *Laokoon* (d. 5 maj 1906).

Professor J. Paulson: *Emendationer till Velleius Paterculus* (d. 17 nov. 1900); *Emendationer till Minucius Felix* (d. 8 dec. 1900); *Om de antika källorna till Shaksperes Timon af Athen* (d. 15 febr. 1902, uppläst af doc. Wählin); *Strödda anteckningar under läsningen af Natanael Beckmans 'Grunddragen af den svenska versläran'* (d. 27 nov. 1902, uppläst af doc. Wählin); *Om Vahlens senaste Ennius-upplaga* (d. 3 dec. 1904, uppläst af sekreteraren); *Euripides' Bacchantinnor. Öfversättningsprof jämt inledande anmärkningar* (d. 4 dec. 1905, uppläst af sekreteraren); *En anmärkning till Runebergs Kung Fjalar* (d. 18 nov. 1907, uppläst af sekreteraren); *Ekloger af Vergilius i svensk tolkning* (d. 12 okt. 1909, uppläst af sekreteraren).

Docent K. H. Pipping: *Om Pilgårds-stenen* (d. 14 nov. 1903).

Fil. lic. E. J. Reinius: *Om öfverförda personbeteckningar; ett kapitel ur betydelseläran* (d. 26 okt. 1901).

Rektor R. Röding: *Några homeriska spörsmål* (d. 9 dec. 1901); *Uträfningarna på Kreta och Greklands äldsta historia* (d. 19 mars 1904); *Indogermanernas hembygd* (d. 3 nov. 1905); *Greker och barbarer* (d. 9 febr. 1907); *De grekiska papyrosfynden i Egypten och deras betydelse* (d. 5 mars 1908).

Fil. kand. E. Strömberg: *Det germanska komparativsuffixet -ōz-* (d. 24 mars 1906).

Professor O. Sylwan: *Ett metriskt spörsmål* (d. 14 mars 1902); *Några ord om Runebergs ungdomsdikter* (d. 18 okt. 1902); *Om Jane Austens romaner* (d. 28 febr. 1905); *'Nya skapelsen'. Några ord om dess förebilder och betydelse* (d. 30 sept. 1905); *Nyare Tegnér-litteratur* (d. 1 febr. 1908); *Ibsens episka Brand* (d. 5 maj 1908); *Tegnérns verskonst i Frithjofs saga* (d. 6 maj 1909); *Några anmärkningar om pseudoklassicismens stil* (d. 22 febr. 1910).

Radman E. Trana: *Ett blad ur Egyptens historia från början af det 15:e förkristna seklet* (d. 27 okt. 1906).

Docent *C. Thulin*: *Den stora altarfrisen i Pergamum* (med skioptikon-bilder, d. 28 mars 1903).

Professor *E. Wadstein*: *Tvenne förment mytologiska ord* (d. 9 mars 1901); *Till tolkningen af ett par danska runstenar* (d. 14 nov. 1903); *Egendomlig användning af några tyska och svenska ord* (d. 6 dec. 1906); *En forntysk bekräftelseformel* (d. 17 dec. 1909).

Professor *J. Vising*: *Om ordbildningslärans omfång* (d. 17 nov. 1900); *Den ridderliga kärleken i medeltidens litteratur* (d. 28 sept. 1901); *Om stil och stilistiker* (d. 2 okt. 1903); *Utvecklingen af ändelsen -arius i Gallien* (d. 31 mars 1905); *Om de romanska metras ursprung* (d. 6 dec. 1906); *Etymologien af de fornfranska verben desver och resver* (d. 13 dec. 1907); *Om stilistikens berättigande* (d. 15 okt. 1908); *Romanska etymologier* (d. 13 april 1909); *Franska etymologier* (d. 17 nov. 1909); *Den franska epikens ursprung* (d. 2 maj 1910).

Docent *L. Wählin*: *Det nyligen i Malmö gjorda märkliga bokfyndet, Shakspeare's Titus Andronicus tryckt i London 1594* (d. 28 febr. 1905).

Lektor *J. Österberg*: *Om kejsar Augusti äktenskapslagar* (d. 31 jan. 1903); *Horatius, Maecenas och striden vid Actium* (d. 28 jan. 1905).

Sedan samfundet den 31 sistlidne mars beslutit högtidlig-halla sin tioårsdag genom utgifvande af en gemensam skrift, har genom vänligt tillmötesgaende från redaktionskommittén för Göteborgs högskolas arsskrift plats här upplåtits för såväl denna kortfattade berättelse som efterföljande, af samfundsmedlemmar författade vetenskapliga uppsatser. Och är det samfundet en kär plikt att till arsskriftens redaktionskommitté uttala sin tacksamhet härför.

Göteborg i september 1910.

Elias Janzon,

Samfundets sekreterare.

Förteckning öfver Filologiska Samfundets medlemmar under åren 1900—1910.

(*intr.* = inträdde i samfundet; *inv.* = invaldes i samfundet; *uttr.* = utträdde ur samfundet. — Titulaturen är den, som medlem innehade vid sitt inträde i samfundet.)

- Afzelius, A., Fil. kand., *inv.* d. 19 april 1902.
Ageberg, G., Fil. kand., *inv.* d. 9 febr. 1907.
Ahlmark, A., Fil. kand., *inv.* d. 28 jan. 1905.
Ahlström, A., Fil. dr, Rektor, *inv.* d. 17 nov. 1900.
Ahrenberg, H., Grosshandlare, *inv.* d. 31 mars 1905.
Alving, K. H., Fil. kand., *inv.* d. 20 febr. 1904.
Behm, O. P., Fil. dr, Lektor, *inv.* d. 14 nov. 1903, *uttr.* d. 13 sept. 07.
Bendixson, A., Fil. dr, Rektor, *inv.* d. 19 april 1902.
Bergenzaun, P. A., Öfverste, *inv.* d. 16 okt. 1907.
Björkman, E., Professor, *intr.* d. 20 febr. 1904.
Broberg, S. A. Grén, Fil. kand., *inv.* d. 30 sept. 1905.
Broman, B. E., Fil. lic., *inv.* d. 29 okt. 1904, *uttr.* dec. 1906.
Baath, A. U., Docent, *intr.* d. 8 dec. 1900.
Cederschiöld, G., Professor, *intr.* d. 28 okt. 1900.
Cederschiöld, W., Fil. kand., *inv.* d. 6 maj 1905.
Danell, G., Docent, *inv.* d. 5 mars 1908.
Ekedahl, J., Fil. lic., *inv.* d. 27 nov. 1902.
Ekwall, E., Docent, *intr.* d. 24 sept. 1904.
Engström, F., Fil. kand., *inv.* d. 5 mars 1908.
Fant, C. J. M., Fil. dr, Lektor, *inv.* d. 13 april 1909.
Fuhrken, G. E., Dr phil., M. A., *intr.* d. 17 nov. 1909.
Granér, A. M., Fil. kand., *inv.* d. 26 okt. 1901.
Göransson, C. E., Fil. kand., *inv.* d. 22 febr. 1910.
Göthson, Y., Tandläkare, *inv.* d. 5 maj 1908.

- Hellquist, G. E., Docent, Lektor, *intr.* d. 14 nov. 1903.
 Herrlin, A., Docent, *intr.* d. 9 febr. 1907.
 Hvasser, K. V., Fil. kand., Läroverksadjunkt, *inv.* d. 27 nov. 1902,
 † d. 22 dec. 1904.
 Hägg, E., Fil. kand., *inv.* d. 28 jan. 1905.
 Janzon, E., Docent, *Samfundets sekreterare*, *intr.* d. 22 okt. 1900.
 Kloo, K., Fil. kand., *inv.* d. 9 febr. 1907.
 Koch, C., Fil. kand., *inv.* d. 9 dec. 1901.
 Koch, C., Dr phil., Rabbin, *inv.* d. 14 nov. 1903.
 Lagercrantz, C. O., Docent, *intr.* d. 16 okt. 1907.
 Larson, C. G., Fil. kand., *inv.* d. 30 sept. 1905.
 Lidén, E., Professor, *intr.* d. 22 okt. 1900.
 Lindberg, O. E., Professor, *intr.* d. 22 okt. 1900.
 Lindberg, K., Fil. lic., *inv.* d. 17 nov. 1900.
 Linder, K. A., Fil. dr, Läroverksadjunkt, *inv.* d. 14 nov. 1903.
 Lindsten, C., Fil. kand., *inv.* d. 9 dec. 1901.
 Ling, A. J., Fil. dr, Lektor, *inv.* d. 28 sept. 1901.
 Ling, H., Fil. lic., *inv.* d. 13 april 1909.
 Ljungkvist, F. G., Fil. kand., Läroverksadjunkt, *inv.* d. 14 nov. 1903.
 Lundén, J., Fil. kand., *inv.* d. 9 dec. 1901.
 Lundström, V., Docent, *inv.* d. 14 mars 1902.
 Lönborg, S., Docent, *intr.* d. 4 mars 1909.
 Mjöberg, J., Fil. kand., Amanuens, *inv.* d. 17 nov. 1900.
 Nilsson, M. P:n, Docent, *intr.* d. 5 maj 1906.
 Norberg, E., Fil. kand., *inv.* d. 9 dec. 1903.
 Nordenström, E. G., f. d. Kapten, *intr.* d. 22 mars 1907.
 Nyman, W., Fil. kand., *inv.* d. 18 okt. 1902.
 Palmér, F., Fil. kand., *inv.* d. 9 dec. 1901.
 Paulson, J., Professor, *intr.* d. 22 okt. 1900.
 Peters, I., Fil. stud., *inv.* d. 3 nov. 1905.
 Pipping, K. H., Docent, *intr.* d. 14 nov. 1903.
 Pontán, T., Fil. mag., *inv.* d. 17 nov. 1909.
 Porteau, P., Professeur, *intr.* d. 12 okt. 1909.
 Rahmn, G., Fil. kand., *inv.* d. 13 april 1909.
 Rebbe, C., Fil. kand., Läroverksadjunkt, *inv.* d. 9 febr. 1907.
 Reinius, E. J., Fil. lic., *inv.* d. 26 okt. 1901.
 Rodhe, E., Fil. dr, Lektor, *inv.* d. 14 mars 1902.
 Rosell, T., Fil. lic., Läroverksadjunkt, *inv.* d. 22 febr. 1903.

- Röding, R., Fil. dr, Rektor, *inv.* d. 17 nov. 1900.
Sköld, J., Fil. stud., *inv.* d. 16 okt. 1907.
Stavenow, L., Professor, *intr.* d. 8 dec. 1900.
Stern, G., Fil. kand., *inv.* d. 22 febr. 1910.
Strömberg, E., Fil. kand., *inv.* d. 28 mars 1903.
Svedberg, O., Fil. kand., *inv.* d. 17 nov. 1900.
Sylwan, O., Professor, *intr.* d. 9 mars 1901.
Thulin, C., Docent, *inv.* d. 26 okt. 1901.
Trana, E., Fil. dr, Justitierådman, *inv.* d. 15 febr. 1902.
Wadstein, E., Docent, *intr.* d. 22 okt. 1900.
Wallerius, A., Fil. lic., *inv.* d. 17 nov. 1900.
Wallin, E., Fil. lic., *inv.* d. 17 dec. 1909.
Wigforss, E. J., Fil. lic., *inv.* d. 16 nov. 1908.
Vising, J., Professor, *Samfundets ordförande*, *intr.* d. 22 okt. 1900.
Wåhlin, L., Docent, Bibliotekarie, *intr.* d. 17 nov. 1900.
Zetterberg, F., Fil. dr, Läroverksadjunkt, *inv.* d. 14 nov. 1903.
Österberg, J., Fil. dr, Lektor, *inv.* d. 17 nov. 1900.
Östergren, O., Fil. kand., *inv.* d. 9 dec. 1901.

Deux étymologies françaises

Par

Johan Vising

I Wivre Guivre

Le mot *wivre* ou bien, comme on l'écrit aussi, *guivre* ne se trouve que dans le français d'Angleterre; il est particulièrement fréquent dans les ouvrages de Nicolas Bozon.

C'est M. Paul Meyer qui, le premier, a relevé ce mot; mais ne connaissant pas son origine et ne l'ayant trouvé que dans peu d'endroits, il a hésité sur le sens qu'il faut lui donner. Dans le Vocabulaire des *Contes moralisés* de Bozon, il traduit *wivre* par «mobile», «excitable»; mais dans la *Romania* XXXVII, 235, il insère sur ce mot la note suivante: «Cette épithète est appliquée au «botraz», nom qui désigne le crapaud, par Bozon (p. 90) et je l'ai traduite par «mobile», «excitable», interprétation qui a été reproduite dans Godefroy, où ce mot est classé sous *Vivre*, la forme correcte étant certainement *Wivre*. Mais ce sens ne convient pas très bien ici, non plus qu'au v. 588 de la *Plainte d'Amour* (éd. Vising), où *wivre* est appliqué à l'Envie. Le même mot figure dans le *Donnei* (v. 911, la serpent, la *wivre* beste, *Rom.* XXV, 516). Le sens est plutôt venimeux.»

M. Meyer a eu tort de changer d'opinion sur l'acception de ce mot. Elle est certainement celle donnée dans les *Contes*, c'est-à-dire «mobile», «excitable», ou quelque chose de semblable.

Voyons les passages où j'ai trouvé *wivre*.

Contes de Bozon, p. 90 (seul exemple cité par Godefroy):

*Mes lui botraz qe tant est petit et tant wivre, si tost com l'em
le touche, comence de enfler e se arme a ire;*

dans la *Lettre de l'empereur Orgueil* (*Rom.* XXXVII, 235;

Bull. de la Soc. d. a. textes 1880, p. 79), l'auteur (Bozon) caractérise l'Orgueil comme celui qui peut tout changer:

*Un serf leve en seignourage
Et tourne seignour en servage;
Ke nul bien sect il fet sage,
Et sauns apris aprent language;
Un poivre serchaunt fet counte fier;
Un riche homme de grant terc,
Ke dys charuhes un an pouint quere,
En un jour seet detrere . . .*

après quoi il ajoute pour terminer:

*Jeo pri Dieu quil nous delivre
De tieu seignor qe taunt est wyvre,
E nous face aherdre a lui
Qe rent bon lower a son ami;*

le ms Douce 210 porte dans cet endroit *De tieu seignor que tant est swivre*;

la Plainte d'Amour, v. 586 et s.:

*Li uns met joie d'autrui mal
Par sire Envie, le fort vassal,
Ke mult est wivre;*

d'autres mss portent ici: *vivre, yvre, noire, delivre*, variantes indiquant assez la rareté du mot;

Donnei, v. 911 et s. (*Rom. XXV*, p. 516):

*E la serpent, la wivre beste,
Mort de cue, mort de la teste*

(G. Paris ajoute en note: «*Wivre* est traité ici comme adjectif, ce que je n'ai pas rencontré ailleurs»; il l'identifie donc avec *gnivre* = *ripera*);

De l'Yver et de l'Esté (Jubinal, *Nouv. Recueil*, II, 46):

*De mesdyre es trop delyvre (l'Yver)
E de mal fere estes plus guyvre
Que serpent;*

Débat du corps et de l'âme (= Un samedi par nuit; éd. Varnhagen), v. 39 et s. des mss P T:

Comme tu plus auoies.

Et tu plus desiroies;

Pechies te faisoit guiure.

Tostans pensoies uiure;

où le ms B porte: *Pecies te faisoit riche Et uiers toute gent chiche*; C: *Pecche te faisoit riche, Tourtans quidoies uiure*; H: *Pecche te fesoit iure, Tuttens pensoues uiuere*.

Comme on le voit, ce n'est que dans les exemples tirés des *Contes* et du *Donnei* qu'on pourrait traduire *wivre* par «venimeux»; dans les autres exemples il faut autre chose.

L'empereur Orgueil est un homme qui change tout et à qui on ne peut se fier; c'est «changeant», actif et passif, qui rend le mieux la qualité que l'auteur a voulu lui attribuer. A peu près la même signification convient au sire Envie qui tourne en joie pour quelques-uns ce qui fait le malheur des autres.

Si l'Yver est «plus guyvre que serpent de mal fere», cela veut dire sans doute qu'il est plus «prompt» aux méfaits.

Dans le *Débat* la signification de *guiure*, qui évidemment est la bonne leçon, est assez vague; c'est quelque chose comme «fou», «étourdi», qui se présente le plus naturellement à l'esprit.

Revenons aux exemples des *Contes* et de *Donnei*. Si «venimeux» convient bien dans ces passages, il est évident que «mobile», ou plutôt «excitable», y convient mieux encore. L'excitabilité se montre dans le premier passage en cela que, aussitôt qu'on touche au botraz, il s'arme à ire; et dans le second passage en ce que le serpent mord aussi bien de la queue que de la tête.

Or il y a en anglais deux mots qui rendent parfaitement compte des significations qu'on doit attribuer à *wivre*, aussi bien que de la forme de ce mot. C'est le verbe *wiver*, très fréquent dans les dialectes anglais, comme on peut s'en convaincre par le Dictionnaire de M. Joseph Wright, qui l'explique par: shake, tremble; quiver, flutter; move, veer round, etc., et l'adjectif *wivery*, expliqué par: trembling convulsively, shivering, quaking, giddy, dizzy. Le thème verbal *wiver* a très bien pu fournir l'adjectif *wivre*, comme c'est le cas pour les thèmes verbaux *delivre*, *blême*, *gonfle*, *redouble* etc. employés comme adjectifs (cf Meyer-Lübke,

Hist. Gramm. der franz. Spr. I, 252); mais à côté de *wiver*, il y a l'adjectif *wivery*, qui a également donné la forme *wivrc* et dont la signification «giddy» convient surtout à l'exemple du *Débat*.

Quant à l'acception «prompt» que j'ai cru devoir assigner à l'exemple du *Débat*, elle se laisse facilement dériver de la signification «mobile», «excitable».

II Guêtres

Il est facile de constater que les étymologies proposées jusqu'ici pour *guêtres* sont très peu satisfaisantes. Celle tentée en dernier lieu par M. Körting, *Etym. Wörterb. der franz. Spr.*, et qui renvoie au thème germanique *wat-*, *wet-*, est aussi peu acceptable que les autres. Comment expliquer, avec cette étymologie, l's et l'r du thème de *gwestres*? Mieux aurait valu dire, avec les auteurs du *Dictionnaire général*: origine inconnue.

Ce n'est qu'au XVe siècle que l'on trouve quelques exemples sporadiques de *guêtres* et de ses dérivés. Le premier exemple, du commencement du XVe siècle, est cité dans Lacurne, Littré, Godefroy et le *Dictionnaire général*: *Charretiers vestus de roques, guiestres en leurs jambes*. Le second exemple, de la fin du même siècle, se trouve dans Godefroy, *Complément* (ou sous le mot *Harpaillies*): *Tels herpaillies guetrés acompeigner*. Du siècle suivant datent deux autres exemples cités par Godefroy, et un exemple que Littré a tiré de Rabelais: *l'estu en vigneron d'Orleans, avecques belles gwestres de toille*.

Tous ces exemples appartiennent au Nord de la France. Il semble que les idiomes du Sud n'aient adopté ces mots que relativement tard, et comme emprunts du français; on ne les y trouve pas au moyen âge, et quand ils apparaissent, ils ont revêtu la forme française moderne sans s: *guêto*, *guêtro*, *guêtro* etc. dans Mistral. Il en est de même de l'italien: Tommaseo et Bellini qualifient expressément *ghetta* de «voce esotica». Le roumain *gheto* est probablement emprunté de l'italien; le romauntsch *guetra* (Pallioppi) du français. Dans la péninsule ibérique je ne trouve pas la moindre trace de ce mot. Il est donc originaire du nord; et il se trouve un peu partout dans les patois septentrionaux: wallon *guett*, Hainaut

guetton, Saint Pol *get* (Edmont), Paris *guestre* (Nisard, p. 338), Anjou *guêtre* (Verrier & Onillon), Champagne *guête*, Bourgogne *gâtre*, etc.

En effet *guêtres* est un mot populaire, et il désignait d'abord une chaussure du peuple. On le voit déjà par les exemples cités plus haut: ce sont des charretiers, des herpailles (= canaille) et des vigneron qui portent des guêtres. Quelques vieux dictionnaires nous renseignent assez sur ce détail. Ainsi le *Dictionnaire françois et latin* de l'abbé Dasset (1685): *Guestres: Bas de païsan faits de grosse toile*. Comp. la locution (vieille): *Il est venu en guêtres à Paris* = Il n'avait rien en commençant («la guêtre étant, surtout autrefois, une chaussure de paysan», *Dict. gén.*)¹

Un mot qui apparaît si tard, qui n'est populaire qu'au Nord de la France, et qui désigne une pièce d'habillement du peuple, a bien l'air de tirer son origine d'un idiome germanique. Or il y a dans plusieurs dialectes germaniques un mot qui convient à merveille tant pour la forme que pour le sens de *guêtres*. C'est l'ancien frisois *wrist* (*wriust*), *wirst*, *werst*; l'anglo-saxon *wrist*, *wyrst*; le moyen-anglais *wrist*, *wriste*, *wirste*, *wyrste*, le suédois *wrist*, tous du féminin. Le pluriel *wirsta*, *wersta* etc. fait en ancien français *gwestre(s)* et *gweste(s)*, tout comme l'allemand *firste*, *ferste* fait *estre* et *feste*, d'après les déductions de Gaston Paris dans son article bien connu sur *faîte* (*Rom.* I, p. 96 et s.). En partant du singulier *werst*, on a les formes dialectales sans *c* final: saint-polois *get* etc., de même qu'on a de *ferst* : *fest*, *fêt*. Il est à remarquer que le texte qui nous présente le premier exemple de *gwestres*, donne en même temps un autre mot germanique désignant une pièce d'habillement: *roque*.

La signification de *werst* etc. est «carpe» (de la main) et «cou-de-pied»; cette dernière signification s'est développée en «ce qui couvre le cou-de-pied». C'est le même développement sémantique que dans *col*, *bras* (de chemise), *poignet* (de chemise), *jambe* (de pantalon), *corsage*, etc.

¹ Il en est de même de *gamaches* (synonyme de *guêtres* et comme celui-ci de date récente; voir *Dict. général*). On trouve dans un texte de 1599 cité par Fairholt Dillon, *Costume in England* II, 177: *Sir John Harrington speaks of himself as a private country knight that lives among clouted shoes, in his frize jacket and gamoshes.*

Malheureusement les nombreuses histoires du costume ou du mobilier qui décrivent si minutieusement le vêtement et la chaussure des différents âges et de tous les peuples, ne s'occupent des *guêtres* que pour les temps modernes. Elles ne fournissent donc aucune contribution à l'histoire de ce mot, qui, bien expliqué, doit éclairer en même temps la chose qu'il désigne.

Vikingabalken.

NÅGRA ANTECKNINGAR

av

Otto Sylwan.

Bland de Tegnérskas papperen i Lunds Universitetsbibliotek finnes (i ett band, sign. Prosa IV) ett blad¹, varpå läses:

»Romanser

Alexander vid Indus. Plutarchus in Alex. Arrianus.

Theseus. Plutarch. in Thes.

Biton och Cleobis. Herodotus in Clio.

Arion. Herodot. Bearbetad af A. W. Schlegel.

Teucer. Iliad XXIII 850—883.

Scevasi döttrar. Plutarch. in Pelopida.

Ringens gåfva. Chardins persiska Resa.

Jätten Finn. Sommelius de Templo cathedr. Lundensi.

Gunnlaug Ormstunga . . .² Jfr Müllers Saga Biblioth. T. I. p. 62.

Hörd Grimkellsson . . . Jfr Müller T. I. p. 274 . . .

Finnboge den Starke . . . Müller T. I. p. 281.

Viglund . . . Müller T. I. p. 350—

Halfs kämpar. Halfs Saga i Björners kämpadater.»

¹ Omnämt i anmärkningarne till Jubelfestupplagan bd VII.

² Här och vid de tre följande titlarna referater av innehållet; bland dessa ha tvänne intresse för Fritjofs Saga, nämligen dels berättelsen om huru Finnboge utan vapen kämpat bröst mot bröst med en björn och nedlagt honom, dels historien om Viglund, som efter tre års bortovaro fann sin älskade »gift med en gammal man, s[om] bjöd honom övervintra hos sig. Ona tankar uppstodo hos honom, men han kvävde dem. Vid vinterns slut reste den gamle bort och uppdrog V. värden över gård och hustru». Det upplyses att den gamle äktat den unga flickan blott för att bevara henne åt V.

Ehuru bladet inte bär något datum, kan man dock tillnärmelsevis fastslå den tidpunkt, då Tegnér nedskrev dessa anteckningar. Av Müllers Sagabibliothek utkom första delen 1817, de två senare 1818 och 1820, och då nu Tegnér citerat blott den första, bör tillkomsten sättas till ungefär 1818.

Endast tre av dessa ämnen har Tegnér, mig veterligen, behandlat, nämligen Alexander vid Indus (Hydaspes), Jätten Finn, om vilken han i brev till Adlerbeth den 24 aug. 1822 säger sig »för flera år sedan skrivit en romans», den han för tillfället inte kan återfinna, och Halfs kämpar. Då Halfs saga, som bekant, lämnat stoffet till Vikingabalken, så ha vi härmed det tidigaste vittnesbördet om tillkomsten av Fritjofs saga.

Såsom helhet betraktade vittna anteckningarna om, att vid denna tid Tegnér's håg vändt sig till berättande diktning. Förut hade han hållit sig till lyrik och didaktik, vilken senare genre han vid skilda tidpunkter med bestämdhet förklarade vara jämbördig med poesiens övriga.¹ Några gånger hade Tegnér skildrat en symbolisk gestalt; uti Napoleon hade verkligheten själv erbjudit honom en sådan. Fritjof har också sin symboliska betydelse, vilken starkast framträder uti den först diktade senare avdelningen av verket (Sång 16—24).

Att vid skildringen av hans gestalt även Geijers Viking haft sitt inflytande, är ett antagande, som vinner stöd av ett par yttranden i brev 1821 och 1822, där denna sang betecknas såsom den nyare svenska poesiens främsta verk², och i själva Fritjofs saga hade Tegnér tänkt hylla Geijer genom följande rader, som läsas i handskriften till tredje sången:

*Vijxell hade en son, vars namn var Viking (det namnet
lever ännu i den skönaste sång, som diktats i Norden).*

Sambandet mellan den förra (yngre) och den senare (äldre) delen av Fritjofs saga ordnades genom Vikingabalken.

Denna den femtonde sangen i Fritjofs saga har i själva verket två skilda uppgifter, nämligen att skildra dels vikingalivet, dels Fritjofs sinnesstämning och hans beslut att återvända till hemmet.

¹ Se inträdestalet i svenska akademien 1819 och brevet till Brinkman d. 27. 1843.

² Jubelfestupplagan V: 228, 272.

Den förra delen av sången (stroferna 1—11) innehåller sålunda den egentliga vikingabalken, vilken jag i det följande för korthetens skull kallar A, medan den följande berättelsen (str. 12—24) betecknas med B.

Då Tegnér uti Idunas åttonde och nionde häften 1820 och 1821 offentliggjorde de nio sånger, som nu bilda slutet av diktvärket, förelåg redan ett och annat av den förra delen mer eller mindre utarbetat, vilket framgår av skaldens ord till Adlerbeth d. $13\frac{3}{4}$ 1821: »det föregående är ännu till större delen oskrivet»¹. Det är sålunda icke omöjligt, att A — med undantag av den inledande strofen — utförts ganska tidigt såsom en dikt för sig, ungefär vid den tidpunkt, då ovannämnda anteckningar nedskrivits, och att denna rent av är den äldsta av alla Fritjofsångerna samt utgjort kärnan till hela värkets, för så vidt det vill vara en skildring av nordiskt kämpaliv. När sedermera Tegnér skulle sammanknyta den senare (äldre) avdelningen, med den förra (yngre), skedde det genom en utvidgning av Vikingabalken, vars andra nu tilldiktade hälft B utgör själva förbindelseleden.

Denna hypotes kan måhända vinna något stöd av den skillnad i behandlingen av värsen, som förefinnes mellan A och B, en skillnad som emellertid mycket väl kan förklaras ensamt av den olika stämningen i de båda hälfterna. En metrisk analys av Vikingabalken är, synes mig, en ovanligt lönande uppgift; då Tegnér kallade denna sång den »minst misslyckade» (till Brinkman d. $27\frac{1}{2}$ 1825), var hans förkärlek för visso väl grundad icke minst ur metrisk synpunkt. Den är en av hans mest virtuosa skapelser, ett

¹ I vilken ordning och på vilka tider dessa sånger tillkommit, veta vi ej mycket om. Det huvudsakligaste torde vara följande. Den första sången sändes till Brinkman såsom prov d. $25\frac{1}{4}$ 1822. Av den andra återfinnes ett uttryck (»Stark ström med egna vågor går genom havet») uti ett brev d. $15\frac{1}{11}$ 1821. Uti augusti 1822 äro några nya romanser färdiga, men hälften, tolv till tretton, återstår. D. $25\frac{1}{11}$ 1824 heter det: »Sedan nyåret har jag skrivit tre nya romanser på Fritjof, av vilka tvenne äro tämligen vidlyftiga. Av de tjugufyra, som skulle utgöra det hela, återstå mig nu endast sju.» Om det är riktigt, att Tegnér's svärmeri för fru Palm vid denna tid nått sin höjdpunkt, torde de tre äsyftade sångerna vara den åttonde, nionde och tionde. Ett i Stjernkrantz' avhandling s. 118 citerat brev av d. $5\frac{1}{2}$ 1824 antyder, skulle jag tro, att den sjunde sången då var under utarbetning. Den tolfte har rimligtvis liksom Mjältsjukan tillkommit omkring nyåret 1825. Kort därefter (d. $29\frac{1}{1}$) kunde Tegnér skriva: »Jag har nu slutat Fritjof.»

glänsande prov på hans förmåga att behandla den rena anapesten och avvinna den helt skilda värkningar.

I ett något senare brev till Brinkman (d. 17/3) heter det: »Värsarten i Vikingabalken är anapestisk, som du ser, och haltar, liksom stundom Skjöldebrands sex-fotingar, på sju fötter. Min mening var att därigenom efterbilda den hos Aristofanes vanliga anapestiska tetrameter catalecticus, som också har en katalektisk stavelse mer i slutet. Men i bägge faller den egentliga värs- eller huvudeasuren, som inträffar med meningsvila, på fjärde arsis.»¹ Brinkman hade föreslagit att uppdelat långvärserna i tvänne, men en sådan klyvning ville Tegnér inte veta av, enär »på detta sätt skulle uppkomma fyrradiga strofer med blott ett rim. Men för sådana har jag alltid haft avsky . . .» Nu är att märka, att i A jämte den av Tegnér omnämnda cæsuren överallt jämväl finnes ännu en efter den andra höjningen², vilket givetvis ger en synnerligen skarpt markerad rytm.³ Skemat blir således här:

sss'ss' sss'ss' sss'ss'ss'.

Tag nu första strofen:

*Nu han svävade | kring | på det ödsliga | hav,
han for vida | som jagande | falk;
men för kämpar ombord skrev han lagar och rätt,
vill du höra hans vikinga balk?*

Ordfötternas gruppering är således:

sss's's s' sss'ss s' sss's ss'ss s';

sss's ss' sss's ss' sss's ss'ss s.

Som man ser, är anordningen alltigenom symetrisk.⁴ Tegnér har i denna första strof konsekvent genomfört en tendens, som röjer sig även i de följande på flera ställen, t. ex. i tionde strofen:

¹ Vad Tegnér för övrigt yttrar om sin behandling av värsen i jämförelse med Aristofanes, kan lämnas åsido; om skemat också är likartat, så äro naturligtvis principerna för den svenska värsen icke de samma som för den grekiska.

² Undantag gör blott andra raden i str. 12.

³ Typen är släkt med den i »Sång till solen», kanske en utveckling av denna, som med sina enformiga tvåakter förefaller mig synnerligen olycklig. Men de samtida tyckas inte hava känt sina öron särade av rytmens enformighet.

⁴ Uttryckt i siffror blir det än tydligare:

5 + 1 3 + 1 + 4 + 1 + 1 1 + 2 + 1 + 2 + 4 + 4 + 1.

När du segrat, | var nöjd! | den, som beder | om frid,
 har ej svärd, | är din fiende | ej;
 bön är Valhalla | barn, | hör den bleknades | röst!
 den är niding, | som ger henne | nej.

Således: sss's ss' sss's ss' sss' sss'ss s';

sss'ss s' sss'ss s' sss's ss'ss s'.

Denna symetri, så värkningsfull den kan vara, fick naturligtvis inte sträcka sig för vida, och Tegnér sörjde också för en rik omväxling i rytmen. Att just den första, inledande strofen företer den strängaste byggnaden, är ett lyckligt grepp. Därest den ovan framställda asikten om sångens tillkomst uti tvänne perioder är riktig, skulle denna strof diktats först i sammanhang med B, men fått sin rytmiska typ i överensstämmelse med A, — vilket jag inte tror innebära någon orimlighet.

Uti B har värsmättet fått en friare och ledigare gestaltning därigenom att casuren i första värshalvans mitt icke längre strängt iakttages, t. ex.

Men han själv satt vid rodret och blickade mörk.

Övergången sker emellertid inte med ens. Uti stroforna 12—15 är A-typen ännu förhärskande (med sex värser mot två), men därefter blir förhållandet omvänt, ty nu, då det gäller att skildra söderns härlighet, har skalden bruk för vekare rytmer.¹ Därvid inställa sig i långt större mängd än i A daktyliska ord, vilka säkerligen bidraga att göra värserna mera flytande, och vidare använder Tegnér nu också själva språkljudens samklang och motsats för att åstadkomma en fyllig och smekande melodi. Höjdpunkten når han med dessa medel i strofen:

*Bor ej friden i saliga dalarna där, bor ej minnet i pclaregång?
 Och som älskandes viskning är källornas sorl, och som brudsång
 är fåglarnes sang.*

Värkan är desto starkare, som läsaren ännu har det friska intrycket av den första avdelningens tvärhuggna kraft.

Särskilt intresse erbjuder Vikingabalken därigenom, att man här så lätt och så tydligt kan uppvisa, huru stor betydelse ord-

¹ I de sista stroforna tillåter Tegnér sig i trenne fall att utbyta anapesten mot jamben:

idrott|ernas, |en lind| och 'det lump|na.

foten har för rytmen; det är ju av ordfötter, icke av takter den konkreta värsen bygges upp.¹ Undersökningar i denna riktning vore mycket önskvärda. Vid jambiska och trokéiska värser är analysen kanske något kinkigare; ordfötternas antal blir här ej det samma som takternas, utan beroende av huru många starka höjningar varje vär innehåller, och man måste således räkna med dipodier och tripodier.²

Härtill en liten exkurs. Vikingabalkens vär:

och hans panna är klar, och hans stämma är hög, och som Ljungaren står han i förn,

har tydligen varit förebilden för Runebergs:

*och hans öga var lugnt, och hans panna var klar,
och han sken på sin ädla Bijou.*

Jag tror emellertid att det här kan vara fråga om mera än ett tillfälligt enstaka lån. De sista raderna, som återkomma en gång, giva själva den centrala bilden i senare avdelningen av Sandels. Skulle då ej denna vara inspirerad av den Tegnérska?

Man bör lägga märke till att strofen i Sandels kan deriveras från Vikingabalkens; lägger man till dennas två långvärer en tredje och delar dem genom rim, så får man den förra diktens sexradiga strof med omväxlande fyra och tre takter. Men Runeberg har i stor utsträckning använt tvåstaviga takter, varigenom det blivit honom lättare att efter behag ändra rytmen.

¹ Att därav, såsom t. ex. Rosenberg gjorde, taga sig anledning att förklara de vanliga taktskema överflödiga, är en förhastad slutsats.

² Zittelmann, *Der Rhythmus des fünffüssigen Jambus* (1907; även i *N. Jahrbücher f. d. klass. Altertum XIX*) är ett lärorikt försök i denna riktning, men indelningsgrunderna torde kunna göras mera praktiska.

Om ordet *nippertippa* och likartade bildningar.

Af

Elof Hellquist.

Af Rydqvists framställning i Svenska språkets lagar 5: 57 (jfr äfven Hylén Språk och Stil 6: 158) framgår, att han anser sv. *nippertippa* vara sammansatt med ordet *nipper*, hvilket är flertalsform af ett numera obrukligt *nipp*, (t. ex. Wallenberg Min son på galejan, Sahlstedt, Weste) och lånats från franska *nippe* 'småprydad' o. d.

För denna härledning kunde ju tala, att Dalin Ordbok öfver svenska språket (1850) öfversätter ordet *nippertippa* med en hänvisning till *grannlåtsdokka*. Äfven Rietz ger denna öfversättning jämte, i andra rummet, den af 'snarsticket fruntimmer'. Sundén Svensk Ordbok (1892) följer i detta fall Rietz. Öfversättningen 'grannlåtsdokka' anges äfven af Norelius Ark. 1: 224.

Den förstnämnda betydelsen 'grannlåtsdokka' är mig emellertid alldeles obekant från det numera brukliga språket. Där betecknar *nippertippa* ungefär en lite näsvis och »viktig» kvinna, en »näspärla» — som väl dock är ett något starkare uttryck — hvarjämte för mig och efter hvad jag hört äfven för andra personer en om också svag bibetydelse af småväxthet häftar vid ordet: denna beror dock kanske därpå, att det ofta uppträder i uttrycket 'en liten nippertippa'.

Gå vi emellertid längre tillbaka i tiden, finna vi hos Weste (1807) ett ytterligare spår af betydelsen 'grannlåtsdokka'. Han öfversätter nämligen vårt ord med 'Petite maitresse, pimbêche'. Den första öfversättningen får väl betraktas som femininum till petit maître i betydelsen sprätt; pimbêche öfversattes i Dalins

Fransk-svenska ordbok med 'näsperla' och har väl i modern franska en viss bibetydelse af sippbet.

Nu är det visserligen ej omöjligt, att Dalin i sin Ordbok öfver svenska språket helt enkelt översatt Westes 'Petite maîtresse' utan att själf känna en dylik betydelse. För att emellertid denna är något annat än en blott ordbokskonstruktion kunde å andra sidan i någon mån tala den omständigheten, att den samvetsgranne Rietz till öfversättningen 'gran(n)låtsdocka' fogar den utförligare beskrifningen: 'fruntimmer som alltförmycket fjeskar med sin klädsel eller vill synas förnäm'. Hade han inte känt denna betydelse, har man svårt att tro, att han skulle offrat så stort utrymme åt densamma, hvartill kommer, att Rietz, som vi sedermera få se, icke anser, att ordet hör till *nipper* 'smycken', och sålunda i sin uppfattning af ordets betydelse ej kunnat påverkas af denna härledning.

I den yngre svenska litteraturen har jag emellertid ej funnit något, som ger vid handen, att ordet kan ha denna betydelse. Det kan här i förbigående anmärkas, att stundom äfven formen *nippetipp* tycks kunna användas; så t. ex. i uttrycket *Ebba nippertipp*, som af Hjelmqvist Förnamn och familjenamn s. 29 anföres från Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4 och af honom öfversattes med 'nippetippa'.

Från den något äldre litteraturen har jag antecknat ordet från Envallsson Kopparslagaren s. 24 (B 4 b) (Stockholm 1781) och från Bellman.¹ Ingenstädes synes mig betydelsen 'grannlåtsdocka' kunna osökt inläggas; men att den funnits, kan på grund af ofvan anförda citat knappast bestridas, så mycket mindre som den äfven med den härledning, som vi nedan lemna, är lätt förklarlig: möjligen har också på sina håll anslutning till sbst. *nipper* kunnat inverka, särskildt där ordet icke varit närmare bekant från det levande språkbruket.

En något afvikande form uppträder hos O. v. Dalin (1733) enligt Norelius Ark. 1: 224, nämligen *nippetippor*. Äfven Norelius betvivlar, att ordet har något att skaffa med *nipper*.

Detta framgår för öfrigt af flera andra former, som måste sammanhållas med vårt ord.

¹ Detta senare citat har jag dock tyvärr ej lyckats återfinna.

Vi ha sålunda det redan af Norelius påpekade *tippe-nippa* hos Lind (1740) 'ein schnippisch oder schnäppisch Mägdgen' — alltså just den moderna betydelsen; vidare mamsell *tippernippa*, som jag antecknat från Stjernstolpes upplaga af Hallman s. 220 — det dramatiska arbete, där formen förekommer, Sterbhuskamreraren Mulpus, är emellertid af Kexel och skrefs 1776; och slutligen *sippertippa* 'tillgjord, fin, förnäm qvinna: spefullt' Vb. Rietz s. 570.

Det torde af det redan anförda framgå, att ordet tillhör en inom bl. a. de germanska och romanska språken betydande grupp af bildningar, som uppkommit genom fördubbling af hela den ursprungliga ordstammen eller en del af denna, och som vi under namn af reduplikation känna särskildt från de indoeuropeiska språkens äldre tider, t. ex. gr. *μύροπος* 'fruktan', lat. *turtur*, *cucurri*, fht. *wiwint* 'virfvelvind' (se t. ex. Brugmann Grundr. II, 1: 46 och där citerad litteratur). I språkpsykologiskt hänseende bör enligt min mening denna företeelse sammanhållas med den, som yttrar sig i fördubbling af stamkonsonanten och som jag afhandlat i Nord. tidskr. för Filologi 3 R XII. 49 f. och i Några anmärkningar om de nordiska verben med mediageminata (Göteborg 1908), i hvilken senare afhandling en mängd paralleller af reduplicerade och geminerade former anförts.

För tyskans vidkommande ha de något yngre reduplicationsbildningarna särskildt behandlats af Weise Zeitschr. f. Wortforsch. 2: 8 f.

Af de grupper, i hvilka Weise uppdelar sitt material, behöfva vi endast erinra om tre: sådana, där upprepningen är fullständig, sådana, där upprepningen af stammen är förbunden med afljud af vokal, och sådana där blott de börjande konsonanterna växla.

Inom den första gruppen finna vi former som lat. *turtur*, sv. *namnam*, *kring-kring* (kulra) Columbus Hans. 3: 104. *gluffigluuff* 'glupsk person' (Bo Bergman)¹, *burrburr* 'burr', om burrigt hår o. d.²

¹ Enligt benäget meddelande af prof. G. Cederschiöld.

² En mig för öfrigt obekant likaljudande bildning föreligger i: »Det var inte utan, att det kändes liksom lite burrburr» (Lars G:s:n i Hemvännen 1876, s. 67); sannolikt danad i anslutning till interjektionen *brr!*, som uttrycker obehag.

Till den andra gruppen höra t. ex. eng. *nicknack*, franska *tric-trac*, *zigzag*, tyska *krimskräms*, *lirumlarum* bl. a. 'Unsinn', *wischwasch* 'tomt prat', *wirrwarr*, *zickzack*, danska *ripsraps* 'skräp'. Från svenskan har jag antecknat: *tripp-trapp* 'trippande' (Stiernhielm Hercules; jfr ty. *tripp-trapp*), *lippelapperij* Lucidor Hans. 10: 81, (får) *snisksmask* (på sin truth) Keder Hans. 10: 369, *knas och knis* Runius Hans. 14: 130, *snicksnack* (jfr *snicksnackeri* Modée Fru Rangsjuk s. 67), *knirrkarr* Bellman 3: 6 (Carléns uppl.), *sliddersladder*, *tisseltassel*, *villervalla* o. s. v. Jfr härtill äfven Noreen Vårt språk 4: 31 f.

Som exempel på den tredje gruppen kan erinras om eng. *pallmall*, fra. *piquenique*, ty. *hokuspokus*, *holtertepolter*, *hottentott*, *knall und fall*, da. *faddersladder*, *himstergimster* 'underligheter', *ruskomsnusk* urspr. en viss rätt, seedermersa 'mischmasch', och från svenskan utom från främmande språk lånade eller härrörande (såsom *huller om buller* och flera andra af de ofvan nämnda) (stoln går i) *ringkring* Bellman 1: 305, *rubb och stubb* o. d.

Då man går att söka härledningen till ett ord eller uttryck, som hör till någon af de två senare grupperna, kan det — såsom de genomskinligare af ofvan anförda exempel visa — ibland vara den första leden, som utgör ordets kärna, t. ex. *villervalla* (: adj. *vill* i *fara vill*, *vilse* o. s. v.) och ibland den senare t. ex. *lippelapperij* (: ä. nsv. *lapperi* > *lappri*); ibland äro båda lederna lika ursprungliga t. ex. det Bellmanska *ring-kring*, där man sammanställt två »rimord», eller *bingång*, som är rent ljudmålande och därför icke med Noreen anf. st. bör förbindas med t. ex. *buller och bang* (hvilket ju ej hindrar, att detta senare ord, fsv. *bang*, sannolikt själfst liksom t. ex. *banka* har ett onomatopojetiskt ursprung). Ibland kan det naturligtvis vara svårt att afgöra, hvilken af delarna som är äldst.

Såsom af ofvanstående synes, räkna vi till dessa bildningar äfven sådana, som bestå af två ord, förenade med en konjunktion eller preposition, t. ex. *huller om buller*¹ (efter ty. *holtertepolter* eller *holterpolter* eller *holterdiepolter* af *poltern* och möjligen *holpern*, som ändrats för rimmets skull, Paul D. Wb.). Ett sådan uttryck är bl. a. *rubb och stubb*, som förefaller vara ombildadt efter ty.

¹ Jfr dial. *hult om bult*, *hummel om drummel* m. fl. Rietz s. 266.

rumpf und *stumpf*, där båda ordens innebörd är fullt klar, medan i den svenska formen det endast är det sista ordet, som äger någon »betydelse» (jfr *rågstubb*, *skäggstubb*).

Om vi så återvända till *nippertippa*, har redan Rietz märkt, att dess första led icke är ordet *nipper*. Med allt fog förbinder han det i stället med sv. dial. *nipper* 'fin, nätt'; som vill vara mycket fin, nätt och artig' Västml.; 'snyggt klädd' Värml. Ordet har jag äfven anträffat på riksspråkligt område, nämligen i Onkel Adams Träskeden s. 262 (1852): »en gammal nipper mamsell, som hade en hel trädgårdsförening i negligéen». Detta ingår också i det värm-ländska *nipper-nätt* 'mycket fin och nätt' och motsvaras af no. *nipper* 'nätt, fin, sirlig', hvaraf afledts 'fin, tunn, lätt' Aasen. Hos Ross anföras från no. bygdemål äfven *niprefin* 'med små sammanknipna men nätta ansiktsdrag; nätt men obetydlig' och *nipren*, som bl. a. betyder 'sirlig'. Om sålunda *nippertippa* ej direkt bildats af sbst. *nipper*, är det emellertid på mycket långt håll rotbesläktadt därmed: fra. *nippes* har nämligen egentligen germanskt ursprung, och dess grundbetydelse är snarast 'fina, små saker' (jfr t. ex. *klenod*: *klen*, *klein*).

Däremot har man ingen anledning att för *nippertippa* miss-tänka något direkt sammanhang med den annars tämligen likartade tyska bildningen *nippernäppisch*, hvilken har den mycket afvikande betydelsen af 'veklig, fadd'.

Senare leden *tippa* återfinnes i det ofvan anförda *sipper-tippa*. Detta ansluter sig till adj. *sipp*, hvilket i riksspråket betyder 'tillgjordt sedesam' (så t. ex. Dalin) eller 'tillgjordt nätt' (jfr Rietz *sipp* 1)), men i dialekter eller dialektiskt färgadt språk ofta betecknar en, som är förnäm, högfärdig eller kort om hufvudet, som det tyckes, utan bibetydelse af tillgjordhet (jfr Rietz *sipp* 2)). Ordet kommer nog ytterst från lågty. *sipp*, som väl med Falk o. Torp Et. Ordb. bör föras till *sippen* 'dricka droppvis, smutta', alltså ungefär hvad i danskan uttryckes med *nippe*, hvarifrån utvecklat sig betydelsen 'dricka med spetsade läppar, snörpa på munnen', hvilken senare ännu är ganska utpräglad i det svenska adjektivet *sipp*.

En nasalerad biform till detta *sipp* återfinnes i bl. a. nordiska dialekters ungefär likbetydande *simper*, *semper* (Rz, Aasen, Ross), sv. dial. *simpernätt* 'grann, högmodig' Sdml. Rz, jfr eng. *simper*

'le tillgjordt' och ty. *zimperlích*, hvilket liksom ty. *zipf* måste vara lånadt från lågtyskan.

Men em *sipp* i *sippertippa* ytterst går tillbaka till ett verb med betydelsen 'dricka i mycket små klunkar', så är det ej osannolikt, att en liknande härledning också bör sökas för sv. *pimpernätt* Hallmann Skr. s. 257, som att döma af sammanhanget äfven betyder 'nippertippa' («Trå dig du pimpernätt, du nästan näsvis blifvit»). Möjligen utgår detta från eller har anslutit sig till sv. *pimpla* (eller kanske en biform **pimpra*) 'dricka smått, men ofta', som hör tillsammans med sv. dial. *pimpa* 'dricka ofta och mycket'.

Att det *nipper*, som vi trott oss finna i *nippertippa*, äfvenledes är besläktadt med ett ord, som betyder 'smutta' nämligen da. *nippe*, framgår t. ex. af Falk o. Torps utredning Et. Ordb. 2: 12.

Hvad nu härledningen af detta i *nippertippa* och *sippertippa* ingående *tippa* beträffar, så behöfde man, på grund af hvad ofvan sagts, för detta ord alls icke söka någon annan än den, att det helt enkelt innehåller en upprepning af samma stam, som uppträder i förra leden, blott med förändrad begynnelsekonsonant. Då man emellertid äfven har ett *nästippa* i betydelsen 'näspärla', kunde man ju tänka sig att vi i *nipper*- och *sippertippa* ha en sammanställning med ett *tippa*, som afledts af *tipp*, hvars betydelse af 'spets' o. d. passar synnerligen bra att beteckna en person, som sätter näsan litet i vädret.

Formen *tippe(r)nippa* kan bero på en i dylika ord icke ovanlig omkastning; den kan också ha uppkommit själfständigt i förhållande till de öfriga bildningarna.

Ein altdeutsches Glossar.

Af

Carl O. Koch.

Codex Berolinensis Lat. 73, 8° ist eine wenig umfangreiche Hs., die aber mit Bezug auf Entstehung, Lautverhältnisse und Wortschatz dem Forscher viele, wie es scheint, fast unentwirrbare Knäuel darbietet.

Die Hs. umfasst im Ganzen 142 Pergamentblätter und besteht aus drei verschiedenen Teilen. Im Anfang und am Ende befinden sich hauptsächlich lateinische Glossen, aber der mittlere Teil bl. 123^b—128^b besteht aus lateinisch—deutschen Glossen. Dieser Teil ist von Steinmeyer in seinen 'Althochdeutschen Glossen' abgedruckt und zwar an drei verschiedenen Stellen: N:o DCCCCXCVI enthält Vögel-, MXXIV Kräuter- und MCXI,VI Mischglossen. Die Mischglossen sind die zahlreichsten und umfassen die verschiedensten Gegenstände, wie allerlei Geräte, Waffen, Tiere etc. bunt durch einander. Die Kräuter sind hauptsächlich solche, die in der Küche oder als Heilmittel verwendet wurden; ihnen angereiht sind einige vegetabilische sowohl als animalische Gerichte und Lebensmittel. Unter den Vögeln kommen auch einige andere Tiernamen vor, meistens Insekten, die vom Glossator viell. als Vögel angesehen wurden. Zu beachten ist der Unterschied in der Verwendung von Fremdwörtern bei der Übersetzung. Auffallend gross ist ihre Anzahl bei den Kräutern (etwa 27 von 44), während sie bei den Vögeln und den Mischglossen fast keine Rolle spielen (nur 4 à 5 latein. Vögelnamen von 60). Die Heil- und Pflanzenkunde war ja nicht alt; sie wurde erst ziemlich spät durch die Klöster verbreitet; die latein. Kräuternamen wurden dabei vielfach nur äusserl. verdeutsch. — Dass der Glossator nicht sehr naturkundig war, ersehen wir daraus, dass fehlerhafte Über-

setzung hie und da vorkommt, hauptsächl. unter den Vögelnamen. Zu seiner Entschuldigung muss doch eingeräumt werden, dass die Übersetzung gewöhnl. im Einklang mit der in den mittelalterl. Glossaren üblichen steht, obgleich sie im Vergleich mit dem klassischen Latein sehr oft fehlerhaft ist.

Wie hat man sich die Entstehung dieses Glossars zu denken? Schon der erste Anblick gibt den Eindruck eines bunten Gemisches, das ohne bestimmten Plan gesammelt worden ist. Für die Zerlegung des Glossars in kleinere Abschnitte verschiedenen Ursprungs spricht die Wiederholung derselben latein. Lemmata; so stehen zweimal in derselben Bedeutung: *fidis* 682,²⁰ u. 686,³⁷ *calcius* 682,²¹ u. 686,²⁶, *cimex* 683,²⁹ u. 684,⁶¹, *ericius* 458,⁴⁰ u. 685,¹⁸, *copadium* 572,²¹ u. 686,⁶⁵ etc. Die einheitlichen Abschnitte mit Vögel- und Kräuternamen kontrastieren zu sehr mit den Mischgll. um mit ihnen gemeinsamen Ursprung zu haben. Für eine Sonderstellung der beiden ersteren Gruppen spricht auch ganz bestimmt der Umstand, dass sie in drei anderen Hss. vorhanden sind, näml. Cod. Parisinus 9344 (= P), Cod. Seminar. Trevir. (= T) und Cod. Guelpherbytan. Aug. 10. 3 (W). — Nach der Ausscheidung der Vögel und der Pflanzen bleiben die bis jetzt nur in B² angetroffenen Mischglossen. Als damit verwandt bezeichnet Steinm. ein in Ahd. Gloss. IV 195—211 abgedrucktes Glossar, das in der Tat grosse Ähnlichkeiten mit B zeigt. Ihnen gemeinsam sind u. a. einige eigentüml. Glossen, z. B. *anctua cupiro* (s. u.); *laquearius ouoldra* (s. u.), *perna vera* (s. u.); *pellis iacinctina keimac*, *pellis rubricata loski* und *pellis fracta herach* unmittelbar nach einander.

Wenn man sich jetzt fragt, woher die verschiedenen Teile des Glossars rühren, so wird man wohl keine sichere Antwort geben können. Vielleicht dienten die Gruppen mit Vögel- und Kräuternamen als Glossar zu einem naturhistorischen Werk oder waren zusammengestellt um bei dem Unterricht gebraucht zu werden. Ihr Vorkommen in vier Parallelhss. deutet wohl darauf hin, dass sie zu einem bekannten Werke gehörten, oder dass sie viel benutzt wurden. — Die Mischglossen scheinen ganz oder

¹ Ziffern nach den Glossen ohne andere Ursprungsangaben geben die Seite und Zeile in Steinmeyers Ahd. Glossen III an, wo die betreff. Glosse steht.

² Mit B wird Cod. Berolinensis Lat. 73.8 bezeichnet.

teilweise auf ein latein-lateinisches Glossar oder vielmehr auf ein Werk von derselben Art wie Isidors Etymol. zurückzugehen. So z. B. *cimiterium* lichof. latine dormicio mortuorum 682,25. *omelia popularis sermo* 683. *caluo. cauis. id est decipio inde cauillare* usw. 683. *glis. glisis. Putridū lignum* 687. *Balsamum arbor in India* 683. *Bombix. vermis frondiū, ex quo purpura bobicina c̃ficitur* 687. Etc. Stellen mit fast demselben Wortlaut gibt es mehrere in Isidors Etymol. — Von den latein. Lemmata tragen einige wie *camisia, vuante* und *clithedra* mittelalterl. Gepräge und weisen auf spätlatein. Autoren hin.

Die zahlreichen Verstümmelungen und orthograph. Fehler in der Schreibung sowohl der latein. als der deutschen Glossen machen es wahrscheinlich, dass die Berliner Hs. nicht das Original und wohl kaum die erste Abschrift sein kann. Über die Beschaffenh. von der Vorlage oder den Vorlagen kann man nicht viel wissen, doch lässt sich schon etwas erraten. Nach Steinm. beweist die Glosse 'colis aucol' 57 I,18 dass in der Vorlage die deutschen Glossen interlinear waren; au- in aucol sollte näml. dazu dienen, lat. *colis* in *caulis* zu emendieren; der Schreiber dagegen hat ^{au col} _{colis} als *colis* = *aucol* aufgefasst. Auf eine interlin. Vorlage deuten auch *ouum* 648,50 mit übergeschriebenem 'ei' und *crinalis spenela acus* 686,13; der Schreiber glaubte wohl, dass das deutsche Wort in ^{spenela} _{crinalis} *acus* nur zu *crinalis* gehörte. — Diesen letzten Irrtum versteht man noch besser, wenn man annimmt, dass die Vorlage auf unabgesetzten Zeilen geschrieben war. Wenn alle latein. Lemmata unabgesetzt einander folgten, lagen dergleichen Irrtümer nicht fern. Auch andere Glossen würde man dann besser verstehen, z. B. das unverständliche lat. *marapansa* (= ein unglossiertes lat. *manc'* + lat. *pansa*) 'schief' 686,43.

Im grossen und ganzen sind die Lautverhältnisse unseres Glossars die des Mittelfränkischen. Darauf deuten hin: p für hd. pf. im Anlaut und bei Gemin. (z. B. *pluog* 681,22, *vuiduhoppo* 457,18, u für hd. b im Inl. ((z. B. *plogeshoud* 681,58, *duua* 457,26), d für hd. t. im An- u. Inl. (z. B. *ducheri* = Taucher 457,32, *leidra* 'scala' 681,56); dass der Lautstand nicht der niederd. ist, beweist genügend der Umstand, dass germ. t fast überall > z verschoben ist. Auf das Grenzgebiet gegen Niederdeutshl. weisen verein-

zelte t statt z (3 oder 4 mal: *holtdüua* 459,1, *watharhon* 458,5 etc.), Schwankung zwischen postvokal. -p u. -ph (z. B. *drupil* 685,50, *naph* 686,3), zwischen postvokal. -ch u. -k (z. B. *rokhus* 684,55, *iöch* 681,26), zwischen ei und e (z. B. *deig* 572,3, *ingiscede* 572,22 s. u.), zwischen ô u. ou (z. B. *felhhon* 458,35, *pluog* 681,22); schliesslich sei erwähnt th statt d in *thuris* 'orcus' 686,45, *thruos* 'glans' 686,50, *fletharmus* 458,23, usw. Hiermit stimmt genau überein was Braune *Beit. I* 17, 23, 24 aus den Lautverhältnissen des nördlichsten Mittelfränk. (etwa von Cöln bis Düsseldorf) anführt: da finden wir nämll. vereinzelte t statt z, postvok. -k statt ch, -p statt -ph und th erhalten statt d. Besonders die Cölner Mundart zeigt vollständige Übereinstimmung mit unserem Glossar vgl. Heinzel, *Niederfränk. Geschäftssprache* 231 f. — Nun finden wir aber auch vereinzelte oberd. sowie niederdeutsche Kennzeichen, hinsichtl. sowohl des Wortschatzes als der Laute. Besonders zu bemerken ist, dass bisweilen entschieden hochd. und entschieden niederd. Laute in demselben Worte angetroffen werden (z. B. *tomentum* *zieca* 682,2, *conpluuium* *gidropigzari* 684,56 s. u. *canicula* *zoka* 685,58, *triticum* *wetza* 572,1, *fidis* *harphansnar vel harpa* 582,20). Ich erkläre es mir so, dass die verschiedenen Abschnitte, woraus das Glossar einmal bestand, ursprüngl. in verschiedenen (sowohl hoch- wie niederd.) Dialekten abgefasst waren. Ein Schreiber hat später versucht die lautl. Widersprüche beiseite zu schaffen und die verschiedenen Abschnitte in den Cölner Dialekt zu übertragen, was ihm aber nicht vollständig gelungen ist.

Was schliessl. die Entstehungszeit betrifft, so lässt sich nur wenig mit Bestimmtheit darüber sagen, da fast alle Glossen unflektiert sind und die Flexion also keine Aufschlüsse gibt. — Zu beachten ist aber, dass die unbetonten Vokale meistens gut bewahrt sind; zu früh darf man das Glossar doch nicht ansetzen wegen der Schreibung des auslaut. guttur. Spiranten: -ch für älteres -h, z. B. *iöch* 681,26, *herach* 'pellis fracta' 682,1 (vgl. Braune *Ahd. Gr.* § 145 Anm. 5) und wegen der Verhärtung von auslaut. d > t z. B. *rinthirdi* 686,30 *zantuurm* 687,24 (vgl. *B. Ahd. Gr.* § 167 A. 6). Man dürfte vielleicht also mit Rücksichtnahme auf die ziemlich gute Erhaltung der unbetonten Vokale auf eine Zeit schliessen, wo der Verfall der End- und Mittelsilben nicht

allzuweit fortgeschritten war, d. i. auf den Schluss des X^{ten} Jhs. Was die Hs. betrifft, so verlegt Steinm. sie aus paleographischen Gründen grösstenteils ins XI Jh.

Nicht wenige von den Glossen, sowohl die deutschen als die lateinischen, sind in ihrer jetzigen entstellten Gestalt unverständlich; andere sind nur in diesem Glossar belegt. Ich will hier einen Versuch machen, einige von ihnen zu deuten.

Passerarius 'kiuino' u. *erodion 'roder kiuino'* 458,¹⁰ u. 14. *Passerarius* ist sonst nicht belegt. Ein Schreibfehler für *passer* ist es kaum, da es sich hier wahrscheinl. um einen viel grösseren Vogel handelt; vielleicht ist *passerarius* eine Ableitung von *passer* (von ahd. *sparwari* beeinflusst?). *Erodion* kommt wohl vom griech. Ερωδιόν 'der gemeine Reiher'. *Roder* steht hier wahrscheinl. in der Bedeutung 'rot' und drückt eine Unterart von 'kiuino' aus. Aber was ist kiuino? Steinm. denkt an isländ. *kjóir* 'Meerschwalbe'; damit hängt zusammen färöisch *kjove*, norw. *kiwe* '*stercorarius parasiticus*' von *kive* = zanken. Im hd. finden wir *kibbeln* u. *kiebeln* '*altercari*'. Vielleicht demselben Stamme angehörig ist *Kiebitz* 'eine art Möwe', mndd. *kiwit*. Möglich dass *kiu-* für *kiuino* und *Kiebitz* die gemeinsame Wurzel ist. —

Erodiū 'donicliiri' 458,¹² ist sicher verderbt. Wahrscheinl. ist für -iri eine Diminutivableit. -in zu lesen, vgl. Hs. P.: *doniclin*. Leicht zu verstehen wäre auch ein Schreibfehler *donicli-* für *domil-*; also *domilin*, ein Diminut. von *domil*, vgl. ndl. *domel*, ahd. (horo)tumil, ags. *dumle* '*onocrotalus*'. Zwar sind *erodium* und *onocrotalus* verschiedene Vögel (*erodium* wird gewöhl. mit 'falko' glossiert), doch wäre dieser Irrtum nicht einer der aller grössten, deren sich der Glossator unserer Hs. schuldig gemacht hat.

Bestrietus 'vuertlo' 458,³². *Bestrietus* = *betriscus*, das in den Glossaren gewöhl. mit *kunigel* = *Zaunkönig*, *regulus* (Graff) glossiert wird. Das deutsche Wort ist ohne Zweifel mit *wrendo*, *wrendilo* in P., T. u. W. identisch. *Wrendo* ist dann wohl = *Zaunkönig*, *regulus*. Vgl. ags. *bitorius* '*wrænne*' und (Bosw.) *wrenna* '*parrax, regulus*'; auch im neuengl. *wren* = *Zaunkönig*. Die Entstellung von *wrendo* in *vuertlo* ist um so leichter erklärlich als *wrendo* ein sehr ungewöhl. Wort war; ich kenne nur einen zweiten Beleg: Steinm. IV 197,³³.

Marrubium 'maredioh' 571,14. Marubium ist = Andorn und wird auch in den Hss. P. u. W mit 'andorn' glossiert. Nur B hat dieses eigentüml. maredioh, das sicher verderbt ist. Es liegt ja nahe, an maredich, ahd. meriratic = Meerrettich zu denken, allein das ist eine ganz andere Pflanze. Wahrscheinl. haben wir es hier mit einem verdeutschten und entstellten marrubium zu tun, dem ags. marubie 'the herb horzehound' (Bosw.) entsprechend. Vgl. Steinm. III 719,24 marrubium 'marrufia' und Diefenb. marrubium 'maropel, marobel'. Von den Pflanzennamen sind ja in unsrer Hs. mehr als die Hälfte mit solchen direkt vom Latein. ins Deutsche übertragenen Namen glossiert.

Minutiunt 'ingiscede' 572,22. In T. steht minutium insnid. Minutium ist wohl dasselbe als minutal 'ein Gericht aus klein-gebackten Dingen'. Minutal wird gewöhl. mit 'Eingeschneide' glossiert, = 'eine Zubusse der eigentl. Besoldung, warscheinl. aus Fleischabfällen bestehend' (Grimm.). Ingiscede, wofür ich sonst keinen Beleg kenne, hat offenbar dieselbe Bedeutung und ist auch eine ähnliche Bildung: ingiscede < in + sceidan wie ingesnidi < in + snidan.

Bipensa fluica 683,3. Fluica ist wohl identisch mit dem von Graff citierten: »Sagitta stralo. spirilin. phil. scephandi. flukhe Gl. K.« und ferner mit (Schade) vluicke 'flatternder Zipfel'. Wenn wir also annehmen dürfen, dass fluica (= fluca) 'Pfeil, Zipfel' u. ä. bedeutet, könnte man in bipensa ein entstelltes bipennis sehen, das seine ursprüngl. Bedeutung 'mit zwei Federn versehen' hätte. Die Pfeile waren ja hinten befiedert. Vgl. Steinm. II 392,43 bipennem daz zwifidrigi suert.

Laquearius 'ouoldro' 683,28. Die deutsche Glosse ist nach Steinm. unverständl. Er weist auf Cod. Sem. Trev. (Ahd. Gl. IV 204,46) hin: locuarius oualdra. Laquearius wahrscheinl. < laquear 'gewölbte Decke, tectum etc.'. Also laquearius 'zu laquear gehörig, auch = der Felderdeckenverfertiger'. Es würde dann gut passen, wenn ouoldra, das das Aussehen eines abgeleiteten Wortes hat, als Stamm ein deutsches Wort für laquear enthielte. Mhd. hobel deckt sich lautlich mit dem Stamme in ouoldra, da anlautendes h- leicht weggelassen sein kann, und das -u- unsrer Hs. im Inlaute dem hd. -b- entspricht. Die Bedeutung ist auch befriedigend, denn mhd. hobel = 'Decke, Deckel', s. auch Grimm

'Hobel = Decke im allgemeinen'. — Was schliesslich das Suffix *dro*, *-dra* betrifft, enthält es vielleicht einen Schreibfehler, oder — was nicht unwahrscheinl. ist — man könnte in *-dra* einen Vertreter des in den idg. Sprachen verbreiteten Suffixes *-tr* sehen, das zur Bildung von *Nomina agentis* diente, vgl. Kluge, *Nomin. Stammbild.* § 30. *Ouoldro* oder *hd. hoboldar* wäre somit eine Bildung wie *ahd. smeidar* 'artifex', oder *ags. ealdor*, *bealdor* 'Fürst', also hier ungefähr = Deckenverfertiger.

Omech weglus 683,29. Steinm. findet es bedenkl. das unverständl. *omech* in *cimex* zu emendieren, da *crimex* ein zweites Mal vorkommt 684,61. Da es für die Bedeutung sehr gut passt und da in unsrer Hs. auch sonst Dubletten vorkommen, möchte ich doch *cimex* lesen. Ein solcher Schreibfehler liegt auch nahe bei der Hand, da *Ci-* einem *O-* leicht ähnlich wird und die Endung-*ex* auch sonst in der Hs. entstellt worden ist. — *Cimex* wird gewöhnl. mit 'wantlus' glossiert. Für *Weglus* kenne ich sonst keinen Beleg aus den deutschen Glossaren. Dagegen niederl. *wecluis* (Franck) und schwed. *vägglus*. Das Ahd. kannte nicht einmal das Wort *weg*; dagegen war es in den nördl. Dialekten gewöhnl.

Anctua 'cupiro' 683,48. Dieselbe Glosse steht im Cod. Semin. Trevir. (Steinm. IV 196,51). *Anctua*, das in unsrer Hs. mitten unter Fischnamen steht, dürfte wohl mit *anclua* 'eperlanus' (Du Cange) identisch sein. *Cupiro* finden wir in angelsächs. Gewand bei Bosw.: *cypera* 'a sort of fish' und bei Skeat: *cupera* 'spawning salmon'. Sonst kenne ich keine sicheren Verwandten.

Strophantia vuenuurz 684,13. Steinm. findet die Glosse unverständlich; schwierig zu deuten ist sie jedenfalls. In Diefenb. kommt vor: *scrophularia* 'brannuurz' und, was wohl dieselbe Pflanze bezeichnen soll, *stropholaria* 'pinkraut'. Ist *strophantia* aus *scrophularia* entstellt? *Scr-* wurde leicht als *str-* aufgefasst. *Vuenuurz* wiederum scheint dieselbe Pflanze zu sein als *rietachel* vgl. Steinm. III 198,30 *celidonia minor*. . . *senetion venurz* . . *rietachel*. Ahd. (h)riot = *carex*, Sumpfgas. Wenn also *vuenuurz* eine Sumpfpflanze ist, lässt sich das Glied *vuen-* oder *ven-* leicht mit *asä. feni*, *mndd. ven* und *nhd. fenn*, die alle 'Sumpf, Moor' bedeuten, identifizieren. Vgl. weiter: Steinm. III 103,24 *celidonia minor* *beinwrz*, *bennwrz*, *brennewrz*, *be'nuurz*, *weinwrz*, *benniewrz* usw. Es scheint, als ob das alles Varianten desselben Pflanzen-

namens wären, die in verschiedenen Gegenden verwendet und allerlei volksetymologischen Umdeutungen ausgesetzt wurden. Wenn also brenneurz und v(u)enuurz dieselbe Pflanze bezeichnen, haben wir noch grösseren Anlass strophantia mit dem oben erwähnten scrophularia brannuorz zu identifizieren.

Perna vera 684,42. *Perna* = 'Schinken, Keule'. Für *vera* kenne ich ausser im Cod. Semin. Trevir. IV 207,10 keinen Beleg. Haben wir es hier mit einer iô-Bildung zu varh 'Ferkel' zu tun, mit i-Umlaut von -a. Oder steht *vera*, das in der Hs. sehr undeutlich und fast unlesbar ist, statt *vara(h)*. Dass eine Glosse 'perna varh' wegen der Bedeutung nicht undenkbar wäre, ersieht man aus Dief. perna i. porcus. Vgl. auch Du Cange: petaso (= Schinken) ea pars suis dicitur quæ ab alis incipit etc. Interdum et porcum integrum significat.

Conpluuium gidropigzari 684,56. *Conpluuium*, das wohl eig. eine Art Regenbehälter bezeichnete, wird in den Glossaren fast immer mit 'dachtrouf' u. ä. glossiert, weshalb man annehmen darf, dass es auch hier ein ähnl. Bedeutung haben soll. *Gidropigzari*, das nach Steinm. hier zum ersten Mal vorkommt, könnte somit eine Zusammensetzung von *gidropi* (verwandt mit ahd. triufan) und *zari* (Plur. von ahd. zahar, zâr 'Träne, Tropfen') sein; das -g wäre dann zu streichen.

Locusta sprinco 685,36 *Sprinco* gehört offenbar zu *springen*. Wie ist aber *g* > *c* geworden? Dass hier kein Schreibfehler vorliegt, bezeugen viele andere Belege, vgl. Dief. locusta sprinco, sprencen usw. usw., ja die Form mit -k- ist sogar die regelm. Haben wir nicht in *springinco* die Spur einer früheren Konsonantendehnung, so dass sich *springinco* zu *springen* verhält wie mhd. rinke, ringge zu ahd. hringa? Andere Beisp. s. Pauls Beitr. VII 133. Die Geminatio noch vereinzelt vorhanden, vgl. Dief. locusta kotsprincke (= kol-); sprinckane Gl. Batav. Jedenfalls scheint es unnötig, wenn Holth. Beitr. X 578 unter anderen Textverbesserungen zu den Gl. Lipsianæ auch *springinco* in *springo* ändert, mit Anknüpfung an *springen*. *Sprinco* ist vielmehr die richtige Form.

Pissa cina 686,7. *Cina* ist ein sehr dunkles Wort. Meines Wissens ist es sonst nur an folgenden Stellen belegt.: Steinm. II 744,6 Resina zini pech; III 220,39 melanteria qua denigratur corium sverza i. cina; III 624,52 pissa cina. Es bezeichnete offenbar

eine Art Pech oder Hartz und wurde als Schwärze verwendet. Es wäre sehr verlockend *cina* mit schwed. *kim(rök)*, ags. *cên*, ahd. *kien* 'pinus, tæda' zusammenzustellen, gerade wie lat. *pix* 'Pech' mit *picea* 'Kienbaum' zusammenhängt. Dagegen spricht aber bestimmt *c* vor hellem Vokal in *cina* und die Nebenformen mit *z-*. Wir müssen also von einer Form mit germ. *t-* ausgehen. Sichere Verwandte zu *cina*, *zina* weiss ich nicht anzuführen: doch mag immerhin die folgende Gl. bei Diefenb. (unter *napta*) angeführt werden: *nasta genus fomitis tyn* (ags.) Pf. Germ. I 116». Da *naphta* so viel als Bergöl und mit *resina* oft gleichbedeutend ist, ist es ja denkbar, dass wir in *tyn* das ags. Gegenstück des ahd. *zina* haben.

Plectrum citharbein 686,36. Vgl. Grimm Gr. III 784—5 »... wie aber zu deuten: da *z* ziterfin (*plectrum*), womit man die Saiten der Zitter rührt? — *fin* scheint hier so viel als stäblein, hölzlein und gehört wohl zu dem Fem. *fin*a, *vina* (*strues*), das ich nur in der Zusammensetzung *wituvina* 'Holzhaufen' bei O. II 9,96 kenne und wofür das umgedrehte ags. *finwudu* bei I, ye vorkommt». Mit dem ags. 'fin'a' wird es wohl aber kaum verwandt sein, denn die gewönl. deutschen Formen sind (Graff)zitarpin, -phin, -pfin usw. Vielmehr ist *pin*, *phin* mit ahd. *phinne*, *finne* 'Nagel, Pfloch', mndd. *pin* 'Pinne, Nagel' und ags. *pinn* identisch. Vgl. Kluge Grd. I 342. Dass dem Wort gerade die Bedeutung 'Nagel' gebührt, beweist u. a. ags. *hearp -nægl* 'plectrum'.

Silicernum spialg 686,38. Die Gl. ist Steinm. unbekannt u. unverständl. Die Stelle ist wohl auch verderbt. *Silicernum* ist wohl = *silicernium* 'das Leichenessen' (Du Cange); vgl. Dief. *silicernium* i. *conuiuium* wirschaft. *Silicernium* wird dann ungefähr = nhd. Schmaus. Wenn man dann annehmen dürfte, dass *spialg* ein Schreibfehler für *swalg* (ein Strich im Pergament würde dem ersten teil des *w* leicht das Aussehen von *p* verleihen) wäre, würde man ohne Schwierigkeit Verwandte finden: ahd. *swelgan*, *swelgo* 'Gluto, Schwelger', mndd. *swalch* = 'schwelgerei; üppiges Fressen'.

Propertianum.

Scripsit

Elias Janzon.

De versibus 33—38 elegiae secundi libri Propertiani trigesimae secundae cum multi et summi philologi multa scripserint, nemo tamen videtur invenisse quod a Propertio profectum et confideret ipse et ceteris se comprobare posse speraret, siquidem etiam nunc in Hauptiana editione sexta ab Iohanne Vahleno curata cruce interposita haec legimus

*ipsa Venus, quamvis corrupta libidine Martis,
nec minus in caelo semper honesta fuit
quamvis Ida † parim pastorem dicat amasse
atque inter pecudes accubuisse deam.
hoc et hamadryadum spectavit turba sororum
silenique senes et pater ipse chori.*

Tantum necesse habui afferre, ut sententiarum tenor pateret, etsi coniecturam non prolaturus sum nisi de uno vocabulo.

Ac primum quidem post Valckenarium constat *deam* (v. 36) non esse Oenonen, ut olim putaverunt Passeratius, Broukhusius, Vulpius, Barthius (assentientibus novissimis editoribus Phillimoro et Butlero Anglis), sed Venerem. Neque minus certum est apud veteres nusquam narrari Venerem Paridi sui copiam fecisse. Consequitur vocabulum illud *parim* depravatum esse et ex Propertii carmine ita removendum, ut alter ille Veneris amator secundum notissimam Homericam fabulam Anchises significetur.

Sed quae id ipsum agentes temptarunt Iohannes Schraderus
(id quod Rothsteinus recepit)

quamvis Ida Phrygem pastorem dicat amasse,

Valckenarius

quamvis Ida boum pastorem dicat amasse,

Robertus Ungerus

quamvis te Ida, Parens, pastorem dicat amasse,

ea conamina Hauptius allatis rationibus refutavit et Nicolai
Heinsii coniecturas

quamvis Dardanium pastorem dicat amasse

vel

quamvis Idacum pastorem dicat amasse

frustra esse iure contendit (Opusc. II 62). Ipse quod pro *parim*
substitutum voluit *palam* Luciano Muellero Palmerioque persua-
sit, non persuasit Baehrensio et Vahleno (cf. 'Monatsbericht der
kön. preuss. Akademie der Wissenschaften' a. 1881 p. 357).

De ceteris, quae quidem mihi innotuere, coniecturis sic
iudico, ut satis confidenter eas repudiem, quae a Burmanno,
Kühleweinio, Palmerio, Baehrensio prolatae sunt. Quorum doc-
torum virorum primus pro *parim* scribendum esse *novum*, ultimus
suum suspicatus est nulla cum verisimilitudinis specie; Kühle-
weinius et Palmerius plane exciderunt ratione, hic commento
suo

Pegasida Ida Parim pastorem dicat amasse

Oenonen denuo introducens, ille (cf. 'Kritische Bemerkungen zu
Propertius' in 'Festgruss für Heerwagen'. Erlangae a. 1883 p. 9
sqq.) versum in hunc modum diffingens

quamquam Idaea parens pastorem dicat amasse

et vocabulum textui inculcans non Propertianum.

Prius denique, quod pro *parim* commendavit Vahlenus, vir
venerabilis, quamquam multo melius excogitatum est, tamen

temporis definitio ab oratione non requiritur, et ipsa mutatio durior videtur et quae, si fieri possit, leniori debeat cedere.

Lenissima autem manu mihi videor ex eo quod Neapolitano libro traditum est *pari* refingere adiectivi nominis formam *pari*, quae in sententiam huius loci optime quadrat:

quamvis Ida pari (sc. libidine) *pastorem dicat amasse*
atque inter pecudes accubuisse deam.

Verum hac coniectura utrum mihi contigerit Propertii manum recuperare, an me opinio fefellerit, iudicium penes vos esto, sodales, quorum ad sacra decennalia munus attuli perexiguum.

Till Fáfnismál.

Av

Gustaf Cederschiöld.

De tankar över vissa delar av Eddadikten Fáfnismál, som jag här nedan meddelar, upprunno hos mig för några års sedan under seminarieövningar vid Högskolan. Huruvida också andra forskare kommit till ungefär lika meningar som jag, har jag ej kunnat utröna, enär det varit mig omöjligt att genomgå alla de många och vitt kringstridda uttalandena om denna dikt.

De i codex regius bevarade stroferna av Fáfn. börja med den döende ormens fråga efter banemannens härkomst. Sigurd svarar, att han heter »högdjur» (göfugt dýr) och varken har haft fader eller moder. Fáfnir gemälar, att detta ju är en uppenbar lögn, och då säger Sigurd, enligt texten i codex regius, vilken, så vitt jag vet, icke blivit av någon utgivare ändrad i den ifrågavarande punkten:

*Ælterni mitt
kveðk þér ókennigt vesa
ok mik sjálfan it sama
Sigurðr ek heiti,
Sigmundr hét minn faðir,
es hefð þik vápnum vegit.*

Betydelsen av den första halvstrofen kan inte gärna vara: »Du känner (ännu) inte, av vad släkt och vem jag är», ty detta vore en ytterst trivial och överflödig början av svaret, då frågaren själv med största tydlighet visat, att han var obekant med sin fiendes person och släktförhållanden. Och en så banal innebörd

blir ännu mera osannolik, därigenom att yttrandet framhäves såsom viktigt och märkligt genom *kveðk*.

Inte heller vill jag anse troligt, att meningen vore denna: »Om jag också säger mitt och min faders namn, så blir du lika klok som förut, ty om oss vet du ingenting». Volsunga-ätten var ju enligt sagohistorien den ärorikaste på sin tid, Sigmund gällde som den ypperste krigare under sitt långa liv, och Sigurd hade, fastän ung, nyss vunnit ryktbarhet genom sitt framgångsrika härnads-tåg mot fadrens och morfadrens banemän. Det vore högst besynnerligt, om skalden läte Sigurd kalla sig och sina ättmän för obekanta (obskura) personer; det skulle då vara ironiskt eller skämtsamt, men en sådan vändning synes mig svårligen passa här. Än mindre kan man påstå, att Sigurd menat: »Du, som lever här i ödemarken och i djurhamn sedan lång tid, känner säkerligen alls intet om samtidens hjälteätter». Om än en sådan undermening för modärn tankegång vore naturlig nog, lär den knappast kunna förutsättas inom den äldre och naivare idékretsen, som tillade den skräckinjagande Fáfnir mycken vishet och kunskap. Och för övrigt, om Fáfnir verkligen haft så litet reda på dem, som utmärkt sig genom bedrifter, så hade han väl alls icke gjort någon fråga efter namnen.

På grund av allt detta synes det mig troligast, att halvstrofen ursprungligen haft motsatt betydelse mot vad den nu bevarade texten har, och att man alltså antingen bör läsa *kveðkak* i st. f. *kveðk* eller också *ofkunnigt* i st. f. *ókunnigt*.

Det blir sedan ett spörsmål för sig, om denna dialog mellan Fáfnir och Sigurdr bör ställas i förbindelse med Reginsmål 11, där den döende Hreidmarr uttalar ett slags spådom, att hans dotters dotterson skulle utkräva hämnd på Fáfnir. Sigurds mor-moder finns ju ej nämnd i de bevarade litteraturdokumentet; det är ju möjligt, att en nordisk tradition gjort henne till Hreidmars dotter (= Fáfnirs syster). Onekligt synes mig vara, att det inre sammanhanget i berättelsen blir starkare och bättre i överensstämmelse med folkdiktningens episka lagar, om den skald, som författat Reginsmål 11, byggt på en sådan tradition, enligt vilken Sigurd var den av ödet bestämde hämnaren. Både Reginn och Fáfnir måste då antagas hava känt till spådomen; häruti ligger då å ena sidan orsaken till att Reginn uppsöker Sigurd, blir hans

fostre och eggjar honom att dräpa Fáfñir¹, och å andra sidan anledningen till Fáfñis enträgenhet att få veta den mans namn och börd, som tillfogat honom såret; ty endast om det var den av ödet bestämde, rätte hämnaren, hade Fáfñir att vänta döden som följd. Och Sigurds svar med det innehåll, som jag här ovan genom i n d i r e k t a bevis sökt hävda (»Min ätt och mig själv känner du alltför väl»), blir vida mera verkningsfullt, när man däri kan lägga meningen: »Jag är i släkt med dig, och jag är genom börd och enligt ödets vilja den rätte hämnaren».

I Fáfñ. 26 säger Sigurðr till Reginn:

*»Fé ok fjörvi
réði sá inn fráni ormr,
nema þú frjótir mér hvats hugar»*

Men i Reginsmál, sådant codex regius meddelar det, förekommer intet om att Reginn beskyllde Sigurd för att sakna mod, utan där (i prosan före str. 15) heter det helt kort, att R. eggade S. att dräpa Fáfñir. Men på motsvarande ställe i Völsungasaga (kap. 18) finna vi ett yttrande av Reginn till Sigurðr, vilket noga överensstämmer med Fáfñ. 26: *»Eigi má þér ráð ráða, er þú ert víð hvatvetna hræddr; ok ertu úlíkr þínum frændum at hughreysti»*. Denna punkt visar åtskilliga tecken till att vara prosaisk omskrivning av en strof. Och det synes mig ganska säkert, att den strof, som parafraserats av sagoförfattaren, är just den samma, vars senare hälft är bevarad i Sverres saga (Flat. 11 686). Konungen läxar upp sin son, när denne visat feghet, varvid han bland annat yttrar: *»Ok er svá, sem kveðit er:*

*Úlíkr ertu
yðrum niðjum
þeim's framráðir
fyrri váru.»*

Att denna versstump tillhört någon bland Eddasångerna om Sigurds kamp med ormen (och snarast en dikt, varav åtskil-

¹ Att lystnaden efter guldskatten kommit att bli huvudmotivet, kan bero på en senare utveckling, som undanträngt den äldre traditionen (om hämneplikten).

liga strofer nu ingå i Regismál, sådant detta föreligger i codex regius) — detta antagande styrkes därav, att Sverre i samma strafftal, och strax efter den ifrågavarande halvstrofen citerar Fáfn. 6⁺—6⁻, alltså en sentens från just samma idékrets och samma sångcykel.

Episoden med fåglarnes tal (strr. 32—44) meddelas av codex regius i ganska förvirrat skick. Att samtliga de i fornyrdislav avfattade stroforna 32, 33, 35, 36, 40—44) ursprungligen i c k e kunnat tillhöra det i ljóðlaháttir diktade Fáfn., hava Finnur Jónsson, Symons och Gering med allt skäl antagit. Sv. Grundtvigs försök att motivera meter-blandningen såsom ett sätt att karaktärisera fåglarnas olika lynnen (lugnare eller hetsigare) är alltför modärnt ästetiskt och utspekulerat för att passa in i Eddadiktningens teknik. Växlingen av versslag i Eyvind skáldaspíllis Hákonarmál synes ej kunna anföras såsom bevisande motstycke.

Emellertid finns det nog flera andra saker att tänka på i regii text av episoden.

Bland de fyra stroforna i ljóðlaháttir (34, 37—39) utgör den sista Sigurds yttrande med anledning av vad han hört fåglarna sjunga, och str. 37 innehåller (liksom fornyrdisstroforna 35, 36) just huvudsumman av det f ö r s t a fåglatalet (det a n d r a består av strr. 40—44), nämligen att det vore oklokt av Sigurd att låta Reginn leva; mot dessa bägge strofers ursprunglighet har jag intet att säga. Men de bägge återstående (34, 38), som bägge börja med *Hojdiskemra*, äro också i övrigt så lika varandra, att de snarast tyckas vara v a r i a n t e r av en och samma. Visst finns det i Eddastilen exempel på att två omedelbart efter varandra följande strofer äro delvis identiska och delvis avvikande, men aldrig — sa vitt jag kan erinra mig — på liknande sätt som här. Om därför (sasom jag tror) redaktören av codex regius har missuppfattat två traditionella varianter av en och samma strof såsom från varandra skilda strofer, så skulle just den långt gångna korruptionen av den ursprungliga texten vara grunden till flera besynnerliga läsarter i dessa strofers nuvarande lydelse.

En fråga, som gäller så väl ljóðháttsstroforna som åtminstone de fyra första av fornyrdislavstroforna, är denna: Veta fåglarna,

att Sigurd förstår, vad de säga, eller tala de blott till varandra? Enligt cod. reg. är det endast i str. 40—44, som fåglatalet riktas direkt till Sigurd. Gering har i sin Eddaupplaga ändrat texten i ljóðaháttsstroforna till andra personen i st. f. tredje, och detta kan väl i viss mån rättfärdigas av andra ställen i den fornnordiska litteraturen (anförda i Detter-Heinzels kommentar), där en fågel tilltalar en ung hjälte och eggas honom till stordåd. Det är också riktigt, att str. 34, 38 (Höfði skemra . . .) falla sig naturligare med andra personen och imperativ än med tredje personen i konjunktiv. Men ljóðaháttsstrofen 37 (Mjök's ósvidr . . .) är till innehåll och formulering alldeles likartad med fornyrdislagsstroforna 35 (Horskr þótti mér . . .) och 36 (Esat svá horskr . . .). Och i alla tre dessa strofer (liksom i str. 32, 33) synas mig uttrycken snarast giva vid handen, att fåglarna språka med varandra under förutsättning, att Sigurd ej förstår, vad de säga. Det är ju f. ö. vanligt i folksagor både inom och utom Skandinavien, att en människa, som förstår djurs språk, uppsnappar det, som de ha att säga varandra, medan djuren tro, att hon ej förstår eller ej hör på.

När nu andra personen (och imperativ) brukas i str. 40—44, så kan detta bero därpå, att fåglarna kunnat märka, att Sigurd förstått deras sång (ty han har ju lytt deras råd). Men dessa sista 5 strofer behöva ej nödvändigt ha tillhört samma dikt som de föregående 4 fornyrdislagsstroforna; de äro ju av ganska skiljaktig art, mera profetiska och syftande på längre bort befintliga personer.

Det besynnerliga förhållandet, att Gudrun omtalas först (str. 40, 41) och valkyrjan Sigrdríf efteråt (str. 42—44), har visserligen sin motsvarighet i den jämförelsevis mycket unga dikten Gripisspá, men är i Fáfn. kanske resultatet av en hoplappning av stycken från två dikter om samma ämne: i den ena har blott talats om Sigrdríf, i den andra blott om Gudrun.

Det är alltså möjligt, att av stroforna i fornyrdislags 32, 33, 35, 36 tillhört en dikt, str. 40, 41 en annan och str. 42—44 en tredje, medan ljóðaháttsstroforna 34 (resp. 38), 37, 39 (snarast jämte några nu förlorade) ingått i det ursprungliga Fáfn. Att sagomotivet varit mycket omtyckt, vet man av de talrika bildverk, vari det framställes. Motivet har därför väl också behandlats i flera

olika dikter, och då det hade en enkel byggnad (med klara, föga variabla huvuddrag), hava dikterna erbjudit så stora likheter sins emellan, att de lätt kunnat sammanblandas. Hade man glömt några strofer i en av dem, kunde det ligga nära till hands att fylla ut med strofer från de andra.

Genesis IV: 7.

Af

O. E. Lindberg.

Detta bibelställe har uppfattats och återgifvits mycket olika af olika öfversättare och bibelexegeter. Bland de gamla versionerna har LXX tolkat versen sålunda: οὐκ ἔαν ὁρθῶς προσενέγκῃς, ὁρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἡμαρτες; ἡσύχασον· πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ. Här har sålunda שָׂחָה uppfattats i analogi med sådana ställen som Dom. 3: 18, Hez. 20: 31 m. fl., där שָׂחָה betyder »frambära offer»; men det är tydligt, att man då väntade sig ett offerobjekt utsatt. Vidare har LXX f. לַמִּזְבֵּחַ læst: לַבְּחַר i öfverensstämmelse med Genes. 15: 10; f. הַמִּזְבֵּחַ : הַמִּזְבֵּחַ, såsom också Ball, hvilken följer LXX, föreslår; samt f. הַשְׂכָּחִי : הַשְׂכָּחִי, en läsart som Ball likaledes upptagit. רַבֵּץ har LXX bibehållit, men fattat det som imperativ och öfversatt det, som om det stått: רַב, רַב, רַב eller något dylikt. Enligt denna uppfattning af texten i vår bibelvers skulle Jahwes misshag till Kain i den yngre Jahwistens ögon varit vålladt af ett rituelfel vid offringen, något som kan belysas genom beskrifningen af Abrahams offer i samma urkund Genes. 15: 9—11, men som i verkligheten har mycket litet stöd för sig. Det är visserligen sant, att äfven den yngre Jahwisten kan tillhöra den tid af kollektiv religion, då ritualet nästan betydde det mesta. Men å andra sidan visar sig den jahwistiska skildringen i allmänhet rätt nära besläktad med den samtidigt uppdykande skriftprofetismen, hvars religiösa ideal var ett annat, och vidare får väl beträffande det äldre israelitiska offret äfven här gälla Benzingers ord, att »überhaupt das *Wie* des Opfers sehr nebensächlich ist». Betydelsen af förevarande bibelställe är alldeles säkert en helt annan och vida närmare T. R. liggande än den LXX framställt, hvarom närmare nedan.

Theodotion följer (enl. Origene's Hexaplaris) nästan ordagrant T. R. t. o. m. i fråga om genusfelen: οὐκ ἂν ἀγαθῶς ποιῇς, δεκτόν; καὶ ἂν μὴ ἀγαθῶς, ἐπὶ θύρα ἀμαρτία ἐγκάθηται καὶ πρὸς σε ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ. Det är blott att märka, det han återgifver שָׂאָה med δέκτόν, en öfversättning, som ju kan anses öfverensstämma med frasen "נָשָׂא בְּגִי פ", samt att han läst som LXX: הַשׁוֹכֵחַ f. הַשׁוֹכֵחַ.

Symmachos kommer T. R. på sätt och vis ännu närmare — dock med rättande af de grammatiska felen. Det heter där enl. Origenes' Hexapl.: ἀλλ' ἔὰν ἀγαθύνῃς, ἀφήσω · ἔὰν δὲ μὴ ἀγαθύνῃς, παρὰ θύραν ἀμαρτία ἐγκάθηται · καὶ πρὸς σε ἡ ὁρμὴ αὐτῆς, ἀλλ' ἔξουσιάσεις αὐτῆς. Den enda afvikelsen består i, att han f. שָׂאָה läst אָשָׂא eller וַנְשָׂאָה med underförstådt הָ, ty ὁρμὴ αὐτῆς motsvarar naturligtvis הַשׁוֹכֵחַ. — I *Aquila's* öfversättning har det nyssnämnda שָׂאָה återgifvits med ἀρέσεις, liksom om han läst: הַנְשָׂא i betydelsen af något slags i och för sig omöjligt passiv eller medium till "נָשָׂא בְּגִי פ".

Vända vi oss härefter till *Peschito*, så lyder stället där (i hebreisk transkribering — af typografiska skäl): הָא אֵן הַשְׁפֵּר · קְבֹלָה וְאֵן לָא הַשְׁפֵּר · עַל הַרְעָה הַטְהָא רַבִּישׁ אַנְתָּה הַחֲפִנְא לְבַלְחָה וְאֵן לָא הַשְׁפֵּר · לְבַלְחָה וְהוּ נִשְׁחַלֵּט בְּה · Syr. har alltså f. שָׂאָה läst: נִשְׁחַלֵּט, väl med underförstådt הַכֹּד לְפָנַי eller ock שָׁחַי med underförstådt פָּנֶיךָ, vidare har den i st. f. sista halvversen efter atnach läst: אַהֵה הַשׁוֹכֵב בְּה אֵלֵי וְהוּא יִנְשָׁל בְּה i ännu närmare öfverensstämmelse med Genes. 3: 16 än hvad som är fallet med den hebreiska texten, hvarom mera nedan. Jämför man nu den syriska öfversättningen med den grekiska, så hafva vi här ett af de många bevisen på, hvad jag mer än en gång haft tillfälle iakttaga, nämligen att *Peschito* är vida mer oberoende af LXX, än man i allmänhet är böjd att erkänna.

Versio latina (enl. Origenes' Hexaplaris) har återgifvit stället sålunda: »Nonne si recte attuleris, (bene est), et si non recte, ante fores peccatum recubat. Ad te autem erit appetitus (s. conversio) ejus, et tu dominaberis ei». Den har således följt LXX endast med afseende på uttrycken: הַיִּטִּיב שָׂאָה men i öfrigt T. R., ehuru den tvekat i valet mellan läsarterna: הַשׁוֹכֵחַ och הַשׁוֹכֵחַ. — *Hieronymus* har i det hela följt T. R., men har läst

השא (med omkastade begynnelse- och slut-bokstäfver) och har, liksom Peschito, väl underförstått לפני הסר samt återgifvit detta med: »recipies», hvilket sannolikt skall betyda detsamma som קבלה hos den sistnämnda.

Targum Onkelos har återgifvit stället så: הלא אם הוהיב עובדך ישהביק לך ואם לא הוהיב עובדך ליום דינא חטאך נטיר עהיד לאהפרנא מנך אם לא החוב ואם החוב ישהביק לך Detta är ju, såsom i allmänhet hos Targumerna, icke en öfversättning, utan en exe-ges till bibelstället i fråga, baserande sig på stammarne נשא och שוב i betydelsen af resp. »förlåta» och »omvända sig». Vår Targum har alltså, liks. Syr., läst: השוקהו f. השוב.

Dessa öfversättningar lämna oss jämförelsevis få anvisningar för återställande af den ursprungliga texten, men de äro en rätt god hjälp, när det gäller att förstå den eller de tankar, som den vill framställa. Begreppet »synd» är med i alla dessa tolkningar och framhåfves särdeles starkt i Targumen, och i alla är det fråga om en förklaring af Kains dystra lynne, hvilken förklaring sökes i hans handlingssätt, detta må nu hänföras till hans syndiga begär i allmänhet eller särskildt till beskaffenheten af hans offer.

Naturligtvis är texten fördärfvad, såsom så många bibel-exegeter erkänna. Men bör man med *Gunkel* o. a. förtvifla om dess rekonstruktion? Han har själf gjort förträffliga förslag, såsom השא f. שאת, en läsning som vi nyss sett hos Hier., fastän i annan betydelse, och, ehuru i annat tempus, i Syr.; vidare תפל f. לפהה, och liksom *Delitzsch* har han framhållit den viktiga tanken, att nämnda שאת > השא skall visa tillbaka på נפלו פניך i föregående vers såsom sin antites. För min del skulle jag emellertid vilja läsa תפל eller יפלו ej för לפהה utan f. det andra היהיב. Med korrigerings af genusfelen vid השוקהו och בו skulle jag därför vilja rekonstruera versen sålunda: הלא אם היטיב השא (תשאם) (ell. לא יפלו תפל) בפחה הטאה רבצה ואליך השוקהו ואהה המשל בך »är det icke så, att, om du handlar godt, så lyfter du upp det (anletet); hvarom icke, så faller det (eller så sänker du det). Synden lurar (städse) vid dörren, och till dig står hennes åtrå, men det är du som skall hafva makt öfver henne (och icke hon öfver dig)». Härigenom undviker man plattheten, att »synden lurar vid dörren», när man »icke handlar godt». Och ändringen: היטיב יפלו > היטיב synes mig, af, att detta היטיב

kan vara en misskrifning af en afskrifvare, hvilken i stället för det ord, som skulle stå, kom att upprepa ett föregående.

Emellertid måste versen betraktas som en mycket sen *inskjutning*. Detta icke blott för dess dåliga hebreiska i första hälften, äfven i de kvarlevor af den, som kunna anses ursprungliga, utan framförallt med hänsyn till dess innehåll och därmed sammanhängande citat i andra hälften från föregående kap. v. 16. Att denna hälft verkligen utgör ett lån därifrån, har mycket länge stått klart för mig, och jag finner detta angifvet af *Kittel* i hans »Biblia hebraica» och af *Buhl* i noten till stället uti hans under utgifning varande öfversättning af G. T.

Hvad innehållet vidkommer, passar det mycket litet i stycke med Jahwistens poetiskt-objektiva sagoskildring i det kapitel, hvarifrån vårt bibelställe är hämtadt, eller öfver hufvud taget med den naiva, ofilosofiska tid, i hvilken han skref. Genes. IV: 7 är nämligen icke så litet spekulativt och hör vida mera i judarnes s. k. visdomslitteratur: i Ordspråksboken, Vishetsboken, Jesu Syrach m. fl., än i den israelitiska krönikan och historien. Till och med ett sådant ord, lagdt i Samuels mun, som detta: »lydnad är bättre än offer», visar sig härröra från en långt senare tid än sin inramning — hur mycket mer en så pass spekulativ tanke som den, att synden lurar vid hjärtats dörr för att vinna inträde, men att det är människan, ej synden som skall vara herre! En så enkelt tänkande tid som den, under hvilken förf. till Genes. IV ännu lefde, skulle säkerligen icke kommit på att kasta om det naturliga kausalläget mellan begäret och synden. Den skulle hafva sagt i full öfverensstämmelse med 9:e och 10:e buden: »till synden står ditt begär» — ej, som här: »till dig står syndens begär» — något som utgör en mystiskt-spekulativ föreställning.

Var bibelvers är skriven i en tid, då ett slags judisk filosofi börjat utveckla sig, sådan vi, som sagdt, hafva den i den judiska vishetslitteraturen. Det var då man fann på att personifiera abstrakta begrepp, sasom *vishet*, *lag*, *rättfärdighet*, *sanning* m. fl. Hvarför skulle icke då också ett begrepp, kring hvilket hela det dåtida israelitiska tänkandet med fruktan och häfvan kretsade, nämligen synden, förkroppsligas? Detta är så mycket naturligare, som vid ungefär samma tid satans-idén var mer eller mindre i sin tillblifvelse, såsom vi se af Jobsboken.

Äfven lånet i 2:a halvversen från kap. 3: 16 och dess användning å vårt bibelställe tyder på denna den israelitiska filosofiens tid. Kvinnan i Israel hade en i mångt och mycket visserligen undertryckt, men dock dräglig och efter tidsförhållandena aktad ställning, jämförd med den hos många, ja, de flesta orientaliska folk. Men vår bibelvers tyder på något annat, ifall vi fasthålla vid, hvad vi maste fasthålla, nämligen, att dess senare hälft är ett lån från föregaende kapitel. Hvad som nämligen där spelar rollen af kvinna, blir här helt enkelt själfva synden. Detta öfverensstämmer godt med den så gängse österländska uppfattningen, att kvinnan är en källa till den mest rysansvärda förförelse och ondska, och som därför på allt sätt bör undvikas och fruktas. Vi behöfva härvid blott tänka på Buddhas varningsord till sina lärjungar — på mer än en hinduisk poets utgjutelser m. m. Denna kvinnans värde så djupt nedsättande åskådning hade med mycket annat orientaliskt tankegods trängt in i Israel alltifrån exilens dagar och fann för öfrigt gensvar i en och annan af deras traditioner, sasom den om »fallet», så vida icke äfven denna är ett babyloniskt lån.

Författaren till vår bibelvers var nu säkerligen en man af det dåtida s. a. s. moderna Israel, som, på samma gång han var en person, djupt intresserad för religion och sedlighet, och en ande, som grubblade öfver syndens och onskans innersta natur — äfven tillgodogjort sig icke så litet af sin tids egendomliga spekulation. Han var därjämte måhända en soferist, som ifrade för samlandet af sitt folks litterära skatter, och hvilken därför äfven sysslade med afskrifvandet af dem. Som filosof tillät han sig härvid att stundom, där det syntes honom lämpligt och behöfligt, tillfoga en exegetisk randglosa, sådan som den vi just här hafva att göra med, i hvilket sistnämnda fall han menade sig finna en fin symbolisk anslutning till v. 16 i föregaende kapitel. Senare afskrifvare missförstodo notens natur och inryckte den i texten, där den sedan i all sin etiska färgrikhet åstadkommit icke så liten förargelse för texttolkningen.

Botaniska lexika från den grekiska medeltiden.

Af

Vilh. Lundström.

År 1904 hade jag äran att inför Filologiska Samfundet framlägga några små resultat af mina mera i förbigående bedrifna studier i de botanisk-medicinska glossarier från byzantinsk tid, hvilka återfinnas i så många handskrifter i synnerhet från 14:de och 15:de århundradena. Det var den gången särskildt den uppenbarligen rätt märklige munken Neophytos Prodromenos' författarepersonlighet och hans botaniska namnförteckning jag var i tillfälle att framdraga i ljuset. Föredraget i fråga trycktes sedan som uppsats i Eranos (vol. V sidd. 129 ff.), och i uppsatsens inledning utvecklade jag ytterligare, hvad jag redan inför Samfundet betonat, att nämligen dessa lexika äro ytterst viktiga fyndorter för växtnamn och jämväl för öfriga medicinska namn och termer, alldenstund ett årtusendes utvecklingar och förändringar i detta afseende finnas lagrade på hög i dessa glossarier.

Att en gång kunna åstadkomma en gallrad och ordnad edition af denna »rudis indigestaque moles» vore därför tvifvelsutan en betydande filologisk uppgift, som både språkligt och kulturhistoriskt skulle kunna gifva vackra resultat. Men ännu har ingen på allvar vågat sig in i denna urskogs skrymslen, och de besök, jag själf då och då gjort där, ha visserligen kräft mycken tid och mycket tålamod, men knappast ännu ens resulterat i en planläggning af företaget. Så pass vidtomfattande och pröfvande är det.

»Ur det kaos» — så yttrade jag emellertid redan i mitt föredrag inför Samfundet (jfr Eranos V s. 131) — »som dessa i många hundra handskrifter spridda lexika bilda, dyker för forskaren tämligen snart ett tiotal typer fram såsom oftare förekommande».

Det har under sådana förhållanden synts mig lämpligt att i denna minnesskrift inför Samfundet fortsätta det förra meddelandet och närmare utveckla de antydningar om dessa olika typer, som jag då gjorde. Jag gifver därvid hvarje af mig konstaterad typ ett eget nummer med halffet siffra för att därmed äfven göra början till en möjlighet att kunna citera dessa lexika.

1. Den äldsta handskrift, jag hittills lyckats påträffa, som innehåller ett dylikt lexikon, är cod. Vatic. gr. 2130 saec. XI; ett fragment af samma lexikon finnes äfven i cod. Laur. plut. 57,42 saec. XII. Intet annat lexikon når i traditionens ålder upp till detta. Dess utförliga titel i cod. Vat. 2130 lyder: Λέξεις ἱατρικοῦ βιβλίου περὶ βοτανῶν ἐρμηνεία (i cod. Barb. I, 39 λέξεις ἱατρικοῦ βιβλίου ἐρμυνήα βοτανῶν, i cod. Monac. 510 λέξεις ἱατρικοῦ βιβλίου καὶ ἐρμηνεῖαι βοτανῶν o. s. v.) och det begynner:

ἄκανθα αἰγυπτία · ἀγριόκαρδον

ἄκανθα λευκή · ὁ λεγόμενος πορδάκανος

ἄπεπτος · ἀχώνευτος

ἄλς · ἄλας

ἀκόρου ρίζα · τῆς ἀγριοσπάθουλας ὁ ἐστὶν εἰς τὰ βάλτα

ἀκτέας χυλός · κουφοξυλέας τῆς καὶ σάβουκος λεγομένης

ὁ ζομός

ἀλέξανδρα · σμύρνα o. s. v.

Detta lexikon, som omfattar omkr. 140 glossor, finnes, utom i de redan nämnda cod. Vatic. gr. 2130 saec. XI och Laur. 57,42 s. XII (fragm.), jämväl i Paris. Coisl. 346 s. XIII, Barber. I,39 saec. XIII, Monac. gr. 510 s. XIV, Paris gr. 2510 s. XIV (a. 1384), Paris. Coisl. 335 s. XV och förmodligen åtskilliga andra. Det var känt redan af Ducange, som därur citerar åtskilliga glossor i sin Appendix ad Glossarium, och i sina Anecdota graeca vol. III p. 1096 meddelar Bekker ur cod. Vatic. 2130 ett litet utdrag. Redan före Bekker var emellertid detta lexikon utgifvet, ehuru ingen synes särskildt hafva fäst sig därvid, nämligen af Tittman i företalet till hans Zonarasedition sp. CXVIII ff. Det kallas där »Scholia in librum medicum ex cod. Aug.» och är aftryckt ur cod. Monac. 510, som i allmänhet stämmer med cod. Barber. I,39, i hvilken handskrift jag först funnit detta lexikon. En blif-

vande kritisk edition kan emellertid ur Vatic. 2130 lemna en väsentligt förbättrad text.

Det nämnda fragmentet i Laur. 57,42 omfattar tillsammans 15 glossor mot slutet af glossariet (T—X). Då detta parti torde vara det enda stycke af ett medeltida grekiskt lexikon med botaniskt innehåll, som finnes bevaradt i två handskrifter äldre än 13:de årh., föreligger här grundad anledning att redan nu edera detsamma med fullständigt angifvande såväl af de två äldsta handskrifternas (V = Vatic. 2130, L = Laur. 57,42) som äfven af två yngre handskrifers (b = Barb. I,39, m = Monac. 510 efter Tittman) läsarter.

- τροξιμον · τὸ ἀγριομαρούλλην
 τελλίνων · πατέλλας
 τερεβινθίνη · ὁ καρπὸς τοῦ ἡμέρου σχοίνου πρασινίζων.
 τὸ μέγεθος ἴσον ἐλαίας
 τιάνην · ἄσβεστην ἄβροχον
 5 τὸ ἀκόνην · πλησίον τῆς κλήθρας γίνεται χόρτων
 τιθύμαλλος · κάβματος
 ἐλίσας · συρώσας
 ὑποχόνδριος · ὁ κοπροδόχος τοῦ ἐντέρου
 ἕμιν · ἡ τζίπτα τοῦ μυελοῦ
 10 ὕσωπον · ἡ βοτάνη καὶ ὁ ῥύπος τῶν ἐρίων τῶν προβάτων
 φοῦ · φευδομάρτυρας
 χαμολεύκη · στρογγύλη ἄκανθα, ἣτις κολλᾶται ταῖς τρίχαις
 τοῦ ἵππου
 χάρμελ · τοῦ ἀγριοπιγάνου ὁ καρπός
 χανδάλην · ἀγριοκολοκύνθη
 15 χαλκακάνθη · καλακάνθη
 1 ἀγριομάρουλλον **bm** 2 τελλίνων **VL** πατέλλων *as superscr.*
 V 3 τερεβινθίνη V τεριβινθίνη **b** τερεβινθίνη **m** τοῦ om. L
 ἡμεροσχοίνου **m** ἡμεροσχίνου **b** πρασινίζων **b** ἴσον **b** 4 τι-
 τάην L τίτάην V ἄσβεστον **bm** 5 et 6 om. **Vbm**, *qui
 quousum l'omn' trahent* βοῦβονες βούβονες V πανούκλας πανού-
 κλαι **m** 7 συρώσας **m** post 7 insertum **Vbm** *hunc glossam:*
 προφόρος V δροφόρας **m** δρόφορος **b** ὑδροφόρος *Tittman con-
 ἡ λύσσα λίσσα V* 8 ἡ κ. V κοπροδόχος **b** 9 ἕμιν **m**
 τζίπτα **Vb** τίπτα **m** 10 καὶ ἡ ῥύπος **Vb** καὶ κερυπος **L** 11 φευ-
 δομάρτυρος V 12 et 13 *inverso ordine exhibent* **Vbm** 12 χαμολε-
 εύκη V στρογγύλη **LV** στρογγυλή **b** ἣτις V κολλᾶ **bm** τρίχες
m 13 χάρμελ V χάμελ **m** ἀγριοπιγάνου **b** 14 et 15 om. **Vbm**,
qui 6 ne' 7 alias gl' ssas huc loco exhibent (vide pag. sq.).

Med glossan χαλκακάνθη slutar glossariet i Laur. 57,42, i hvilken hdskr. därpå omedelbart följer en etymologisk förklaring af bokstäfvernas namn. I de tre öfriga handskr. saknas, såsom synes af den textkritiska apparaten, de båda glossorna χανδάλην och χαλκακάνθη, men efter χαμολεύκη, som alltså är den sista för Laur. och de öfriga gemensamma glossan i dessa sistnämnda, följa emellertid några spridda glossor utan bokstafsordning, med hvilka glossariet slutar. De te sig sålunda:

Vatic. gr. 2130 expl.:	Barb. I, 39 expl.:	Monac. 510 (Tittman) expl.:
ζιζάνια · ή ἔρα	ζηζάνια · η ἔρα	ζιζάνια · ή ἔρα
ἡπατόριον · τὸ σαρχο- κόλλην	ἡπατόριον · το σαρχο- κούλλην	ἡπατόριον · τὸ σαρχο- κόλλην
θάσια · τὰ ἀμύδαλα	θάσια · τα ἀμύδαλα	θάσια · τὰ ἀμύδαλα
ράμνος · λέγεται δὲ ὁ χριστάκανθος	ράμνος · ο χριστάκανθος	ράμνος · ὁ χριστάκανθος
ἰσχνότης · λεπτότης	ισχύτης · λεπτότης	ἰσχνότης · λεπτότης
ῥέον ποντικόν · τὸ ὄρεον βάρβαρον		ὦ πειθήνιε · ὦ εὐπειθή
κάρια ποντικά · λεπτο- κάρια		

Upp till 11:e årh. i handskriftlig tradition nå emellertid äfven tvänne fragment af (eller förarbeten till?) dylika botaniska lexika. Det ena fragmentet känner jag tyvärr endast genom Omonts Inventaire, där det för cod. Paris. Suppl. gr. 682 saec. XI bl. a. heter »lexici medici fragm.» Det andra återfinnes där- emot i Vat. gr. 2130 saec. XI omedelbart efter det fullständiga, nyss behandlade glossariet. Det bär titeln Ἐκ τῶν βοτανῶν τῶν εἰς τὸ ἱατρικόν och innehåller 38 glossor; dessa äro blandade om hvarandra utan annan bokstafsordning än att rätt ofta två eller tre glossor med samma begynnelsebokstaf stå bredvid hvarandra. Åtskilliga glossor äro identiska eller besläktade med glossor i det stora glossariet. Fragmentets fem första glossor lyda:

Ἐλέβορος · τὸ ῥίζωμα ὃ ἐστι ριζοτάς
ἀλφίτης · ἀπὸ ἄρτου κριθῆς ψύχης
ἀλδάλην · ἀγριοκολοκύνθην
ἀγριοσύκιον · ἀγραγγούρην καλεῖται
κώνιον · κικοῦτα

och de fem sista

ἄρχεσθον · σπάρτον

ἄρχευσθον · ῥάμνος

σμήλαξ · ἀκάνθην ὡς ἄνθη ῥώδα λευκά

σμίλακα · σμηλὴν

σκορπίουρον · ἡλιοτρόπην.

2. Till elfte århundradet — således till detsamma som ofvannämnda handskrifter, hvilkas innehåll ju i alla fall kan vara åtskilligt äldre — hör den ende namngifne författaren, utom Neophytos Prodromenos, till ett botaniskt lexikon: *Simeon Seth*, protovestark och magister, känd som författare af medicinska skrifter och som öfversättare af »Furstespegeln». Hans lexikon bär titeln: Συμεὼν τοῦ Σηθ̃ λεξικὸν κατὰ ἀλφάβητον ἐρμηνεύον ἀκριβῶς τὰς βοτάνας. I handskriftskataloger anföres af detsamma denna början:

ἄμωμον ἐστὶ ῥίζα τοῦ πενταφύλλου

ἄγχουσα ἐστὶ ο. s. v.

Simeon Seths lexikon tyckes alltså hafva ἐστὶ utsatt mellan uppslagsordet och förklaringen. Det omnämnes i tre Wienhandskrifter: Vindob. Med. gr. 25, 27 och 32. Tyvärr har jag icke varit i tillfälle att studera dessa handskrifter och har sålunda ingen exakt bild af detta i de botaniska glossariernas utvecklings-historia sannolikt märkliga alster.

3. Från dessa glossarier och dessa fragment, som utmärka sig genom sina handskrifters eller sin författares ålder, öfvergå vi till det glossar, som möter oss i det största antalet handskrifter. I åtskilliga af dessa hdskr. (t. ex. Mut. 61, Berol. Phil. 1570 o. a.) säges det vara τοῦ σοφωτάτου Γαληνοῦ, i de flesta bär det blott titeln: λεξικὸν τῶν βοτανῶν ἐρμηνείας κατὰ στοιχείων. Det begynner och slutar sålunda:

Inc. ἀκτέα · ἡ κουφοξυλέα

ἀδένες · τὰ καταμάγουλα

ἄσις · ἡ λειποθυμία

ἀλμάδων · κολυμβάδων

ἄλφιστα · τὰ πίτυρα
 ἄνθεμις τὸ χαμαίμηλον
 ἄρκευθος · ἀγγίαλος πόα εἰκῶς ἀκανθῶδει κέδρω
 ἀκαλύφη · ἡ κνίδα ο. s. v.

Expl.: ... χαλκὸς κεκαυμένος · ὁ λεγόμενος χόχλος
 ψύλλεον · βότανον ἔχον σπέρμα καθάπερ ψύλλου
 ὤκνον · τὸ βασιλικόν.

Detta lexikon innehåller inalles omkring 280 glossor. Den äldsta handskrift, i hvilken jag funnit detsamma, är Marc. cl. XI cod. 21 saec. XIII; det är i denna codex skrifvet i två spalter på hvarje sida, men så att man läser rätt öfver, icke spalt för spalt. Det förekommer för öfrigt i Marc. 292 s. XIV; i Upsal. Gr. 8, Vatic. Pal. gr. 400, Mutin. gr. 61 (III B 9), Marc. 293, Mediolan. Arch. Capit. Metrop. 2, Monac. gr. 521, alla saec. XV; i Berol. Phil. 1570 saec. XVI och många andra.

Bland de af mig i Coll. scr. uet. Ups. utgifna »Anecdota Byzantina e codd. Upsal. cum aliis collatis», hvaraf fasc. II just är färdig att lemnas till trycket, kommer detta lexikon att inom kort blifva för forskningen tillgängligt.

4. I popularitet med föregående synes ett fjärde lexikon hafva kunnat täfla; dess äldsta hittills funna handskrift står emellertid ett århundrade lägre. I densamma bär det titeln ἐκ τῶν λέξεων τῶν βοτανῶν κατὰ στοιχείον, i andra hdskr. kallas det ἐρμηνεῖαι τῶν βοτανῶν eller helt enkelt λεξικὸν τῶν βοτανῶν eller saknar alldeles titel.

Inc. αἰζῶον · τὸ ἀμάραντον
 [ἄλφιτον · τὸ τῆς κριθῆς χονδροδέστερον ἄλευρον] (denna glossa saknas i flertalet handskrifter)
 ἀκαλύφη · ἡ κνίδα
 ἀλκυόνιον · κεκαυμένη φωκίας κόπρος
 ἄλας ἀμμωνιακόν · τὸ νίτρον
 ἄλας ὀρυκτόν · τὸ γάγγρινον
 ἄλας καππαδοικόν · τὸ ἀρμένιον
 ἄλας ταριχευτόν · τὸ θαλάσσιον
 ἄμπελος λευκή · ἡ βρυωνία ο. s. v.

Expl.:... ψυχότροφον · τὸ βετονίζην

ὄχιμον · τὸ βασιλικόν

ὄχρα γίνεται ἐν τῇ Κύπρῳ ἐκ λίθων κεκαυμένων.

Detta lexikon innehåller ungefär 220 uppslagsord. Äldsta hdskr. äro Vat. Pal. gr. 279 och Paris. Suppl. gr. 678 bägge saec. XIV; andra hdskr. äro Vat. Reg. gr. 182, Bonon. 1808, Paris. gr. 2224, alla saec. XV; Athous 2948 saec. XVII m. fl. Början af en starkt förkortad version af detta lexikon finns på ett blad i cod. Laur. Conv. Suppr. 627; ehuru denna hdskr. i sin helhet stammar från 13:de årh., är emellertid det ifrågavarande fragmentets skrift saec. XV.

5. Glossor ur alla dessa lexika och dessutom åtskilliga andra innehållas i ett femte, mer än 400 uppslagsord omfattande lexikon, hvilket jag hittills endast påträffat i cod. Angel. gr. 17 saec. XIV. Det kallas där helt enkelt λέξεις τῶν βοτανῶν; dess förhållande till de förutnämnda glossarierna är omöjligt att bestämma, innan en sammanfattande kritisk sofring af dem alla ägt rum. En hand, som synes vara endast obetydligt senare än manus prima och mycket väl kan vara identisk med denna, har i handskr. genomkorrigerat texten samt dessutom såväl öfver raderna som i marginalerna gjort en mängd rättelser och tillägg, hvarigenom glossornas antal ytterligare ökats; vid senare bindning och skärning hafva tyvärr åtskilliga af dessa tillägg förstörts eller stympats. Början och slut angifvas här efter manus prima utan andra ändringar än af de vanliga vokal- och accentfelen:

Inc. ἄκανθα · ἀγριοκάρδαμον

ἀκτέα · κοφωξυλαία

ἀλκύνιον · φώκης κόπρος

ἀμωνιακόν · <ὁ γομφίτης> θυμιάματος

ἀμωνιακόν · τζαπαρικόν

ἀλθαία · δενδρομολόχα

ἀλικάκαβον καὶ στρυγνός · τὸ λυκοστάφυλον

ἄλριτον · κριθάλευρον οἶνω καὶ ἐλαίῳ μεμιγμένον

O. S. V.

Expl..... ὄχιμον · βασιλικόν

ὄχιμοειδές · χαμαιλέον μέγας

ὄνια · ἐν τοῖς ὑδροίοις ζῶα
 ὄνια · τὰ εἰς ἀγορὰν προστιθέμενα καὶ πιπρασκόμενα
 ὠχρός · χλωρός ἢ πράσινος
 ὠλέναις · ἀγγόνες ἀγγάλαις (sic)
 ὠτειλή · τραῦμα
 ὠμοβόρος · ὁ τὰ ὠμά ἐσθίων · αἰμοβόρος · ὁ τὰ
 αἵματα τρώγων.

Såsom synes redan af dessa små utdrag, äro i detta lexikon botaniska och medicinska glossor starkt blandade med glossor jämväl af annat innehåll.

6. I sin utförligaste form omfattar äfven det lexikon, till hvilket vi nu öfvergå, mer än 400 glossor. Dess titel lyder i cod. Laur. plut. 75,10 λέξεις ἢ τῶν βοτανῶν ἐρμηνίας κατὰ ἀλφάβητον τοῦ σοφωτάτου Γαληνοῦ; i Vat. Pal. gr. 199 kallas det endast λέξης βοτανῶν κατὰ στοιχεῖον ἀλφαβήτου. I den utförligaste versionen lyda begynnelse och slut sålunda:

Inc.: ἄρκευστον ἢ καντζάρου ἢ κέδρος
 ἀνεμώνη ἥτοι ποτηροκλάστρια καὶ μήκων
 ἄμπελος λευκή ἥτοι ἡ βρυωνία καὶ ὀφιοστάφυλον
 ἄσαρον ἥτοι τὸ πελέκιον
 ἀνδρόσεμνον · ὁ ἄγριος κνίκος ἢ καὶ ἀτρακτυλὶς
 ἀκτρά ἥτοι κοφωξυλαία καὶ ἄκτη καὶ χαμαιάκτη λεγομένη
 ἀλθαία · ὁ δένδρομολόχα καὶ ἡβίσκος

O. S. V.

Expl. φύλλεον · βοτάνης ἔχον σπέρμα καθάπερ φύλλον
 ὄκιμον · τὸ βασιλικόν · τὸ δὲ σπέρμα τὸ αὐτό
 ὠκιμοειδὲς ἥτοι χαμολέοντος τὸ μέγα
 ὠνιοι · τὰ ἐν ταῖς ὑδρίαις ζῶα εὐρισκόμενα.

Detta lexikon, som i sin senare hälft företer synnerligen olika redaktioner i olika handskrifter, anträffas i cod. Vat. Pal. gr. 199 saec. XIII/XIV, Laur. plut. 75,10 saec. XIII, Paris. Coisl. gr. 335 saec. XV m. fl.

7. I cod. Bonon. 3632 saec. XV påträffas sid. 369^r—375^r, omedelbart efter ett annat botaniskt grekiskt-arabiskt lexikon,

en ordförteckning af mycket stort intresse, emedan den visar, huru dylika lexika åtminstone stundom hopkompilerades. Skrifvaren har först lagt upp åtskilliga sidor med endast begynnelsebokstäfver i större eller mindre antal, allt eftersom han trodde sig få flere eller färre ord under hvarje bokstaf. Sedan har han vid olika tillfällen fyllt i — ibland med rödt, ibland med mörkt bläck — än endast uppslagsord, än förklaringar, än och naturligen oftast båda delarna. Icke så sällan saknas emellertid förklaringarna. Stundom ha de uppskrifna begynnelsebokstäfverna icke räckt till, såsom på α, stundom åter ha de varit alltför många, såsom på μ, ρ, φ och ω, så att stora tomrum uppstått. Då och då har skrifvaren också helt enkelt negligerat de uppskrifna begynnelsebokstäfverna, strukit öfver dem och skrifvit ord med annan begynnelsebokstaf. Förmodligen har skrifvaren sökt samarbeta flere lexika. Skriften är tyvärr mycket slarfvig, så att ordförteckningens språkliga värde torde vara ganska ringa. Anmärkningsvärdt är, att uppslagsorden till stort antal äro identiska med de grekiska uppslagsorden i det närmast föregående grek.-arab. lexikonet; vårt lexikon börjar sålunda:

ἁχάλιος ἢ ἀλθαία ἢ στυροήτης

ἀράβιος λύθος ὀποπαναξ

ἀναιμῶνη ἢ κουτζουνάδα ο. s. v.

Skrifvarens slarfvighet framträder redan i dessa rader (det grek.-arab. lexikonet är något ordentligare skrifvet; dess första grek. uppslagsord äro ἁχάλιος, ἀσκαλαβώτης, ἀνεμώναι ο. s. v.). Omöjligt är icke, att detta lexikon är besläktadt eller delvis identiskt med det i Paris gr. 2180 s. XV förekommande (*inc.* ἁχάλιος ἢ ἀλθαία, ἀνεμώνη...), hvilket jag tyvärr endast känner genom den korta uppgiften i Omonts Inventaire.

8. *Neophytos Prodromenos'* botaniska lexikon finnes, såsom jag i Eranos V s. 131 f. utvecklat, i ett ganska stort antal handskrifter. Jag kan här inskränka mig att hänvisa till den på samma ställe gifna provisoriska editionen, som ger en ganska tydlig bild af den allmänna typ, som dessa glossarier ha att uppvisa.

9 och 10. Tvänne lexika, om hvilka jag ej känner mer än hvad handskriftskatalogerna ha att om dem förtälja, återfinnas i två handskrifter hvardera. Det ena börjar ἀρνόγλωσσον · πεντάνευρον och finnes antecknad för cod. Paris. gr. 2047 saec. XV och Paris. Suppl. gr. 1193 saec. XVI (i detta senare endast bokstäfverna Α—Θ). Det andra börjar ἄλας ἀμμονιακόν · τὸ τζαπαρικόν och finns bevaradt i cod. Paris. Suppl. gr. 637 saec. 15 samt Vindob. Med. gr. 8.

11. På gränsen mellan de fullständiga glossarierna och fragmenten står slutligen ett lexikon, som jag afskrifvit ur cod. Vat. gr. 1412 saec. XV/XVI. Det här titeln ὀνόματα βοτανῶν τὰ ἐν τῇ συνηθείᾳ ἄλλως λεγόμενα och omfattar 83 uppslagsord. Af dessa äro emellertid endast de 35 första någorlunda ordnade alfabetsiskt; alla de öfriga komma i fullständig oordning. Det hela börjar

ἀλικάκαβος ὁ σιδηρίτης
ἀκτὴ ἡ κουφοξυλέα
ἀχίλλειος τὸ λεγόμενον κουφολάχανον
ἀπαρίνη ὁ κολιτζίδα

och slutar

μαλάχη τὸ μικρὸν μαλάχιον
ἵππουρις ὁ πολύκομπος.

Som sista glossa har senare tillagts στακτὴ τὸ καλούμενον βάλαμον.

Att antalet af dessa lexika kommer att te sig åtskilligt större, då handskriftsskatterna i Paris, Wien, Escorial och Athosklostren från denna synpunkt genomforskats, är otvifvelaktigt. Sannolikt är väl emellertid, att flertalet af de befintliga typerna varit till finnandes i det hundratal handskrifter med botaniska lexika eller fragment af sådana, som jag varit i tillfälle att kollationera.

Om de otaliga fragmenten af yngre datum än 11:te årh. har jag ju ej haft tillfälle att här tala; äfven af dessa synas emellertid åtskilliga vara både innehållsrika och intressanta.

Denna uppsats har endast försökt att vara en första vägrödning rätt genom urskogen. För den, som vill göra denna urskog fullt tillgänglig, återstår, som nämnt, ett mycket drygt arbete. Men arbetets frukter skola utan tvifvel också blifva betydande.

Zur Geschichte des starken Präsens im Neuhochdeutschen.

Von

Edvard Strömberg.

Die Vokalverhältnisse des starken Präsens waren im mhd. bekanntlich zum Teil andere als in der jetzigen Schriftsprache. Auch im starken Präsens traten Ausgleichungen ein, welche allmählich den heutigen Stand herbeiführten.

Ich bin nicht in der Lage, ein vollständiges Bild dieses Ausgleichungsprozesses zu geben. Was ich hier zusammenstelle, habe ich den folgenden Werken entnommen.

Adelung, Umständliches Lehrgebäude der Deutschen Sprache, Leipzig 1782.

Albertus, Die Grammatik des Laurentius Albertus hrsg. von Müller-Fraureuth, Strassburg 1895.

Baesecke, Die Sprache der Opitzischen Gedichtsammlungen von 1624 und 1625. Diss. Braunschweig 1899.

Brant, Das Narrenschiff hrsg. von Zarncke (Kommentar s. 285).

Clajus, Die deutsche Grammatik des Johannes Clajus hrsg. von Weidling, Strassburg 1894.

Fischart, Geschichtklitterung hrsg. von Alsleben, Halle 1891.

Ich habe s. 1—150 untersucht.

Franke, Grundzüge der Schriftsprache Luthers. Görlitz 1888.

Frisch, Teutsch-Lateinisches Wörterbuch, Berlin 1741.

Funderger, Die Darstellung der Sprache des Erasmus Alberus. Diss. Heidelberg 1899.

Groschupp, Die Sprache Johann Christian Günthers. Annaberg 1900.

- Kern*, Das starke Verb bei Grimmelshausen, The Journal of Germanic Philology Vol. II 1898.
- Lange*, Über die Sprache der Gottschedin in ihren Briefen. Diss. Upsala 1896.
- Larsson*, Grundzüge der Sprache Logaus. Diss. Uppsala 1904.
- Moser*, Die Sprache der handschriftlichen Bruchstücke der Fischartschen Übersetzung von De gentium migrationibus des Lazius. Paul und Braunes Beiträge XXXVI, 186.
- Ölinger*, Die deutsche Grammatik des Albert Ölinger hrsg. von Scheel, Halle 1897.
- Ritter*, Grammatica Nova, Marpurgi 1616.
- Schottelius*, Ausführliche Arbeit von der Teutschen Haupt-Sprache, Braunschweig 1663.
- Shumway*, Das ablautende Verbum bei Hans Sachs, Diss. Göttingen 1896.
- The Verb in Thomas Murner, Americana Germanica Vol. I,3 1897.
- Stieler*, Kurze Lehrschrift von der hochteutschen Sprachkunst, Nürnberg 1691.
- Weinhold*, Mittelhochdeutsche Grammatik, Paderborn 1883.

I. Wechsel von iu (nhd. eu) und ie (biute, biutest, biutet, biut! bieten etc.)

Von der Neigung den Sing. dem Plur. anzugleichen findet Weinhold (§ 355) eine Spur im mitteld. schon im 12. Jh. (*biute* und aus dem 13. Jh. *schiche*: liebe). Auch der Imperativ erscheint vereinzelt mit *-ie-* (*vliche*: schiehe aus Ulrich von Winterstetten). *Luther*.

In der 1. Sing. ist das ie schon fest geworden. Die 2. und 3. P. haben nach Franke (§ 237) 'fast ausnahmslos' eu (*gefreuret, seudet, verleuret* etc.)

Murner.

Die 1. Sing. weist nur in einem Fall die Vokalgestalt des Plur. auf (Shumway s. 42):

Des *biet* ich im trutz und recht

Auch in der 2. und 3. P. findet sich einmal ie:

Die krümt und *biegst* nach dinem sinn;

Die man zuo prelaten *kiesset* hie;

Sogar im Imperativ einmal: *schlieff* 'schlüpfe' (Von dem grossen Lutherischen Narren Strassb. 1522 V. 2945).

Alberus.

Wie Luther gewöhnlich ie in der 1. und eu in der 2. und 3. Sing.:

Ich *flieg* (2 m.) aber ich *scheub* (1 m.)

frieret (1 m.) neben *freust* (1 m.) und *erfreust* (1 m.).

lügt (1 m.) neben *leugt* (1 m.)

Hans Sachs.

Im ganzen Sing. eu. Einmal kommt *schmieget* neben zweimal *schmeugt* vor:

Als ein lemblein *schmieget* und ducket:

Fischart.

1 P. *verlier* ich 134.

3 P. 1) *aussbeut* 34; *fleugt* 58; *geusst* 57; *auffscheusst* 57; *beschleusst* 111; *steubt* 58, 129; *treyyft* (: greiff) 62; *betreyfft* 65; *verdreusst* 65; *zeicht* 5, 74; *zeucht* 73, 105, 149; *entzeucht* (: verleucht) 145;

2) *verbiert* 12; *giesset* 64 (auf-); 105; 124; *luegt* 12; *riechet* 105; *ruecht* (: nicht) 10; *schiset* 105; *schliesst* 62; *schlieset* 100 (be-); *truegt* 20 (be-); *ziehet* 88; 92; 95; 101; 107; 113 (auss-); 115 (an-); *ziecht* 5.

Alte und neue Formen halten sich also beinahe die Wage (16: 19). Aber im Imperativ überwiegt entschieden die Neuerung. Ich finde 4 alte und 8 neue Formen:

1) *beut* 34; *scheib* 145 (2 m.); *zeuch* 149;

2) *biet* 123; *geniess* 58; *giss* 150; *ruech* 140; *schuess* 140; *zih(e)* 34 (2 m.); 132;

Opitz und Logau

schreiben nur mhd. Formen (Baesecke s. 106, Larsson § 166).

Grimmelshausen.

Kern findet 88 eu-Formen. Ausserdem belegt er *verdrüist* (3 m.), *schlüszt* (2 m.), *scheist* (von *schliessen* Wortspiel 1 m.). 46 ie-Formen, worunter 18 von *ziehen* (17 eu-Formen). Alles ausserhalb des Reimes.

Günther.

In der 2. und 3. Sing. fast immer -eu-. Einmal er *liegt* neben

er *leugt* (5 m.), einmal *betreugt* neben *betriegt* (2 m.). Im Imperativ findet Groschupp einmal *betrieg*, sonst nur alte Formen.

Clajus.

Genau wie Luther. In der 1. Sing. *ie*, in der 2. und 3. *eu*.

Ölinger

scheint im ganzen Sing. sowohl *ie* wie *eu* zu gestatten.

Albertus

gibt nur die Form *ich bieg*.

Ritter.

Wie Clajus.

Schottel

steht im ganzen auf Luthers Standpunkte. Von *kiescn* und *stieben* erwähnt er nur *ie*-Formen. Doppelformen werden angeführt bei *flichen* (*fliche*, *fleuchst* und *flichest*, *fleucht* und *flichet*), *schieben* (*schiebe*, *schiebest* interdum *scheubest*, *schiebet* und *scheubet*) und *ziehen* (*ziehe*, *zeugst* und *ziehest*, *zeugt* und *ziehet*).

Stieler.

Die meisten Verba haben in der 2. und 3. Sing. *eu* oder *ie*. In vielen Fällen werden die *eu*-Formen vorangestellt. So bei *bieten*, *fliegen*, *flichen*, *fliessen*, *giessen*, *sieden*, *verdriessen*, *ziehen*. Bei anderen ist der Fall umgekehrt: *geniessen*, *schieben*, *schiessen*. Folgende haben nur *eu* in der 2. und 3. Sing.: *frieren* (*freurst*), *kricchen*, *luegen*, *ricchen*, *schliessen*, *triegen*, *triefen* und *verlieren* (*verleurst*).

Frisch

hält die heutigen Formen für edler ('*vulgo du beugst*, *er beugt*'). Auch im Imperativ sei die Neubildung vorzuziehen ('*giesse* oder *vulgo geuss*' etc.). Von *frieren*, *lügen* und *verdriessen* bildet Frisch nur neue Formen.

Gottsched.

Lange bemerkt (S. 68): Gottsched tritt allerdings unter Berufung einerseits auf Luther und die Alten, anderseits auf die 'Sprachähnlichkeit' bei den meisten hierhergehörigen Verben für *eu* ein, muss aber zugeben, dass man in Meissen diese 'alte und gute Art' zwarkenne und nicht verwerfe, sie aber im allgemeinen Gebrauch nicht mehr beobachte. Doch sei wenigstens den Dichtern und Rednern zu raten, sich ihrer in der edlen Schreibart zu bedienen.

Adelung.

Die alten Formen sind nach Ad. poetisch. Einige seien auch in der Prosa nicht zu empfehlen. '*Freurst, freurt, freur* würde auch wohl das härteste Ohr unerträglich finden'. Zu *sieden* bemerkt Ad.: 'Warum in der höheren Schreibart nicht auch *seudst, seudt, seud?*' *Verleurst* etc. seien wegen der Härte ungewöhnlich.

II. Wechsel von mhd. i und ë.

Dieser Wechsel war in der III., IV. und V. Reihe zu Hause. Nach Weinhold (§ 348) drängte sich auf mitteld. Gebiete seit dem 12. Jh. ë aus dem. Plur. in die 2. und 3. Sing. und selbst in die 1. Sing. ein.

In der III. Reihe gibt Weinhold 15 Belege für ë in der 1. Sing. (*bevelhe, helfe, werd* etc.), einen für ë in der 2. P. (*werdes*) und 8 für ë in der 3. P. (*helfit* etc.)

Ebenso in der IV. Reihe:

1. P. mit ë 14 Belege (*spreche*)

3. P. » » 6 » (*nēmit*)

Im Imperativ *nem* (4 m.), *neme* (1 m.), *jehe* (1 m.).

V Reihe:

1. P. mit ë 23 Belege (*sehe* etc.)

2. » » » 2 » (*gebest, anesehes*)

3. » » » 16 » (*sehet* etc.)

Weinhold bemerkt ferner, dass manche Schreiber das ë nur in der 1. Sing. zulassen, also ganz in Übereinstimmung mit dem heutigen Sprachgebrauch.

Luther.

Formen wie *wird* ich, ich *furwirff* finden sich zuweilen bei L. (Franke § 240). Häufiger ist das i in der 1. Sing. der IV. und V. Reihe bewahrt (ich *sich, befill* mich, *nym* ich), aber in der Regel gehen die einschlägigen Verba wie jetzt.

Brant.

Nach Zarncke (s. 285) heisst es bei Brant noch immer ich *gib, stich* etc. Ich finde aber selbst folgenden Beleg für ë in der 1. Sing:

Sydt jch sollch Kuntschafft von jn weisz

So *geb* ich umb narren eyne schweysz
Vorrede 70.

Murner.

Einmal belegt Shumway ichs *vernem* (:kem; Narrenbeschwörung 1190). Im übrigen stimmt Murners Sprachgebrauch auf diesem Punkte mit dem mhd. überein¹.

Alberus

hat in der IV. Reihe noch ein paar mal *i* in der 1. Sing. *vernim* (1 m.), *gebir* (1 m.). Die V. Reihe zeigt hier fast stets *-i-* (ich *gier*, *gib*, *wig* neben *weg* je einmal). Häufig dringt das *e* in den Imperativ: *nem*, *brech*, *stuel*, *lese*, *seh* oder *sech* (: *sich* = 6: 6), *tret*.

Hans Sachs.

Folgende Neubildungen werden von Shumway belegt:
Drumb *nem* ich mich irs dings nichts an.
Heut *rech* ich mich an meiner Frawen.
pis ich mich an euch paiden *rech* (: *gesech*).
Darzu ich aber geren *jech* (: *gesprach*).
Du *nembst* mirs eben aus mawl.
Der zigeuner kumpt, *nembt* dem rewter sein hand.

Imperativ.

Nems an die weil du kanst und magst.
Sey, was es wöll! Mir nit *verhel* (: *fehl*).

Fischart

schreibt in der 1. und 3. Sing. fast lediglich *i*. Moser belegt nur *schirt* (2 m.). In der Geschichtsklitterung finde ich einmal *fecht* (: *recht*) 20 (vgl. oben Murner).

Die 1. Sing. wehrt sich aber bei weitem nicht so kräftig gegen das Eindringen des *e*, wie sich aus dem folgenden ergibt:

- 1) *gib* 128, 133; *isz* 71, 141; *nimm* 133; 139; *sih(e)* 18 (*ver-*); 34; 66; 131; 149; *sprich* 37; *stich* 128; *wird* 133;
- 2) *brech* 113; *esz* 86; *fresz* 125; 140 (2 m.); *geb* 126 (2 m.); 139; 143; *helff* 125; 125 (*be-*); *seh* 129; *werd* 136; 142;

Auch im Imperativ gehen alte und neue Formen neben einander her:

¹ Die von Murner bisweilen gebrauchten Formen *fecht* (: *ficht* = 9: 9) und *flecht* (: *flucht* = 2: 1) sind wohl hauptsächlich durch die schwache Konjugation beeinflusst, da im Perf. Part. auch schwache Formen vorkommen: *erfecht* (1 m. im Reim); *gefochten* 8 m. (1 m. im Reim); *geflecht* (2 m. im Reim); *geflochten* 8 m. 1 m. im Reim. Auch die *e*-Formen des Präsens finden sich meist im Reim.

1) *frisz* 71; 130 (2 m.); 139; 140; *gib* 123; 144; *hilf* 146; *isz* 141; *nim* 135; 148; *sich* 25; 149; *sih(e)* 16; 126; 140; *wirff* 147;
 2) *fresz* 68, 144; *geb* 71; *nem* 68; 138; 149; *seh* 122 (2 m.); 129 (be-);
sehe 140; *treff* 148; 149;

Opitz

schreibt einmal *sterbst*. Sonst ist nichts zu bemerken.

Logau und Günther

weichen von dem heutigen Sprachgebrauch nicht ab.

Grimmelshausen.

In der 1. Sing. haben *werden* und *werffen* seltene Nebenformen mit -i-, *helffen* kommt einmal als *hilff* vor. *Schelten* bildet in der 3. Sing. einmal *schelt* (: stelt).

Der Imperativ zeigt 6 e-Formen (*sterb*, *werbe*, *melcke*, *werde*, *werff*) und 7 i-Formen.

Clajus.

Zu bemerken ist¹: *gebere*, *geberest*, *geberet*.

Albertus.

Von *werden* gestattet A. im ganzen Sing. sowohl e- wie i-Formen (*werd*, *werst*, *werd* und *wird*, *wirst*, *wirt* — *werden* etc.). Sonst scheinen bloss i-Formen Albertus geläufig zu sein (ich *sprich*, *brich*, *triff*).

Ölinger.

Werden hat im ganzen Sing. Doppelformen. Ebenso heisst es 'ich *befchle* vel *befilche*'. Sonst nur ich *wirffe*, *hilf*, *sich* etc.
Ritter und Schottel.

Von *geben* gestattet Ritter nur *gebirest*, *gebiret*; Schottel *gebehrest* und *gebihrest*, *gebehrt* und *gebihrt*. Sonst gehen die hierhergehörigen Verba im Präsens wie jetzt.

Stieler.

Fechte, *fichtest*, *ficht* und *fechtest*, *fechtet*

Flechten aber nur *flichtest*, *flicht*.

Gebäre, *gebierest*, *gebieret*.

Schaere, *schaerest*, *schaeret*.²

¹ *Reche* 'ulciscor'—*rechete*—*gerochen*. *Melcken* ist völlig schwach geworden.

² Vgl. *schwere*, *schwerest*, *schweret*.

Lesche, leschest und *lischest* etc. (Part. *geloschen, erloschen* und *geleschet*).

Frisch.

Gebäre, gebierest etc.

(V)*erlöschen* nur stark. *Auslöschen* (trans. und intrans.) im Präs. nur stark aber im Part. nur *ausgelöscht*. Das einfache *löschen* ist stets schwach.

Rächen — *rächete*—*gerochen* oder besser *gerächet* weil *gerochen* mit *riechen* vermengt wird.

*Scheere*¹, *schierst, schiert* aber im Imperativ *scher*.

Adelung.

Gären, gebären, scheren, schwären (und *schwören*) gehen im Präs. am liebsten schwach. Im ganzen wie jetzt.

III. Umlaut.

Das Mhd. zeigt in der 2. und 3. Sing. der VI. Reihe gewöhnlich aber nicht immer Umlaut (Weinhold § 351). Auch im Präsens der reduplizierenden Verba machte sich zuweilen der Umlaut geltend (Weinhold § 89).

Im Frühnhd. finden sich bei den meisten Verfassern Doppelformen mit und ohne Umlaut. So bei Brant, Luther², Murner, Alberus, Sachs, Fischart, Logau und Grimmelshausen.

Murner.

Laden und *wachsen* haben nie Umlaut, *schlagen* stets, *fahren* 3 m. im Reim, *tragen* gewöhnlich. Von den redupl. Verben werden nur 3 umgelautet: *fallen* häufig aber meistens im Reim, *fängen* (einmal *fecht*) und *lassen* (let 3 m. im Reim).

Fischart.

Bei F. scheinen *fahren, schlagen* und *tragen* stets Umlaut zu haben, *laden* und *wachsen* werden meines Wissens nie umgelautet, *waschen*³ bildet gewöhnlich *waescht* (: *wascht* = 3: 1).

Die redupl. Verba haben meistens Nebenformen: *fallt: fellt* = 8: 4; *fängt: fengt* = 1: 3; *halt: helt* = 5: 10; *raht: rät* = 1: 1;

¹ *Schweren* 'jurare'—*schwerest, schweret*.

² Auch *stösst* und zuweilen *rüfft* (Franke § 243).

³ Im Südwestd. gewöhnlich *wäschen*, bei Murner stets *weschen* (Shumway s. 64).

stosst : *stösst* = 7: 1; keinen Umlaut zeigen *blasen* (1 m.), *lassen* (12 m.); *lauffen* (5 m.) und *schlaffen* (1 m.)

Grimmelshausen.

Der Umlaut fehlt bei *backen*, *laden*, *mahlen*, *hauen* und *ruffen*, zuweilen bei *fahren* und *wachsen*, vereinzelt bei *fangen*, *halten*, *lassen*, *lauffen* (1 m. *läufft*), *raten* und im Reim bei *hangen*. *Stossen* hat stets Umlaut.

Clajus.

Zu bermerken ist:

hange, *hengest*

hawe, *hewest*

lade, *ledest*, 'invitare vel onera plaustro imponere'.

ruffe, *rueffst*

sauge, *seugest*

schaffe, *schaffest*, 'creo'

stosse, *stoessest*

Ölinger.

Ich *trag*, du *tragst* vel *tregst*,

er *tragt* vel *tregt*.

Ich *schlage*, du *schlagst* vel *schlechtst*,

er *schlagt* vel *schlegt*.

Sonst keine Angaben.

Albertus

gibt keinen Aufschluss.

Ritter

führt den Umlaut durch, auch in *laden* *invitare*, *ruffen* und *stossen*.

Schottel

lautet um, auch in *laden* 'invitare, onerare', aber nicht in *schaffen*, *hauen*, *ruffen* und *stossen*.

Stieler.

Kein Umlaut in *stossen*. Sonst wie *Schottel*.

Frisch.

Hangen (intrans.) ohne Umlaut. *Laufen* und *saufen* ohne oder mit Umlaut. Sonst wie jetzt.

Adelung

gestattet von *lauffen*, *sauffen* und *laden* auch nicht umgelautete Formen. *Stossen* hat Umlaut, *hauen*, *rufen* und *schaffen* nicht.

Zum Schluss einige Worte über das Wesen der Ausgleichung im Präsens der starken Verba.

Die Möglichkeit dieser Ausgleichung war durch die Gleichmässigkeit des Vokalismus im schwachen Präsens gegeben. Trotzdem ging sie ziemlich langsam von statten. Das lag wahrscheinlich an der häufigen Verwendung der starken Präsensformen. Die 1. Sing. wurde, wie es scheint, von der Ausgleichung zuerst betroffen. Dass die 1. Sing. den schwächsten Widerstand leistete, erhellt auch aus dem Umstande, dass in der III.—V. Reihe der Vokal des Plur. sich nur in der 1. Sing. festsetzte. Nur vereinzelt drang er hier in die 2. und 3. Sing., abgesehen von einigen Verben, die auch in anderen Formen oder in einer besonderen Bedeutung sich der schwachen Konjugation anschlossen (*bewegen*, *fechten*, *genesen*, *pflegen*, *scheren*, *weben*). Wahrscheinlich haben die Verba der VI. Reihe, welche in der 2. und 3. Sing. Umlaut hatten, vorbildlich gewirkt. Aber in der II. Reihe wurden schliesslich auch die 2. und 3. Sing. dem Plur. angepasst. Das erklärt sich vielleicht daraus, dass diese Verba nicht so zahlreich waren und zum Teil nicht so häufig gebraucht wurden als die Verba der III.—V. Reihen.

Auch im Imperativ macht sich früh die Nivellierungstendenz bemerkbar. In der II. Reihe erlag er völlig der Ausgleichung; in der III.—V. Reihe nur in einigen Verben, aber in der nachlässigen Umgangssprache und bei vielen Schriftstellern kommen immer noch Formen wie *gebe*, *stehle*, *lese* und *trete* vor (Sütterlin, *Die deutsche Sprache der Gegenwart* 2. Aufl. s. 249).

Tvänne ekloger af Vergilius (V, VI)

i svensk tolkning

af

Johannes Paulson.

Femte eklogen.

(Kärnan af denna eklog utgöres af tvänne i densamma inlagda sånger, af hvilka den förra handlar om Daphnis död (vv. 20—44), den senare åter om Daphnis apotheos (vv. 56—80). Dessa partier äro alltså af samma omfång och äro äfven till sin inre byggnad likformigt ledade. Som ram omkring dessa sånger tjänstgör en dialogisk inledning (vv. 1—19) och en likaledes dialogisk kort afslutning (vv. 81—90), hvarjämte mellan eklogens båda kärnpartier ett enkelt replikskifte (vv. 45—55) är inskjutet.

Eklogen anger icke direkt scenen för handlingen, men det skildrade landskapet företer knappast något drag, som icke Vergilius kunnat hämta från sin hembygd.

Eklogen är allegorisk. Under Daphnis namn döljer skalden säkerligen en verklig person, men hvem? Därom äro meningarna delade. Öfversättaren får för sin del vidgå, att han icke kunnat frigöra sig från den gamla meningen, att Daphnis i kvädet är identisk med Julius Cæsar. Af det sätt, på hvilket skalden låter all naturen sörja öfver Daphnis död och glädjas öfver hans apotheos, framgår att Daphnis icke varit en människa i vanlig lefnadsställning.¹

Äfven med denna uppfattning af eklogens innehåll finnas i densamma motsägelser, för hvilka jag icke är blind; men de synas mig icke vara andra än de, som följa af diktens karaktär af allegoriskt herdekväde.

Om versen 19 äro meningarna delade, huruvida den skall afsluta Menalcas replik eller börja Mopsus. Jag har anslutit mig till den senare uppfattningen.)

MENALCAS. MOPSUS.

MENALCAS:

1 Mopsus, då här vi ha mötts, konstskickliga båda — ty flöjten sköter som mästare du, jag diktar landtliga kväden — hvarför ej slå oss ner under skuggande almar och hassel?

¹ Jfr. dock det sätt, på hvilket skalden låter naturen lida med Cornelius Gallus i hans sorg, ekl. X.

MOPSUS:

Du är den äldre, och billigt jag följer din maning, Menalcas.
 5 Skola till skuggan vi gå, som fladdrar för fläktande Zephyr?
 Ställa till grottan vi hållre vår gång? Vildt växande vinet —
 se hur det grottan bestrött med en skrud af glesnade klasar.

MENALCAS:

Här i vår bärgiga bygd med dig blott Amyntas kan täfla.

MOPSUS:

Han ju slår vad om att segra i sång öfver självaste Phoebus.

MENALCAS:

10 Mopsus, börja din sång! Välj fritt! Du den lågande Phyllis
 eller din Alcos förtjänst eller trätan med Codrus besjunge —
 Börja, ty Tityrus tar i sin vård de betande kiden.

MOPSUS:

Nej, jag i bokens grönskande bark nyss ristade verser,
 dem jag format till växlande sång; dem vill jag försöka.
 15 Sen må du bjuda Amyntas, att han sig ställer till täflan.

MENALCAS:

Smidiga pilen får stå tillbaka för bleka oliven,
 låga lavendeln försmås för de purprade rosornas bäddar:
 Så ock viker för dig, efter mitt omdöme, Amyntas.

MOPSUS:

Icke ett ord mer, gosse; till grottan vi redan ha kommit.

20 Daphnis var jämmerligt död, och nymferna smälte i tårar.
 — bäckar och hasselsnår, I vittnaden nymfernas klagan —
 Modern slöt i sin famn sin sons ömkvärda lekamen,
 klagande gudarna an för grymhet och stjärnorna äfven.

Under de dagarnas lopp ej förde till svalkande flöden,
 25 Daphnis, en herde sin mättade hjord. Fyrfotade släktet
 drack ej ur rinnande ström eller åt af det spirande gräset.
 Daphnis, de puniska lejonerna själf en suck åt ditt öde
 ägnade — så de ödsliga bärg och skogar förtälja.

Daphnis det var, som först armeniska tigrar för vagn lät
 30 spänna, och Daphnis oss lärde jämväl den baccantiska fästdans,
 lärde att linda med smidiga löf den böjliga thyrsen.

Rankan är prydnad för stödjande träd, och drufvan för ran-
 kan,

Tjuren är hjordens prydnad, och skörden de bördiga fältens:

Du är de dinas ära. Sen obönhörligt du borttryckts,

35 Pales ej dröjer på åkrarna kvar och ej håller Apollo.

Fåror, åt hvilka vi ofta förtrott storkorniga sädet —
 gagnlös klint, kärntom vildhafre de alstra allena.

Icke den mjuka viol, ej purpurglada narcissen

spirar ur mulln, men tistel och spetstaggväpnade törnet.

40 Marken med grönska beströn, planteren kring källan, I
 herdar,

skuggande träd. Ty Daphnis begär slik heder för sin del.

Kasten en grafhög upp och ställen på grafven en inskrift:

»Daphnis i skogarna nämnd, mitt rykte till stjärnorna stigit;

herde jag var för skönaste hjord, själf skönare likväl.»

MENALCAS:

45 Ljuflig din sång är för mig, du gudomlige skald, som en slummer
 är för de trötta i grönskande gräs, som i middagens hetta
 ljufligt det är att släcka sin törst i den porlande bäcken.

Ej blott på flöjt — till din röst jämväl är du mästartens like.

Lycklige gosse, du nu skall nämnas som närmst efter honom.

50 Jag mellertid så godt jag förmår mitt kväde i min tur
 kväder och skall till stjärnornas rymd upphöja din Daphnis,
 Daphnis till stjärnorna höja, ty mig ock älskade Daphnis.

MOPSUS:

Kan det för mig väl ges en belöning större än denna?

Ynglingen själf var förtjänt att besjungas, och verserna dina —

55 dem jag alltre'n har Stimicon hört loforda och prisa.

MENALCAS:

Daphnis i strålande glans på Olympens tröskel med undran
träder och ser under fötternas par molnmassor och stjärnor.
Skogar och landtlig bygd och Pan och hjordarnas herdar
och de dryadiska mör — allt gripes af rusande vällust.

60 Vargen ej stämplar försåt mot fänaden, näten för hjorten
spänna ej svek; ty Daphnis är god, han är vän utaf friden.
Bärgen klädda med skog högt jubla sin glädje och jublets
böljor mot stjärnorna slå; hans lof själf klipporna tona,
lundarna eka dess ljud: en gud, gud är han, Menalcas.

65 God mot de dina du vare och huld. Se altaren stå här
fyra, o Daphnis: tvänne för dig och för Cynthiern tvänne.
Årligen skall jag på hvart två pokaler af skummande söt mjölk
gjuta och därtill en skål med olja af feta oliven.

Rikeligt vin skall glädjen förhöja i fästliga laget;
70 framför min härd, om vinter det är, om sommar, i skuggan
skall jag ur krusen gjuta den ädlaste nektar från Chios.

Sång skall där höras jämväl af Damoetas och Aegon från
Lyktos.

Alphesiboeus skall efterlikna satyrer som dansa.

Hedras skall alltid du så, när de löften, jag nymferna gifvit,
75 öfligt jag löser, när åkrar och fält för skörden vi rena.

Medan på bärgås än vildgalten bor, och i vattnet
fisken, och tymjan är näring för bin och dagg för cikadan:
så för beständigt din ära består och ditt namn och ditt rykte.

Landtmän skola åt dig hvart år, som åt Bacchus och Ceres,
80 löften gifva, och du tar fasta på hvad de ha lofvat.

MOPSUS:

Hvad, hvad kan jag väl gifva igen för så härligt ett kväde?
Mig det mera förnöjt än suset af kommande sunnan,
mer än böljornas idliga lek på stranden och mer än
porlande bäck, som söker sig väg genom klippiga dälдер.

MENALCAS:

85 Först jag skall dig begåfva med denna min bräckliga pipa.

Jag har spelat på den, hur »Chorydon brann för Alexis»,
 spelat på den jämväl, »hvems är den hjord, som du vallar».¹

MOPSUS:

Tag du emot den vallarestaf, som Antigenes ofta
 bedt om, men aldrig fick — och dock var han förtjänt af att älskas;
 90 vacker den är med beslag och med jämnade knutar, Menalcas.

Sjätte eklogen.

(Denna eklogs hufvudparti utgöres af skaldens referat af de sånger Siléne sjöng, därtill tvingad genom en list, och omfattar vv. 31—81. Närmast föregås detta parti af en skildring af de yttre förhållanden, under hvilka Siléne tvingades att sjunga, vv. 13—30. Före detta parti åter förutskickas, vv. 1—12, en tillägnan till Varus, som uppenbarligen bedt Vergilius besjunga de borgerliga krig, hvarvid äfven Varus skulle ha kommit till heders. Vergilius afvisar hans förslag med en hänvisning till att icke hjältesången, utan den enkla herdedikten låge för hans röst. Eklogen i dess helhet avslutas, vv. 82—86, med en enkel landtlig scen.

Denna eklog saknar, för den moderne läsaren åtminstone, hvarje inre enhet. En sådan skulle den äga, därest det lyckades att uppvisa en genomgående tanke i Silénens skiftande sång. Men den rör sig om allehanda företrädesvis mytologiska ämnen utan någon inre förbindelse. Ur raden af mytologiska ämnen utlöser sig dels det filosofiskt-poetiska partiet om världsalltet, vv. 31—45, dels skildringen af, huru skalden Gallus upptages i sångarnes krets, vv. 64—73. Måhända skulle eklogen äga den enhet, vi hos densamma sakna, därest vi vore bättre underlättade om de litterära och litteraturhistoriska förhållanden, från hvilka den utgår.)

Diktningens lek jag pröfvade först i siciliska verser
 och för sitt hem i skogarnes djup ej blygdes min sångmö.
 Kungar och krig jag besjöng; då Cynthiern nöp mig i örat,
 manande så: det, Tityrus, höfves en herde till kraftigt
 5 bete att föra sin hjord och sjunga sin landtliga visa.
 Nu mellertid — ty till öfverflöd finns det skalder, som åtrå,

¹ De i vv. 86—87 citerade orden äro hämtade ur respektive andra och tredje eklogens begynnelseverser. Vergilius afser med dessa citat bland annat säkerligen äfven att bevara sin litterära äganderätt till dessa de tidigaste af eklogerna.

Varus, att sjunga ditt lof och dikta om sorgliga strider —
 skall på min bräckliga flöjt jag mig öfva i landtliga sånger,
 lydig hvad Cynthiern bjöd. Men om någon detta mitt kväde
 10 läser förnöjd, skall han se, hur min sång, om lågt eller högt stämd,
 sjunger, o Varus, om dig, och ej gifves för Phoebus en mera
 täckelig sång än den, som bär Varus namn på sitt ämne.

Sångmör, upp till Ert värf! Två herdar, Mnasylos och Chromis,

sågo Silén, där i sömnen försänkt han låg i sin grotta.
 15 Gårdagsruset, som van, hade kommit hans ådror att svälla.
 Kransen var gliden från hufvudet ned och låg vid hans sida.
 Bägaren tung hang än i hans hand vid örat det nötta.
 Nu de till anfall gå — ty gubben dem ofta med hopp om
 sång hade gäckat — och bojar de binda för honom af kransen.
 20 Aegle sig sluter till dem och kommer till hjälp de försagda —
 Aegle, den fagra najaden, och nu på gubben, som vaknar,
 färgar med mulbärs blod hon panna och tinningar röda.
 Gubben åt sprattet log: hvart syften I med Edra bojar?
 Lösen mig, gossar, och nöjen Er med att ha vist, hvad I mäkten.
 25 Sånge I äsken, dem skolen I få. Er lön vare sånger:
 Aegle i annat skall hafva sin lön. Strax börjar han sången.

Då du skulle ha sett, huru fauner i takt och hur vilddjur
 dansade; ek — förr bruten än böjd — lät svaja sin krona.
 Icke åt Phoebi sång så glädes parnassiska klippan,
 30 Rhodope ej och Ismarus ej så beundra sin Orpheus.

Ty han sjöng, hur i rymdernas famn elementernas urfrön —
 jordens och luftens och vattnets och därtill den strålande eldens —
 brakts tillsamman, och huru af dessa begynnelse allt, allt
 danats och nyfödd värld spänt kring sig det väldiga fästet;
 35 därpå, hur marken blef hård och hafvet sig skilde från landet,
 och huru tingen i tidernas lopp antogo gestaltning.
 Redan med häpnad länderna se från höjden en ny sol
 lysa, och skurarna störta ur moln, som simma därofvän.
 Nu först skogarne stiga ur mulln och djuren i glesa
 40 skaror på bärg kringirra, dem fot ej trampat tillförne.
 Därpå han Pyrras stenar besjög och saturniska tider,
 sjöng om den stöld, Prometheus begått, och kaukasiska gamar.

Härtill han fogar en sång om Hylas; skepparna ropa
den kvarlämnades namn, att stränderna ljuda af »Hylas».

- 45 Lycklig vore Pasiphaë nämnd, om hjordar ej funnits:
nu hon får tröst i sitt kval hos tjuren, den glänsande hvite.
Ack, olyckliga mö, hvad vanvett håller dig fången!
Proetus döttrar en gång med lånade råmanden fyllde
fälten, men icke en enda af dem så skamligt ett famntag
50 sökte, hur mycket de fruktade än att få oket på nacken,
och huru ofta de sökt efter horn förgäfves på pannan.
Ack, olyckliga mö, du irrar nu vilse bland bärigen,
medan i snöhvít glans han hvilar på mjuk hyacintbädd
och under skuggande ek blekt grönskande örter idisslar,
55 följer en annan kanske i den väldiga hjorden. I nymfer,
stängsel, I nymfer från Dikte, ett stängsel kring skogiga bygden,
om törhända vårt öga får se de irrande spåren
efter den ströfvande tjur; törhända det grönskande betet
fångslar hans håg, törhända också han hjordarne följer,
60 låter af korna sig locka kanske till gortyniska stallar.

Mön han besjög, som häpnande såg hesperidernas äpplen.
Phaetons döttrar därnäst han kläder i mossor och bittert
smakande bark och reser ur mark högstammiga alar.

- Därpå han sjög, huru Gallus, som irrade kring vid Permessus
65 flöden, vardt förd af en sångernas mö till aoniska bärigen,
huru han hälsades där af Phoebus och sångens gudinnor;
sjög, huru Linus, gudomlig i sång, fast herde allena,
prydd i sitt hår med blommor och bittert smakande biört,
hälsade honom: tag mot denna flöjt, den är musernas gåfva;
70 fordom gubben från Askra den ägt. När han sjög till dess toner,
lockades askarna ned, de stela, från bärgiga åsar.
Du skall på den besjunga gryneiska lundens annaler:
Ej må det gifvas en lund, som Apollo är stoltare öfver.

Hvad förtäljer jag mer? Hur han sjög om Scylla, som
gördlad

- 75 var efter sägnen kring fagraste sköt med skällande odjur,
härjade skepp från Dulichiens ö och i böljornas hvirfvel,
ve, hafshundarne lät dödsslita de ängsliga sjömän?
Skall jag förtälja hans sång om Tereus förvandlade lemmar,
fästmåltid Philomela beredt och skänker desslikes,

80 huru hon färdats till öknarna hän, och huru hon förut
osäll kretsat på vingarnes par kring sin älskade boning?
Allt hvad Eurotas lyckliga strand förr hörde, när Phoebus
sjöng för sin älskling, och lagarne bjöd att lära sig sången,
sjöng Silén och dalarnas eko till stjärnorna uppsteg,
85 tills, Olympen till trots, fram Hesperus steg och befallde
fåren att samla i fållorna in och ånyo dem räkna.

Orden *grina*, *gren* och *grind*

av

Wilhelm Cederschiöld.

1. *grina*

TAMM (Etym. Sv. Ordb.) förkastar den gamla, av Ihre, Rydqvist m. fl. förfäktade etymologien på det nysv. verbet *grina* och vill i stället hänföra ordet till en variant av den germanska rot **gran-* »ryta, tjuta eller grina, visa tänder (egentligen under rytande?)», som han sluter sig till ur det ags. *grennian*, fsv. *grænia*, fvn. *grenja*. Det ags. *grennian* betyder visserligen stundom »to grunt, to gnash the teeth», men därjämte också visa tänderna vid skratt t. ex. *grenniendum welerum hleahter ford-bringan*, Bosworth; A. Sax. Dict., och förutsätter sålunda sannolikt som grundbetydelse det ävenledes belagda »gapa, visa tänder», vilken betydelse ju står mycket nära den, som tidigare förutsattes som den ursprungliga hos det nordiska *grina*. Tamms hypotes hade dessutom den olägenheten, att han måste förklara som alldeles obesläktat det, formellt taget, fullkomligt identiska och i de nordiska dialekterna ofta belagda verbet *grina*, »vara sprucken, vara räm-nad».

För den gamla hypotesen, att denna betydelse är den ursprungliga, tala emellertid följande omständigheter.

Betydelsen är, som nyss antyddes, belagd från vitt skilda delar av det nordiska språkområdet och alltså troligen gammal: No. dial. *grina* »være utæt» Nhl. (Haus) Ross, nysv. *grina*, vara sprucken, DALIN Ordb. Nyda. *grine* »siges om visse Ting, som gabe eller ikke staa saa tæt sammen, som de burde. Nu begynder Bræderne i Panelet at grine! Skræderen har syet denne Kiøle saa slet, at hveranden Søm griner». Vidensk. Selsk. Ordb.

Vidare kunna alla de skiftande och delvis motsatta betydelser, ordet fått på nordiskt språkområde, utan svårighet härledas ur denna grundbetydelse. Närmast grdbet. står ordet i sv. dial. »grina som en solulf» (RIETZ 652), där *grina* säkerligen närmast betyder gapa, hålla munnen uppspärrad. Nyisl. *grina*, stirra (anf. av Tamm), urspr. stirra med öppen mun, jfr nysv. »stå och gapa, gapa på ngt». Sv. dial. *grina* 1) gråta (väl urspr. skrika med öppen mun), 2) skratta, vanl. på ohöviskt sätt med långt uppdragen mun, RIETZ. Glda. *grine*, vrænge Mund, vise Tænder, KALKAR. Bornholmska *grina*, skratta, ESPERSEN. No. dial. *grina* fordreie eller rynke Ansigtet (väl urspr. genom munnens uppspärrande), hänge med Læberne, flæbe, græde, sjeldnere om at lee, nemlig om Haanlatter med gabende Mund, AASEN. Fvn. *grina* 1) dentes nudare ridendo, Hitd. 30¹, *glópr vanr at grina gronum*. 2) ejulare, ululare Fld I 282 *grina mundi grísir, ef galta bol vissu*, EGILSSON. Belysande är den delvis alldeles parallella betydelseutvecklingen hos nysv. *gapa* 1) hålla munnen uppspärrad 2) skrika med uppspärrad mun 3) stirra med öppen mun (jfr ovan!).

Slutligen talar för riktigheten av den gamla Ihreska hypotesen de nordiska språkens kända förkärlek för en symptomatisk beteckning av sinnesrörelser. Särskilt gärna synes man använda sådana symptom, som uppfattas med synsinnet. Ur RIETZ har jag bl. a. antecknat följande exempel: *Borsta sig* egentl. resa borst a) bli vred t. ex om hund och katt. Hs. — Bl. b) *yvas*¹, vara stolt, vara övermodig, stursk. Mp. Hs. Nk. *Bálga*, egentl. uppblåsas, svälla, därefter vredgas Sdm. Öl. m. fl. *Dra opp i nāsan*, bli ond. Hs. *Axla sig* 1) rycka på axlarna 2) vara missnöjd Sm. Ög. vm. Ett gott exempel är också nysv. *ånger*, vilket, som bekant, ursprungligen betyder trånghet över bröstet. Vidare exempel se HJ. FALK, Kulturminner i Ord, s. 28 f.

Vi kunna alltså med relativt stor visshet förutsätta ett samnordiskt verb *grina*, *grein* med betydelserna vara rämnad, stå öppen, åtskils, isär o. dyl. Detta verb har på vanligt sätt bildat ett kausativum, fvn. *greina*² -nd-, 1) adskille, splitte, dele (alltså egentl. förmå, komma ngt att stå åtskils, isär) 2) indele

¹ Även nysv. *yvas* hör hit. Dalin anför betydelsen »göra sig stor, bred och vid, Påfågeln, kalkonen yfver sig».

² Tänkbart är ju också, att fvn *greina* kunde vara denominativum till *grein*.

3) skonne, forstaa. (genom att plocka isär och undersöka) 4) betegne 5) upers. være uenig Fr., fsv. *grena sik*, dela sig, söndra sig Sdw. Här är alltså den ursprungliga betydelsen belagd även i fornspråket. Jfr. f. ö. FALK och TORP. art. *grine*.

2. gren

Ordet har i fornspråken övervägande abstrakt betydelse. Fvn. *grein* f. pl. *-ir* 1) Adskillelse Stj. 15 *göra grein milli ljóss ok myrkrs* 3) Splittelse, Tvedrakt 4) Skelnen mellem Tingene 5) Særegen Eiendommelighed ved en Ting, Del eller Art af samme 6) Aarsag, Grund 7) Forskjel. Fr. Fsv. *gren* m. och f. skiljande, urskiljande, mening, betydelse, beskaffenhet. Sdw. Den konkreta betydelse, som också, ehuru sparsamt, förekommer: (fvn. *grein* en af de Grene, hvori et Træ skiller eller forgrener sig. Fr., fsv. *gren* 1) det som skiljer sig ut (från stammen); gren 2) stråle. Sdw.) förklaras i FALK och TORP Et. Ordb., enligt min mening riktigt, såsom uppkommen ur den abstrakta. Att så är förhållandet tycks nämligen framgå av Rietz' intressanta upplysningar: »gren f. vinkel, som tvenne från samma punkt utgående skott på ett träd bilda med hvarandra Kl. I riksmålet betyder *gren*, ramus, såsom bekant, äfven skref, vinkeln mellan benen. G. *Greinar* pl. begge låren». Denna betydelse, »vinkel mellan två skott», är tydligen ett mellanstadium i utvecklingsgången från abstr. »åtskillnad» till konkret »trädgren».

Beträffande ordets uppkomst lämna Falk och Torp det visserligen riktiga, men föga upplysande meddelandet, att det »hänger sammen med» no. dial. *greivast* spile oinene op, *greive* væder med store vidt adskilte horn m. fl. En del av de starka verb, som tillhöra 1:sta avljudsserien, ha i fornspråken som verbalabstrakter gamla fem. o-stammar, bildade på starkaste stadiet, av vilka några ha antagit konkret betydelse: fvn. *dreif* f. »Driven»: *drífa*, *leid* f. rörelse väg fsv. *lep* f. färd, resa, väg, sätt: fvn. *líða* gå. fvn. *reid* f. ritt, fsv. *reedh* f. o n. ritt, ridande: fvn. *rida* fvn. *skreid* f. skridande: fvn. *skríða*, *sneid* f. avskuret stycke: *sníða*, skära m. fl. Fr. Sdw. På samma sätt, har, enligt min mening, till *grína* bildats ett verbalabstraktum *grein* f. med grundbetydelse »det att stå isär, vara

åtskild », vilken betydelse, varierad på olika sätt, går igen hos Fritzner (se ovan!).

Sammanhanget mellan *gren* och de av FALK och TORP anförda orden består sålunda däri, att dessa äro rotbesläktade med ordet *grens* stamverb *grína*.

3. *grind*

Fvn. *grind* f. i-st. och (sällan) kons. st. Grind, Karm eller Ramme, som er udfyldt med Spiler eller Remme, der ere satte i en vis Afstand fra hinanden, saaledes, at den kan tjene til Stængsel til dermed at lukke en Aabning a) som Lukke for *hlid* b) som Dele af en flytbar Indhegning. Fr. Nyisl. *grind* f. 1) Bjælkeverk i en Bygning 2) Rist. No. dial. *grind* f. pl -ar. Ramme, Gitterverk. I Særdeleshed: 1) Gitterport, Gjerde-Led; sædvanlig dannet som bred Stige, bestaaende af fire eller fem Tværfjele (Rimar) med et par oprette Stolper (Okar) 2) Skranke, Gitter, som omgiver et Rum; især en Ramme af Stænger eller Fjele til at omgive Læset paa Slæder og Vogne 3) Ramme, hvorover noget udspændes. *Linegrind*, *Snoregrind*, *Vadgrind* 4) Underbygning, Skelet, *Husgrind*, *Beingrind* 5) et Gjerde, en Told eller Kreds af Grinde for Kreaturer.

Kvalgrind f. en Række af Hvale, som forfølge et Fiskestiim. AASEN. *grind* 6) Gevir, særlig Rensdyrets, *Reinsgrind*. Hall. Sogn. Ross.

Fsv. *grind* f. av spjälverk el. stänger gjord dörr el. port. Sdw. Schl. Sv. dial. *Brö(d)grinn* m. ställning i taket att ha brödet på V. Dl. RIETZ. Glda. *grind* n. gærde KALKAR. Nyda. dial. *grind* dorre med spoler ved åleværker. FEILBERG.

Alla dessa redskap och föremål, som i de nordiska språken betecknas med fonemet *grind*, hava alltså ganska olikartade funktioner, men i huvudsak likartat utseende, ett galler, spjälverk eller — för att även innesluta no. dial. *Reinsgrind* — ett föremål med vitt åtskilda, glest sittande delar. Typiska äro no. dial. *Husgrind*, tänkt i motsats till det färdiga huset, och *Beingrind* i motsats till hela kroppen med kött mellan benen.

Det synes mig under sådana omständigheter ligga ganska nära till hands att förklara fvn. *grind* f. i-st. som en *ti*-avledning till st. verbet *grína* i dess ursprungliga betydelse. Vad den formella sidan av saken beträffar, så synas *ti*-avledningarna, som redan Tamm (Om forn.-nord. fem., avl. på *ti* och på *iþa*, s. 9.) iakttagit, i samgermansk tid vanligen haft suffixbetoning, och den form man skulle vänta är alltså **grinti* > *grind* ej **grinþi* > **grinn*. Vad betydelsen beträffar, blir en *ti*-avledning till *grína* ett verbalabstraktum, »det att stå isär, vara åtskild» eller ett nomen acti, det, de åtskilda > konkretum, det föremål, som utmärker sig, genom att dess delar stå isär, alltså samma grundbetydelse, som vi erhöllo genom att sammanställa de faktiskt förekommande betydelserna av ordet *grind*. I Tamms nyss anförda avhandling förekomma talrika exempel på *ti*-avledningar, som på detta sätt övergått till konkreta.

Orden *gren* och *grind* skulle alltså båda vara ursprungliga verbalabstrakter till ett och samma verb, fast bildade med olika suffix. En dylik företeelse är ingalunda sällsynt. Så har t. ex. fvn. *skriða* o-avledningen *skreid* f. och i-avl. *skriðr* m., båda verbalabstrakta, fvn. *sníða* o-stammen *sneid* f. och a-stammen *snið* n. fvn. **tjúga*, *taug* f. och *tog* n., fvn. *þrjóta*, *þraut* f. och *þrot* n. fvn. *drífa*, a-stammen *drif* n. och *ti*-avl. *drift* f., fsv. *vræka*, a-st. *vrak* n. och *ti*-avl. *vræt* f. m. fl.

Denna företeelse beror, som lätt inses, därpå, att under olika tider (eventuellt på olika områden) olika suffix varit i bruk för bildande av verbalabstrakter. I ett fall, där verbalabstraktet antagit en konkret betydelse, som utträngt den abstrakta, och verbet fortfarande lever kvar, ligger det ju synnerligen nära till hands, att med hjälp av ett för tillfället brukligare suffix bilda ett nytt verbalabstraktum.

Några namnstudier.

Af

Erik Björkman.

1. Me. *Guenboden*, *Gwenloden*.

I Lazamons Brut v. 2705 nämnes bland konung Ebraucs döttrar i A-texten *Guenboden*; B-texten har däremot *Gwenloden*. Motsvarande namn hos Wace (v. 1592) är *Gelloë*, åtminstone såvidt man kan döma af Le Roux de Lincy's upplaga. Att hos Lazamon föreligger ett keltiskt namn är otvifvelaktigt; i originalet har helt visst stått *Gwenbloden*, som i bägge de bevarade Lazamonhandskrifterna uppträder i korrumperad gestalt. De bägge sammansättningsdelarna igenkännas i kymr. *gwen* 'white, fair' och *bloden* 'a floweret', äfven *blodyn* 'a flower, a floweret'. Namnet har alltså betydtt 'hvit blomma' och är en tydlig motsvarighet till det bekanta sagonamnet *Blaucheflour* o. s. v. En annan af Ebraucs döttrar hette *Guendlian*, i B-texten *Gwenlian*; sannolikt är senare sammansättningsleden här att sammanställa med kymr. *llian* 'linen, linen cloth'. Hos Wace står enligt Le Roux de Lincy *Guellian*; Lazamon synes alltså äfven här hafva en ursprungligare form än Wace. Emellertid är det ju alldeles omöjligt att komma till bestämd insikt om hvad som stått i Lazamons original. Det må vara tillräckligt att i denna fråga hänvisa till Imelmanns afhandling, *Lazamon, Versuch über seine Quellen*, Berlin 1906.

2. Me. *Coningesborg* o. s. v.

Då man betänker hur oerhördt starkt de nordiska språkens inflytande var i de en gång af nordmän bebodda delarna af England, kunde man med fog finna det sällsamt om det i de nordiska språken så viktiga ordet *konung* (fornvestn. *konungr*, fsv. *konunger*, *kununger*, *kouinger*, fda. *koning*, *konung*) ej skulle upp-

träda påvisadt på engelsk botten annat än på mynt från de north-umbriska konungarna Sihtrics, Regnalds och Anlafs (Olafs) tid (*Sitric cununc* o. s. v.; se A. Bugge, Vesterlandenes Indflydelse på a Nordb. i Vikinget. s. 281, 283, 284). Det kan ju förklaras därmed att i de i början tvåspråkiga nordmannaättlingarnes mun det nordiska ordet besegrats af sin inhemska engelska ekvivalent *king*. Emellertid är det å andra sidan ej alldeles själfklart att så måste hafva skett. I England stå eller, rättare sagdt, stodo ju en hel mängd nordiska ord sida vid sida med sina inhemska engelska ekvivalenter; se mina Scandinavian Loan-words s. 195 f. Det kan ju räcka att hänvisa till Caxtons berömda ord: *Wat sholde a man in thyse dayes now wryte, egges or eyren, certaynly it is harde to playse every man*, hvaraf vi se att på hans tid (slutet af 1400-talet) det inhemska *ey* 'ägg' ännu rivaliserade med det nordiska *egg*, hvilket senare som bekant gått segrande ur striden.

Nu tror jag mig emellertid kunna framdraga en hel del bevis för att den nordiska formen *konung* o. s. v. varit i bruk i Danelagen eller, om man så vill uttrycka det, en hel del minnen från den tid då Danelagens nordiska inbyggare ännu i sitt tal använde den nordiska konungatiteln.

Det nordiska ordet lefver enligt mitt förmenande ännu kvar i en mängd engelska Ortsnamn. Ordet för begreppet 'konung' ingår som bekant i Ortsnamn i många länder. I England finnes ett stort antal dylika namn, där *King* ingår som första sammansättningsled: t. ex. *Kingsbury, Kingsley, Kingscote, Kingsford*; i Tyskland finna vi namn som *Königsberg, Königsborn, Königsbrück* o. s. v., i Sverige *Kungsbacka, Kungshult, Kungstorp* o. s. v.

Det är ett synnerligen viktigt faktum att de engelska Ortsnamn, som enligt mitt förmenande innehålla det nordiska ordet *konung*, alla äro belägna inom den gamla Danelagen eller strax utanför dess gränser.

Följande material torde tillräckligt belysa vår fråga:

Coningsburg Domesd. B. (Yorksh.) I 321 a; *Coningsburg* Rotuli Hundredorum I s. 330; nu *Conisborough*.

Coningsby, Coninsby, Conisbee (Lincsh.) se Bardsley, Dictionary of English and Welsh Surnames s. 199.

Cunninggarth anföres af Taylor, Words and Places, London 1864 s. 411, som med rätta ehuru utan bevisföring öfversät-

ter *Cunning* med *King*. *garth* är äfven nordiskt; se mina *Scand. Loan-words* s. 150 f., 162.

Cunningham, distrikt i Ayrshire (Skottland). Bardsley, a. st. nämner äfven ett *Coningham* i St. Albans. Dessutom finnes äfven ett *Cunningham* i Donegal i Irland. Jfr *Coningham* Rot. Hund. I s. 413.

Coningsholm (Lincsh.), äfven *Coningholm*, *Conisholm*, se Bardsley a. st., Rot. Hundr. I s. 336, 338.

Coniscliff Yorksh., se Francis Stephens, *Topographical Directory*, London 1867.

Coneskoogh (= »kungs-skog»), *Freemen of York* I s. 60.

Con(n)ington, *Coniston* (Hunts., Lancsh.), se Bardsley s. 200, Stephens' *Directory*. Äldsta mig bekanta belägget är *Cuningestone* (Yorksh.) *Domesd.* I 322 a; jfr *Coningston* Rot. Hundr. I s. 120.

Coneysthorp (Danelagen) enligt Worsaae, *Minder om de Danske og Nordmændene* s. 100.

Formerna utan genetiv-s äro ej mera anmärkningsvärda än t. ex. *Kingdon*, *Kingham*, *Kingcombe* jämte t. ex. *Kingsbury-*, *Kingscomb*. — *Conis-* torde böra förklaras ur *Conings-* genom dissimilatoriskt bortfall af nasalen. Jfr t. ex. fsv. *kunuger* < *kununger*. o. s. v.; Noreen, *Altschw. Gr.* § 318.

Det torde böra tilläggas, att å andra sidan, såsom framgår af ortnamnsförteckningarne i Francis Stephens' redan citerade *Topographical Directory*, så godt som alla ortsnamn, hvilkas första sammansättningsled är *King-*, *Kings-*, ligga utom den gamla Danelagens gränser.

Bardsley angifver äfven ett personnamn *Coning* med äldsta citatet från år 1273 (: *Nicholas fil. Coning*). Han anser detta namn vara ett patronymicon till det keltiska namnet Conan. Han kan ha rätt till någon del; dock synes det fullt ut lika rimligt att härleda namnet från det nordiska ordet. Vi kunna som parallel anförä det förhållandet, att den engelska ekvivalenten *king* redan tidigt uppträder som personnamn; se Bardsley s. 452.

3. Me. *Sprot*.

Detta namn förekommer på flere ställen i *Domesday Book*.

¹ Möjligen föreligger detta namn snarare än det nord. ordet i *Cunningham*, som ju synes hufvudsakligen förekomma på gammalt keltiskt område. Från ljudlärans synpunkt är *Abingdon* < *Abandon* att jämföra.

Så nämnes därstädes *Vlf et Sprot* såsom boende i Bergetorp i Yorkshire (Domesd. I 301 a); det är också från Yorkshire som namnet hufvudsakligen nämnes. Se Ellis, Introduction to Domesday II s. 227.

Detta namn sammanställer jag med no. dial. *sprot(t)* 'liten stång, metspö' (Ross.). Det finnes ju möjligheter att förklara namnet som inhemskt och t. ex. tolka det som fisknamnet *sprott* (ne. *sprat*). Emellertid tyda alla andra omständigheter på att här ett som öknamn brukat nordiskt ord gifvit upphofvet åt dopnamnet. Hela miljön i hvilken namnet förekommer är ju nordisk. Vidare är det knappt möjligt att tänka sig *Sprot* som ett inhemskt engelskt dopnamn. Bland nordmännen var det däremot vanligt att öknamn öfvergingo till dopnamn; jfr min afhandling Nordische Personennamen in England s. 189 f.

Samma ordstam förekommer i namnet *Sprottulfus* (Nottingh., Suff.), se Ellis II s. 227, 390. Hur detta namn f. ö. bör betraktas, är osäkert, så länge mannens ställning till den förut omtalade *Sprot* är outredd. Det kan ju tolkas som en *Ulf* som på något sätt har eller haft med ett '*sprot*' att göra eller liknar ett dylikt. Men det kan ju också uppfattas som '*Sprotts* broder, son, kompanjon el. d. med dopnamnet *Ulf*'.

4. Fvn. *Sunnifa*.

I Ludvig Daaes afhandling Norges Helgener (Kristiania 1879), s. 152 behandlar Sophus Bugge detta namns ursprung. Han anser dess äldre form vara *Sunnefa* och att det ursprungligen är ett frankiskt namn och identiskt med frank. *Sunnoveifa* eller *Sonnoveifa* i St. Remigius' testamente af år 533. Legendan om den heliga Sunnifa har enligt Bugge kommit till Norge från Tyskland.

Denna härledning är emellertid förenad med svårigheter från ljudlärans synpunkt. Enligt Bugge skulle *-veifa* redan i frankiskan hafva öfvergått till *-véfa*; som parallel anför han det till sitt ursprung dunkla och därför intet bevisande *Genovefa*, *Genoveva* (Paris' bekanta skyddshelgon, född c:a 425 i Nanterre vid Paris). Som parallel till öfvergången *Sunno-* > *Sunn-* anför han ett tyskt (frankiskt) *Sunvildus* (854). Bortfallet af *v* förklaras hafva egt rum på nordisk botten och vara analogt med liknande *v-* bortfall i *Leikangr* < *Leikvangr*.

Vi se att en hel del förutsättningar äro nödvändiga för namnets förklaring från frankiskan.

Jag föredrager af språkliga skäl att härleda namnet från England. En *Sonneua* finna vi där omtalad i Vilhelm Eröfrarens Domesday Book såsom bosatt i Yorkshire. I den bekanta Liber Vitæ ecclesiæ Dunelmensis, en förteckning på donatorer till katedralen i Durham, finna vi i Stevensons upplaga (Surtees Society 1841) namnet *Sungeofe* (s. 5, sp. 3), *Sungifa* gift med *Suhain* (> fvn. *Sveinn*; s. 48, sp. 2), *Sunniue* (s. 50, sp. 1), *Sunniua* gift med *Ketel* (= fvn. *Ketill*; s. 58, sp. 2), *Sungeua* s. 141; jfr. *Sungeofa*, *Sungife* hos den northumbriske historieskrifvaren Symeon of Durham.

På fornvästsaxiska skulle namnet hafva hetat **Sun(n)zifu*, och det är fullständigt öfverensstämmande med fornengelska sammansättningslagar att *sunne* 'sol' här uppträder som *sun(n)-*; jfr t. ex. fe. *sun(n)bēam* 'solstråle', *ciricbōc* 'kyrkobok' (till *cirice* 'kyrka').

Härledningen från engelskan stöter icke på de allra ringaste fonetiska svårigheter. Skrifningen *Sunniue*, *Sunniua* är ju t. o. m. anträffad på engelsk mark; jfr dessutom t. ex. *Ædiva* (< äldre *Eadzifu*) i Liber Vitæ s. 50, sp. 1, *Godiva* (< *Godzifu*) o. s. v. Det bekanta fornengelska namnet *Ælfzifu* återgifves i Norge med *Alfifa*, *Alfiva*. Den fornengelska ljudförbindelsen *-ji-* återgafs af nordmännen med *-i-*, en ljudöfvergång som i ifrågavarande ställning i sinom tid genomfördes äfven på engelskt område.

Att döma af de engelska citaten synes namnet **Sun(n)zifu* o. s. v.¹ ha varit särskildt gängse bland den till stor del från Skandinavien bördiga befolkningen i Northumberland på 1000- och 1100-talen.

Såsom ofvan framhållits, tala rent språkliga skäl för att *Sunniifa* är ett ursprungligen engelskt namn. De sakliga skälen för samma antagande äro lika starka. De hafva framlagts af Gust. Storm, Monum. Hist. Norv. s. XLIII och framför allt af Anathon Aall i hans utmärkta afhandling om *St. Sunniva og biskop Sigurd* (Norsk Hist. Tidskr. 1898 s. 315 ff.). Legenden om den heliga Sunniva synes hafva utbildats af Olaf Tryggvasons hird-

¹ För bekvämlighetens skull betecknar jag det här i dess västsaxiska normalform.

biskop Sigurd, en nordmannaättling bördig från Northumberland. Det är kanske ej en ren slump att det är just i den del af England, där Sigurd hade sitt hem, som namnet *Sunnive* o. s. v. hufvudsakligen låter sig påvisas.

Det må äfven betonas, att Olof Tryggvason, med hvars namn legendens första uppträdande är nära förknippadt, var döpt i England.

Ett viktigt drag i legenden om den heliga Sunniva är att på den plats, där hennes döda kropp fanns oskadd, en strålande ljuspelare syntes stiga upp ända till himmelen, ett legendariskt drag, som Aall på ett öfvertygande sätt visat vara specifikt engelskt och känt redan hos Beda.

Det må ifrågasättas huruvida icke ett bestämdt sammanhang föreligger emellan detta drag i legenden och det norska helgonets namn. Engl. *Sun(n)ðifu* kan ju, om man så vill, öfversättas med »solgäfva».

Till sist vill jag nämna, att jag slutit mig till öfvertygelsen om Sunnivalegendens och namnets engelska ursprung alldeles oberoende af Aalls i och för sig och från delvis andra synpunkter mycket tungt vägande framställning, till hvilken jag i öfrigt vill hänvisa.

Tvänne romerska inskrifter.

Av

Einar Pontán.

Prof. Villh. Lundström har ur sin samling latinska inskrifter välvilligt ställt till mitt förfogande följande tva i och för utgivning. De äro båda, enligt vid inköpet erhållna uppgifter, funna i Roms närmaste omgivning och hava icke tidigare offentliggjorts.

I.

Gravskrift. Stenen av marmor, 38 cm. hög, 26 cm. bred, 4 cm. tjock. Bokstävernas höjd 22 mm.

D . M
T FL · MEROPS · ET
FL · OENANTHE
SEVERAE · FILIAE
PIENTIS SIMAE
FECERVNT · VIN ·
ANN · VII · M · IIII
SIBI · ET · SVIS ·

D(is) M(anibus). T(itus) Fl(avius) Merops et Fla(via) Oenanthe Seuerae filiae pientissimae fecerunt. uix(it) annos et .is) VII m(enses) IIII. sibi et suis.

Skriften regelbunden och omsorgsfull.

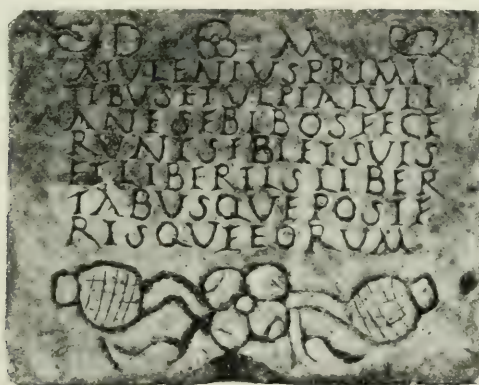
Den avlidna flickans föräldrar *T. Flavius Merops* och *Flavia Oenanthe* äro antingen frigivna, som varit slavar tillsamman, eller ock möjligen fria greker eller orientaler, som under nagon kejsare av den flaviska ätten erhållit romersk medborgarrätt.

Båda ha grekiskt namn: *Merops* är ett icke ovanligt namn på slavar, frigivna, gladiatorer o. dyl. se CIL, II 4374; V 7143; IX 338, 16, 19, 378, 518; XII 1960, 3255, 4870, 5696, 32; XIV 67, 1356 m. fl. Namnet *Oenanthē* har jag icke påträffat i CIL.

8. Frasen *sibi et suis* antyder, att graven, jämte det den retts speciellt för den person, som först nämnes, även instiftats som familjegrav. Vanligen ha vi *et sibi et suis* (se t. ex. CIL, VI 34305, 34360, 34507, 34556, 34573 m. fl.) Utan *et*, likasom i inskriften härövan, är denna fras tillagd t. ex. CIL VI 34568, 34574.

II.

Gravskrift, enligt uppgift av säljaren funnen nära Porta Trionfale. Marmorskiva, 28 cm. hög, 35,5 cm. bred och 3 cm. tjock. Bokstäverna äro c:a 20 mm. höga.

D M

5 ATVLENIVSPRIMI
 TIBVSETVLPIAIVLI
 ANESEBIBOSFECE
 RVNTSIBIETSVIS
 ETLIBERTIS LIBER
 TABVSQVEPOSTE
 RISQVEEORVM

*D(is) M(anibus). Atulenus Primiti(u)s et Ulpia Iuliane se
(u)i(u)s fecerunt sibi et suis et libertis libertabusque posterisque
eorum.*

Skriften har, såsom synes å avbildningen, en mycket sen, nästan kursiv prägel särskilt i bokstäverna A V N M T. T närmar sig ställvis I, vilket åter i sin tur på tvänne ställen fullkomligt liknar L. E kunde likaså på några ställen gott tydas F.

Dels inga, dels mycket små mellanrum mellan orden.

Personerna ifråga äro tydligen frigivna. *Primitius* är ett vanligt slavnamm. *Atulenus* är icke tidigare funnet; det är närmast bildat av *Atulenus*: jfr *Atulenus Rufinus* CIL VI 32326, 51, 32327, 12. *Atulene* CIL IX 2705, X 4801, 4804. *Atlena* VI 14823.

Iuliane. Detta namn med samma grekiska form CIL II 4313; III 3002 (jfr p. 2328¹⁷¹), 14990; V 494, 6038; IX 2090 bis; XIV (1456, 1616?), 2220 m. fl.

3. *se (u)i(u)s*. För att angiva att någon eller några låtit inreda gravplatsen och uppställt stenen redan under sin livstid tillägges en apposition *uiuus, uiua, uiui, uiuae* (feci, fecit, fecerunt) eller lika ofta en ablativus absolutus: *me uiuo, se uiuo, se uiua, se uiuis*.¹ Denna ablativ stod på sätt och vis utom det grammatikaliska sammanhanget, vilket bidrog till att uttrycket *se uiuo*, det vanligaste, stelnade och begynte användas även vid feminint subjekt och vid pluralis (jfr Konjetzny, Arch. f. 1. L. XV: 323 f., där framställningen emellertid är tilltrasslad och för övrigt endast byggd på CIL VI). CIL II 3500 ha vi sålunda *Valeria l l Ero-
tis se uiuo fecit*. X 5751: . . . *se uiuo fecerun[t]*. Jfr även VIII 3397: *D(is) M(anibus) S(acrum) Antistae Saturninae coniugi carissimae
se uiuis fecerunt uix(it) annis LX*, där vi ater ha uttrycket i pluralis stelnat.

När ablativ och accusativ i vissa fall till formen sammanfallit, uppträder i senlatinet icke sällan i st. f. ablativus absolutus en »accusativus absolutus». Se härom Schmalz, Lat. Syntax u. Stilistik pag. 391, Bücheler Anth. Lat. ad carm. 626. I stället för *se uiuo* och *se uiua* finna vi sålunda flerstädes *se uiuum* och *se uiuam*: se CIL II 4586; V 1644, 6252; VI 34728 (både *se uiuum* och *-am* redan stelnade!), VIII 5066, X 2224 samt i kristna inskrifter.²

¹ *Se uiuo* o. s. v. förkortades ofta S. V. F. (se indices till CIL.)

² *Se uiuum* är alltså ej så sällsynt som Konjetzny antar.

Efter *se uiuum* bildades genom analogi *se uiuos*; så i inskriften här ovan samt i åtskilliga andra. CIL, VI 34625: ... *filio* *fecerunt se uiuos parentes* cet.; X 2019: *Aelia Synforosa* . . . *M. Caesius Larix se biuos f(e)cerunt*); X 2668: *Cu. Lucceius Maron et Brittia Prima se biuos fecerunt sibi et libertis* cet.; X 8364: *Veneratius Caprius cum coniuge sua Viciria Myrine se uibos memoria sibi fecerunt et suis*.

Äfven *se uiuos* blev en stereotyp formel, som användes t. o. m. när subjektet var fem. sing.: CIL, VI 33981: ... *filia* ... *Flauia Alexandr(ia) fecit coniugi Abiueo se bibos* cet.

Slutligen kan anmärkas, att konstruktionen med abl. abs. och den med en apposition: *uiuus* o. s. v. stundom kontaminerades. Sålunda ha vi *se uiuus* CIL, IX 4796: *is cuius per capita uersorum nomen declaratur fecit se uibus sibi et suis* cet.; X 666 *Leo se bibus fecet*. Likaså X 3318 och flerstädes i de urbana inskrifterna (se Konjetzny anf. st.). Detta *se uiuus* kunde måhända även uppkommit efter det lika vanliga feminina *se uiua*, där *uiua* kunde uppfattas som nominativ.

I pluralis ha vi på samma sätt *se uiui*: CIL, II 4050 (jfr Carnoy, *Le Latin d'Espagne*² sid. 268); V 6241, X 563, 2567 3349, 7115, 7307.

Eine altheidnische Bestätigungsformel im Hildebrandsliede¹

Von

Elis Wadstein.

Die dunkelste Stelle im alten Hildebrandsliede ist bekanntlich das erste Wort Hildebrands, nachdem er erfahren hatte, dass der Recke, mit dem er eben den Zweikampf anfangen sollte, sein eigener Sohn Hadubrand sei. Für ihn galt es jetzt, Hadubrand davon zu überzeugen, dass er vor seinem Vater stehe und deshalb vom Kampfe ablassen solle. Die Stelle lautet nach der üblichsten Lesart:

*Wéttu irmingot obana ab heuane
dat dû neo dana halt mit sus sippan man*

dinc ni geleitôs.

Dies sollte etwa bedeuten: „Ich rufe den grossen Gott vom Himmel oben zum Zeugen an, dass du doch trotzdem niemals mit einem so nahverwandten Manne (Sache) Handel gehabt hast“.

Die Form *wéttu* beruht indessen wie bekannt auf einer Konjektur. Dass *wéttu* „ich rufe zum Zeugen an“ bedeute, ist ebenfalls nur eine Vermutung. In der Handschrift ist das Wort zum Teil verwischt, und viele andere Lesarten und Deutungen sind vorgeschlagen worden. Wegen dieser verweise ich auf Braune, Althochdeutsches Lesebuch⁶ S. 182. Zu den von Braune erwähnten neun Erklärungsversuchen sind jetzt zwei neue hinzuzufügen, derjenige von v. Grienberger, Das Hildebrandslied S. 45 ff., der hier einen Imperat. + Pron. = aisl. *veit þú* sieht, und derjenige

¹ Vortrag, gehalten im »Filologiska Samfundet« am 17. Dezember 1909 (mit einigen späteren Zusätzen).

von Roethe, Zeitschrift für deutsches Altertum 51: 378, der *wêtnû* lesen will.

Ehe ich zu meiner neuen Auffassung der Stelle übergehe, will ich mitteilen, wie sie jetzt in der Handschrift aussieht. Im vorigen Sommer hatte ich Gelegenheit, dieselbe auf der Landesbibliothek in Kassel zu untersuchen.

In einiger Entfernung sah die Stelle infolge der dort einst angewandten Reagentien nur wie ein dunkler Klecks aus. Als ich näher zusah, fand ich indessen, dass sichere Spuren des *w* (ρ) noch unterschieden werden konnten und am Ende des Wortes ganz deutlich *-tu* zu lesen war. Was zwischen *w* und *-tu* gestanden hatte, war nicht zu sehen. Ich konnte dort nur einzelne dunklere Striche unterscheiden, aber ob dies Spuren von Buchstaben oder Flecke waren, wo die Reagentien infolge loserer Beschaffenheit des Pergamentes dunklere Stellen hinterlassen hatten, war nicht festzustellen. Zum Teil leuchten vielleicht hier Striche vom Bibliothekstempel durch, der auf der Rückseite des Blattes steht. Es ist übrigens sehr möglich, dass die Undeutlichkeit von Anfang an darauf beruht, dass hier ein Schreibfehler vorgelegen hat, den der Schreiber selbst (wie sonst oft, s. meine Beiträge zur Erklärung der Hildebrandsliedes S. 4 ff., Fussnoten) hat verbessern wollen, wobei aber (wie z. B. bei *ih* aus *it* Z. 28 und *scal* aus *scel* Z. 41) Reste des zuerst Geschriebenen stehen geblieben sind.¹

Ogleich also keine bestimmten Buchstaben zwischen *w*- und *-tu* zu unterscheiden waren, konnte ich doch den wichtigen

¹ An nicht weniger als etwa 40 Stellen hat der Schreiber des kleinen Handschriftenbruchstückes falsch geschrieben. 25 von diesen Fehlern hat er selbst verbessert.

Das Z. 18 vorkommende *d&* erkläre ich jetzt als einen Fehler für *dâr* „dort“, der auf einer Dittographie des vorhergehenden *ra&* (vgl. *that* für *thâr*, Heliand C 1820, Dittographie von *it*, nach Sievers, Heliand S. 503) oder des folgenden *det(vihhe)* beruht. Der Vers bekommt auf diese Weise eine zweite Alliteration und der Sinn wird auch sehr passend: „D o r t (d. h. im Osten, wohin Hildebrand nach den Versen 19, 22 gegangen war, und von wo die Seefahrer kamen, die nach den Versen 42, 43 dem Hadubrand erzählt hatten, dass der Kampf Hildebrand dahingerafft habe) verlor Theodorich später meinen Vater“. Über andere Dittographien in der Handschrift des Hildebrandsliedes s. meine Beiträge zur Erklärung des Hildebrandsliedes S. 38.

Umstand feststellen, dass hier weder *er*, noch *et*, noch *ar*, noch *at* Platz hat finden können.

Durch diese Wahrnehmungen sind also alle bisherigen Konjekturen mit Ausnahme von *w&tu* und *wittu* faktisch ausgeschlossen.

Auf das *w&tu*, von dem Grein, nachdem er zuerst *wattu* gelesen hatte, in der Handschrift deutliche Spuren wahrgenommen zu haben glaubte, dürfte nicht viel zu bauen sein, da Grein auch andere, und zwar deutlichere Stellen unrichtig gelesen hat (*urheitun* statt *urhettun*, *hiltu* statt *hiltiu*, *chorinem* statt *chonnem*¹). Mit Roethe, Zeitschrift für deutsches Altertum 51: 378, finde ich übrigens, dass *w&tu*, wenn hier intervokalisches *zz* < *t* gemeint sein soll, auch graphisch sehr unwahrscheinlich ist. Die Unmöglichkeit, trotz der vielen Versuche eine befriedigende Erklärung dieses *w&ttu* zu finden, deutet auch darauf hin, dass sich Grein mit seiner Lesart geirrt hat.

Was dann die von den Brüdern Grimm stammende Lesart *wittu* betrifft, ist zu bemerken, dass diese in ihrer Schrift über das Hildebrandslied (aus dem Jahre 1812) S. 29 bestimmt angeben, dass „*w* und *tt* deutlich, bloß der dazwischen stehende Vocal ausgewischt“ sei (vgl. auch W. Grimms Faksimile vom Jahre 1830). Auch Lachmann las hier *w* und *ttu*, s. Lachmann, Über das Hildebrandslied S. 144: „auf den Anfang eines *w* folgt eine abgeschabte Stelle, auf der kaum noch Platz für einen Vokal zu sein scheint, und dann *ttu*, so dass vielleicht nie mehr als *w'ttu* geschrieben war“.

Da die Angaben der Brüder Grimm und Lachmanns auf Beobachtungen beruhen, die vor der Verdunkelung der Stelle durch Reagentien gemacht worden sind, und diese darin übereinstimmen, dass vor *-tu* noch ein *t* gestanden habe, scheint mir die Lesart *w ttu* die sicherste zu sein, von der man bei der Erklärung

¹ Die Stütze für Greins Lesart, die v. Grienberger, Das Hildebrandslied S. 46, aus Eckharts *wertu* im Verein mit dem Umstande, dass dieser *d& Z. 18* mit *der* wiedergegeben hat, herleiten will, ist überaus schwach, da Eckharts Ausgabe (aus dem Jahre 1729) zu unzuverlässig und inkonsequent ist: er liest z. B. *der* für *dir Z. 30*, *firot* für *firoo Z. 8*, *chunne* für *chunne Z. 10*; obgleich er *d&* mit *der* wiedergibt, hat er an anderen Stellen & mit *et* wiedergegeben. Seine Form *wertu* beruht wahrscheinlich nur auf einer seiner willkürlichen Konjekturen (die Stelle war übrigens vielleicht schon zu seiner Zeit undeutlich), mit der er hier einen Sinn zu bekommen meinte. (Er übersetzt *wertu* -*got* „Bone Deus“!)

der Stelle ausgehen kann. Wie ich zeigen zu können hoffe, passt diese auch ausgezeichnet hier.

W *ttu* ergänze ich nämlich zu *wittū*, indem ich mit den Brüdern Grimm voraussetze, dass zwischen *w* und *ttu* ein *i* gestanden habe (das ja von allen Buchstaben den kleinsten Platz in Anspruch nimmt) und ferner nur annehme, dass über *-u* ein Nasalstrich vermischt oder vom Schreiber vergessen worden sei. Sollte Lachmanns Vermutung: dass zwischen *w* und *ttu* kein Buchstabe gestanden habe, richtig sein, muss ja hier — wie ich oben für möglich erklärt habe — ein Schreibfehler vorliegen und ein Vokal so wie so ergänzt werden; damit wäre zu vergleichen, dass der Schreiber bei *hiltiu* Z. 5 das zweite *i* zuerst vergessen hatte. Dass Nasalstriche vergessen worden sind, kommt ja nicht selten in den Handschriften vor; vgl. z. B. 3. plur. *sculu* für *sculū* Heliand C. 1880, *gihordu* für *gihordū* Hel. C. 5893, *runnu* f. *runnū* Hel. C. 5896 und Schlüter, Untersuchungen zur Geschichte der altsächsischen Sprache I: 146.

In *wittun -got ... dat* „die Götter wissen, sind meine Zeugen dafür, dass“ finden wir also, obgleich in älterer heidnischer Form, die Bestätigungsformel wieder, die so gewöhnlich ist, nicht nur im Deutschen, sondern auch im Niederländischen, und die auch in den nordischen Sprachen auftritt, vgl. mhd. *weizgot*, *got(e)weiz*, mndl. *wetegod*, *godweet*, aisl. *veit guð*, aschw. *gudh veit*, und noch im Neuhochdeutschen in der Form *Weiss Gott* bewahrt ist.¹

Die Form *got* hier als Plural aufzufassen, steht ja nichts im Wege, da dieses Wort eigentlich ein Neutrum ist und noch in christlicher Zeit dieses Geschlecht aufweist, wenn von heidnischen Göttern die Rede ist; vgl. got. *gub*, formell Neutr., anord. *goð*, *gub*, Neutr. „heidnischer Gott“, ahd. *abgot*, *helligot*, Neutr. Der Plural *got* ist nach der gewöhnlichen althochdeutschen Biegung der neutralen *a*-Stämme ohne Endung gebildet; vgl. besonders neutr. plur. *abgot*, *helligot*. Das Fehlen der ursprünglichen Endung *-u* (*-o*) könnte übrigens an der hier in Rede stehenden Stelle schon

¹ Die häufige Verwendung dieses Verbums in Bestätigungsformeln wird auch dadurch bezeugt, dass im Altsländischen eine Menge Beispiele bewahrt sind, in denen *vita* (in der Bedeutung »efter Kaldelse være Vidne till noget«, Fritznér (Ordbog) auch mit anderen Wörtern als *guð* „Gott“ verbunden wurde: *þat veit Maghun*, *þat veit postole minn*, *þat veit hófoð mitt*, *þat veit menn* u. a. m. *Göteb. Högsk. Årsskr. XVI: 2.*

durch Verschmelzung mit dem *o-* des folgenden *obana* veranlasst worden sein.

Dass, wie meine Erklärung voraussetzt, die Zusammensetzung *irmin-got* schon eine Bezeichnung für heidnische Götter gewesen und nicht etwa, wie Braune, Paul und Braunes Beiträge XXI: 4 meint, erst nach Analogie anderer Komposita mit *irmin-* von einem christlichen Dichter geprägt worden ist, wird dadurch bestätigt, dass aisl. *Iormunr* als Beiname Odins vorkommt; vgl. auch die Angabe Widukinds: „*Irmin Mars dicitur*“ (s. Müllenhoff und Scherer, Denkm. II: 14). Der Zusatz *obana ab heuane*, welcher der Grund zu Braunes Annahme ist, braucht nicht zu beweisen, dass *irmingot* im Hildebrandsliede auf den Christengott bezogen werden muss. Stellte man sich doch auch schon alte heidnische Götter als Himmelsgötter vor; vgl. mit meiner Auffassung von *irmin-got obana ab heuane* besonders aisl. *uppregin* „die oben befindlichen Götter“ (Gering, Edda-Glossar), „Magt som regjerer i upphiminn“ Fritzner, Ordbog und auch ahd. *himilgota*, Wiedergabe von lat. *coelites*). *irmingot* dürfte eine ähnliche Bezeichnung von Göttern wie das aisl. *ginnregin*, neutr. plur. „die hohen oder heiligen Götter“ (Gering, Edda-Glossar) sein. Was übrigens den Ausdruck *obana ab heuane* betrifft, so ist derselbe wohl eine attributive Bestimmung zu *got*, wie von *himile* z. B. im Nibelungenliede 2132. 1.: *Daz des got von himile ruochen wolde* oder *van himmel* im mnd. Theophilus H. 41: *Dat ik dat Gode van himmel claghe*; vgl. Paul, Mhd. Gram. § 202.¹

An der anderen Stelle des Hildebrandsliedes, wo *got* vorkommt, in *waltant got* V. 49, lässt sich die Form ebenfalls sehr gut als einen Plural auffassen. Kann doch die Apposition *waltant* als substantiviertes Partizip sowohl Plural als Singular sein.² Der Wegfall der ursprünglichen Pluralendung *u-*, (*-o*) von *got* könnte durch das im Verse folgende *w-* in *wewurt* erleichtert worden sein.

¹ Oder ist diese Formel so alt, dass sie bis auf die Zeit zurückgeht, wo die Grundbedeutung von *witun*: „haben gesehen, beobachtet“ noch empfunden wurde? Dann würde es ausgezeichnet passen, den Ausdruck im Hildebrandsliede als eine adverbiale Bestimmung zu *w(i)tu(n)* zu fassen.

² Eine andere Möglichkeit wäre übrigens, dass *waltant* 3. plur. præs. ist, und dass also *waltant got* eigentlich „die Götter walten“ bedeutet; vgl. altisländische Ausdrücke für die Resignation unter den Schickungen höherer Mächte wie *skop valda* „das Schicksal waltet“ und *guð má valda* „Gott walte“.

Dass eine altheidnische Formel wie *wittun got*, „die Götter wissen“, noch in christlicher Zeit bewahrt worden ist, findet ein Gegenstück in den heidnischen Eidesformeln, die, wie Löffler, Antiquarisk Tidskrift för Sverige V: 149 ff., XIII Nr 3 (s. auch Noreen, Altschwed. Grammatik § 383, 1, e, α) gezeigt hat, in Handschriften altnordischer Gesetze aus der Christenzeit vorkommen. Eine von diesen Formeln lautet: *bipia sær guþ holl* (wo *guþ*, wie die Adjektivform *holl* zeigt, im Plural steht) „bitten, dass die Götter (ihm) gnädig seien“. In der isländischen Saga Gísla Súrssonar kommt ein fast vollständiges Gegenstück zu der hier behandelten Stelle des Hildebrandsliedes vor, indem dort erzählt wird, dass einige Männer zur Bekräftigung eines Eides *nefna öll goð í vitni*: „alle Götter als Zeugen anrufen“; vgl. ferner über diese und andere Anrufungen der Götter in Eidesformeln Löffler a. a. O.

Zum Schluss füge ich noch ein paar Bemerkungen über andere Ausdrücke in den hier fraglichen Versen hinzu. Von den Erklärungen der Verbindung *neo dana halt*, V. 31, halte ich diejenige Jellineks: „trotzdem noch niemals“ für die hier zutreffende; vgl. Francks Ausführungen, Zeitschrift für deutsches Altertum 47: 26 und dass aisl. *eigi þess heldr* „alligever“ (= trotzdem) bedeuten kann (s. Fritzner, Ordbog). — Nach dem, was Franck a. a. O., S. 50 über *gileitós* V. 31 hervorgehoben hat, trage ich kein Bedenken, die Form als Präteritum aufzufassen. — Das *dinc gileiten* „eine Sache führen, Handel haben“ bedeute (s. zuletzt Franck a. a. O., S. 24 f.) erscheint mir ganz einleuchtend; vgl. mhd. *dingen* „seine Sache führen, verhandeln“ und mhd. *dinc* „Sache, rechtliche Verhandlung“.

Die hier fragliche Stelle des Hildebrandsliedes ist also zu übersetzen: Die gewaltigen Götter vom Himmel oben bezeugen, dass du doch trotzdem (dass du behauptest, dein Vater sei gestorben) niemals mit einem so nahverwandten Manne (wie mir) Handel gehabt hast.

Ad versum 47 Ætnæ carminis.

Scripsit

Carolus Lindsten.

Numerus versuum, quos scripserunt poëtæ classici, vicibus iis efficitur, quæ fiunt, cum syllabæ productæ paribus inter se discretæ intervallis redeunt. Dissolutione illa excepta, qua possunt longæ uni syllabæ in quibusdam versibus duæ breves respondere, thesis¹ semper longa una syllaba est. Ut regulæ notissimæ de hac re docent, illa producta syllaba potest esse vel natura longa vel positione. Cum syllaba quædam positione producet, ratio eius etiam moræ habenda est, quæ fit inter duo verba. Ea tamen mora in verbis componendis vix solet nisi in cæsuris apparere, quia inter verba prope conexas nulla fit intermissio vocis, nisi quam poscit sensus. Præterea vox etiam in finibus versuum intermittitur, quo efficitur, ut syllaba versus ultima semper sit anceps, quia id quod deest temporis spatii ad numerum retinendum brevior vel longior pausa compensari potest. Aliis versuum locis idem ac in finibus accidere debet in iis cæsuris, quæ principales habendæ sunt, præsertim cum sunt cæsuræ semiquinariæ seu sunt interpunctione auctæ. Ex quo videatur sequi, ut etiam in cæsuris firmioribus syllaba ultima vocabuli cuiuslibet sit anceps, id est, ut poëtæ veteres iis locis potuerint syllabas breves producere, etiamsi non sit iis regulis satisfactum, quibus syllaba positione longa fiat. Sæpius ita fit, si syllabam brevem in unam consonam exeuntem vocabulum subsequitur a vocali incipiens. E contrario valde dubitandum est, an fieri potuerit, ut syllaba in cæsura principali, quamvis esset firma, produceretur, si eam in vocalem exeuntem vocabulum

¹ In magna illa rei metricæ terminorum confusione mihi placet eos sequi, qui per thesin intelligunt eam partem pedis, quæ ictum sustinet, non Luc. Mue-lerum, qui hanc partem arsin dicit.

subsequeretur ab una tantum consona incipiens. Apparet hanc rem ad eam legem metricam congruere, quæ docet duas consonas plus valere ad syllabam producendam, si earum altera saltem in fine eiusdem vocabuli sit posita quam si ambæ in vocabulo subsequente sint. Quæ sit causa eius rei, non liquet, nam verba Muelleri¹ mihi videntur nihil declarare.

Si Verg. Æn I, 651² disceptabimus,

Pergama cum peteret inconcessosque hymenæos,
inveniemus vocalem *e* in syllaba finali verbi, quod est *peteret*, brevem esse, ergo etiam syllabam per se. Ad id igitur spatium temporis, quo pronuntiatur ea vocalis, etiam accedit id, quo pronuntiatur *t* nec non mora in cæsura posita, quæ non brevior habenda est eo temporis spatio, quo pronuntiatur consona quælibet. Ad pronuntiandam syllabam *-et*, si mora cæsurae adiecta est, idem spatium temporis consumitur atque ad pronuntiandam syllabam quamlibet in duas consonas exeuntem vel syllabam in unam consonam exeuntem, si vocabulum succedens a consona incipit. Accedit etiam, quod, ut plerique auctores sunt, ictus quoque nonnihil potest ad brevem syllabam producendam. Nam cum nonnumquam eiusmodi productionem in thesi inveniamus, in arsi nullum eius exemplum satis constat, nam de paucis, quæ adferuntur, dubitari potest.

In carmine didactico, quod Ætna inscribitur, S. Sudhausius in sua editione versum 47 ita emendavit, ut pro eo vocabulo, quod in codicibus est *intortos* v, *intortas* CS, *intortus* Hr, *intorta* poneret.³ Loci ita emendati hæc sunt verba:

¹ »Ceterum apparet maiorem esse vim consonarum duarum vel plurium, si in eodem sint positæ vocabulo quam si sequentis efficiant initium, quia per pausam, quæ sequitur finem verbi, retardatur vis iuncturae litterarum succedentium.» L. Muellerus: De re metrica p. 381.

² Editione Ribbeckii (Lips. 1898) usus sum.

³ sigla codicum ita reddo, ut ea Ellisius (Ætna. Oxford 1901) designat.

v = codex Vaticanus 3272 seculo XV oriundus, versus 1—433 carminis continens.

C = cod. Cantabrigiensis sec. X.

S = fragmentum Stabulense sec. XI vv 1—170, 215—258, 260—301 et male traditos vv 171—213, 303—345 continens (in Bibl. Nat. Parisiorum).

r = cod. Rehdigeri 125 in bibliotheca urbana Vratislaviæ, sec. XV.

Munrous appellat r e, Sudhausius pro S siglo St utitur.

H = cod. Helmstadiensis, Guelferbyti asservatus.

v. 46. *His natura sua est albo tenuis, ima per orbes*

v. 47. *squameus intorta || sinuat vestigia serpens.*

Quo efficitur, ut vocalis ultima vocabuli emendati brevis fiat, quod ut editori placet defendi possit, quia post illud verbum sequatur cæsura semiquinaria satis firma. Exempli causa tres versus eiusdem carminis affert.

316: *eminus adspirat, fortis || et verberat humor*

496: *ac primum tenuis, || imas agit ulteriores*

522: *cum domitum est constat, || eademque et robore salvo.*

Ultimæ igitur syllabæ vocabulorum, quæ sunt *fortis, tenuis, constat*, quæ per se breves sint, in his versibus thesin efficiunt, sequentibus firmioribus cæsuris.

Dubito, an hoc editori illi doctissimo assentiendum sit. Neque enim ullus horum, quos affert, locus cum loco emendato plane congruit. Vox enim *intortâ* in *â* desinit, consona nulla in eodem vocabulo sequente, cum *fortis* (v. 316) *et constat* (v. 522) dissimilis formæ exempla sunt. Quod ad *tenuis* in v. 496 obvium attinet, hunc versum facere non possum quin corruptum existimem, quod codices docere videntur. Hoc igitur loco illum omittere velim, cum dubitari potest, quid sit in textu traditum.

Concedit ipse ille editor hanc productionem raro inveniri.

»Im ganzen Valerius Flaccus z. B. stehen dagegen nach Müller nur 3 Beispiele, ebenso zählt Vollmer bei Statius nur 3, höchstens 4».

Cæsuras semiquinarias apud Lucretium, Vergilium, Horatium, Lucanum, Valerium Flaccum obvias perscrutatus sum. Quos potissimum auctores elegi, Lucretium, quia vetustissimus didacticorum Romanorum est, Vergilium, quia mox eum omnes deinceps epici imitati sunt, Lucanum et Valerium Flaccum, quia Vergilium satis eleganter in versibus faciendis imitati sunt, Horatium, quia semper prædicat leges scribendi versus severissime observandas.

Apud eos omnes cæsuras semiquinarias excerpsi, in quibus syllaba brevis est. E ceteris cæsuris masculinis eas tantum adhibui, in quibus syllaba brevis vocali desinens in cæsura ante vocabulum simplici consona incipiens produceretur, cuius rei exempla perpauca sunt et admodum incerta.

Hæc inveni:

I. Apud Lucretium nullam syllabam inveni rei metricæ causa productam.

Nam IV, 782 (800)¹ *hoc ubi prima perit || alioquest altera nata est perit* perf. tempus (= periit).

Neve inter eiusmodi exempla numerentur:

VI, 527 (534) *cum bene cognoris || elementis reddita quæ sint*

III, 269 *sic calor atque aër || et venti cæca potestas*

VI, 1111 (1120) *commovet atque aër inimicus serpere coepit*

In *cognoris* enim est *-is* anceps, ut testis est L. Muellerus: »*In perfecti coniunctivo et indicativo futuri II -is* anceps (sed ut melius producat), ut reddideris». ² *Aër* vocabuli ultima syllaba his locis est longa. Græca in latinum sermonem translata propriam pæne semper servant quantitatem, exceptis eis, quæ antiquissimo tempore sunt recepta, ut crepida (κρηπίδα), Apollinis (Ἀπόλλωνος). ³ Eadem lege ultima syllaba in *mele* longa est:

II, 412: *ac muscæa mele || per chordas organici quæ*

II, 505: *et cycnea mele || Phoebeaque dædala chordis....*

Neve usurpetur hic versus:

IV, 221 (216) *quare etiam atque etiam mira || fateare necessest.*

In prolegomenis ad editionem suam p. LIX de hoc versu ita facit verba editor: »*pæne certum est, in eo versu, qui excidit post 221 Brg, fuisse mobilitate*». ⁴ Utut se res habet, *mira* sit aut corruptum aut acc. neutr. pl. Ad huiusmodi exempla paulo post revertar.

II. Apud Vergilium hæc inveni exempla:

A. Syllaba ultima in cæsura producta brevem vocalem continens, quam sequitur simplex in eodem vocabulo consona, cum vocabulum consequens a vocali incipit.

¹ ed. Ad. Brieger (Lips. 1894).

² Orthographiæ et prosodiæ Latinæ summarium. (Petrop. 1878) p. 37.

³ Id. p. 25.

⁴ Brieger mihi sæpius videtur ad eam declarationem confugere, quod hoc loco minime est necesse. Cf. 289 (272):

quare etiam atque etiam minime miravier est par,

post quem versum alium excidisse existimat. Quod mihi non persuasit, quia hi versus, quorum suam uterque partem poematis concludit, simili inter se modo compositi sunt. In priore haud scio an malim *miram* (= *mirā*) legere ad *imaginem* spectans.

- Æn. I, 651:¹ *Pergama cum peteret || inconcessosque Hymenæos*
 I, 668: *litora iactetur || odiis Iunonis acerbæ*
 » II, 369: *luctus ubique pavor*² *|| et plurima mortis imago*
 » » , 563: *et direpta domus || et parvi casus Iuli*
 » III, 112: *Idæumque nemus; || hinc fida silentia sacris*
 Georg. II, 141: *invertere satis || immanis dentibus hydri*
 » III, 76: *altius ingreditur, || et mollia crura reponit*
 » » , 118: *æquus uterque labor*³ *, æque iuvenemque magistri*
 » IV, 453: *non te nullius || exercet numinis ira.*

B. Syllaba ultima in cæsura producta brevem vocalem continens, quam nulla in eodem vocabulo consona sequitur, cum vocabulum consequens a simplici consona incipit:

Nullum huius rei exemplum apud Vergilium in cæsura semiquinaria exstat. In c. semiseptenaria, si credimus editori, quem adhibui, unum invenitur:

Æn. III, 464: *dona dehinc auro gravia || sectoque elephanto;*
*» ubi Lachmannus per coniecturam 'gravia a sectoque elephanto'*⁴,
Schaperus 'gravia ac secto elephanto' admisso per æmulationem
Homeri in quinta arsi hiatu, ut qui dixerit [Od. XVIII, 196, XIX,
*564] πριστοῦ ἐλέφαντος ».*⁵ L. Muellerus putat Vergilium, si ita scripserit, hunc Ennii versum imitatum:

*et densis aquila || pinnis obnixa volabat.*⁶

Cum in hoc versu tum in illo supra laudato Vergiliano id adnotandum censeo, quod longa [vel rei metricæ causa producta?] syllaba finalis *-a* continet.

Cæsuras apud Vergilium obvias disceptanti particula enclitica copulativa, quæ est *-que*, observanda est. Undecies ea syllaba in cæsura semiternaria producitur. Novies autem id quod consequitur vocabulum a duobus consonis (septies) aut a *z* (semel) aut ab *x* (semel) incipit, quo in thesi interdum positio efficitur. Hæc novem exempla sunt: Æn. XII, 181, 443, Ecl. IV, 51, Georg. I, 153, 164, 371 (ante *Zephyri*), III, 385, IV, 222, 336 (ante *Xanthoque*).

¹ Ribbeck.

² an legendum est pavōs?

³ an labōs?

⁴ gravi'a sectoque? cf. Ribbeck I, 237 pollicitu's.

⁵ L. Muellerus: De re metrica p. 395.

⁶ Ibid.

Sed bis ea particula in eadem cæsura ante vocabulum ab una consona incipiens producit in versibus:

Æn. III, 91 *liminaque || laurusque dei totusque moveri*

» XII, 363 *Chloreaque || Sybarimque Daretaque Thersilochumque.*

Facile apparet hanc productionem nullo modo ad syllabam quamlibet extendi posse in vocalem exeuntem, quam excipit in cæsura vocabulum a simplici consona incipiens. Hoc quin sit particulæ *-que* proprium fieri non potest, quod idem L. Muellero placet: »Porro singularis quædam invenitur ratio producendi encliticam *-que*, quod genus licentiæ, Græcorum æmulatione ortum, severissima continetur norma — —. id Vergilius cupide arreptum ita adornavit, ut numquam nisi aut binis consonis aut liquida vel sibila subsequente encliticam intendisse eum observavit Wagnerus.»¹ Forsitan observare oporteat hanc productionem nusquam inveniri nisi in c. semiternaria.

III. Pharsalia Lucani poëtæ² hæc præbet exempla:

A. Vocabula in singulas consonas exeuntia

IX, 568: *an sit vita nihil || et longa? an differat ætas*

B. In vocalim exeuntia:

Nullum inveni exemplum.

IX, 702, X, 128 *sanguis*, IX, 791 *prester*, quorum hoc græcum est ideoque eodem modo metiendum quo *aër*, de quo supra dictum, illud interdum syllaba extrema producta legitur auctore L. Muellero.³

IV. In Argonauticis Valerii Flacci⁴ nulla brevis syllaba in cæs. semiquinaria producta est. Auctore L. Muellero Argonautica in ceteris cæsuris tria tantum exempla productionis metricæ præbent, duo in cæs. semitern., unum in cæs. semisepten.⁵

V, 163—4 *fit fragor, ætherias ceu Iuppiter arduus arces
impulerit ||, imas manus aut Neptunia terras*

V, 590—I — — — *croceos sic illius omnis odores
iactat eques. || unctis sic est coma culta manipulis
VI, 152 omnibus in superos sævus || honor omnibus artes
monstrificæ.*

¹ De re metrica pp. 391—2.

² Lucani opera Oxoniæ 1872.

³ Orthographiæ et prosod. lat. summarium s. 37.

⁴ Ed. Schenkelii Berol. 1871.

⁵ De re metr. p. 397.

De quibus Muellerus: »hæc igitur quam recte habeant, iudicandum relinquo aliis — — —.» Sint aut ne sint recte traditi illi versus, ea tamen productio eadem est ac apud Vergilium *Per-gama cum peteret inconcessosque Hymenæos*, hoc est syllaba brevis in unam consonam exiens in cæsura producitur ante vocabulum a vocali incipiens, cuiusmodi exempla non per se possunt emendationem Sudhausii *intorta* sustinere, si illius verbi syllaba finalis putatur rei metricæ solius causa producta.

Haud parvi momenti videtur esse, quod Valerius Flaccus tam parce productione, quæ dicitur metrica, utebatur. Nam sine dubio is poëta inter eos numeretur, qui exemplo sint, quam accurate posterius magnos illos poëtas sequerentur, quos imitandos sibi proponebant. Quare verisimile est productionem, qualem dicitur continere *intorta*, e metri cæsis fieri non potuisse, cum eam post Vergilium poëtæ cautissime vitent. Nam ea quæ adlata sunt exempla (*-a* et *-que*) non sunt, credo, iis legibus producta.

V. E. poëtis sæculi Augusti Horatius accuratissime opera sua delinavit et polivit, quin etiam unus e latinis poëtis artem et rationem versus scribendi tractavit. Epistolæ præsertim sunt elaboratæ, fortasse quia eas provector iam ætate confecit. In iis nulla in cæsura semiquinaria syllaba brevis invenitur, quam rei metricæ causa produxit. In satirarum libris¹ semel invenitur exemplum:

I, 4, 82: *Qui non defendit || alio culpante, solutus . . .*

Apud eum tamen unum invenitur exemplum finalis syllabæ, cuius vocalis desinens ante vocabulum ab una consona incipiens producitur in cæsura seminovenaria:

— — — — — — — — — *ab ovo*

Sat. I, 3, 7: *usque ad mala citaret io Bacche, modo summa voce, modo hac, resonat quæ chordis quattuor ima.*

Valde suspicandus est hic locus. Alius aliud hic legendum coniecit, quod in appendice editionis suæ adfert Kruegerus (p. 184). Hertzius putat hanc eius syllabæ mensuram adhibitam esse, qua ludibrio haberet poëta Tigellii artem canendi. Alii legunt *io Bacchæ*, quæ mihi facillima emendatio videtur, alii *io Bacche et*, alii *io Baccheu*. Inter tot sententias eligere haud ausim. Et Iuc. Muellerus, quamquam lectionem *io Bacche* prorsus

¹ Kruegeri ed. (Lips, 1894).

abiiicit, quid sit legendum, non statuit. »*at nec Horatio 'io Bacche' [s. I, 3, 7] nec Propertius ossa [V. 5, 64], nec Rutilio reportanda [I, 630] longa efferuntur ultima, qualia librariorum aut criticorum tribuuntur eis socordia*».

Si *Bacche* recte est traditum, fieri non potest quin assentiamur Hertzio. Ne hæc quidem lectio igitur satis valet ad eam sententiam firmandam brevem syllabam in vocalem exeuntem posse in cæsura produci ante vocabulum ab una tantum consona incipiens exceptis fortasse duobus casibus, quorum alter nullo modo ad productionem metricam pertinet, ut mihi persuasum est, alter unum tantum verbum apud Vergilium solum complectitur, scilicet particulam encliticam *-que*. His exceptis plane Luc. Muellero assentior, cum dicit: »*Hinc apud classicos producta in arsi vocalis brevis vix invenitur. Quæ toleranda videtur in exemplo Ennii tali [149]: et densis aquila pinnis obnixa volabat. Nam potuit ille Homeri imitatione ductus admittere eam*».

Apparet igitur emendationem Sudhausii, quam dixi, vix iis causis firmari posse, quas attulit. E lectionibus, quæ exstant in codicibus, duæ intelligi possunt, ceteræ autem nullo modo. Quas lectiones Hr afferunt *intortus* et *v intortos*, quamquam intelligi possunt, dubiæ tamen sunt. Omnes enim hi codices inter deteriores numerandi sunt, quæ res æstimationem eorum imminuat necesse est.¹ Etiamsi nullo modo dicere velim codicem deteriorem omnino non posse rectam lectionem continere, magnopere tamen verendum his duobus codicibus plus attribuere quam CS.; de quibus Ellisius: »*CS and especially C are our only safe guides; the other class is comparatively of little account.*»² Illud etiam quod tres codices deteriores lectiones duas præbent, quarum altera alterum dat sensum, ad suspicandum adducit utramque esse emendationem quandam, quam quis conatus est, cum textum iam corruptum non intellexeret. E lectionibus his statim reiiciendum censeo *intortos* v. Nimis enim dura mihi videtur ea coniunctio, quia nomen sub-

¹ »Hier und da corrigiert H Verschen von C, und nur dann verdient H Berücksichtigung». Sudhausius p. 94. »Other MSS I have looked at, but not judged them worth collating in extenso. Such are — — — Helmstadiensis — — —». Ellisius Preface p. XIV.

² MSS of Ætna p. LIV.

stantivum, ad quod spectat priore versu positum, ab attributo illo vocabulo separatur, quod est *squameus*, quod haud parvi est momenti¹. Paulo melius mihi videtur *intortus* Hr. etiamsi huiusmodi bimembrum dissolutum in operibus poëtarum inveniatur. Hoc concesso duæ tamen sunt viæ, quarum alia alio ducit, ad verum nostrum intelligendum. Cum præbeant codices tam veteres nec non ceteris tanto meliores, quanto sunt CS, *intortas*, me suspitione liberare non possum literam *a* esse genuinam, quod etiam Sudhausio placet. Tum sequitur, ut disputemus an *s* quoque in lectione, quæ est *intortas*, genuinum sit, quod negat, quia vitia huiusmodi inveniantur ut v. 466² *et tuto* pro *e tuto*, quæ tamen lectio mihi videtur incertior, nam Cr hoc loco præbent *et*, quod dici potest, si per id adversi aliquid dicitur, qua significatione sæpe est *et*. Scaliger coniecit *e*, ut etiam excerpta Pithœana præbent. Quod si res ita se habet, quærendum est, undenam irreperit id *s* in *omnes* codices meliores et deteriores. Antiquissimos cognovimus codices verba non inter se separata habuisse sed omnia coherrentia, quo factum est, ut frequenter verba vitiose in posterioribus codicibus separata inveniamus. Hoc vitium persæpe in codicibus Ætnæ carminis obvium fieri in deterioribus præcipue codicibus sed nonnumquam etiam in melioribus³ testis est Ellisius⁴. Multæ lectiones hoc modo graviter corrumpebantur, quum librariorum alius alio modo conabatur rectam lectionem restituere. Ad rectam textus lectionem investigandam conemur verba ita coherrentia conscribere, quemadmodum putandum est aliquando in codice quodam fuisse. Ut codices CS docent, videntur hoc modo scripta fuisse.

intortassinuat — — — —

quæ verba quæsiverim, an sint legenda:

intorta assinuat — — — —

Hæc quæ dicitur haplographia eo verisimilior existimetur, quia *a* ultimum in verbo *intorta* ante *a* in vocabulo sequente elidi oportuit. Cf quomodo persæpe vocali desinentia vocabula cum *est* conscribantur *alioquest*, *sanctumst*, *satast*, similia complura.

Tum cognoscendum est, auctorne noster regulam certam se-

¹ Vollmerus tamen in nova sua editione Poëtarum minorum *intortos* legit.

² Ellisius 464, qui coniecit *ex*.

³ v. 439 *maiore* *frixit* C *maior* *refrixit* ceteri.

⁴ MSS of Ætna p. LX.

quatur in verbo cum præpositione componendo. Perscrutatus sum, quomodo scribantur verba cum *ad* composita¹:

cum assimilatione	sine assimilatione
<i>accendit</i> 455, <i>accenditur</i> 436, <i>accensa</i> 418, <i>accensæ</i> 466, <i>accensos</i> 529, <i>acciperis</i> 587, <i>aspiciunt</i> 626, <i>assidue</i> 388, <i>attingere</i> 633, <i>attingunt</i> 643, <i>attollere</i> 226, 628, <i>attonitas</i> 59.	<i>admissa</i> 412, <i>adfinis</i> 252, <i>adgereret</i> 444, <i>admittere</i> 86, 286, <i>adpositumque</i> 387, <i>adsiste</i> 424, <i>adspirat</i> 314, <i>adstrictis</i> 560, <i>adstrictus</i> 322, <i>adsumptis</i> 159, <i>adtentos</i> 348
= 13	= 12.

d igitur in *ad* particula ante *s* aut manet aut assimilatur. Regula certa non invenitur, nam juxta *adspirat* invenimus etiam *aspiciunt*, juxta *adsiste* etiam *assidue*. His formis promiscue usum esse apparet, nec præferenda est alteri altera. Si *ad*+*sinuare* composuit, non magis *adsinuare* expectandum est quam *assinuare*.

Crediderim equidem, præpositionem *ad* hoc loco idem significaturum fuisse ac semper cum similibus verbis compositum, hoc est *in adversum* seu nostro sermone *fram*, germanice *hervor*.

Tota illa narratione, quæ versibus carminis 41—73 continetur, in gravibus rythmis *proelium* gigantium cum divis depingere vult, non formam gigantum per se:

*Proxima vivaces Ætnæi verticis ignes
impia sollicitat Phlegræis fabula castris.
Temptavere — nefas — olim detrudere mundo
sidera captivique Iovis transferre gigantes
imperium et victo leges imponere cælo.
His natura sua est albo tenus, ima per orbes
squameus intorta assinuat vestigia serpens.
Construitur magnis ad proelia montibus agger.
Pelion Ossa gravat, summus premit Ossan Olympus.
Iam coacervatas nituntur scandere moles,
impius et miles metuentia comminus astra
provocat, infestus cunctos ad proelia divos
provocat admotisque terit iam sidera signis:
Iuppiter et cælo metuit dextramque coruscam.*

¹ Indicibus Elisii usus sum.

*Armatus flamma removet caligine mundum.
 Incursant vasto primum clamore gigantes:
 hic magno tonat ore pater, geminantque faventes.
 Undique discordes comitum simul agmine venti.
 Densa per attonitas rumpuntur flumina nubes.
 Atque in bellandum quæ cuique potentia divum
 in commune venit. Iam patri dextera Pallas
 et Mars lævus erat, iam cetera turba deorum
 stant utrimque de. . . : validos tum Iuppiter ignis
 increpat et iacto proturbat fulmine montes.¹*

Primo aspectu intellegimus poetam his versibus non gigantas depingere velle sed gigantas hac quam dicit occasione deos aggredientes. Quo efficitur, ut ad motus omnino corporum eorum, cum prodeunt cælum oppugnaturi, narratio spectet. Ob eam rem perfecto tempore primum utitur. Tum contemplatione defixus ea, quæ videt, præsentī tempore depingit, quasi adesset, formam et adpropinquationem gigantium (. . . est . . . (as)sinuat . . .), quibus operibus pugnam præparent (. . . . gravat . . . , premit . . .), quomodo oppugnare conentur (. . . nituntur scandere), quomodo Jupiter omnes deos eorumque socios ad vim arcendam cogat, postremo quomodo pugnetur, donec ipse narrationem ut pater deum pugnam fulmine concludit.

Desideretur igitur eiusmodi verbum, quo significetur motus hostium in deorum directus, quod non significat *sinuat*. Tum necesse erat hoc verbum cum præpositione eodem modo coniungere, quo verba *ire*, *venire*, *volvere*, quo efficiantur *adire*, *advenire*, *advolvere*. Quod *assinuare* in nullo textu legitur, causa potest esse illa, quod ipsum verbum simplex *sinuare* raro adhibetur, quia vix aliud significat quam motus serpentium, draconum, aquæ. Sin vero hunc motum auctor aliquis in adversum directum describere vult, nullo alio verbo uti potuit quam eo cum *ad* composito. Simillimus mihi videtur usus verborum, quæ sunt *volvere*, *advolvere*, quæ a *sinuare* *assinuare* eo tantum differunt, quod his verbis sensus inter angustiores fines circumscribitur, sensus autem illorum latius patet. Mihi videtur hoc verbum perbene cum *effumat* posse comparari, v. 501 Sudh. v. 499 Ell. obvio. Lex. Forcellini

¹ Sudhausium secutus sum.

id nusquam nisi hic inveniri docet. Thesaurus nondum ad *c* pervenit. Idem de verbo *lentities* 542 observandum. *Propalus* ne in Forc. quidem lexico invenitur.

Versus illi, quos supra laudavi, inter optimos totius poëmatis numerentur. In iis poëta se in altitudinem et gravitatem tollit, quæ Lucretii quodammodo similis est. Nihil prohibet credere, auctorem nostrum hoc loco ad eam consulto spectasse ea re, quod illi verbo particulam novo adhuc modo præposuit, ut sæpe faciunt poëtæ.

Accedit etiam, quod corruptelæ eiusmodi, quæ per inscientiam librariorum factæ sunt, persæpe talibus locis inveniuntur, ubi credebat librarius textum traditum vitiosum esse, quia regulis grammaticis non responderet. Nam et hodie eodem modo multa in operibus antiquorum emendantur.

Sed quamquam hoc loco credere malim poëtam nostrum hoc loco scripsisse *assînuat*, haud ausim contendere, quia nullo alio loco id verbum est traditum. Volui tamen hæc, quæ de ea re cogitavi, proponere. Tum altera, quam dixi, via nobis ingredienda est, ut locum nostrum intelligamus. Si cum Sudhausio credere oportet id -s, quo testibus omnibus codicibus *intortas* etc. desinit, vitiose insertum est, tum vix aliud legi potest quam cum Sudhausio *intorta*. Sed causæ, quas attulit ille, non satis firmæ sunt ad sustentandam hanc lectionem sed quærendæ aliæ.

Verbo illo Horatiano *Bacche* et particula *-que* exceptis, nusquam inveniimus apud classicos syllabam vocali desinentem posse rei metricæ causa in cæsura produci nisi -a. Etiam exempla huius rei obvia nulla alia erant quam in quibus -a erat exitus nom. sq. f. aut nom. pl. neutr. Ad ea quæ supra attuli accedit etiam versus ille Propertianus V, 5, 64 *per tenues ossū . . .*, quem in editione alia alio modo emendatum invenimus.

Non pauci credunt -a finale nom. sing. I decl. eandem originem habere ac -a finale nom. & acc. pl. neutr. II, III decl. quod olim longum fuisse constat. Sed quo tempore in latina lingua sit correptum, parum adhuc constat. Osca et umbra linguæ in his formis *ā* præbent, quod in *ā* transisse videtur, fortasse etiam lingua Pæignorū, de ceteris linguis sabellis, quæ dicuntur, nihil pro certo sciri potest.

Quod autem ad latinam linguam attinet, multa sunt, quæ

denuntient has syllabas diutius ancipites fuisse.¹ Cum constet et iambicam illam correptionem et analogiam casus accusativi *-ām > -ām valuisse ad corripiendum exitum etiam nominativi, et Plautus videatur temporibus prioris huius correptionis vixisse, credendum est omnia -ā eius temporibus non esse correpta. Et Plauti opera perscrutanti hoc confirmatur.

Si credimus Buechelero² et Fleckeiseno³, nullus omnino Saturninus versus in inscriptionibus traditus invenitur, in quo hoc -ā correptum sit. Apud Plautum hoc -ā solet corripī, sed complura exempla longum retinent, quorum adferri solent: Amph. 438 & 439, *Sosiā* Asin. 762 *epistulā*, Bacch. 1128 *alterā*, Cas. III, 5, 26 *ancillā*, 5, 53 *meā* IV, 3, 16 *Casinā*.⁴ Ad quæ Christius adfert Poen. 85 *alterā* Epid. 487 *liberā* Trin. 251 *familiā*, Pseud. 1278 *naeniā*, Truc. II, 5, 8 *avarā*, Epid. IV, 1, 40 *Cantharā*.

In neutr. pl. nom. Asin. 199 *ceterā*, Rud. 933 *oppidā*, 192 & Poen. 1, 2, 43 *omniā*. Men. 975 *verberā*, Stich. 378, Pseud. 147 *tonsiliā* [Ter. Ad. 612 *debiliā* in cæsura].⁵

Alii alia exempla ad hæc afferunt. Ussingius præter hæc etiam Rud. 1073 *crepundiā*, Mil. 1308 ac 1332, Men. 885 Rud. 197 *omniā*. Huc accedunt permulta minus certa, quæ tamen nihil ad rem, nam si modo priora sunt certa, de quo non dubitandum, confiteamur oportet eas, quas dixit Sommerus, causas accedere potuisse, sed non credi potest, quin prima causa fuerit pronuntiatio vetus, fortasse etiam dialectica eius *a* finalis, cuius reliquiæ Enniani et Plautinis adhuc temporibus restiterunt. Vergilius tum potest ab Ennio (num etiam a Plauto?) hanc mensuram recepisse eodem modo, quo recepit alias formas obsoletas iam et inveteratas ut *aquāi* et *viāi*, quibus, quamquam apud Ennium quoque inveniuntur, ne eius quidem tempore quisquam in sermone utebatur. Quibus qui in versu utebatur, ad gravitatem versus solum spectabat.

¹ Plura sunt exempla a longi quam quæ possimus omnia corrupta putare. Nec credo causam esse solam metricam vel græcorum auctoritati adscribendam, quod putat Sommerus p. 352.

² Fleckeisen's Jahrb. 1863 p. 336.

³ Krit. Miscellen p. 15.

⁴ Laudavi e C. F. W. Muelleri Plaut. pros. p. 1 ss.

⁵ Ex Christ Metrik p. 22. Exempla e versibus saturniis v. Neue-Wagener I, p. 7.

Cum igitur temporibus Ennii et Plauti iambica correptio valeret ad omnia prope *ā* finalia corripienda et mox hæc mutatio constaret, tamen tempus fuisse oportet, quo in nonnullis verbis *ā* et *ã* promiscue dicebantur. Sed verba qualia sunt *āquilã* [Enn.] *gravã* [Verg.] non patiebatur versus heroicus. Poëtæ itaque si volebant iis in versu uti, vix aliam rationem inire poterant quam obsoletam iam formam adhibere. Quod cum faciebant, ii qui veterum formam ignorabant, credebant hoc esse rei metricæ causa solius factum, quam ob rem etiam apud posteriores invenimus formas, quæ eorum temporibus vitiosæ numerandæ sunt, cum causam nescirent. Quo in genere fortasse intelligendum est *intortã* in v. 47 huius carminis.

Fsv. biltogher.

Av

Hugo Pipping.

① 1. Verelius¹ har för detta ord uppställt följande förklaring: '*Bil est spatium vel intervallum tam loci, quam temporis, & toga est profisisci vel discedere*'. Förklaringen vann bifall av Loccenius², i viss mån även av Ihre³ och Schlyter⁴. Dock anmärker Schlyter uttryckligen, att han antager Verelii i mening endast i brist på något bättre förslag. Det som framställt av Rydqvist⁵ tillbakavisar Schlyter med rätta. Rydqvist har emellertid förtjänsten av att hava uppvisat en svår brist i Verelii etymologi. Nsv. *tāga* 'färdas' är ett ungt lånord, som alls icke finnes belagt i fsv., och detsamma gäller subst. *tāg* 'färd'. En förklaring, som Brate⁶ sökt giva, förutsätter en oantaglig utveckling *b > t*. Tamm⁷ och Freudenthal⁸ beteckna ordet som oförklarat.

Änjo har problemet upptagits till behandling av Hultman⁹. Hultman gillar Verelius' sammanställning av ordets förra led med fvn. *bil* 'tidrymd, viss begränsad tid'. Ordets

¹ Ol. Verelius Gothrici et Rolfi Westrogothiæ regum historia, Upsaliæ 1664, noterna till kap. XXVI. Citat efter Loccenius.

² Joh. Loccenius Lexicon juris Sueo-Gothici, Holmiæ 1674, sid. 26.

³ Joh. Ihre Glossarium Suiogothicum, Upsaliæ 1769, sid. 186.

⁴ C. J. Schlyter Ordbok, Lund 1877, sid. 67.

⁵ J. E. Rydqvist Svenska språkets lagar II, sid. 388 f.

⁶ E. Brate Äldre Vestmannalagens ljudlära, sid. 31 noten.

⁷ Fr. Tamm Etymologisk svensk ordbok, Uppsala 1890—1905, sid. 36.

⁸ A. O. Freudenthal Östgötalagen med förklaringar. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland XXIX, Helsingfors 1895, sid. 39.

⁹ O. F. Hultman Hälsingelagen och Upplandslagens ärfdabalk, Helsingfors 1905, sid. 43 not 3. I utvidgad form är avhandlingen tryckt i Acta Soc. Scientiarum Fennicæ år 1908.

senare led sammanställer *H u l t m a n* med got. *tiuhan*, fht. *ziohan* 'draga', vilket verb ju är etymologiskt identiskt med fvn. *tióa* 'hjälpa'. Men längre än till denna punkt kan jag icke följa *H u l t m a n*, ty den övriga delen av hans framställning vilar på den enligt min mening oriktiga förutsättningen, att fvn. *tióa* skulle kunnat användas i betydelsen 'begagna'. Då verben *tióa* 'hjälpa' och *tiá* 'visa' i fvn. sammanrörts, anser *H u l t m a n* sitt antagande bevisat genom det fvn. uttrycket *eigi tiá tanna*, som av *F r i t z n e r* Ordbog² III, sid. 707 a, översättes med 'ikke tage Mad til sig, faste'. Frasen är enligt *Fritzner*² III, sidd. 707 och 741, belagd på två ställen:

I Bærings saga¹ läses:

Ok siþan er ek sa yðr hit fyrsta sinn, þa hefir minn hvgr leikit a yðaRi fegrð dag ok nott, sva at ec ma eigi tiá tanna né nockora gleði hafa.

I Karlamagnus saga²:

En við þessi tíðendi úgladdist mjök Guitalín konungr, svá at hann tjáði [var. lect. tédi] eigi tanna, ok heimti til sín Sibilio dróttning ína kurteisustu konu, ok frétti hvat þá væri til ráða at taka.

F r i t z n e r motiverar på intet sätt sin översättning *eigi tiá tanna* = 'ikke tage Mad til sig, faste'. *H u l t m a n* har kanske rätt, då han anser *F r i t z n e r*'s tolkning innebära, att *tiá* skulle betytt 'begagna'. Men för min del tror jag, att *F r i t z n e r*'s översättning är oriktig. Jag uppfattar *eigi tiá tanna* såsom substitut för ett äldre *ekki tiá tanna*³, vilket betydde 'icke visa något av tänderna', d. v. s. 'icke öppna munnen, varken tala eller le'. Det torde utan vidare vara klart, att denna betydelse passar förträffligt i sammanhanget, och då man kan finna den utan att tillägga verbet *tiá* en användning, som det eljes ingestädes har, torde ingen tvekan behöva råda. Genitiven *tanna* får dessutom på detta sätt en fullt naturlig förklaring, vilket knappast torde vara fallet, om man bibehåller den *F r i t z n e r* - *H u l t m a n*'ska tolkningen.

¹ G. Cederschiöld Fornsögur Surðrlanda, Lund 1884, sid. 109 [icke 108 såsom *F r i t z n e r* uppger].

² C. R. U n g e r Karlamagnus saga ok kappu hans, Christiania 1860, sidd. 381 f.

³ *F r i t z n e r*² III, sid. 741, skriver *ekki tjá tanna*, dock utan stöd i den text han åberopar.

Då betydelsen 'begagna' är belagd varken för *tiá* eller *tióa*, gör *Hultman* säkert orätt i att översätta *biltugher* med 'som begagnar l. begagnat sig av en viss begränsad tid'. Och till och med om *tióa* kunde betyda 'begagna', vilket jag bestrider, så skulle jag icke kunna acceptera *Hultman's* etymologi. Ty i allra bästa fall är här fråga om en sekundär betydelse hos ett verb, vars allmängermanska betydelse är 'draga', en betydelse som är bevarad även i fvn. i det isolerade participet *toginn*. I ett ord som *biltogher*, där betydelsen av de särskilda sammansättningslederna tidigt fallit i glömska, måste vi leta, icke efter sekundära betydelseskiftningar, utan efter grundbetydelserna.

På denna väg finner man för övrigt en vida bättre förklaring än den av *Hultman* givna. Om vi i *Hultman's* översättning av *biltugher* insätta betydelsen 'draga ut på' i st. f. 'begagna', få vi ordet tolkat såsom 'den som drager eller dragit ut på en viss begränsad tid'.

Med rätta framhåller *Hultman*, att de till fredlöshet dömde fingo sig beviljad en frist, inom vilken de kunde sätta sig i säkerhet. Denna frist var i allmänhet mycket kort, och det vore egendomligt om en övergaende episod i de fredlöses liv hade gett upphov åt ett namn på dem. Däremot är det känt från de isländska sagorna, att fredlöse med fara för livet uppehållit sig i hemtrakterna många år utöver den medgivna fristen, och en person, som befann sig i detta för de fredlöse så karakteristiska läge, kunde med skäl kallas *bil-togher*, *bil-tugher*, 'en som drager ut på den honom beviljade fristen'. Snarast skulle man kanske vänta sig **bil-toghe*, ett nomen agentis av samma typ som fvn. *baug-broti* 'ringbrytare'. Måhända är detta också ordets ursprungliga form. Det indeklinabla *biltogha*¹ står i varje fall den svaga böjningen mycket nära.

Tillägg. Uppmärksamgjord på *Meringer's* uttalanden om *biltugher* i IF XVIII: 288, not 2, vill jag framhålla, att det visserligen vore frestande att sammanställa ordets förra led med ett **bilt* 'Grenzpfahl', men att jag icke finner något tillräckligt stöd för den av *Meringer* antagna andra sammansättningsleden **-tugr*, som han jämför med *tiguligr* 'furstlig' och *tiginn* (*Meringer* skriver *tiginn*) 'utmärkt'.

¹ *Söderwall Ordbok I*, sid. 110.

Två nyfunna latinska grafskriffter.

Af

Einar Engström.

Af en samling i Rom köpta inskrifter har professor Vilh. Lundström för publicering ställt till mitt förfogande följande tvänne.

I.

Ett grafaltare af marmor. Enligt uppgift vid inköpet funnet i Rom utanför Porta Salaria. Dimensioner, där de äro störst: 0,19×0,225×0,17 m.

Blott framsidan och högra sidan äro fullt utarbetade, vänstra endast delvis. Baksidan är släthuggen utan ornamentering. Från öfversidan går ett hål med 5,5 cm. diameter tvärs igenom alta-

ret. Detta hål har säkerligen tjänat som *patra*, möjligen äfven användts till att fästa altaret. Inskrift finnes på framsidan och högra sidan.

På framsidan:

D . M
P · AELIVS · FELIX
A VG · LIB
FLORI

D(is) m(anibus) P(ublius) Aelius Felix Aug(usti) l(ibertus) Flori.

Vi ha här i FLORI ett exempel på den å grafinskrifter ofta förekommande sammanblandningen af kasus, beroende på att D · M blifvit en stereotyp öfverskrift, utan att man egentligen tänkte på dess betydelse. Af gammal vana har stenhuggaren — ty att felet beror på honom och ej på förlägget, är nog tämligen säkert — huggit in genitivformen, trots de öfriga namnen ofvanför stå i nominativ. Mycket vanligt är, särskildt om inskriften är lång, att namnet i början står i genitiv eller dativ, men i slutet i nominativ. Däremot är ett fel som det ifrågavarande ytterst sällsynt. Ett fullt analogt fall föreligger CIL, II 3486:

CN · NVMISIVS
CN · L
DORIONIS

Denna inskrift är känd endast genom en handskrift, och utgifvaren förmodar, att genitiven skulle bero på misstag af afskrifvaren. Genom det stöd, som förekomsten af ett dylikt fel får genom vår inskrift, torde det dock vara alldeles säkert, att äfven å stenen stått DORIONIS. Felet är desto mera anmärkningsvärdt, som båda inskrifterna äro synnerligen korta.

Den person, öfver hvilken detta grafaltare rests, har varit en af kejsar Hadrianus' frigifna, såsom nomen gentilicium visar. Möjligen är han identisk med den P. Aelius Florus, som åt sin hustru och son låtit rista följande grafskrift CIL, VI 8432:

D

M

VLPIAE · SIVE · AELIAE · AVG · LIB ·
 APATE · ET · VLPIO · FELICI · FIL · VIXIT ·
 ANN · X · DIE · B · C · F E C I T
 P · AELIVS · AVG · LIB · FLORVS · QVI ·
 PROC · IN · RATIONE · HERED · AD · LE GES ·
 PRAEDIOR · CONIVGI · PISSIMAE · SANCTIS ·
 SIMAE · CVM · QVA · VIXIT · ANN · XLIII · SIBI ·
 LIBERTIS · LIBERTABVSQ · POSTERISQ ·
 EORVM · AVT · SI · CVI · IVS · MONIMENTI ·
 RELIQUERO · SINE · CONTROVERSI A ·

Denna inskrift är känd endast genom handskrifter. Med all säkerhet har inskriften ej haft denna lydelse. VLPIAE SIVE AELIAE har aldrig stått på någon inskrift. Tydligt har afskrifvaren af inskriften ej säkert kunnat läsa den, utan tvekat mellan *Ulpiae* och *Aeliae*, och så har inskriftens formulering uppstått. Frågan är nu, hvilketdera namnet som är det riktiga. Först och främst bör i följande rad utan allt tvifvel läsas AELIO i st. f. VLPIO. En son till *P. Aelius Florus* har ej hetat *Ulpus*, utan *Aelius*. Därför är det högst sannolikt, att äfven det namn, som afskrifvaren läst som *Ulpiae siue Aeliae*, varit *Aeliae*. Det är dessutom troligast, att *P. Aelius Florus'* hustru tillhört samma familjs frigifna som han själf (och alltså hetat *Aelia*), ehuru detta naturligtvis ej är absolut nödvändigt.

På högra sidan:

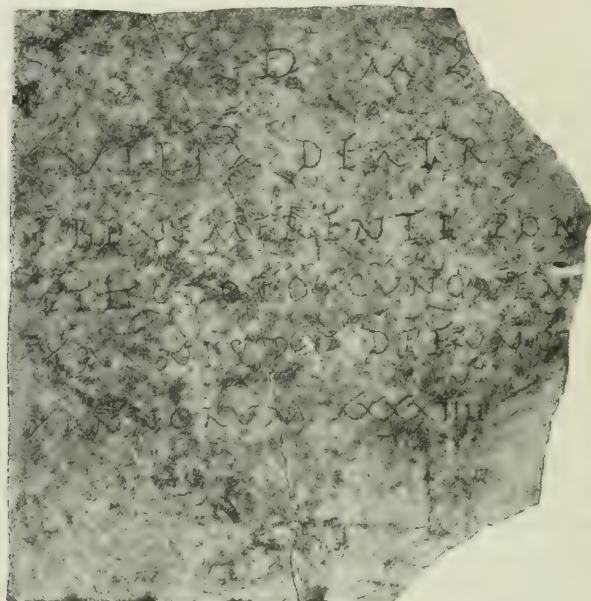
A V G E
 P A T R O N O
 S V O · B · M · F

Auge patrono suo b(ene) m(erenti) f(ecit).

Det är tydligt en af *P. Aelius Florus'* slafvinnor, som rest vård. *Auge* är ett mycket vanligt namn å inskrifter.

II.

Fragment af grafskrift på marmorplatta. Enligt uppgift vid inköpet funnet i Rom vid Porta Trionfale. Dimensioner, där de äro störst: $0,31 \times 0,295 \times 0,012$ m.

D M
V L P I A D E X T R A
B E N E M E R E N T I P O N
T H O D O T O C V N Q V E M
A N N I S X V D E F V N C T
A N N O R V M X X X X I I I I

Att döma af de nästan kursiva bokstafstyperna är inskriften tidigast från 4:de årh. e. Kr. D M omgifves på båda sidor af ett klumpigt ristadt blad. Framför hvar och en af de följande raderna finnes ett streck i sned riktning mot raden, likaså efter sista radens slut. Antagligen har hvarje rad afslutats med ett dylikt streck, och i sådant fall är äfven första raden ofullständig, där så mycket af stenen finnes kvar efter DEXTRA, som unge-

fär motsvarar mellanrummet mellan tvänne ord. I sitt fullständiga skick har inskriften sannolikt haft följande lydelse:

D(is) M(anibus) Ulpia Dextra <uīro> benemerenti pon-(endum) <cur(auit)> Thodoto cun quem <uix(it)> annis XV defunct<o> annorum XXXXVIII.

Bokstafstecknet efter *T* i den dödes namn är en af kursivformerna för *H* (jmf. Cagnat Cours d'épigraphie latine p. 8). Namnet bör alltså läsas *Thodoto*. Detta är utan tvifvel felhuggning i stället för *Theodoto*. Något ytterligare exempel på dylik felhuggning af detta namn har jag dock ej påträffat. Däremot förekommer samma fel i femininformen af namnet å en inskrift CIL X 7630 *Todote* i st. för *Theodote*, endast med den skillnaden, att där äfven *h* saknas. Det är ej osannolikt, att felhuggningen har sin grund i ett vulgärt uttal af namnet.

Vulgärspråket röjer sig i konstruktionen *cun quem*. Felaktig konstruktion af prepositioner, framför allt *cum* är en ytterst vanlig företeelse å inskrifter. Likaså är formen *cun* ganska vanlig. *Cun quem* förekommer äfven CIL XI 2657, *cun quen* CIL VI 3416, 13364, 21875.

Angående konstruktionen *defuncto annorum XXXXVIII* se Konjetzny Arch. f. lat. Lex. XV (1908) sid. 315.

Ein lateinisches Gesetzeswort

Von

Otto Lagercrantz.

Das lateinische Wort, dem ich bei dieser Gelegenheit einige Zeilen widmen möchte, ist *sirempse* bzw. *siremps*.

Die erstere Form kommt ausser bei dem Grammatiker Charisius nur an einer einzigen Stelle vor, nämlich Plautus Amph. Prol. 73:

sirempse legem iussit esse Iuppiter

quasi magistratum sibi alteriue. ambiuerit.

Die Handschriften bieten: Si similem (Vat. und 2. Hand des Vetus so, 1. Hand des Vetus similem, die übrigen sic similem) rem ipse in legem. Die schöne Lesung *sirempse legem* stammt von Scaliger her, und ihm folgen jetzt alle Herausgeber. In *similem*¹ haben wir natürlich eine Glosse zu *sirempse*, die einst zwischen den Zeilen stand, später aber in den Text geriet. Nachdem *sirempse* durch *similem* auf die angegebene Weise zersprengt worden war, fiel es nicht schwer, *rem* als Acc. von *res* zu fassen und *pse* nach Ergänzung eines anlautenden *i* auf Iuppiter zu beziehen. Um dann irgend einen Sinn aus dem Ganzen zu bekommen, fügte man vor *legem* die Präp. *in* hinzu.

Die Form *siremps* findet sich relativ oft in den alten Gesetzen z. B. Lex agraria CIL I 200,27 de eo agro siremps lex esto quansei is ager P. Mucio L. C[alpurnio cos. publicus fuisset].

Wie die alten Grammatiker das Verhältnis zwischen den beiden Formen auffassten, ersieht man aus der im übrigen nicht sehr klaren Darstellung bei Charisius 143, 32 *s i r e m p s* tantum per nominatium et ablatium declinatur, *siremps*, ut *tabes* et *pluris*

¹ Man beachte, dass eben dieses Wort bei Charisius und Paulus als Übersetzung gebraucht wird.

(Ritschl pluuiēs), ab hac sirempse plure (Ritschl pluuiē) tabe; Caesar ergo 'siremps lex esto quasi sacrum uiolauerit' dixisse pronuntiandus est (Keil dixit sine e pronuntiandum esse), nisi forte quidam aduerbialiter legere maluerint, similiter lex esto.

Die Bedeutung wird bei Festus 344 M. folgendermassen angegeben: [siremps] ponitur pro eadem uel proinde [ac ea, quasi similis res ipsa]. Cato in dissuadendo le[gem etc]. Paulus, der sich vor allem um die Etymologien kümmert, bietet demgemäss in seinem Excerpte: siremps dicitur quasi similis res ipsa. Wegen eadem bei Festus vgl. CIL I 603, 13 eis rebus eadem lex esto, quae sei dedicatum sit. Die Bildung des Wortes blieb den alten Grammatikern ganz dunkel. Was sie von dessen Bedeutung zu sagen haben, muss deswegen bis zu einem gewissen Grade mit Vorsicht aufgenommen werden.

Wie steht nun dieses Problem bei den neueren Gelehrten? An Meinungen und Ansichten herrscht wahrlich kein Mangel. Der Nutzen eines vollständigen Berichtes erscheint mir recht zweifelhaft. Und so glaube ich, dass eine Auswahl vollauf genügen wird.

Nach dem Vorgange von Hand meint Ritschl Opusc. IV 62 *sirempse* aus dem Adv. *si* (= *si-c*), dem Abl. *re* und der Partikel *pse* (also = *sic re ipsa*) erklären zu können. Den Zutritt des *m* hält er »für einen rein phonetischen, gerade wie in den verdickten Verbalstämmen *cu(m)bo ru(m)po* oder in *fimbria* aus *fibra*«. Ähnlich Corssen Ausspr. ²II 847, nur dass dieser das *m* als ursprünglich belässt und in *rem* einen Acc. der Beziehung erblickt. Die Zusammensetzung giebt er wieder durch 'so der Sache nach ebenso', daher 'grade ebenso'.

Danielsson Stud. gramm. 58 ff. beschränkt die Zahl der Glieder auf zwei. Das eine ist zwar wie vorher *si* (= *si-c*), das andere aber durch Rhotacismus aus **scmps* entstanden, das er mit gr. εἷς 'einer' aus **sems* identifiziert. Wegen des *p* vergleicht er den Nom. *hiemps*. Das Ganze würde somit die Bedeutung 'sic eadem' bekommen. Es versteht sich von selbst, dass Danielsson bei dieser Erklärung die Form *siremps* allein berücksichtigt. Und die Präp. *in* den Handschriften Plaut. Amph. 73 scheint ihm für eine ursprüngliche Lesung *siremps em* zu zeugen. Welchen Wert

er dem *sirempse* des Charisius eigentlich beimessen will, ist mir nicht ganz klar geworden.¹

Wharton Et. Lat. 96 befürwortet eine Gleichstellung mit **surempse*, Pf. Inf. von **surimo* 'take up' (Paulus ex Fest. 299 M sure mit sumpsit) und übersetzt die Formel *siremps lex esto* durch 'let an assumption be law as though'. Was den Übergang des *u* in *i* bewirkt hat, erfahren wir indessen nicht.

Stolz Wiener Stud. 13, 293 ff. hebt zwei Punkte hervor, die die Lösung des Problems nicht ausser Acht lassen darf. Erstens mit Ritschl, dass die zweisilbige Form sich aus der dreisilbigen, aber nicht umgekehrt erklären lässt. Zweitens mit Danielsson, dass die Partikel *pse* nicht an Nomina, sondern nur an Pronomina tritt. Selbst leitet er *sirempse* aus *sis* (= *si uis*) und einem Acc. Masc. **empse* her. Begreiflicherweise muss es sehr schwer sein, für das Pronomen in diesem Casus und in diesem Genus irgend welche Gründe ausfindig zu machen. Und das ist, so viel ich sehe, Stolz auch nicht gelungen. Er verweist auf CIL I 200, 27 — dieselbe Stelle, die ich oben als Beispiel für *siremps* citierte — und übersetzt: »betriffs dieses ager, wenn du (bezw. man) ihn bestimmst (bezw. bestimmt im Auge hast), soll das Gesetz obwalten, als ob dieser ager u.s.w.«

Hierauf meine Erklärung.

Ich glaube behaupten zu können, dass *sirempse* aus der Wendung *si* (= *si-c*) *rem. empse* (Pf. Inf. von *emo*) entstanden ist. Die beiden ersten Worte bedürfen offenbar keiner Erörterung. Um so mehr aber das dritte. Eine dem *empse* entsprechende Form bietet die Zusammensetzung *sumo* (aus *subs-emo*) in *sumpse* Naevius bei Gell. 2, 19, 6 *consumpse* Lucr. 1, 233. Vgl. *dixe duxe uixe scripse promisse etc.* bei Neue³-Wagener Formenl. III 500 ff. Die klassische Zeit kennt das Verbum *emo* nur in der Bedeutung 'kaufe'. Die ursprüngliche ist indessen 'nehme'. Und sie lag noch im alten Latein vor vgl. Paul. ex Fest. M. 76 *e m e r e* quod nunc est mercari

¹ Er sagt S. 62: »Atque id saltem Charisio, quamquam cetera mira narrat, uidetur tribuendum esse, ut aliquando etiam trisyllabam forman in *e* desinentem extitisse credamus». Aber es heisst S. 63: »Inde fortasse fieri potuit, ut alii ad communem aduerbiorum normam miram uocem dirigentes *sirempse* fingerent, alii, quasi nomen esset, ablat. casum adderent (*sirempse*), ut fortasse fecit Charisius uel is, cuius auctoritatem ille secutus est».

antiqui accipiebant pro sumere und 4 a b e m i t o significat demito uel auferto. emere enim antiqui dicebant pro accipere.

Nun ist *rem empse* zu *remps* geworden. Jemand könnte vielleicht den Schwund von *-um* in *ueneo* (aus *uenum eo*) *animaduerto* (aus *animum aduerto*) heranziehen wollen. Das erscheint mir aber hier zu kühn. Denn einsilbige Wörter werden, nach allem zu urteilen, die ganze Latinität hindurch anders behandelt als mehrsilbige. Und so halte ich es für sicherer, eine Dissimilation anzunehmen und zwar von derselben Art wie in *arcubii* aus **arcicubii*, *semodius* aus *semimodius*, *idolatria* aus *idololatria*.

In *siremps lex esto* hat der Inf. sein schliessendes *e* verloren. So auch *bibere* in dem Ausdrucke *biber do*. Hierzu Charisius 124,1 K.: G. Fannius annalium VIII 'domina eius, ubi ad uillam uenerat, iubebat biber dari'; Cato quoque Originum * * * sed et Titinius in Prilia 'date illi biber, iracunda haec est'. Der Inf. sieht, besonders in dem Vers des Titinius, wie ein Sb. aus vgl. spätlat. *biber, -eris*.

Der Sinn der Formel *siremps lex esto quasi* lässt sich mithin so angeben: sic rem accepisse lex esto quasi 'es soll Gesetz sein, die Sache so zu nehmen wie wenn'. Ich hebe hervor, dass der Inf. Pf. für das Altlat. hier ganz in Ordnung ist vgl. S. C. de Bacc. CIL I 196,4 nei quis eorum bacanal habuisse uelet, Cic. off. 2,23 aus einem Komiker quem quisque odit, perisse expetit.

Nachdem die Silbe *em* durch Dissimilation geschwunden, das Adv. *si* ausser in *si-c* ausgestorben und *empsi* als Pf. des einfachen Verbums durch *emi* verdrängt war, vermochte das Sprachgefühl die Zusammenrückung, die übrigens nur in Gesetzen ein Dasein fristete, nicht mehr in ihre Bestandteile aufzulösen. Dass die Bedeutung sich dabei verdunkeln musste, liegt ja auf der Hand. Und so konnte die alte Formel erweitert werden nicht nur zu CIL I 202 I 38 *sirempsque . . . omnium rerum ius lexque esto quasei sei*, sondern auch zu CIL I 205 II 10 *s(i)re(mp)s lex ius caussa que o(mnibus) o(mnium) r(erum) esto atque utei*. Vgl. Ritschl Opusc. IV 56 ff.

Ett bidrag till nordisk ordhistoria.

Af

Evald Lidén.

1. Nisl. *kvos* fem. 'convallis, lacuna, locus respirationi ineptus, den inderste Ende af en Dal eller Klippekløft, alias *ki ó s*' BÍÖRN HALDORSEN Lex. II: 185; enligt VIGFUSSON Dict. s., 365 'a little hollow place = *kj ó s*'; likaså ZOËGA Isl.-ensk orðabók (1904): 'a narrow dale, a hollow'.

Ordet tycks icke förekomma i äldre litteratur. Det nämnes första gången 1683, i GUDM. ANDRÆ Lex., s. 157 (*kvos*). Af ZOËGA att döma är det ett gångbart modernt ord. — Att det icke kan vara en variant af *kjós*, såsom de nämnda lexikograferna synas anse, är utan vidare klart.¹

¹ Fisl. *kiós*, nno. *kjos*, nsv. *kjusa* o. s. v. och deras etymologiska förbindelser har jag behandlat i Indogerm. Forsch. XIX: 326 ff. Till det material, som där är sammanställt, må nu göres ett par tillägg.

Utom npers. *gōšā* 'Winkel, Ecke' o. s. v. må nämnas det för detta ords ursprungliga betydelse upplysande npers. *ā-γōš* 'pectus, sinus, amplexus'.

Till sv. dial. *kjus* m. i betydelsen 'hörn af en påse' hör det denominativa verbet *šysa*, pret. *šysto* (fisl. **kýsa*, pret. **kýsta*) 'klämma åt en påse på midten, så att innehållet delar sig åt båda ändarna', LEANDER Ordlista över Holsljungamålet (Göteborg 1910), s. 44.

Af samma *kjus* är afledt uppl. dial. *šysyl*, pl. *šys lar* 'den tredje eller bakersta smaningom afsmalnande delen af en ryssja', se HESSELMAN. De korta vok. *i* och *y* i svenskan, s. 100; det svarar mot ett fisl. **kýsill*, med vokalförkortning framför *sl*. (De af HESSELMAN anförda östsv. dialektorden höra säkert icke hit; kort *u* är icke säkert påvisad i denna ordgrupp).

Östsv. dial. *kūso* 'ögonvrå' (VENDELL Ordb. ö. de östsv. dial., s. 509) skulle motsvara ett fisl. **kúsa* fem.

Från danskt språkområde må nämnas *kyse* 'en smal gang mellem to vange eller indelukker', *kyse* 'en upløjet jordstrimmel til skæl', anförda af KALKAR Ordbog II: 688 efter MOTH'S samlingar. Ortenamnen *Kyse*, Sjælland, och *Kysing*, Jylland (jfr STEENSTRUP De ældste danske Stednavnes Bygning, s. 91) torde höra

Ett utan tvifvel besläktadt ord är färöiska *kós* fem., pl. *-ir* '1. rundagtig Fordybning el. Sänkning; ogsaa f. Eks. om den nederste Del af et poseformet Næt på »fleygustong»; 2. lille trang Bugt, Vig' (J. JAKOBSEN Færøske Folkesagn, s. 474).

Detta erinrar påfallande om gäl. *còs*, gen. *còis* m. 'a hollow, crevice, recess, cavern, hole' (MACLEOD-DEWAR), som är identiskt med nir. *cuas*, gen. *cuais* m. 'a hollow, recess, cavity; cave, hole; also applied to the larger indentations in the steep cliffs along the sea-shore' (DINNEAN).

Såsom topografisk benämning har det iriska ordet öfvergått till engelska dialekter på Irland under formen *coose* 'a small bay, a cove, creek' (WRIGHT Engl. Dial. Dict. I: 724).

I iriskan har ordet gamla anor: mir. *cúass*, *cúas* 'a hollow, cavity', s. KUNO MEYER Contrib. to Irish Lexicogr., s. 545 (Suppl. till Arch. f. celt. Lex.).¹ Det måste därför vara i öfvervägande grad sannolikt, att det sent uppträdande isl.-färöiska ordet är ett lån från keltiskan. Färö. *kós* bereder i så fall ingen svårighet. Nisl. *kvos* måste återföras på en äldre form **kvás* (jfr nisl. *kvóða*, *kvon* = fisl. *kuáða*, *kuán* o. d.); den ir. diftongen *úa* är substituerad med *vá* såsom i den bekante Dublin-konungen Olafs binamn *Kuáran*, af ir. *cúarán* 'sko'.²

2. Denna uppfattning kan dock mötas af tvifvel på den grund, att ett snarlikt ord råkas på ett par spridda håll inom Skandinavien, nämligen nno. *kaas* fem., som af Ross Ordbog, s. 386, anföres i betydelsen 'dybt Seillob mellem Bankerne' från Helgeland och i betyd. 'dyb og trang Elvevig' från Osterdal, och vidare nsv. *kås* fem., som enligt RIETZ Dial.-Lex., s. 322 (under *kjusa*), förekommer i Småland (Södra Møre) i betydelsen 'aflång, trång dal mellan berg eller höjder'. Betydelsen paminner alltså starkt om nisl. *kvos* 'a narrow dale, a hollow', och hvad formen angår skulle åtminstone sv. *kås* kunna utgå från ett äldre **kvās* (jfr sv. *kåda* af fsv. *kwāþa*). No. *kaas* synes däremot icke medgifva en sådan härledning.

hit, särskildt med hänsyn därtill, att *kvós* fem., *kvíss* mask. och **kvísa* fem. rakas i icke få norska (och isländska) ortnamn, jfr t. ex. Norske Gaardnavne VI: 329, XI: 15.

¹ Om ordets etymologi s. MACBAIN An Etym. Dict. of the Gaelic Lang., s. 91.

² S. BUGGE Norsk Sagafortælling i Irland, s. 10 ff.

Enligt min mening är detta no. *kaas*, sv. *kås* identiskt med det bekanta ordet *kås* (*kåsa*; *kosa*; *kaus*,-a, *kous*, *koks*, -a o. s. v.) 'skål, skopa, öskar', ett ursprungligen främmande ord, som under mycket växlande former råkas i en mängd nordiska dialekter.¹ Lokalteter af den art, som ofvannämnda *kaas*, *kås* beteckna, ha onekligen likhet med inbuktningen af en skål eller ett öskar. Min förmodan vinner stöd häraf, att just no. *koks* 'skål', liksom också *skaal* och *ausa* 'slef', brukas om små runda vikar, se RYGH No. Gaardnavne, Forord og Indledn., s. 38, och band XVI: 20; jfr äfven LIDÉN Bland. språkhist. bidrag (Göteborg 1903), s. 3 ff., 24 f. angående användningen af orden *kar*, *tråg*, *ho*, *ålla* (ursprungl. 'tråg, ho') m. fl. såsom beteckning för fördjupningar i marken eller för vattenförande håligheter. — Visserligen anför AASEN Ordbog, s. 375, från norska dialekter endast formerna *koks*,-a 'skål'; men dels är hans arbete isynnerhet när det gäller lånord mycket ofullständigt, dels råkas formen *kås* i angränsande svenska dialekter samt däremot svarande former i lappska äfven på norskt område.² Jag vågar därför antaga, att no. *kaas* såsom lokalitetsbeteckning är identiskt med ett nu eller tidigare existerande norskt *kaas* 'skål'. Det smäländska *kås* 'trång dal' vållar ingen svårighet från ordgeografisk synpunkt.

Ett tidigt citat af detta *kås* tror jag mig finna i BUREUS' Sumlen (Sv. Landsmålen, Bihang I. 2: 45, resp. 201): »flärka: *kås*, stor puss, vaska. Ang[ermann]». Den ungefärliga betydelsen af *kås* torde här vara '(vatten- eller gyttjefyllt) fördjupning: dyhåla, göl'.³

3. Ett tredje snarlikt ord är *kås* fem. i betydelsen 'utgräfnings vid stranden eller sammankastade stenrader, hvaremellan båtar uppläggas, båtställe, båthamn'. Det synes vara begränsadt till Sydsverige och Danmark: Smål., Skåne, Halland, Blek., Bornholm, Samsø o. s. v.; se IHRE Dialect Lex., s. 84; RIETZ, s. 379 f.; LINDER Allmogemålet i S. Møre, s. 92; MÖLLER Ordb. ö. hall. landskapsm., s. 106.

¹ Litteratur om ordets historia se LIDÉN Arkiv f. nord. fil. XIII: 36.

² QVIGSTAD Nord. Lehnw. im Lapp., s. 182.

³ Angående *flärka* jfr RIETZ, s. 147 s. v. *flark*.

Det råkas också i ortnamn; se STEENSTRUP De danske Stednavne (1908), s. 96; FALKMAN Ortnamnen i Skåne, s. 64; ESPERSEN Bornholmsk Ordbog (II:) 199.

Rörande dessa ortnamns ålder har jag i de flesta fall icke hjälpmedel till att bilda mig någon mening. Om samtliga de namn, hvori *kås* med någon sannolikhet kan anses ingå, skulle visa sig vara relativt unga, så vore det åtminstone möjligt, att det är samma ord som *kås* 'öskar, skål'; de med *kås* betecknade enkla båtlägena ha en viss likhet med de aflånga, ho-liknande öskar, som vanligen brukas t. ex. i ekor och andra smärre farkoster.²

Tillägg i korrekturet. Den tvekan, hvarmed jag (strax ofvan) framställt min förmodan om ursprunget till sydsv.-da. *kås* fem. 'båtläge', kan jag nu låta falla på grund af ett nyfunnet faktum.

C. S ä v e Gutniska urkunder, s. XXXI, anför ett gottl. »*kåxne* m. båtställe, båtländning» och hänvisar till ett likbetydande estsvenskt »*kåx*»³. Sistnämnda ord har sedermera kommit i dagen under den korrekta formen *kåks* fem., pl. -ar 'båtsad, båthamn' (Nuckö, Ormsö; Vendell Ordb. öfver de östsvenska dial., s. 521)⁴.

Nu har, såsom ofvan blifvit antydt, *kås*, -a 'skål, öskar' bl. a. en biform *kåks*, -a (så t. ex. i Halland), no. *koks*. Därjämte bör märkas, att denna egendomliga variation af ljudformen i svenskan torde vara enastående (den beror ytterst på

¹ De äldsta svenska citaten af detta ord äro från förra hälften af 1500-talet, se LIDÉN, Arkiv, anf. st. Jfr *kron-kosor* pl. hos BUREUS, anf. st., s. 222.

² RIETZ' antagande (anf. st.), att *kås* 'båtläge' sammanhänger med sv. *kas*, *kase* 'hög eller hop, isynnerhet af ris, stubbar o. d.' (fisl. *kps*), stöter på formella hinder och är icke heller för betydelsens skull öfvertygande. — Samma mening har FALKMAN anf. st. Bland de af honom anförda namnen innehåller *Kasebyerg*h (1389, nu *Kastherga*) i hvarje fall icke vårt *kås*, utan *kase* 'vårdkase'.

³ Uppgiften aftryckes hos RIETZ, s. 302, men med formen »*kåkkne*», ett tryckfel som troget kopieras hos VendeLL, nedan anf. st.

⁴ Ordet finnes, i samma form och betydelse, på Odensholm vid Nuckö, enligt benäget meddelande af doc. G. DANELL.

att ordet importerats i växlande form — från olika språk och tid). Det kan då rimligtvis icke betviflas, att dubletten *kås-kåks* i betydelsen 'båtläge (af viss form)' och dubletten *kås-kåks* i betydelsen 'skål, öskar' i själfva verket representera olika betydelseförgreningar af ursprungligen ett och samma ord. Därmed är det också säkert, att de ortnamn, som verkligen innehålla *kås* 'båtläge', måste vara ganska unga.

Runömålets *fl̥an*, finl.-svenskt flade

Av

Gideon Danell.

II Runöålet finnes — enligt uppteckningar, som undertecknad sommaren 1908 hade tillfälle att göra — ett hittills ej därifrån känt ord: *fl̥an* m., —, -a, -a, med betydelsen 'långgrund havsbotten utanför land' (anses räcka t. o. m. en 13, 14 famnars djup). Ordet synes ha i målet ersatt subst. grund, estsv. *grön*, — detta finnes blott i ett par egennamn, *la-gröne* och *stæm-gröne* — om ock det nya ordets betyd. är något avvikande från vad som vanligen inlägges i 'grund'.

På grund av naturförhållandenas faktiska beskaffenhet omkring ön¹ spelar ordet en rätt stor roll i Runöbornas dagliga liv och föreställningsvärld. När Runömännen segla ut från sin ö, vare sig de äro stadda på en liten fisketur i sin *næte-boat* eller på långfärd med en »jala», iaktta de noga, om de ännu äro *opa fl̥an* eller redan hunnit *neʒafere fl̥an*; inom hela *runbo-fl̥an*, som omger Runö, urskilja de särskilda delar, såsom *hokm-fl̥an* (utanför »Holma», *hokma*, på västra stranden), *kirke-fl̥an* (utanför »Överkyrka», *evær-kirke*, på östra stranden); är man stadd på långfärd och närmar sig Arensburg, gäller det att se, när man kommit upp på *æls-fl̥an* (utanför Ösel) o. s. v. Såsom av dessa exempel på ordets användning framgår, är best. sing. den form, som ojämförligt oftast användes av detsamma. Härav förklaras också ordets slut-**n**, hvilket tydligtvis inträngt i paradigmatets alla former från best. sing., ungefär på samma sätt som femininerna **klo** och **tå** i många östsvenska dialekter fatt liknande **n**-former (Runö: *kl̥on*², *toan*; se f. ö. Vendell, Östsv. Ordb.).

¹ Se t. ex. E. Hemmendorff i Ymer 1909, s. 197 (längst ned) o. f.

² Enl. Vendell, Sv. landsm. II, 3, 106 likväl *kl̥o*, best. sg. -*na*, pl. -*nu*.

Ordets grundform på östsvensk botten är nämligen det **flade**, som (enl. Vendell, Östsv. Ordb.) finnes i så gott som hela det svensktalande Finland (Nyland, Egentl. Finl., Ålands härad, Malax i södra Vasa län), överallt betydande 'liten grund fjärd' och som ävenledes (enl. Rietz, s. 144 b) finnes i Södermanland, såsom ingående i namnet **Långviksfladen**, en fjärd vid Ornö. Best. sing. av detta **flade** torde på Runö — redan innan den oblika formen, på **-a**, utträngde nominativen i de svaga maskulinerna — ha genom ljudlagsenligt **d**-bortfall blivit *flan* (jfr Runö *stän*, best. sing. 'staden' och *stän*, v. 'stanna'); och *flan* har sedan även kommit att användas som obest. sing., när denna form någon gång behövts, detta efter mönstret av ord, sådana som *stæn*, m., *sten*, *moan*, m., *måne*, med best. sing. lika.

I följd av den östsvenska aksentförenklingen har best. sing. **fladen** (med aks. 1), där den ej tidigt nog fått vika för den oblika formen, lätt kunnat ge upphov till ännu en ny grundform för paradigmet, näml. **flad**, efter mönstret av samtliga starka maskuliner. Denna form träffa vi, enl. Östsv. Ordb., i Larsmo i norra Vasa län (*fla*, pl. *fladar*). — Da därjämte från Kyrkslätt i mell. Nyland uppges ett neutralt **flad**, dels i den nämnda betydelsen, dels med betyd. 'vid och öppen trakt, slätt', torde denna form enklast förklaras så, att best. sing. **fladen** uppfattats som best. plur. av ett starkt neutrum, vilket i ett ord som detta mången gång kan ligga nära till hands; jfr exemplen på ordets användning i Runömålet här-
ovan.

Utom här nämnda former ha vi på östsv. område ytterligare en form med **d**-konsonantism, näml. **flada**, f., i Kyrkslätt och Sjundea i mell. Nyland, med betyd. 'stor slätt', samt på fasta Åland och i Houtskär i Egl. Finl. med betyd. 'inre fjärd'. Även denna kan naturligtvis utgå från det maskulina **flade**, sedan dettas oblika form segrat inom paradigmet.

Jag fastslår, att ett svagt mask. **flade** eller former, som utgå (eller åtminstone kunna utgå) från detta, finnas över så gott som hela det östsv. området (dock ej i Estland). Betydelsen är vanligen '(grund) fjärd, grund havsbotten' l. dyl.; mera sällan — och egentligen blott hos formen **flada**, f. — förekommer betydelsen 'jämna mark, slätt'.

Utom dessa former med **d**-konsonantism träffa vi på östsv.

område ett svagt fem. **flata** i det från Vöra i Vasa län uppgivna *flatu*, 'ett större stycke åker eller äng'¹; vidare i betyd. 'plan, jämn yta' dels ett starkt fem. **flat**, i Kimito i Egl. Finl. och Kronoby i norra Vasa län, enl. Rietz 147 a även på Åland ('bred, stor akerteg'), dels ett starkt neutr. **flat**, i Karis, Snappertuna och Ingå i Nyland.

I dessa sistnämnda former, med **t**=konsonantism, igenfinna vi ju tydliga substantiveringar av adj. **flat** (fsv. **flater**, fvn. **flatr**); se Hellquist, Nominalbildning, ss. 8, 9, 10.

Det svaga femininet **flata** återfinnes — franräknat att det i modärn svenska (lägre språk) förekommer i betydelsen 'flata handen' eller 'flatsida' (i Bohuslän: 'inre sidan af handen', Rietz, 147 b) — dels i det enstaka fsv. **flatu** (Sdw. **flata**), namn på en skog, dels i no. diall. (Aasen., Ross) **flata**, **flota**, **floto**, 'Flade', även i no. gardsnamn (Rygh, Forord og Indledn., s. 50) och i bohusl. **flata**, **flada** 'åkerfält' (Rietz 147 a)². I Bohuslän förekommer i samma betyd. även ett mask. **flade** (Nilén, Sörbygden; Lindberg, Skeemålet), = fvn. **flatr**, no. gardsnamn **flatr** (Rygh, a. st.) och Närke **flate** (Rietz, a. st.). Huruvida det da. **flade** (= yta, slätt; äv. flat sida) återgår på det gamla maskulinet eller femininet, kan jag ej avgöra. — I Halland och på norra Seeland förekomma i samma betyd. **ä**=formerna **fläda**, **flæde** (Möller; Molbeck). Männe ombildningar efter ett ***flätja** i denna betyd.? Jfr fsv., nsv., da. **flätja** o. dyl. 'dåraktigt tal', varom Hellquist, a. a., s. 59.

Den andra östsvenska substantiveringen av adj. **flat**, det starka femininet, återfinns i fsv. **flat**, Närke **flat**, Hälsingl. **flät**, fvn.

¹ Det av Vendell i Östsv. Ordb. härmed sammanställda *flutu* 'flat häll i sjön', Nuckö, Ormsö, Wichterpal, hör säkerligen ej hit, utan är = Ross' **flota**, f. 'flad Mark som gjennestrommes og jævnlig oversvømmes af Aa' samt **Fluttu**, namn på ett skår i Roslagen (Schagerström i Nord. Studier, tillägnade Ad. Nooren, s. 396). Självt har jag ordet i mina Nucköanteckningar i formen *fluto*, f. 3, och med översättningen 'sten i grunt vatten, varpå man märker tidvattnets fallande och stigande'. Det hör tydligen till **flyta**. (Jfr f. ö. fvn. **flūd**, no. diall. **flu(d)**, f., i samma betyd., varom Tamm, Femin. på ti och i)a, s. 43, Et. Ordb.: **Fly**, 3, Falk-Torp: **Flu**.)

² Hör det fsv. **flata**, f. gillerstock, snara (Schl.) hit? — Ett fvn. **flata**, som anföres av Hellquist, a. a., s. 8. (efter Fr.²) och (efter H.?) även av Falk-Torp, kan jag ej återfinna i mig tillgängliga lexika.

flot, samt no. diall. (Ross) **flat**, **flot**, f. och no. gårdsnamn **flat**, **flot**, **flöt** (Rygh, a. st.).

Utom hittills nämnda substantiveringar av **flat** finnes ytterligare ett starkt mask.: fvn. **flotr**, no. diall. (Ross) **flat**, m., även detta i no. gårdsnamn (Rygh a. st.).

Hur förhåller sig nu det östsvenska (och sörmländska) **flade** till dessa substantiv, som tydligen äro avledda av adj. **flat**?

Falk-Torp, Et. Ordb. anser, att vi på nordisk botten, jämte **flat** av germ. ***flata-**, även ha en form, som fått grundroten ***pla-** utvidgad med **th** och som skall ingå i grek. $\pi\lambda\alpha\theta\acute{\alpha}\nu\eta$, 'kagebræt', fht. **flado** 'breiter, dünner kuchen' m. m. Denna rotform återfinna Falk-Torp, utom i **r**-avledningen **flære**, varom se nedan, i det av Ross, från sydöstra Norge (Oslo, Rom., Solør, Smaal., S. Østerd.) anförda **fla(d)e fla'a**, m. 'en jævn, omtrent vandret Flade av dyrket eller dyrkbar Mark; flad Eng eller Ager'.

Det skulle sålunda tyckas, som om vi i den ovannämnda östsvenska **d**-formen finge ännu ett bevis för förefintligheten här i Norden av ett germ. ***flad-** i betyd. 'jämna mark' l. likn.

Ser man emellertid närmare på förhållandet mellan dessa **t**- och **d**-former, märker man följande:

De områden, på vilka man träffar **d**-former, utan att dessa kunna vara ljudlagsenligt utvecklade av **t**-former, äro

dels östra — och en enstaka punkt på västra — kusten av Östersjön, här både i betydelsen 'slätt' och 'grund' fjärd' eller 'grund';

dels sydöstra Norge, här endast i betydelsen 'jämna mark' (= da. **flade**).

På detta senare område synes man mig givet här böra räkna med inflytande från Kristiania-språket och de sydnorska dialekter, som ljudlagsenligt ha **b**, **d**, **g** för intervokaliskt **p**, **t**, **k** (Larsen, Oversigt, ss. 68, 70), kanske även med påvärkan från Bohuslän (?). I denna riktning pekar ock det förhållandet, att det **Flaen**, som enl. Rygh, Gaardn. III, s. 188, är allmänt såsom gårdsnamn »fra nyere Tid paa Romerike» och som enl. Ross, i formen **Fla'an** är »hyppigt Navn paa Husmandsplads i Oslo og Rom(erike)», längre upp i landet regelmässigt synes vara ersatt av **t**-former (se Rygh, Gaardn., passim)¹.

¹ Sammansättningen **flaberg** 'liden nøgen jævn Bjergflade, som har fremmedartede Omgivelser', vilket enl. Ross förekommer i samma trakter, som ha **fla(d)e**

Även beträffande det östsvenska och sörmåländska **flade** möter det i själva verket nog ej några oövervinnliga hinder för antagande av påvärkan från danskan. Ordet uppträder ju på dessa områden framför allt såsom sjötärm, med de till sjöförhållanden anpassade betydelserna: 'inre (grund) fjärd', samt 'grund'. Att det danska **flade** av danskt sjöfolk använts i liknande betydelser, därför synes all sannolikhet tala (fastän mig tillgängliga lexika ej upptagit dessa betydelsspecialiseringar) — jfr att det (från nord. lånade) eng. **flat** såsom subst. har en rik användning i sjöspråket och i bet. 'bank' även inlånats i franskan (se t. ex. Heinz, Normann—Friedenfels, Dictionnaire technique et nautique de marine, II), eller att det mot vårt adj. semologiskt svarande ty. **flach** utom 'flack, jämn' (om mark) även betyder 'grund'. Jag vågar därför tro, att det da. **flade** genom sjömansspråket inkommit i åtskilliga svenska dialekter vid Östersjön — jag erinrar om hurusom det säkerligen är den danska formen som segrat i ett så livskraftigt svenskt sjömansord som **babord**. Väl inkommen i de finsk-svenska dialekterna har **d**-formen sedan på sina håll kunnat uttränga en **t**-form i betyd. 'slätt' — eller själv fått denna betydelse tack vare den baltiska landhöjningen, som faktiskt förvandlat mången grund fjärd på Finlands kust till slättmark.

I det föregående resonnemanget har jag ej medtagit några nordiska former med **d**-konsonantism, som ha en något avvikande betydelse:

a) gotl. **flada**, **fladä**, f. 'stort tunnt hvetebröd' (Wennersten, Nygutn. Ordb., Rietz. 147 a). Är väl lån från mlt. **vlade**, 'dünner, flacher Kuchen' (= det ovannämnda mht. **flado**);

b) smål. (Stranda hd) **fläde**, m. 'flöte på fiskredskap' (Rietz, s. 152 a) torde böra föras ihop med no. diall. (Aasen, Ross) **flæa**, f. 'Flydholt paa Garn', **flæe**, n. 'Bark', **flæ**, n., 'Flydholt af Bark', varom se Falk-Torp: **flaa** I (i samma betyd.). Det småländska ordets **-d**-torde mycket väl kunna härstamma blott från Rietz'

och i några närliggande trakter. är tydligen en ombildning, efter **fla(d)e**, av **flaaberg** i samma betyd. (av **flaa** 'vid eensartet Flade', se Falk-Torp: **flaa** II och **flaa**, adj.; även ingående i gotl. **flavatten**, 'grundt vatten', Rietz 155 a). — Ross **flabrynn**, m. (Nes i Romerike) förklaras på samma sätt.

meddelare; har det verkligen funnits i uttalet, kan det även där ha berott på en liknande »uppsnyggning», såsom man i Östergötl. kan få höra *sørj-flødær* för 'sorgflor', *brødær* för 'broar', pl., m. m. dyl.;

c) no. diall. (Ross) **fleda** (e') og **flida?** f. 1) tynd skive; .. flad Splint, Flis eller Flænge; 2) stort hudbart Saar, Flænge; 3) meget lavt og fladt Skjær i Søen; 4) liden nogen jævn Bjergflade, som har fremmedartede Omgivelser.

Ross har i denna artikel hopblandat åtminstone ett par ord. De flesta under 3) och 4) upptagna formerna, **fleeaa**, **flæ(e)**, **flea**, m. fl., synas vara dialektala utvecklingar av (Ross) **flæa** i samma betydelser, **jön**-form vid sidan af det sid. 126, noten, nämnda **flaa**.

Formerna **flede**, **flea** o. s. v. under 1) och 2) torde höra tillsammans och hit även isl. (nyisl. ?) **fleda**, f. 'en flad spiseskee' (Jónsson); jfr etymologien av sv. **sked** och **spån**. En r-avledning är Ross' **fledra**, **flidra**, f. 'tynd fraløst Skive, Flis; Flænge og dl.', **fledra**, v. 'gjøre eller frembringe »Fledrør»', m. m. Se om vidare släktingar Falk-Torp, **flære**, vilket föres till samma germ. rot ***flap-**, som ansågs föreligga i sydno. **fla(d)e**, m.

Endast i de här nämnda **flede**, **flea** med sina r-avledningar, vill jag för min del se denna rotform såsom inhemsk på nordisk botten. I sydno. **flade** ser jag, med hänsyn till betydelsen och av ovan anförda dialektgeografiska skäl, en utveckling av det substantiverade **flat** (nord. **flata** l. **flate**).

Av semologiska grunder är jag ock benägen att skilja det östsv. **flade** från de nämnda norska formerna med germ. -b- och betraktar det som sagt därför som en av det danska sjömansspråket påverkad substantivering av adj. **flat**.

INBJUDNING

TILL DEN HÖGTIDLIGHET,

HVARMED

FILOSOFIE DOKTORSPROMOTION

KOMMER ATT ANSTÄLLAS
FREDAGEN DEN 28 MAJ 1909

VID

GÖTEBORGS HÖGSKOLA

UTFÄRDAD AF

OTTO SYLWAN

PROMOTOR

Bifogad skrift: **Om kontamination i nutidssvenskan.**

NÅGRA ANTECKNINGAR

AF

GUSTAF CEDERSCHIÖLD

G Ö T E B O R G

WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B

1909

För tredje gången kan Högskolan inbjuda till filosofie doktorspromotion.

Första gången, en sådan fest ägde rum vid Högskolan, var den 6 juni 1903, då densamma efter särskildt af Kungl. Maj:t för hvarje fall meddeladt tillstånd kunde till fyra af sina lärjungar, som aflagt vederbörliga prof, öfverlämna doktorskransen. Genom resolution af den 30 okt. s. å. erhöll Högskolan rätt att under följande femårsperiod anställa och bedöma akademiska disputationer, som inom området af de ämnen, uti hvilka Högskolan äger examensrätt, utgifvas och försvaras af filosofie licentiater, hvilka härstädes aflagt examen, och att efter hemställan hos kanslern för rikets universitet till filosofie doktorer utnämna dem, hvars prof godkänts. Af denna rätt begagnade sig Högskolan dels vid några tillfällen, då utnämning ägde rum under enkla former, dels vid den nya Högstulebyggnadens invigning, då högtidlig promotion anställdes med öfliga ceremonier.

Denna rättighet har sedermera, genom Kungl. Maj:ts resolutioner af den 7 juli 1908 och den 22 jan. 1909 blifvit förnyad att gälla intill utgången af år 1913.

Då nu trenne filosofie licentiater efter godkända prof anmält sig önska blifva utnämnda till filosofie doktorer, och universitetskanslern genom bref af den 13 maj därtill gifvit sitt tillstånd, är det för Högskolan liksom förut vid liknande tillfällen en glädje att söka åt denna utnämning gifva högtidligheten af de ceremonier, hvilka af ålder iakttagits vid universiteten, då filosofiska fakulteten utdelat sin högsta lärdomsgrad.

Om sina lefnadsförhållanden hafva promovendi meddelat följande data.

CARL DAVID MARCUS

född den 16 mars 1879 i Stockholm; föräldrar: Leopold Marcus, affärsman, och hans hustru Jenny Marcus, född Assur; genomgick Norra Latinläroverket och Realläroverket i Stockholm; aflade mogenhetsexamen vid Visby Högre Läroverk i juni 1897 och fyllnadspröfning i latin hösten 1898; inskrefs vårterminen 1899 vid Göteborgs Högskola; aflade därstädes fil. kandidatexamen den 5 dec. 1903 och fil. licentiatexamen okt. 1908; vistades hösten 1904 för studier i Tyskland; disputerade för filosofie doktorsgrad den 30 okt. 1908.

Tryckta skrifter: *Gottfried Keller* (i »Ver Sacrum» 1902). — *Till våra gossar*. Sthm 1904. (2:dra upplagan 1909). — *Goethe* (i Serien De största märkesmännen.) Sthm 1907. — *V. Fr. Palmblads romantiska noveller*. Gradualafhandling. (Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets Samhälles Handl. IV följd XI.) 1908. — *Tre Skådespel*. Sthm 1908. — *Erik Gustaf Geijers lyrik*. (Under tryckning.) Sthm 1909. — Ett stort antal litterära och andra uppsatser i tidskrifter och tidningar.

SVEN BERNHARD BRISMAN

född den 9 juni 1881 i Kil, Värmland; föräldrar: Postmästaren Daniel Brisman och hans maka Julia Brisman, född Hegardt; intogs i Göteborgs högre realläroverk höstterminen 1891 i andra klassen och i Göteborgs högre latinläroverk hösten 1893 i fjärde klassen; aflade mogenhetsexamen därstädes den 27 maj 1899. Inskrefs hösten samma år vid Göteborgs Högskola och aflade därstädes filosofie kandidatexamen den 11 mars 1903; tjänstgjorde halva vårterminen 1903 som v. kollega vid Göteborgs östra realskola och vårterminen 1904 som timlärare dels vid nämnda läroverk, dels vid Göteborgs högre samskola. Idkade vintern 1904—1905 arkivstudier i Stockholm med understöd från kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen; tjänstgjorde 1905—1906 vid Göteborgs högre samskola med full tjänstgöring och 1906—1907 som timlärare därstädes och vid Göteborgs Handelsinstitut; aflade fil. licentiatexamen vid Göteborgs Högskola den 6 mars 1907; genomgick 1907—1908 profärskurs vid Stockholms norra latinläroverk och anställdes hösten 1908 som ordinarie lärare vid Göteborgs högre samskola samt som timlärare vid Göteborgs Handelsinstitut; disputerade för fil. doktorsgraden den 8 december 1908 vid Göteborgs Högskola samt förordnades till docent i historia därstädes i februari 1909.

Tryckta skrifter: *Bidrag till riksgäldssedlarnas historia* (Hist. Tidskr. 1904). — *Om avvikelser mellan riksdagsbeslut och bankoreglemente 1810 och 1815* (Statsvetenskapl. Tidskr. 1906). — *Formen för jordvärdstegringskattens uttagande* (Social Tidskr. 1907). — *Jordreformen, Stockholm 1907* (Verdandis småskrifter nr. 150). — *Motiveringen av kravet på den oförtjänta värdstegrings indragande till samhället* (Social Tidskr. 1908). — *Arbetareliv skildrat av arbetare* (Varia 1908). — *Realisationsfrågan 1808—1834*. I. Frågans förhistoria och första framträdande 1808—1818. Göteborg 1908. Gradualafhandling (Göteborgs kungl. Vetenskaps- och Vitterhetsamhälles handlingar, IV följd XII). — *Om tillämpningen av utvecklingsprincipen vid historieundervisningen på överstadiet* (Pe-

dagogisk Tidskr. 1909). — Artiklarne Socialism och socialdemokrati samt Social studielitteratur i Social handbok, utgiven av G. H. von Koch. 1908. — Ett flertal recensioner i Social Tidskr. och Varia.

RUDOLF ELANDER

född den 24 mars 1880 i Göteborg; föräldrar: Sjökapten Anton Johansson och hans hustru Elin Elander Johansson; genomgick Majornas Elementarläroverk och inskrefs höstterminen 1896 i sjätte nedre klassen af Göteborgs högre Latinläroverk; aflade mogenhetsexamen vid Vänersborgs högre allmänna läroverk i juni 1899; tjänstgjorde som elev vid Apoteket Lejonet i Göteborg 1899, 1900 och 1901; inskrefs vid Göteborgs Högskola i jan. 1900; aflade därstädes fil. kandidatexamen i dec. 1903 samt fil. licentiatexamen i dec. 1907 och sept. 1908; var under vårterminen 1904 och vårterminen 1905 Göteborgs Studentförenings ordförande; tjänstgjorde såsom vik. lärare vid Göteborgs högre samskola under åren 1904—1906; genomgick under år 1908 stadgad profärskurs vid högre latinläroverket å Norrmalm, Stockholm; idkade studier vid Londons universitet höstterminen 1904 och vårterminen 1907; disputerade för fil. doktorsgrad den 13 maj 1909; är sedan januari anställd såsom vikarierande lektor vid Göteborgs högre latinläroverk.

Tryckta skrifter: *Höfdingskapet hos naturfolken*. En studie af dess karaktär. Göteborg 1906. — *The Chief of the Indian Clan in North America*. (Gradualafh.) Göteborg 1909. — Dessutom tidningsuppsatser.

Doktorspromotionen kommer att äga rum i Högskolans aula fredagen den 28 maj kl. 2 e. m.

Högskolan får icke glädjen att vid denna högtid se närvarande sin främste styresman, *kanslern för Rikets Universitet, förutv. Statsrådet och Ministern för utrikesärendena, K. m. st. k. N. O. m. m. Herr Grefve AXEL FREDRIK CLAESSION WACHTMEISTER*, som af andra värf blifvit hindrad att mottaga inbjudningen.

Till denna högtid får jag härmed äran att å Lärarerådets vägnar vördsamt inbjuda ordföranden i Högskolans Styrelse, *Landshöfdingen K. m. st. k. N. O. m. m. GUSTAF LAGERBRING* och Styrelsens öfriga herrar ledamöter, f. d. ordföranden i Högskolans Examenskommitté f. d. *Professorn, En af de Aderton i Svenska Akademien, K. N. O. 1:a kl. m. m. T. o. F. D. Herr ESAIAS TEGNÉR* samt förutvarande ledamoten af Högskolans Styrelse, f. d. *Borgmästaren K. V. O. 2:a kl. m. m. GUSTAF SVANBERG*.

Dessliques får jag vördsamt rikta en särskild inbjudan, utom till Högskolans tillförordnade *lärare* och dess *lärjungar*, till de korporationer, som äro med Högskolan förbundna genom rätten att utse ledamöter i hennes Styrelse: *Herrar Stadsfullmäktige i Göteborg, Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället, Göteborgs Musei Styrelse samt Rektorer och Lärare vid Göteborgs Allmänna Läroverk.*

Äfvenledes anhåller jag att få vördsamt inbjuda *Biskopen öfver Göteborgs stift, K. m. st. k. N. O., T. o. F. D. Herr EDVARD RODHE* och öfriga *Herrar Ledamöter af Stiftets Domkapitel, Herrar Medlemmar af Länsstyrelsen, Chefen för Kungl. Göta Artilleriregemente, Göteborgs Stads Borgmästare och Magistrat, Drätselkammarens Herrar Ledamöter*, i staden varande *Filosofie Doktorer, lärare och lärarinnor vid stadens undervisningsanstalter*, samt för öfrigt en och hvar, som med intresse följer arbetet vid Göteborgs Högskola.

Det föredrag, som kommer att inleda akten, skall afhandla *Medeltid och renässans i nyare litteratur.*

För dem, som erhållit inträdesbiljetter, öppnas dörrarna kl. 1,30. Allmänheten lämnas tillträde i den mån utrymmet medgifver.

Högskolans Styrelse och lärare och öfrige filosofie doktorer samt de, som skola till filosofie doktorer utnämnas, samlas å Lärarerrådets rum kl. 1,45.

Göteborg den 24 maj 1909.

Otto Sylwan.

OM KONTAMINATION I NUTIDSSVENSKAN

NÅGRA ANTECKNINGAR

AV

GUSTAF CEDERSCHIÖLD.

¶ sitt förträffliga arbete »Prinzipien der Sprachgeschichte» (tredje uppl. s. 145) ger HERMANN PAUL följande definition av begreppet k o n t a m i n a t i o n :

»Med kontamination förstår jag den företeelsen, att två synonyma eller på något sätt besläktade uttrycksformer samtidigt äro tillstädes ['sich drängen'] i medvetandet, så att ingendera kan göra sig gällande i oförändrat skick ['rein zur Geltung kommt'], utan en ny form uppstår, vari element av den ena äro blandade med element av den andra». Och han tillägger, att denna företeelse naturligtvis börjar hos en individ och uppträder tillfälligt, men att den genom att efter hand uppstå hos flera individer slutligen kan övergå till att bli allmänt språkbruk.

I vetenskapligt avseende äro givetvis alla fall av kontamination värda att uppmärksammas och granskas såsom yttringar av sprakets liv och utveckling; också de individuella tillopp eller ansatser, som icke vinna efterföljd, tjäna i sin mån till att sprida ljus över det sätt, varpa tankeförmagan arbetar med språkmaterialet.

I praktiskt avseende, d. v. s. för åstadkommande av »sprakriktighet» i muntlig och skriftlig framställning, blir frågan om kontamination särdeles viktig, emedan vi alla, om ock den ene mer, den andre mindre, och envar mer under vissa förhållanden än under vissa andra, löpa fara att begå kontaminationer, som verka stötande och, åtminstone ännu, betraktas sasom fel.

Under begreppet kontamination kunna en stor mängd språkändringar sammanföras, både sadana, som redan äro sanktionerade av allmänt bruk, och sadana, som blott enstaka och tillfälligt dyka upp. Ännu återstår mycket att samla, pröva och förklara. Just de nya, ännu blott individuella, eller åtminstone icke allmänt godkända och upptagna kontaminationsföreteelserna

(d. v. s. de som från *n u t i d a*, icke från *h i s t o r i s k* synpunkt måste betraktas som kontaminationer) äga det största intresset, emedan deras prövning blir av vikt ej allenast för vetenskapen, utan även för praktiken.

Jag har därför trott, att några anteckningar om kontamination i nutida svenska, som jag på senaste tiden har gjort, kunde förtjäna att här offentliggöras, ehuru min lilla samling, såsom beroende på tillfälliga iakttagelser, ingalunda förslår till att giva en överblick av allt, som kan räknas till kategorien kontamination. Men ett och annat av det, jag har tillvaratagit, kan likväl, hoppas jag, tjäna till uppslag och utgångspunkt för närmare undersökning av hittills mindre uppmärksammade sidor av det vidsträckta ämnet. Och ganska många av de exempel, jag anför, kunna nog komma till pass såsom »varnande exempel» för våra skrivande samtida.

»Exempla sunt odiosa» och »nomina sunt odiosa» — äro helt visst *s a n n a* sentenser, så snart det blir fråga om *s a m t i d a*. Men det händer, att man *m å s t e* utsätta sig för »odium scriptorum». Man kan omöjligt ge ett pålitligt och övertygande *b e v i s* på kontaminationernas verkliga utbredning, man kan ej åskådligt och omotsägligt ådagalägga, hur nära de ligga till hands, och vilka faror de innebära, om man ej får med namns nämnande utpeka de ställen, varifrån man hämtat dem. Och det är angeläget att uppvisa, huru även goda stilister tillfälligtvis kunna göra sig skyldiga till stötande kontaminationer. Sannerligen, ingen av oss har skäl att i fariseiskt övermod inbilla sig att han ej skulle kunna själv råka ut för en miss-skrivning eller miss-sägning, som han kanske skrattar åt, när en annan begår den. Bland de exempel på kontamination, som PAUL anför i det nyss citerade kapitlet i »Prinzipien», finnas rätt många, som hämtats från litteraturens stormän, Goethe, Schiller, Lessing m. fl.

Innan jag övergår till att framlägga den exempelsamling, som blir den här lilla uppsatsens egentliga »raison d'être», må det tillåtas mig att göra några anmärkningar, som, om de ock för somliga av mina läsare skola förefalla självklara och obehövliga,

likväl för andra läsare, som mindre tänkt sig in i ämnet, kunna bli välkomna.

En kontamination kan naturligtvis betraktas som ett fel endast i det fall, att åhöraren eller läsaren lägger märke till den, finner den stötande eller åtminstone genom den i någon mån får sin uppmärksamhet dragen från innehållet. Under vardagliga samtal förekomma kontaminationer utomordentligt ofta, men iakttagas jämförelsevis sällan, emedan situation, sammanhang, det vårdslösa uttalet och det relativt långsamt uppfattande hörselsinnet m. fl. faktorer åstadkomma, att vi mera gissa oss till än i detalj verkligen höra vår interlokutörs framställning. I regeln veta vi på förhand, vad han vill säga, och vi tro också, att han har sagt så och så, om det bara har låtit någorlunda på det vis, vi väntade. Och härtill kan läggas, att många kontaminationer ligga så nära till hands för oss själva, att vi mycket väl skulle kunna råka ut för dem under samma förhållanden som den för tillfället talande. För oss äro de alltså psykologiskt motiverade och undgå därför att väcka vår kritik. — Talar man däremot till många åhörare, måste ordens artikulering, stämmans styrka, betoningen och pauseringen komma fram vida mera, för att alla skola kunna fullt uppfatta innehållet. Men ju större tydligheten blir, dess lättare uppmärksammas miss-sägningar, och ju flera åhörarna äro, dess sannolikare är det, att bland dem finnas sådana, som »märka ord».

I skriven eller tryckt framställning beror kontaminationens (liksom varje annat språkfels) förmåga att störa naturligtvis mycket på den grad av noggrannhet och uppmärksamhet, varmed läsaren tillägnar sig framställningen: flyger hans öga blixtsnabbt över raderna, så undgår honom mycket, som vid en mera betänksam genomläsning hade väckt hans ogillande. Och da tidningsspalter just tillhöra det slags lektyr, som slukas allra raskast, är det ej underligt, att tidningarna utan att riskera strängare kritik ofta göra sig skyldiga till kontaminationer. Men överhufvudtaget kan väl påstås, att kontaminationer (liksom andra språkfel) lättare iakttagas i den skriftliga framställningen än i den muntliga.

Och likaledes inställa sig kontaminationer vida oftare för

den talande än för den skrivande. Den förre har ej lika mycket tid och lugn som den senare att pröva och granska. Särskilt om han talar under inverkan av en sinnesrörelse eller är fysiskt eller psykiskt slapp, sammanblandar han mycket ofta uttryck på ett sätt, som han knappast kunde råka ut för i skrift. Men å andra sidan kunna s k r i v a n d e personer under vissa förhållanden vara synnerligen utsatta för sådana sammanblandningar: när de måste skriva fort, därunder ofta bli störda, ej hinna att noga granska sina uppsatser, och särskilt ej få tid att se efter, om deras tillsatser eller andra ändringar passa samman med det övriga. Dylika förhållanden äro just sådana som de, under vilka en journalist plägar arbeta. Och det bör därför ej överraska, att flertalet av de här nedan anförda exemplen äro hämtade ur tidningar. Nu skulle man kunna säga: »Om allmänheten genomögnar tidningsartiklarna så flyktigt, att den icke hinner fästa sig vid formen, och om den alls icke märker de i tidningarna förekommande kontaminationerna, så kunna dessa icke göra något intryck på läsarens medvetande, alltså heller icke skada hans språkbruk genom att locka till efterföljd; exempel fran tidningar borde man därför icke använda, när man vill granska dylika utvecklingsprocesser i det nutida språket». Detta resonemang är dock inne på villospår. Först och främst är det visst icke alla läsare, som ha så uppövad läskonst, att de förmå ögonblickligt tillägna sig innehållet av flera tryckta rader, utan att behöva reflektera över formuleringen. En ganska anseelig del av tidningens publik läser betydligt långsammare; och av dessa trögare, mindre övade läsare är det många, som nästan icke hinna läsa annat än sin tidning; dennas språkbruk blir följaktligen i huvudsak normgivande för deras eget skriftliga (delvis också muntliga) framställningssätt. Och icke ens på snabbläsare bli språkliga »grodor» alldeles utan inflytande, ty fastän sådana oegentligheter som t. ex. kontaminationer jämförelsevis sällan bli fullt m e d v e t n a under läsningen, verka de likväl oftast en obestämd känsla av obehag, och — vad värre är — de åstadkomma smaningom, när de gång på gång skymta förbi blicken, att sinnet för språkets »rykt och redighet» förlöas. Det synes mig alltså vara i sin ordning, att hrr journalister emellanåt få en mild

påminnelse om att vår goda svenska också av dem bör behandlas med största möjliga omsorg och varsamhet.¹

Vidare bör det här framhållas, att kontaminationen, sasom PAULS definition, angiver, utan tvivel till sitt väsen är en **ofrivillig** och vanligen även omedveten yttring av den för tillfället skapande språkförmågan, men att det likväl också finnes **avsiktliga** kontaminationer. Sådana äro nog i de flesta fall bildade på skämt, för att åstadkomma något nytt, frapant och uppfriskande; de tillhöra då i början ett mindre kotte-ris »slang», men kunna stundom få vidsträcktare utbredning. Exempel på sådana äro bl. a. *schangdobel* av »schantil» och »nobel», *pråktifik*, av »präktig» och »magnifik», *sviniös* av »svinaktig» och »skabros» (el. ngt annat ungefär liktydigt ord på -ös), *gräsvärd* el. *gräsansvärd*, av »gräslig» och »fasansvärd», *kvinntimmer* av »kvinna» el. »kvinnfolk» och »fruntimmer». Redan av dessa få exempel kan man se, att med begäret att bilda ett nytt uttryck ofta förenar sig strävandet att få ett starkare ord än de förut brukliga. Också när den avsiktliga nybildningen ger uttryck åt indignation, är gäckande el. klandrande, framträder bemödandet att förstärka ganska tydligt, t. ex. i *tjat*, *tjata* (av »kält», »kälta» och »gnat», »gnata»), *tjatter*, *tjattr* (av »kält», »kälta» och »snatter», »snattra») m. fl. dylika. Men å andra sidan kan också strävandet att mildra ett alltför starkt uttryck ha spelat nagon roll, så t. ex. nybildade former av svordomar, t. ex. *fasingen* (av »fan» och »tusingen») m. fl. Och i det smeksamma språkbruket möta oss också åtskilliga avsiktliga kontaminationer, t. ex. det i Skane brukliga adjektivet *bekyttad* (av »bekymrad» och »betuttad»).²

Om de avsiktliga kontaminationerna är ytterligare ett par saker att säga.

De kunna någon gång vara fullt allvarligt menade, i det

¹ Jag beklagar mycket, att jag saknat tid och krafter att insamla språkprov från ett större antal tidningar; jag har goda skäl att antaga, att flera pressorgan skulle ha erbjudit mig rikligare material än den tidning, till vilken jag nu väsentligen måst inskränka mig.

² De flesta av dessa exempel och åtskilliga av de följande har jag lånat från G. A. BERGSTRÖMS gradualavhandling »On blending of synonymous or cognate expressions in English» (Lund 1906).

att upphovsmannen verkligen ansett dem utgöra goda uttrycks-sätt, som förtjäna upptagas i det allmänna, städade sprakbruket. Några få prov på bildningar av detta slag skall jag längre fram anföra i samband med ofrivilliga kontaminationer, som äro av formellt likartad typ.

Vidare må märkas, att kontaminationer, som *nu* användas avsiktligt och på skämt, ursprungligen kunna vara tillkomna ofrivilligt, genom distraktion eller under sinnesrörelse, men därvid blivit tillvaratagna av någon humoristiskt anlagd åhörare, som sedermera hållit dem vid liv och verkat för deras utbredning. Det förefaller mig sannolikt, att man så har att tänka sig uppkomsten av uttrycket »*Missförsta mig rätt!*» (av »*Missförstå mig inte!*» och »*Förstå mig rätt!*»). Och det är väl troligt, att en kolerisk herre (kanske en lärare), i vilkens medvetande de bägge tillsägelserna »*Jag förbehåller mig hövligt tilltal!*» (el. ngt dyl.) och »*Jag undanber mig alla oförsämmandheter!*» samtidigt trängdes om plats, verkligen råkat utbrista: »*Jag förbehåller mig alla oförsämmandheter.*» —

I denna lilla uppsats skall jag företrädesvis framlägga exempel på nutida svenska kontaminationer, som äro ofrivilliga och uppträtt i tryck. De omständigheter, som äro de vanligaste anledningarna till sådana kontaminationer, har jag redan sökt påpeka. För fullständighetens skull må här ett par tillägg göras.

I skriftlig framställning av en person, som icke är tillräckligt förtrogen med den stilart, han för tillfället begagnar, kunna naturligtvis kontaminationer bero på okunnighet, t. ex. när John Chronschough begagnar ordet *nedteckna* i st. f. »*nedskriva*» eller »*uppteckna*»; i ungdomens skriftliga försök förekomma kontaminationer av skriftspråksvändningar rätt ofta, innan större vana vid bokspråket kunnat förvärfvas.

Ovana vid stilarten är huvudorsak till den rikliga förekomsten av kontaminationer vid offentliga överläggningar och andra dylika tillfällen, då man försöker begagna högtidliga uttrycks-sätt, men ej hinner pröva dem. Jfr t. ex.: »*Jag står inte på inledarens uppfattning.*» »*Majoriteten skall fälla beslutet.*» — I tryck framträda tillfälliga och påtagliga kontaminationer mera sällan.

Inom ordet förekommer kontamination jämförelsevis sällan, utom då det är *s a m m a n s a t t*.

Likväl ha, som bekant, många **enkla ord** under tidernas lopp förändrats genom kontamination: av det gamla ordet »pryn» har man genom inflytandet från »syl» fått formen *pryl*, av pronominet *de* ha vi i talspråket fått *di* (jfr *vi*, *ni*), i skänst folk-språk har man i st. f. *oss* formen *voss* (jfr *vi*)¹; och i verbens böjning hålla snarlika nybildningar på att utbreda sig, t. ex. *svalde* till *svälja* (efter *valde* till *välja*), *dög* till *duga* (efter *sög* till *suga*, *ljög* till *ljuga*), *löd* till *lyda* (efter *bröt* till *bryta* o. d. eller efter *ljöd* till *ljuda*) och det alldeles likartade *betöd* till *betyda*, där likväl danskans föredöme kan ha gjort mycket till; jfr också supinet *slått* till *slå* (efter *fått* till *få* o. d.). Av böjningsformer, som lokalt och individuellt uppträda i nutida svenska, kunde långt flera anföras såsom exempel på ofrivillig kontamination; i de flesta av dessa fall *t r o r* emellertid den talande eller skrivande, att den språkform, han begagnar, är riktig. Önskar man få ett typiskt exempel på huru enkla ord kunna kontamineras *mot* den *t a l a n d e s* *v i l j a*, när han är i stark sinnesrörelse, kan jag anför följande. Kung Karl XV fick en gång, när han var på resa i en avlägsen landsort, infallet att uppsöka en där bosatt tjänsteman, som han kände. Mannen blev perplex av det höga besöket och presenterade i hastigheten »Min *hu!*» Denna sammanblandning av *fru* och *hustru* lär ha roat kungen så mycket, att han någon tid efteråt, när han åter träffade samme man, skrattande frågade: »Nå hur står det till med din *hu?*» — Å andra sidan kan det förekomma fall, då ett ord från riksspråkssynpunkt tyckes vara kontaminerat, men väl snarast är att uppfatta såsom dialektiskt. När t. ex. HEIDENSTAM Folkungaträdet II 357 skriver »klorna *krasfade* mot stengolfvet», så kan den, som ej förut anträffat verbet *kraspa*, lätt antaga det vara en kontamination av »krafsa» och »raspa» (jfr även »skrapa»), men RIETZ' dialektordbok visar oss, att verbet är hävdvunnet i sydsvenska bygdemål.

I **avledda ord** inträda flera möjligheter till sammanblandning, även inom skriftspråket. Särskilt torde detta gälla

¹ Just i pronomina äro analogibildningar av sadant slag rätt vanliga; jfr t. ex. KR NYROP. Adjektivernes Konsböjning i de romanske Sprog. s. 39 f

adjektiv på *-ig* och *-lig* (samt av dem bildade adverb). I Skåne har jag både i tal och (fast mera sällan) i skrift funnit, att t. o. m. bildade personer bruka formen *öppenhjärtlig* i st. f. *-tig* (jfr »hjärtlig»).¹ Ofrivillig är däremot helt visst formen *otviveltigten* (i st. f. *-igt* H. SCHÜCK i Hist. Tidskr. 1895, s. 59), som kan vara påverkad av synonymen »säkerligen». Mången är också osäker i bruket av verbalabstrakter och kan därvid begå misstag, som falla under rubriken kontamination, t. ex. »Efter min *förmening*» (RBG i GHT 1908, nr 34, s. 4), som synes mig snarast böra antagas vara kontaminerat av »förmenande» och »mening», ehuru det möjligen också (som H. CELANDER anmärkt i »Språk och stil») kan bero på inflytande från danskan.

I **sammansättningar** har kontaminationen stort spelrum och ligger ofta ofantligt nära till hands, i synnerhet då två synonymer ha vissa ljudlikheter. Talar man utan att tillräckligt ge akt på sina ord, kan det ju lätt hända, att, om de bägge liktydingarna *tillsyn* och *uppsikt* »trängas i medvetandet», det hörbara resultatet blir antingen *tillsikt* eller *uppsyn*. Jag har t. o. m. hört en mycket lärd man, flitig skriftställare, talare och poet, i hastigheten säga »i *medelsnitt*» (jfr »i medeltal» och »i genomsnitt»); här kan anmärkas att sammanblandningen lättas därigenom, att bägge uttrycken ha precis samma accentförhållanden och bägge väsentligen äro *bildliga*.² — Från *skriftliga* framställningar kan jag citera: »En typisk goss-klubb . . . erbjuder de unga tillfälle till nyttig och roande god läsning, undervisning i flera handtvärk och andra *lefnadsfång*» GHT 1907, nr 119, s. 3; här ha väl snarast »lefnadskall» och »näringsfång» föresvävat författaren. — »Han *tvärteg*» (ULLMAN Präster 145) förefaller nog snarast vara kontamination av »tvärtystnade» (el. »tvärstannade») och »molteg», men kan vara avsiktlig bildning likaväl som några av dem, jag strax skall citera. — »Han [Gabriel Borkman] har ock offrat den kvinna, han älskat och som älskat honom för att na fram till lyckans *irrmål*» K. W.—G i GHT 1908,

¹ Till de mindre bildades vanligare misstag hör sammanblandning av *-lig* och *lik* i skriftspraksord, t. ex. *dylig* f. *dylik*.

² Likartade anledningar till kontamination föreligga också i uttrycket: »Man måste ta *skeden* dit man kommer» (jfr »ta *skeden* i vackra hand» och »ta *skeden* dit man kommer»).

nr 57, s. 5: »irrbloss» och nagon sammansättning med »-mal» tyckas här ha legat i förf:s tankar, avsiktlig har väl nybildningen knappast varit. — »Han förskotterade de penningar, som möjliggjorde flykten, vid hvilken han för öfrigt var *medhjälplig*» GHT 1908, nr 40, s. 4, sannolikt oavsiktlig kontamination av »medhjälpare» och »behjälplig». — »Fru Greta . . . skall hafva varit en förträfflig person, med utmärkta, *förbindande* egenskaper, fin och älskvärd tillika.» E. WRANGEL *Den blaugda* s. 2 (1908). Här tyckes det mig från nutidsspråkets synpunkt ligga närmast att uppfatta *förbindande* som kontamination av »förbindlig» och »vinnande»; men det är möjligt, att förf. följt äldre språkbruk (jfr det franska »obligeant») eller avsiktligt nybildat efter uttrycket »göra (ngn) förbunden». — Omtvistligt är vidare »*föraningar*» (R. F—R i GHT 1907, nr 184), som väl kan bero på en önskan att förstärka det enkla ordet »aningar», men nog snarare bör betraktas såsom pleonastisk kontamination av »förkänslor» och »aningar». — »En massa nya understödstagare skulle *framskapas*» A. HARD AF SEGERSTAD i GHT 1907, nr 247, s. 13. Själv skulle jag vara mest benägen att i »*framskapas*» se kontamination av »framkallas» och »tillskapas», men jämförelse med det exempel, vi här näst skola betrakta, kan leda tanken på avsiktlighet i ordbildningen. — Dr TRETOW har i sin bok *Höger och venster om* (1908) föreslagit till att upptagas i språket ett antal av honom själf nyskapade ord; bland dem kunna några rubriceras såsom avsiktliga kontaminationer. För att ersätta de utländska uttrycken »aktualisera» eller »göra aktuell» bildar han *framverkliga* (jfr det nyss citerade *framskapa*), som enligt hans mening skulle vara = »nästan förverkliga», men som för svenskar i allmänhet snarast torde te sig som en blandning av »framkalla» och »förverkliga». »Doktrin» vill han utbyta mot »*läredöme*», som han anser vara = »lära till föredöme»; det kan väl ändå inte hjälpas, att ordet för de flestas uppfattning skulle komma att gälla som en i misshugg bildad hybridform av »lärdom» (eller »lära») och »föredöme». För att ersätta »konkurrent» bildar han »*intäflare*» och säger själf, att det »står midt emellan med *täflare* och *inträngling*». — Såsom avsiktliga är jag mest benägen att betrakta även de tre följande: »En storslagen och på samma gång *ömkänslig* [jfr »ömsint» el.

»ömtalig» och »finkänslig»] fantasi»- [om Swinburne] DN (St.) II.4 1909. — »Officiella uttalanden, hvilkas . . . förmaningar till hofsamhet och ansvarskänsla genast skulle *utfulas* [jfr »utskämmas» o. d. samt »förfulas»] och utnyttjas emot ledningen.» SvD (St.) 1909, nr 27, s. 2. — »Smädelser och vilda *vanlegender* [jfr »vanställningar» el. »vantolkningar» och »skvallerlegender» el. ngn dyl. sammansättning] haglade [över Swinburne]» DN (St.) II.4 1909.

När man vill betrakta kontaminationer inom ordförbindelser, satser och meningar, blir svårigheten att få en tillfredsställande indelning av de mycket skiftande företeelserna betydligt större, än då man sysslar med kontamination inom orden. Men för en exempelsamling, som upptager blott ett jämförelsevis ringa antal språkprov och alls icke gör anspråk på att tränga djupt i ämnet, förefaller mig en uppställning efter yttre, mera mekanisk indelningsgrund vara den lämpligaste. Jag vill emellertid hänvisa till att många språkprov, som böra räknas som exempel på kontamination (emedan bristen på motsvarighet mellan beståndsdelarna beror på två olika tankeformuleringar i medvetandet), efter annan plan grupperas av C. LANDTMANSON Bidrag till läran om den svenska prosastilen⁶ s. 4 ff. — I det följande upptager jag också sådana fall av kontamination, som resultera i *contradictio in adjecto*, *pleonasm* eller *katakres*.¹

Med avseende på kontamination i förbindelse mellan **subjekt och predikat** har jag antecknat följande språkprov.

¹ Katakres består, som bekant, däri, att bildliga uttryckssätt samman blandas, så att brist på överensstämmelse uppstår mellan delarna, åtminstone så vitt man fäster sig vid den *egentliga* betydelsen. Såsom katakres betraktar jag t. ex. »Han [Maximilian Harden] har stått i *stormarna* som en *tiger* alltid *färdig till språng*» (GHT 1907, nr 254, s. 5), ty en tiger lär väl ej gärna för sin jakt välja en tid, då det stormar. — I patetisk vältalighet är katakres ytterst vanlig och undgår nog i de flesta fall att stöta åhörarna. Jag anser därför ingalunda omöjligt, att följande praktblomma, om den framförts med vederbörlig kraft, blivit applåderad: »Vi jaga efter skuggan, bubblan brister, och så stå vi med bara askan i våra tomma händer». Karbasen 25.5. 1907 (enl. GHT).

»Civilministern började med en förklaring, att *brist* på lagligt skydd för de arbetande ej *skulle saknas*.» GHT 1909, nr 28, s. 7. — På tal om en faraos mumie, som blott har en enda tand i behåll, göres denna reflexion: »*De felande tänderna ha väl . . . varit ett väsentligt hinder* för att han skulle kunna hänge sig åt bordets njutningar.» GHT 1908, nr 32, s. 5. — »Icke mindre än 2,000 kinesiska *hus* hafva under tiden *utförts* eller påbörjats.» RBG i GHT 1908, nr 43, s. 4 [jfr »utföra husbygge», »uppföra hus»]. — »Att *tankar* och *öfverväganden* i ofvannämnda syfte *äro i görningen*.» GHT 1908, nr 77, s. 6. — »En *man*, hvilken i mer än vanligt mått *utgjort ett vittnesbörd* om personlighetens makt i världen.» GHT 1907, nr 232, s. 9. — Hit kan också, med avseende på det logiska subjektet, räknas: »*Föreläsningar* — ofta af landets förnämsta *namn* på skilda områden.» GHT 1907, nr 232, s. 17.

Predikat och objekt. »Riksdagen *åtager sig* ett drygt ansvar, om den ytterligare nedprutar summan.» GHT 1909, nr 88, s. 7 [jfr »åtaga sig ett uppdrag» o. d., »påtaga sig» el. hellre ådraga sig ansvar». — »Skådespel, som redan förut *ådragit sig hennes bifall*.» E. WRANGEL Den blå ögda 71 (1908) [jfr »ådraga sig klander», »tillvinna sig bifall»]. — »[Han kunde] icke underlåta att *lämna sitt lilla missnöje luft*.» Därs. 110 — »Man kunde under sådana förhållanden våga *framkasta* en svag *aning* om att . . .» GHT 1908, nr 140, s. 11. — »En olyckshändelse, som *medförde dödlig utgång* för en person.» GHT 1907, nr 251, s. 11 [jfr »medföra döden», »ha dödlig utgång»]. — »*Sällskap*» (GHT 1907, nr 220, s. 3) har väl utvecklats ur »slå följe», som själv är en nybildning efter »följeslagare», »slå sig i hop (el. tillsammans)», »göra sällskap». — »Doktorn *försökte* ett par *experiment* med gossen, särskilt för att se om de ansträngde honom.» GHT 1907, nr 183. — »Att döma efter början [på en roman, som aldrig blev utgiven] var det icke . . . någon större *förlust*, som den svenska allmänheten *gick miste om*.» J. MORTENSEN Från Aftonbladet till Röda rummet 262.¹ — Hopade oriktigheter erbjuder språkprovet: »*Afskurna*

¹ Jfr: »Huru man hotar honom [publicisten Harden] med *förlusten* af allt hyggligt folks *förakt*». QUIDAM i GHT 1907, nr 254, s. 5.

fingerar eller hela händer förlorade äro de vanligast förekommande *minnen*, arbetarna från denna tid [då barn sysselsattes vid sågverken] *bära genom lifvet*. Citat från *Sundsvalls Tidning* i GHT 1907, nr 215, s. 9.

Adverbial (och verb) »Jag skall göra allt hvad *i min makt ligger*.» J. B—TT i GHT 1907, nr 242, s. 2. [jfr »i min förmåga står», »ligger inom möjlighetens gräns» o. d.] — »*Bringa å stad* [en väpnad konflikt]» CRAMBE i GHT 1908, nr 34, s. 4 [jfr »bringa å bane», »komma å stad»]. — »Efter hand [under granskandet av åtskilliga tavlor] *slita de sig dock vidare* [jfr »slita sig lösa», »gå vidare»] och begynna sitt svåra val bland stafflier-nas . . . skatter» J. NORDLING S i l j a n 2: 312 (1907). — »I slappt tillstånd bildar det [mellangärdet] ett sig *uppått höjande* hvalf.» NOREEN V å r t s p r å k 1: 351. — »Åtgärden *tros mahända* ha sammanhang med . . .» GHT 1908, nr 45, s. 6. — »Man *kan icke utan fog våga* det uttalandet, att . . .» GHT 1907, nr 249, s. 6. — »[Storhertigen] *byggde sin lifsvärksamhet* som regent och tysk furste *på* den tidens [1840-talets] *strömningar*.» GHT 1907, nr 226, s. 9. — »*I belysning* af hvad som nu passerat ter sig en mystisk *eldsvåda*, som 1902 inträffade på egendomen Norslund, . . . *i ett klarare ljus*.» GHT 1907, nr 221, s. 11.

Attributiva bestämmningar. »*Hälsad af applåder* bestogs *talarstolen* . . . af den förste hufvudtalaren, advokaten H. Almstrand.» GHT 12, 3, 1907.¹ — »En *framskjuten* Stockholmspräst» [jfr »en S. i framskjuten ställning», »en bemärkt S.»] uttalade nyligen offentligen . . .» GHT 1908, nr 43, s. 12. — »En harmoniskt klar, hög och *genomtänkt personlighet* [om Schiller]» C. BAATH-HOLMBERG F a r o c h s o n 14 (1907). — »*Trångbodda lägenheter*» GHT 1907, nr 225, s. 3. — »George Meredith, . . . lyrikern, som af många skattats såsom Englands *nu lefvande främsta namn* på skönlitteraturens område.» GHT 1908, nr 35, s. 5. — »Den förste ryske boktryckaren . . . fick erfara, att Ryssland icke var någon tacksam *jordmån för ljusets spridande*.» K. WARBURG i GHT 1908, nr 114, s. 2.² — »Den möjligen ännu *under askan*

¹ För min, men sannolikt ej för allas, språkkänsla föreligger också en kontamination (mellan »fantasirik författare» och »fantastisk berättelse») i uttrycket: »Den *fantastiske författaren*» [Om Wells] Å—N i GHT 1908, nr 62, s. 2.

² Katakres synes mig i någon mån förefinnas även i förbindelsen: »*Lik-bränningssakens okufliga lifskraft*» GHT 1908, nr 69, s. 15.

glimmande tyska nationalkänslan» C. BÅATH-HOLMBERG *Far och son* 54 (1907). — »Att Bohuslän . . . haft glädjen se *grundvalen* lagd till sina kommunikationsfrågors lyckliga *lösning*.» GHT 1907, nr 235, s. 4. — »Det är ju naturligt, att man . . . icke kan nå något *ofelbart mått af fullkomlighet*.» GHT 1909, nr 104, s. 7. — »*Små nyföddas barnahänder*» MATHILDA ROOS *Hvit ljunng* 329. — »*En förebild till efterföljd*» R. F—R i GHT 1907, nr 98. — »*Ett föredöme till efterföljd*» DENS. Därs. 1908, nr 101, s. 2. — »*Den skildring af dauphins öden . . . , som de numera anse vara fullt klart bevisad såsom riktig*.» J. B—TT i GHT 1908, nr 44, s. 2. — »*Tyvärr föreligga inga som helst underrättelser af något slag öfver . . .*» T. J. ARNE i *Förnvännen* 1908, s. 1 (i översätn. fr. tyska). — »Till grund för sin framställning lägga *en rikedom af en mängd* absolut tillförlitliga aktstycken.» N. P. S. i GHT 1907, nr 234, s. 2. — »*En både oväntad och oangenäm öfverraskning*.» RBG i GHT 1908, nr 63, s. 3. — »*En redogörelse . . . , som kastar en belysande dager öfver detta mystiska . . .*» GHT 1908, nr 66, s. 8. — »*En reflekterande grubblare*» J. A. i GHT 1908, nr 98, s. 2. — »*Denne entusiastiske svärmarer*» GHT 1907, nr 216, s. 2. — »*Med grym stränghet bestraffade han [d. v. s. Napoleon] en hvar. . .*» C. BÅATH-HOLMBERG *Far och son* 57 (1907). — »*Varmhjärtad hängifvenhet*» GHT 1907, nr 237, s. 8. — »*Det med så stark lidelsefullhet förda kriget*.» Därs. nr 125, s. 2. — »[Ordförbindelsen skulle betyda] 'det ändade livets slut', men bortsett från den högst misslyckade *pleonasmen* i ett dylikt uttryck, så . . . » E. WADSTEIN i *Arkiv för nord. filol.* XI 71—2 (1894). — »*Lätt hastvärk*» GHT 1907, nr 202, s. 3. — »*En ganska sällsynt raritet*» [om en i Marocko tryckt koran] GHT 1907. — »*Hysa den tillitsfulla förhoppningen*» GHT 1907, nr 179. — »*Det känns som en förlösande befrielse*» F. H. i GHT 1907, nr 230, s. 4. — »*En serie osjälvständiga efterapningar* av olika lärares tillvägagångssätt.» C. REBBE i GHT 1908, nr 115, s. 8. — »*Hans sjukliga mani*» GHT 1907, nr 216, s. 2. — »*Ungsossarnas oberisade lögnar*» MORGONPOSTEN enl. GHT 1907, nr 240, s. 6.¹ — Särdeles intressant och förtjänt av prövning är den tankeförbistring, som framkallat uttrycket: »*Väluppfostrad skol flicka, som vill dela rum med egen 11-årig dotter, får god inackordering och vård . . .*» Annonns i

¹ Jfr »*Een vpdichtat Osanningh*» TEGEL G. I 2: 67 (1622).

GHT 1907, nr 192. — »Hvarje disciplin upplöstes» S. HN i GHT 1908, nr 47, s. 4 [jfr »Varje band av disciplin (el. »disciplinens band») lossnade», »All disciplin tog slut» el. (möjl.) »upphörde»].

Bestämning till adjektiv. »Denna process, efter hvilken han [= greve Kuno Moltke] torde vara en *till marken bruten* man.» GHT 1907, nr 254, s. 5 [jfr »till marken slagen», »psykiskt (o. d.) bruten»]. — »Till några *själftaget privilegierades* favör» FR. i GHT 1908, nr 43, s. 2 [jfr »självtagna privilegier», »orättvist privilegierade»]. — »Liksom hon [= drott. Victoria] icke anade, huru *ytligt grund* hennes älskvärde, gamle vän . . . var.» J. B—TT i GHT 1907, nr 247, s. 2. — »Baronessan, som *endast* vistats här *knappa* två år, läser svenska.» GHT 1907, nr 289, s. 3. — Enligt min uppfattning, som kanske icke skall delas av alla mina läsare, föreligger kontamination även i följande: »Zeller var vid sitt fränfalle *fyllda* 94 år *gammal*» GHT 1908, nr 67, s. 5.

Prepositioner. »Hans [=Cramers] skrifter äro från början till slut polemiker om allt *under himmel och jord.*» M. LAMM THORILDS brev till O. F. Cramer s. VII [jfr »under himmelen», »i himmel och på jord»]. — »Fredrik Wilhelm i Berlin med dess franska garnison stod ännu *under Napoleons räckhåll*» C. BÅÅTH-HOLMBERG Far och son s. 137 (1907) [jfr »stå under ngns inflytande» (el. »färla»), »vara inom ngns räckhåll»]. — »Jag är långt ifrån *viss om*, att jag skulle trifvas [i Amerika]» O. F. LINDBERG i GHT 1907, nr 242, s. 4 [jfr »viss på», »förvissad om»]. — »Hvad man i Tyskland offrar för skön konst, därom får man allt emellan[åt] aktuella *beris*». GHT 1908, nr 42, s. 5. — »Sedan gjorde herr Forsell konungen sin uppvaktning för att uttrycka sin *ur hjärtat kända tacksamhet*» GHT 1907, nr 299, s. 9. — »För mig är alkoholen . . . ett absolut *hinder från* att arbeta». GHT 1908, nr 62, s. 15. — »Utan att *konflikt öfver* andras rättigheter uppstår». G. S. i GHT 1908, nr 62, s. 3. — »Buffons *från* all fäfänga och småaktighet *blottade*¹, kyliga och lidelsefria öfverlägsenhet.» GHT 1907, nr 224, s. 2. — »Att hans [= kejs. Frans Josefs] kraftiga natur ännu länge måtte *bespara* hans båda riken *från* de faror, som med hans död . . . hota» GHT 1907, nr 241, s. 7. — »[Ehuru] ensidiga *rymma* de [förut citerade orden]

¹ Förf. har sannolikt först skrivit »fria», men sedan, när han hade skrivit »lidelsefri», ändrat till »blottade».

likvisst som de flesta paradoxer *på* sanning.» A. ROMDAHL i GHT 1907, nr 229, s. 9 [jfr »(in)rymma ngt», »bjuda på» o. möjl. »gömma på»]. — »Som den ömtåliga punkten i vårt finansiella lif *påpekade* hr Fränkel *på* den starka konkurrensen» A f t o n - b l a d e t enligt GHT 1909, nr 105, s. 5.

Likartat med några bland de anförda prepositionsförbindelserna äro det första av följande genom kontamination uppkomna **konstruktioner av verb**. »[Bergström har varit ledare vid stölderna, medan Andersson statt på vakt.] Bergström har i regeln *utnyttjat sig af* denna omständighet för att lura kamraten.» GHT 1907, nr 251, s. 11. [jfr »begagna sig av något», »utnyttja något»]. — »Den amerikanska valkampanjen synes *urarta sig* till en täflan i fysisk uthållighet.» G ö t e b o r g s p o s t e n 1908, nr 254, s. 8. [jfr »urarta», »utveckla sig», »arta sig»]. — »De flesta [brefven] *häröra sig* från hans unga dagar» GHT 1908, nr 121, s. 5. [jfr »häröra», »förskriva sig»]. — »Vi vilja tro, att den sädd, som börjat . . . , ej skall *tvingas att afbrytas*.» GHT 1907, nr 226, s. 15 [jfr »tvingas att avstanna», »våldsamt avbrytas» o. d.].

Vid **jämförelse** uppstår ofta brist på motsvarighet mellan de jämförda lederna, beroende därpå, att de bägge formuleringar, man har i tankarna, delvis tillämpas. För tillfället har jag blott följande nya exempel att anförä. »Hvad angår *landdjuren på Mars* anser . . . författaren, att de på grund af den tunna Marsluften måste ha ansenligt större bröstvidd än *jordens*» Å—N i GHT 1908, nr 62, s. 2. — »De blonda männen voro *öfverlägsna* i förmåga att uthärda mödor och umbäranden *än* de mörka.» J. B—TT i GHT 1908, nr 39, s. 2. — »De *öfriga experimenten med antik vers* ha långt mindre betydelse än *hexametern*.» CASTRÉN Stormaktstidens diktning 193.

Sammanblandning av **konjunktion** och **preposition** ligger nog ofta nära till hands, t. ex. »*Före landstigning tillåtes*» Memorandum för Ångfartygs-Aktiebolaget Thule. Här bör man väl snarast tänka sig, att den skrivande har vacklat mellan uttrycken »före landstigningen» och »förrän landstigning tillåtes»; men det förhållandet, att några ord (t. ex. *sedan*) kunna fungera både som prepositioner och som konjunktioner, har väl också medverkat.

Slutligen må erinras om en företeelse, som visserligen icke bör räknas till kontamination, men som har någon likhet därmed. Personer, som ej äro tillräckligt förtrogna med somliga riks-språksord, ha stundom svårt att avgöra i vad mån dessa ord äro sinsemellan liktydiga eller icke; de ha då en utpräglad benägenhet att begagna sådana ord *t i l l s a m m a n s* och tyckas tro, att en sådan förbindelse gör deras framställning mera kultiverad. I skrifter, där »obildades» eller »halvbildades» språkbehandling efterliknas, förekomma några sådana vändningar, t. ex. »Undras *om utifall* [den gräsätande] Nebukadnesar mjölkade» *S ö n d a g s n i s s e* enl. GHT 1907, nr 190, s. 14. Och OSSIAN-NILSSON låter i *Barbarskogen* 385 (1908) stuveriarbetaren Berg skriva: »Tidningsstyrelsen vill *endast bara blott* fråga om...»¹. Och i ett muntligt anförande inför en stor församling låter han samme man yttra sig sålunda (s. 359): »Nu har ju Landsorganisationen sagt *justament prasis* [= precis] detsamma . . . Efter[som] hans mening blir gällande i själva Landsorganisationen och *alltså således* hade rätt. . . ».

¹ Här bör observeras, att av de tre adverbena *bara* var det enda, som tillhörde mannens dagliga språkbruk, medan de bägge andra måste ha varit honom tämligen främmande.

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS ÅRSSKRIFT 1910

GÖTEBORGS HÖGSKOLA

ÅRSREDOGÖRELSE

1909—1910

AF

LUDVIG STAVENOW

HÖGSKOLANS REKTOR

GÖTEBORG

WALD, ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.

1910

INNEHÅLL:

Gustaf Svanberg †	5
Erik Wijk †	5
Minnesfest på 250-årsdagen af Karl X Gustafs död	6
Revision af Högskolans Statuter och Ordningsstadga	6
Pedagogik examensämne vid Högskolan	6
Föreslagen docentur i nordisk arkeologi vid Högskolan	8
Ändring i Högskolans änke- och pupillkassas reglemente	9
Högskolans ekonomi	10
Gåfvor och depositioner till Högskolan	10
Förhöjda arvoden till vissa e. o. lärare och tjänstemän	11
Öfriga anslag	12
Reparationer å byggnaden	12
Styrelsens sammansättning	12
Rectorsskifte	13
Lärarerrådets sammansättning	15
Tjänstledigheter	15
Förordnanden och afsked	15
Inbjudne föreläsare	16
Beslut om sommarkurser	17
Inbjudningar till akademiska fester, kongresser etc.	17
Linnéfondens anslag och auskultantstipendiet	18
Undervisningen	18
Af lärarne utgifna skrifter	28
Resor, förtroendeuppdrag o. d.	33
Årsskriften och populärt vetenskapliga föreläsningar	35
Filologiska samfundet	36
Historiska föreningen	36
Geografiska föreningen	37
Deltagare i undervisningen	37
Examina	38
Stipendier	38
Biblioteket	39
Högskolans fonder och tillgångar	40

Under det gångna läsåret har Göteborgs Högskola gjort en betydande förlust, i det att en af dess bästa och insiktsfullaste vänner, f. d. Borgmästaren m. m. Dr *Gustaf Svanberg* med döden afgick den 28 oktober. Borgmästare Svanberg har gjort stora insatser i högskolans utveckling såväl vid dess organiserande, då han tog liflig del i de förberedande arbeten och beslut, som lago till grund för den nya högskolans upprättande, som alltjämt därefter såsom medlem af dess styrelse ända till utgången af år 1903, då han på grund af nedsatt hälsa undanbad sig förnyadt förordnande såsom styrelsemedlem. Vid ett tillfälle hade Högskolan därjämte förmånen att vid förfall för den ordinarie ordföranden i Högskolans examenskommission få begagna sig af Borgmästare Svanbergs värdefulla medverkan såsom t. f. ordförande i samma kommission. Högskolan skall med tacksamhet vårda minnet af en ädel, fint bildad man, hvars lefvande intresse för det vetenskapliga lifvets befordran i vårt samhälle hvilade på gamla familjetraditioner och egen utpräglad begafning för vetenskapliga sysselsättningar och hvars välvilliga väsen och varma hjärta åt honom förvärfvade och bevarade många vänner.

En icke mindre smärtsam förlust var bortgången af grosshandlaren m. m. Herr *Erik Wijk* den 30 mars. I Herr Erik Wijk, som sedan våren 1905 tillhörde Högskolans styrelse, hade Högskolan likaledes en trofast vän, som med intresse och plikttrohet deltog i arbetet för dess utveckling och med stor frikostighet vid upprepade tillfällen öfverlämnade till densamma betydande summor för att befordra denna utveckling. Han har därmed inskrifvit sitt namn i Högskolans historia såsom en af dess välgörare. Hans älskvärda och ansprakslösa personlighet, som öfver allt ingaf obegränsadt förtroende och djup aktning, fjättrade äfven inom Högskolan alla, som kommo honom närmare, med fasta band af vördnad och tillgifvenhet. »Rikedomer förpliktar»

var för Erik Wijk en levande grundsats, efter hvilken han tänkte och handlade, och han skall också alltid bevaras i minnet såsom en ädel typ för den gamla Göteborgska köpmannaristokratiens fina själsbildning, samfundsanda och offervillighet för den högre kulturens kraf. Med största tacksamhet skall särskildt Göteborgs Högskola städse erinra sig de värdefulla tjänster, han gjort densamma.

Till högtidlighållandet af 250-årsdagen af konung Karl X Gustafs död anordnade Högskolan i förening med Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället härstädes i Högskolans stora sal söndagen den 13 februari en minnesfest, hvartill allmänheten var inbjuden, så långt utrymmet medgaf. Vid festen förekommo utom sang en dikt, framsagd af författaren skalden A. U. Bääth, och ett minnestal af Prof. Kjellén.

Sedan Styrelsen anmodat Lärarerådet att tåga i öfvervägande, huruvida de nya statuterna för universiteten i Uppsala och Lund af den 25 november 1908 jämte ändringar i vissa paragrafer af den 13 augusti 1909 kunde gifva anledning till revision af några paragrafer i Högskolans nu gällande Statuter, har Lärarerådet, efter att under en följd af sammanträden tagit det viktiga ärendet under behandling, den 26 mars förelagt Styrelsen förslag till ändrade Statuter och i samband därmed äfven till ändrad Ordningsstadga för Högskolan. Dessa förslag äro ännu icke af Styrelsen slutbehandlade. Dock har Styrelsen på Lärarerådets anmodan upptagit en särskild punkt, som stod i samband med revisionen af Ordningsstadgan, och den 5 juni i enlighet med Lärarerådets förslag upphäft sitt den 30 oktober 1893 fattade beslut, att studerande, som förut varit vid något af rikets universitet eller annan svensk högskola inskrifven, är befriad från inskrifningsafgift vid Göteborgs Högskola. Den frihet från att erlägga inskrifningsafgift (10 kronor), som hittills tillkommit studerande vid andra svenska högskolor, har således från och med nästa termin upphört.

Genom den nya examensstadgan af den 1 november 1907 har *pedagogik* blifvit ett särskildt examensämne vid Uppsala Universitet, där äfven ett särskildt professorsämbete i samma

ämne är inrättadt. Vid Göteborgs Högskola, där dylik professur saknas, kan examination i pedagogik ega rum endast efter särskildt medgifvande af K. Maj:t för hvarje särskildt fall. K. Maj:t har emellertid upprepade gånger under läsårets lopp (första gangen genom resol. den 18 juni 1909) gifvit studerande, som därom anhållit, tillåtelse att vid Högskolan aflägga examen i ämnet pedagogik. För att möjliggöra dylik examination har universitetets kansler den 7 augusti på styrelsens begäran dels förordnat docenten *Axel Herrlin* att tills vidare i förekommande fall förrätta examination i ämnet pedagogik vid Göteborgs Högskola, dels äfven fastställt en af docenten Herrlin utarbetad och af Lärarérådet gillad studieplan för samma ämne vid Högskolan.

Anledningen till att vid Högskolan, liksom vid universiteten i Uppsala och Lund, ämnet pedagogik mer och mer anlitas af de studerande såsom examensämne är, utom den vikt som pedagogiska studier i och för sig ega för den blifvande läraren, tydligen den omständigheten, att nu gällande examensstadga föreskrifver såsom villkor för undergående af filosofisk ämbetsexamen att hafva genomgått en för denna examen afsedd kurs i psykologi och pedagogikens teori och historia. Det ligger då nära till hands för de studerande att utvidga och fördjupa dessa mer preliminära studier till ett formligt examensbetyg i ämnet, hvilket på samma gång det vittnar om större kunskaper och intresse i denna för lärareverksamheten viktiga disciplin äfven gifver den studerande förmånen af ytterligare en betygsenhet i hans examen. Det är därför all anledning att förmoda, att de ansökningar om rätt att aflägga examen i pedagogik, hvarmed studerande redan under det gångna läsåret till ett antal af 10 ingått till K. Maj:t och som samtliga beviljats, i framtiden skola växa i antal, allrahlst som en växande procent af de studerande — innevarande vårtermin 70 af 166 — förberedde sig till afläggande af filosofisk ämbetsexamen. Denna tillströmning till pedagogiken såsom undervisnings- och examensämne gör behovet af fastare lärareplatser i detta ämne aktuellt härstädes liksom vid Lunds universitet, där likaledes ännu ingen professur i pedagogik förefinnes. Visserligen torde högre, rent vetenskapliga studier i ämnet ej komma att bedrivas i större omfattning annat än såsom del af filosofiska eller af empiriskt-psykologiska studier. Men det

tilltagande bruket att taga examensbetyg i pedagogik i filosofisk magisterexamen gör dock upprättandet af lärostol i detta ämne, hälst i förening med annan närstående disciplin, till en oundgänglig nödvändighet. Det torde blott vara en tidsfråga, när Lunds universitet erhåller sin särskilda professur i pedagogik. Vid den högtidliga invigningen af Stockholms Högskolas byggnad uttalades af dess rektor såsom ett af de främsta önskemålen inrättande af en lärostol i pedagogik i förening med fysiologi och experimentell psykologi. Vid Göteborgs Högskola böra högre pedagogiska studier gifvetvis närmast förenas med allmänt humanistiska, särskildt filosofiska studier, och en professur i pedagogik härstädes hälst omfatta äfven andra filosofiska specialdiscipliner såsom psykologi och etik m. m.

Härtill finnes och i Högskolans nuvarande organisation en särskild anledning. Ehuru ämnet filosofi vid de svenska universiteterna är fördeladt på två examensämnen, teoretisk och praktisk filosofi, hvilka hvardera hafva sin särskilda professur, har Göteborgs Högskola hittills måst nöja sig med en enda professor i detta ämne, biträdd af en e. o. lärare. Genom särskildt beslut af Styrelsen (prot. 21 dec.), stadfäst af kansler, har under läsårets lopp den förändringen vidtagits, att den e. o. lärareplatsen fått sin undervisning begränsad till examensämnet praktisk filosofi, medan professorn i filosofi sköter undervisning och examination i teoretisk filosofi. Då nu samma person, som innehar den e. o. lärarebefattningen i praktisk filosofi, äfven sköter undervisningen i pedagogik, framstår det såsom en tydlig brist i Högskolans nuvarande organisation, att tvänne examensämnen på detta sätt företräddas af en tillförordnad e. o. lärare. Det är därför otvifvelaktigt ett af Högskolans allra viktigaste önskemål för närvarande att sättas i tillfälle att utveckla den nuvarande e. o. lärarebefattningen i praktisk filosofi och pedagogik till en ordinarie professur i samma ämnen.

Till de önskemål beträffande sin närmaste utveckling, som Högskolan hyser, hör äfven inrättandet af en särskild lärareplats i det för den fosterländska odlingen synnerligen viktiga ämnet *nordisk arkeologi*. Äfven härvid är det fråga om ett nytt ämne, som mer och mer tränger fram vid de nordiska universiteterna. I

Kristiania finnes redan en särskild lärostol i detta ämne. I vårt land har ännu endast Uppsala Universitet haft tillfälle att inrätta en e. o. lärareplats i ämnet. Hvad Göteborgs Högskola beträffar, skulle upprättandet af en lärarebefattning i nordisk arkeologi vara desto mera välkommen, som detta ämne står i intimt samband med andra förekommande undervisningsämnen, såsom nordisk historia och nordiska språk, och som härvarande museum med sina arkeologiska samlingar erbjuder ett godt undervisningsmateriel. Den särskilda rikedom på fornminnen, som utmärker den bohuslänska bygden och hvilkas vetenskapliga förtecknande och studerande härvarande Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening med ifver sökt befordra, gör ytterligare anställandet vid Göteborgs Högskola af en vetenskapsman i arkeologi till ett önskemål. Det var därför också med stora förhoppningar och lifligt intresse för sakens framgång, som Högskolans Styrelse och Lärarerråd genom remiss från kanslerämbetet af den 25 januari fingo tillfälle att afgifva sitt tillstyrkande yttrande beträffande en från kuratorerna för Kungl. och Hvitfeldtska Stipendiestiftelsen till K. Maj:t gjord hemställan om bemyndigande att af öfverskottsmedel ur Stiftelsens rika ränteinkomster få anvisa ett belopp af 3,000 kronor under fem år till inrättande vid Göteborgs Högskola af en docentur i ämnet nordisk arkeologi. Afgörandet af detta ärende hvilar ännu hos Kungl. Maj:t. Högskolan skulle för sin del djupt beklaga, om formella skäl skulle hindra ett bifall till Kuratorernas om vidsynt blick för fosterländska kulturintressen och om förtroendefull välvilja mot Högskolan vittnande begäran.

Sedan delägarne i *Högskolans änke- och pupillkassa* på förslag af kassans nämnd ingått till Styrelsen med begäran om en sådan ändring af reglementet för samma kassa, att maximipensionerna från att utgöra fem gånger beloppet för årsafgiften höjdes till sex gånger samma belopp och öfriga pensioner i samma proportion, har Styrelsen, efter att hafva inhemtat utlåtande af sakkunnig, beslutit den ändring af § 12 mom. a) i pensionskassans reglemente, att orden »fem gånger» skulle ändras till »sex gånger» (Styr. prot. 9 febr.), hvilket beslut den 3 mars vann Stadsfullmäktiges bekräftelse. Genom denna ändring har pensionsbe-

loppet för professorsänka med omyndiga barn höjts från 1,000 Kr. till 1,200 Kr., för professorsänka utan omyndiga barn från 750 Kr. till 900 Kr. samt för öfriga delägares i kassan änkor i proportion därefter.

Högskolans ekonomi har genom den förbättring däraf, som under föregående läsår kom till stånd medelst frikostigt understöd af enskilda styrelsemedlemmar (se föregående årsredog. sid. 8), under det gångna året visat sig öfverhufvud tillfredsställande. Sedan Erik Wijks donation af 100,000 Kronor blifvit af styrelsen öfverlämnad till drätselkammarens förvaltning, uppgår det belopp, som Högskolan enligt Stadsfullmäktiges medgifvande (Stadsfullm. prot. 7 jan.) eger att årligen använda af sina fonders ränteafkastning, till 134,500 Kronor, däri icke inberäknad räntan å de fonder, hvilka äro donerade med särskildt villkor, att afkastningen skall användas för ett speciellt syfte.

En ny fond, som tillkommit under läsåret, utgöres af den frikostiga gåfva af 10,000 Kronor, som i september öfverlämnades till Högskolan af Fru *Maria Ekman*, f. *Lavonius*, och som med stadsfullmäktiges medgifvande af Styrelsen öfverlämnats till drätselkammaren att förvaltas under namn af *Konsulinnan Oscar Ekmans donation*. Årliga räntan af denna fond skall användas såsom bidrag till bekostande af den undervisning, som vid Högskolan meddelas i engelska språket af infödd engelsman. För denna synnerligen välkomna gåfva, hvarom redan föregående årsberättelse (s. 10) kunde meddela, stannar Högskolan i ny och ökad tacksamhetsskuld till den ädla gifvarinnan.

I likhet med föregående år har Högskolan äfven detta år på framlidne Konsul Oscar Ekmans dödsdag, den 14 maj, fått mottaga 5,000 Kronor fran *Oscar och Maria Ekmans donationsfond*. För denna välkomna gåfva, som är afsedd till underhåll af Högskolans nya byggnad, uttalas härmed Högskolans varma tack.

Ytterligare en välkommen gåfva, som Högskolan fått emottaga detta år i likhet med flera föregående, är det belopp af 1,000 Kronor, som »*Ungdomsvän*» tillställt Högskolans rektor med föreskrift, att 600 Kronor däraf skola utdelas af studentkårens styrelse under ordförandeskap af dess inspektor såsom understöd till trenne studerande vid Högskolan och resten, 400 Kronor, af

lärarerådet såsom premium för vid Högskolans ventilerad akademisk afhandling eller annan af studerande vid Högskolan publicerad vetenskaplig skrift. Till den anonyme gifvaren hem bäres härmed Högskolans och dess studerande ungdoms uppriktiga tacksamhet.

Den välvilja, med hvilken Högskolans verksamhet salunda omfattats, har satt Högskolans Styrelse i tillfälle att fran och med år 1910 något höja de arfvoden, som utga till de e. o. lärarne i engelska och tyska. Dock har Högskolan ännu icke tillfälle att på sa fasta och fördelaktiga villkor, som vore önskligt, ordna de e. o. lärarnes i moderna sprak ställning vid Högskolan. Med tacksamhet vill Högskolans rektor därför här omnämna de bidrag till ytterligare förbättrande af engelska spraklektorns löneförmåner, som på enskildt initiativ af vänner till engelska spraket insamlats och öfverlämnats till rektor för att under innevarande kalenderår användas i ofvannämnda syfte.

Den gifva till Högskolan af framlidne Öfverdirektören m. m. Professor Ernst Carlsons bibliotek, hvarom föregaende årsredogörelse förmåler, har användts på det sätt, att sedan seminariebiblioteket däraf utvalt allt, som syntes vara af värde för detsamma. Göteborgs stadsbibliotek likaledes fått uttaga hvad som detsamma för sina samlingar ansag önskvärdt, hvarefter resten, utgörande dupletter, försalts för historiska seminariebibliotekets räkning. De därigenom influtna medlen hafva användts för komplettering och inbindning af seminariebibliotekets boksamling.

Af Göteborgs Stadsbibliotek har Högskolan för statsvetenskapliga seminariets räkning fått emottaga såsom deposition en synnerligen värdefull duplettsamling af tryckta svenska riksdagshandlingar.

Af Göteborgs Museum har Högskolan för sina konsthistoriska samlingar fått emottaga såsom deposition tvänne kopior efter v. Dyck och Domenichino.

På grund af den utveckling, som undervisningen i pedagogik vid Högskolan tagit under det gångna läsalet och hvarom ofvan är taladt, har Styrelsen anslagit ett extra arvode af 1,000 kronor årligen från och med år 1910 till Docenten *Herrlin* för upprätthållande af denna undervisning med därtill hörande examination.

Styrelsen har äfven ansett sig kunna från och med år 1910 gifva förste vaktmästaren en väl behöflig tillökning i hans kontanta löneförmåner.

Af öfriga smärre anslag, som Styrelsen under läsåret beviljat, ma nämnas mindre belopp till inredandet af fasta väggbokhyllor i historiska och statsvetenskapliga seminariebiblioteken, till betäckandet af Högskolans andel i kostnaderna för den af Högskolan och Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället gemensamt anordnade fästen på 250-årsdagen af Karl X Gustafs död, till Högskolans representant vid invigningen af Stockholms Högskolas byggnad, till Högskolans representant vid den blifvande internationella geologkongressen i Stockholm, samt till Professor *Hellquist* såsom fyllnadsarfvode för af honom gifven kurs.

De reparationsarbeten, som utförts under föregående sommar och höst med medel, som Högskolan fått mottaga ur »Oscar och Maria Ekmans donationsfond», utgjordes väsentligen af nödig reparation å dörrar, fönster, listverk och ramar in- och utvändigt m. m., beroende å träverkets fortgående torkning, därjämte af strykning af taket och eftermalningsarbeten. Tillsamman uppgingo kostnaderna för dessa reparationer till ett belopp af Kr. 3,261:87. Äfven under innevarande sommar har styrelsen beslutat föranstalta en del reparationsarbete, som på grund af arbetsinställelse icke medhanns under föregående år. Efter utförandet däraf torde den ovanligt solidt och omsorgsfullt utförda byggnaden icke på länge behöfva någon mera betydande reparation. Vissa ornamentspartier å hörnen af högskolebyggnadens fasader, hvilka hittills icke alls utförts eller blott provisoriskt uppsatts i mindre varaktigt material, hafva däremot, ehuru de ingå i den ursprungligen fastställda byggnadsplanen, ännu icke kunnat komma till utförande. Härmed torde fortfarande på grund af kostnaderna få anstå.

Styrelsens sammansättning har undergått den förändringen, att Stadsfullmäktige den 14 April valt sin ordförande, Grosshandlaren R. V. O. Herr *Axel Carlander* att i stället för den med döden afgangne styrelseledamoten Herr *Erik Wijk* vara ledamot af Högskolans Styrelse intill utgången af år 1911. Därjämte har i stäl-

let för förutvarande rektor Prof. *J. Vising* såsom ledamot af Styrelsen inträdt den nuvarande rektorn Professor *Ludvig Stavenow*. För öfrigt är Styrelsens sammansättning oförändrad. Landshöfdingen Friherre *Gustaf Lagerbring*, hvars uppdrag att vara ordförande i Högskolans styrelse utgick med år 1909, har af Kungl. Maj:t erhållit förnyadt förordnande att vara ordförande intill utgången af år 1912. Justitieborgmästaren Dr *Erik Trana*, hvars uppdrag såsom styrelseledamot likaledes utgick med år 1909, har af stadsfullmäktige återvalts intill slutet af år 1912. På samma sätt hafva Herrar Rektor *Rudolf Röding* och Grosshandlaren *Ivar Wærn* återvalts för en tid af tre år, den förre af Göteborgs Högre Latinläroverks och Realläroverks förenade kollegier, den senare af Göteborgs Museums styrelse. Till vice ordförande för 1910 har Styrelsen omvalt Prof. *Aug. Wijkander* och till sin kassaförvaltare för samma tid Dr *Gustaf Ekman*, hvilket senare val af stadsfullmäktige godkäfts.

Styrelsen har, sedan sista årsredogörelsen utgafs, haft sex sammanträden.

Med läsårets början den 1 September tillträdde undertecknad *Stavenow* den befattning såsom Högskolans rektor, hvartill han kallats genom Lärarerrådets val för en period af tre år. Öfverlämnandet af ordförandeklubban i Lärarerrådet ägde rum vid ett Lärarerrådssammanträde samma dag, hvarvid den tillträdande rektorn hade tillfälle att uttala Lärarerrådets tacksamhet gent emot den afgående, Professor *Johan Vising*.

Professor *Vising*, som alltsedan våren 1899, således i mer än tio år, beklädt den ansvarsfulla posten såsom Högskolans rektor, kan se tillbaka på en rektorstid af den mest betydelsefulla utveckling för Högskolan, en utveckling hvari han genom sin ställning och sina egenskaper otvifvelaktigt tagit större del än någon annan enskild person. Den tillträdande rektorn ansåg sig också böra yttra till protokollet följande: »Det är ingalunda min mening att här söka teckna ens hufvuddragen af Edert betydelsefulla rektorats historia, allraminst i en krets som denna, som är intimt förtrogen med Högskolans öden. Jag vill blott påminna om hvilken rikedom af uppgifter, som förelåg, då Ni mottog rektorsämbetet af Eder genom sjukdomen brutne företrädare. Det gällde att förskaffa

Högskolan en ny och värdig bostad, att vinna vidgad kompetens åt Högskolan till full likställighet med statsuniversiteten genom disputationsrätt och rätt att utnämna filosofie doktorer, att öka antalet af dess fasta lärare och af dess e. o. lärarekrafter och på samma gång höja lönebeloppen i öfverensstämmelse med den reglering, som motsvarande statslöner samtidigt undergingo, att föra ut den akademiska undervisningen i vidare kretsar genom sommarkursers anställande och att öfverhuvud göra Högskolans organisation fylligare och hennes verksamhet mera betydande, omfattande, känd och erkänd. I alla dessa afseenden har också Eder rektorstid skördat rika frukter. Den energi och plikt-trohet, med hvilken Ni städse vårdat Högskolans angelägenheter, häfdat dess intressen och talat dess sak inför dess öfverordnade myndigheter, Kungl. Maj:t och Kansler, inför allmänheten och inför enskilda personer, som stått Högskolan nära, har varit en väsentlig förutsättning för det storartade uppsving, hvarpå Högskolan ser tillbaka. Den insikt och den omsorg, med hvilken Ni förberedt de många ärendena, ofta af ömtålig och svårbehandlad natur, har varit för de Högskolans myndigheter, som haft att därom besluta, dess styrelse och dess lärareråd, en säker ledning, ett stöd och en garanti mot förhastade åtgärder. Med fullaste förtroende hafva också styrelse och lärareråd sett det främsta ansvaret för Högskolans ledning hvila i Edra händer.» Det var också först sedan Professor Vising uttryckligen låtit Lärarerådets medlemmar förstå, att han ej vidare önskade ett omval, som Lärarerådet skred till val af en annan ledamot. Det måste respektera den bevekelsegrund, som anförts af Professor Vising, nämligen önskan att efter så många års arbete för Högskolans förvaltning och yttre ledning få ånyo mera odeladt egna sina krafter åt sin vetenskap. Högskolan har emellertid fortfarande förmånen att räkna den afgångne rektorn såsom en af sina främsta lärare och därjämte såsom en medlem af Lärarerådet, där hans erfarenhet och insikt fortfarande skola göra sig gällande vid behandlingen af Högskolans angelägenheter.

Vid samma tillfälle, som rektorsskiftet egde rum, tillträdde äfven Professor *Otto Sylwan* posten såsom rektors ställföreträdare eller »prorektor».

I Lärarerådet hafva för öfrigt inga andra förändringar inträdt än de, som berott på tjänstledigheter och tillfälliga förordnanden. Lärarerådet har under det gångna läsåret haft 16 sammanträden.

Tjänstledighet har under läsåret åtnjutits af Prof. *Vising* från den 10 maj till vårterminens slut för fullgörande af uppdraget att vara censor vid studentexamina vid de högre allmänna läroverken; af Prof. *Paulson* under höst- och vårterminen på grund af sjukdom; af prof. *Norström* från den 26 febr. till påskferiernas början för utländsk studieresa; af Prof. *Lidén* från den 24 maj till vårterminens slut för utländsk studieresa; af Prof. *Wadstein* från den 10 maj till vårterminens slut för fullgörande af uppdrag såsom censor vid studentexamina vid de högre allmänna läroverken; af Prof. *Steffen* från den 19 maj till vårterminens slut för utländsk studieresa; af Prof. *Lundström* från den 6 maj till vårterminens slut för utländsk studieresa; af Docent *Romdahl* under maj månad för utländsk studieresa. Dessutom har åt åtskilliga lärare af rektor beviljats tillfällig tjänstledighet på en eller några dagar. Partiell tjänstledighet åtnjöts under förra delen af vårterminen af Prof. *Sylvan* för vetenskapligt sakkunniguppdrags fullgörande, i det att Styrelsen medgaf honom rätt att inskränka sin tjänstgöring till tre timmar i veckan.

Förordnande har meddelats åt Docenten *Lagercrantz* att förestå professuren i grekiska under läsårets båda terminer, åt Docenten *Romdahl* att under läsåret upprätthålla undervisningen i konsthistoria med konstteori; åt Docenten *Herrlin* att för en tid af tre år (räknadt från den 1 sept. 1909) biträda vid undervisningen i filosofi på samma villkor som förut, hvilket förordnande den 21 dec. ändrades till att uppehålla undervisningen i praktisk filosofi; åt *densamme* att under samma tid uppehålla undervisningen i pedagogik; åt Docenten *Janzon* att under läsåret biträda vid undervisningen i latin. Därjämte har förordnande att såsom e. o. lärare biträda vid undervisningen i främmande lefvande språk under läsåret meddelats åt Rabbinen Dr *Karl Koch* i tyska, Dr *George Ernest Fuhrken* i engelska, f. d. Kaptenen *Erik Gustaf*

Nordenström i ryska samt åt Professorn vid Lycéet i Lyon *M. Paul Porteau* i franska.

På framställning af Högskolan har Göteborgs Handelsinstitut förenat sig med henne om att äfven för följande läsår anställa en gemensam biträdande lärare i franska och hafva båda institutionerna härför lyckats vinna en synnerligen väl rekommenderad vetenskapsman *M. Julien Barat*, Licencié ès lettres.

Till amanuens vid seminariebiblioteken i historia och statskunskap har Styrelsen på förslag af Lärarerådet förordnat *Fil. mag. Theodor Blomquist* (Prot. 9 febr.)

Afsked från innehafvande docentur i historia vid Högskolan har af Styrelsen meddelats *Dr Carl Grimberg* på egen begäran (Styr. prot. 18 sept.).

På inbjudan af Högskolans lärareråd och på bekostnad af *S. A. Hedlunds* föreläsningfond har Riksantikvarien *Oscar Montelius* den 9 febr. offentlig föreläst å Högskolan öfver »Evans utgräfningsar i Gnosos på Kreta». Föreläsningen åhördes af en publik, som fyllde Högskolans stora sal och med lifligt bifall emottog den eleganta framställning, som den frejdade vetenskapsmannen och föreläsaren visste gifva det intressanta ämnet.

Likaledes på inbjudan af Högskolans Lärareråd och med ersättning ur samma fond höll Professorn vid Uppsala Universitet *Harald Hjärne* i april månad en serie af sex offentliga föreläsningar öfver ämnet: »Revolutionen och Napoleon. Några drag och synpunkter.» De intressanta, äfven till formen synnerligen fint utnämnlade föreläsningarna samlade en mycket stor åhörarskara, som i seriens begynnelse till och med vida öfverskred hvad Högskolans stora sal förmådde rymma. Med spänd uppmärksamhet följde auditoriet den djuptänkta och om ovanligt inträngande studier i revolutionens och kejsardömet's häfder vittnande framställningen och gaf genom lifligt bifall tillkänna sin tillfredsställelse och sin tacksamhet.

Utom dessa högt ärade gäster, som på Högskolans inbjudan varit tillfälliga medarbetare i dess offentliga föreläsningssamhet, har Högskolan äfven haft nöjet att kostnadsfritt få erbjuda sin stora sal åt vetenskapsmän, som föreläst på inbjudan af Högskolan nära stående institutioner eller eljest stått Högsko-

lan nära. Så har den fått mottaga den berömde sydpolsforskaren Löjtnant *Ernest Shackleton*, som den 17 okt. på inbjudan af Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället och geografiska föreningen i Högskolans aula höll ett föredrag om sin epokgörande upptäcktsfärd i Antarktiska kontinenten. På inbjudan af geografiska föreningen höll på samma ställe den 20 febr. den framstående kännaren af Grönlandseskimåernas lif Herr *Knud Rasmussen* ett föredrag om »Polareskimåerna, Nordpolens naboer». På inbjudan af den nybildade kristliga studentföreningen vid Göteborgs Högskola höll Professor N. *Söderblom* från Uppsala den 19 febr., likaledes i Högskolans aula, ett föredrag öfver »Religionens tvänne uppenbarelseformer». På eget initiativ och i syfte att inflytande medel skulle användas till förmån för klassiska seminariets bibliotek vid Högskolan höll Prof. *Vilh. Lundström* i nov. darsammastädes en serie föreläsningar öfver ämnet »Kejsartidens Rom».

Lärarerrådet har beslutat att under sommaren år 1911, för så vidt inga oväntade hinder mellankomma, anordna *sommarkurser* vid Högskolan i likhet med hvad 1902 och 1908 därstädes förekommit.

Högskolan har under det gångna året fått mottaga flera inbjudningar till universitetsfester och vetenskapliga möten. Främst bland dessa må nämnas de högtidligheter, hvarmed Stockholms Högskola invigde sin nya byggnad den 6—7 december. Till denna akademiska festlighet sände Högskolan såsom representant sin rektor, undertecknad *Stavenow*, som å den västsvenska högskolans vägnar frambar dess varma lyckönskningar till systerinstitutionen i Sveriges hufvudstad med anledning af den betydelsefulla tilldragelse i dess lif, som invigningen af ett nytt hem för densamma innebar. Därjämte har Högskolan emottagit inbjudningar att genom delegerade delta i den 17:de internationella amerikanistkongressen i Buenos Aires den 16—21 maj; till den 8:de internationella zoologkongressen i Graz den 15—20 augusti samt till den 11:te internationella geologkongressen i Stockholm den 18—25 augusti. Till sin representant vid kongressen i Graz har Högskolan utsett Docenten och Museiintendenten Dr *L. A. Jäger-skiöld*, till representant vid geologkongressen i Stockholm Prof.

O. Nordenskjöld. Till kongressen i Buenos Aires har Högskolan icke haft tillfälle sända någon representant, men i dess ställe af-låtit en skrifvelse, hvari äfven Högskolans lyckönskningar till det för Argentina betydelsefulla sekelminne, som kongressfestlig-heterna voro afsedda att högtidlighålla, framburos.

Af Högskolans *Linnéfond* har Lärarerådet (prot. 29 januari) såsom resestipendier utdelat till Prof. *Norström* Kr. 500 för studie-resa i Tyskland, till Prof. *Lidén* Kr. 650 för studieresa i Öster-rike, till Prof. *Steffen* Kr. 500 för studieresa till Paris och eventuellt Bruxelles samt till Doc. *Romdahl* Kr. 500 för studieresa i Italien. Därjämte tilldelade Lärarerådet af samma fonds räntemedel ett mindre anslag af 250 kr. till Prof. *Sylwan* för att besöka den teater-historiska utställning, som skall anordnas i Berlin under näst-kommande oktober. Det i föregående årsberättelse omnämnda anslaget af Kr. 150 till Prof. *Steffen* för deltagande i en sociologisk kongress i Bern kom icke att utgå, då Prof. Steffen fick förhinder att deltaga i nämnda kongress.

Det s. k. *Auskultantstipendiet* har, sedan det ånyo uppgått till Kr. 500, af Lärarerådet (prot. 3 dec.) tilldelats Prof. *Norden-skjöld*, som var i tur att uppbära detsamma.

Om den under läsåret meddelade undervisningen hafva lä-rarne lämnat nedanstående uppgifter:

JOHAN VISING,

Fil. Dr, Professor i nyuropeisk lingvistik (med undervisningsskyldighet i ro-manska språk), K. N. O. 2:a kl.

Franska; Tolkning af Molière, *Le bourgeois gentilhomme* och *Monsieur de Pour-ceaugnac*, enskilda föreläsningar 1 t. i veckan h. t. och v. t. — Studier i *Atlas linguistique de la France*, enskilda föreläsningar 1 t. i veckan h. t. — Fransk litteraturhistoria, enskilda föreläsningar 1 t. i veckan v. t., hvarvid den medeltidsfranska litteraturen genomgåts med undantag af allegorien, lyriken och dramat. — Praktiska öfningar (1 t. i veckan), hvilka under h. t. bestått i skriftliga öfversättningar, under v. t. i skriftliga öfversättningar, omväxlande med muntliga. Som underlag för de skriftliga öfver-sättningarna ha användts valda stycken ur Bondeson, *John Chronsoughs Mémoarer*; för de muntliga öfningarna Vising, *Franska Öfversättningsöf-ningar* (sammanhängande stycken). Vid korrigandet af skriföfningarna

har M. Porteau biträdt. — Seminarieöfningar hafva hållits 2 t. hvarannan vecka h. t. och v. t. öfver ämnet Encyklopedisk inledning till de romanska språkens studium, hvarvid underlaget för studierna utgjorts af Koschwitz, *Anleitung zum Studium der französischen Philologie*, 3 uppl. Af denna bok ha efter en inledning af läraren några sidor för hvarje gång föredragits af deltagarne i öfningarna, hvarvid kritik och fullständigande uppgifter lämnats af såväl föredraganden som läraren och det mesta af den citerade litteraturen demonstrerats. För möjliggörande häraf ha öfningarna hållits i professors bostad. Hvad som sålunda genomgåts af ofvannämnda bok äro sid. 1—93, eller kapitlen om historiskt studium och metodlära. De föredragande hafva i tur och ordning varit: studd. Engdahl, Granlund, Beausang, Nyström, Laurén, Freudenthal, Bergstrand, Ebba Wichman, Ebba Wichman, Beausang, Ebba Wichman, Freudenthal.

Italienska: I enskilda föreläsningar (1 t. i veckan) ha tolkats af *Prose e poesie italiane*, ed. Nyrop, sid. 1—27 (prosa) under h. t., s. 133—156 (poesi) under v. t., hvartill lagts *Pentecoste* af Manzoni och *A Satana* af Carducci.

Samtliga dessa kurser ha varit afsedda för filosofisk ämbetsexamen eller filosofie kandidatexamen. Ingen studerande vid Högskolan har under läsåret förberedt sig till licentiatexamen i romanska språk.

JOHANNES PAULSON,

Fil. Dr, Professor i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i grekiska) R. N. O.

Har under läsåret på grund af sjukdom varit tjänstledig.

VITALIS NORSTRÖM,

Fil. Dr, Professor i filosofi, En af de Aderton i Svenska Akademien, R. N. O.

Filosofiens historia: Den nyare tidens filosofi från och med Kant (enskilda föreläsningar 3 t. samtidigt med de offentliga föreläsningarna, annars 4 t. i veckan h. t.).

Psykologi och logik: Enskilda föreläsningar 4 t. i veckan v. t.

Filosofiens system: a) Till filosofiens begrepp (3 offentliga föreläsningar i oktober); b) Vetenskapssystematik (seminarieöfningar 2 t. hvarannan vecka v. t.).

Föreläsningarna öfver psykologi och logik afsågo blott behoven i teologisk-filosofisk examen, medan all den öfriga undervisningen var anordnad för ett mera vetenskapligt inträngande i ämnet.

Tjänstledig för studieresa från 26 februari till påsk.

GUSTAF CEDERSCHIÖLD,

Fil. Dr, Professor i nordiska språk, R. N. O.

Fornisländsk och fornnorsk grammatik: Hufvuddragen af ljud- och fornläran, med anslutning till F. Holthausens *Elementarbuch* (enskilda föreläsningar 2 t. i veckan under h. t.).

Fornisländsk litteratur: 1:o Stycken af *Snorres Edda* och *Volsungasaga* (= Wimmers Læsebog sidd. 1—18) (enskilda föreläsningar 1 t. i veckan under h. t.). 2:o Stycken af den äldre Eddan, näml. delar af *Hávamál* (tillsamman 31 strofer), *Vafþrúðnismál* *Þrymskviða* (enskilda föreläsningar 1 t. i veckan under v. t.). 3:o Se under *Seminarieöfningar*.

Fornsvensk litteratur: *Erikskrönikan* vv. 3624—4543 och 3524—3581 (enskilda föreläsningar 2 t. i veckan under v. t.).

Nysvenska språkfrågor: *Framtidssvenska* (offentliga föreläsningar 4 ggr under oktober).

Nysvensk stilistik: *Syntetisk stilistik*, fortsättning från föregående läsår och avslutad (ensk. förel. 1 t. i veckan, hela läsåret).

Seminarieöfningar: Kritisk jämförelse af den västländska och den nordländska redaktionen af *Bandamannasaga* samt referat af nyutkomna afhandlingar om sädesodling och penningvärden på Island i forntiden. (2 t. hvarannan vecka under v. t.)

LUDVIG STAVENOW,

Fil. Dr, Professor i historia och statskunskap (med undervisningsskyldighet i historia), R. N. O.

Svensk historia: *Sveriges yttre politik 1523—1586* (enskilda föreläsningar 3 t. i veckan h. t. och v. t. intill påskferierna); *Behandling af valda uppgifter rörande Sveriges nyare historia* (seminarieöfningar 2 t. hvarannan vecka).

Allmän historia: *Öfversikt af folkvandringstidens historia intill Longobardernas inbrott i Italien* (enskilda föreläsningar 3 t. i veckan v. t. efter påskferierna).

Föreläsningarna öfver Sveriges yttre politik utgjorde en mer ingående skildring af den svenska statens utrikes ledning, dess krigiska, diplomatiska och ekonomiska förbindelser med omgifvande stater ifrån det nationella konungadömet's pånyttfödelse 1523 fram till de förbindelser med Polen, som efter Stefan Batorys död ledde till Sigismunds val till polsk konung. Framställningen af den yttre politikens öden var förenad med jämlöpande skisserande skildring af dels den allmänna historiens samtida hufvudföreteelser, dels af svenska statens inre öden under samma period, hvarjämte litteraturhänvisningar gäfvos för hvarje särskild epok. Föreläsningsserien var förenad med examinerier. — Föreläsningarna öfver folkvandringstidens historia gäfvo en öfversikt af den äldsta germanska historien samt öfver de egentliga folkvandringsmonarkiernas öden intill östgotarikets undergång i Italien och till den frankiska konungen Clotachar I:s död år 561. — I historiska seminariet föredrogs och diskuterades följande uppsatser, under h. t.: *Nöteborgsfreden 1323* (fil. mag. Hj. Strömberg), *Stockholms blodbad och dess förhistoria* (stud. Karl Darelus); under v. t.: *Privilegiebrevet för hansestäderna i Strängnäs 1523* (stud. Ernst Strömberg), *Riksdagen i Vesterväs 1544 med hänsyn till dess betydelse för svenska kyrkoreformationens utveckling* (stud. Jonas Holmdahl), *Förbundet i Brömsebro 1541 mellan Sverige och Danmark* (stud. Olof Nordenskjöld), *Kristian II:s fångsling i Norge 1532* (stud. Hildur Nilsson),

Gustaf Vasa och det första upprättandet af hertigdömena (stud. Viktor Aurell), *Johan III:s adelsprivilegier af 1569* (stud. Sven Wisborg), *Konflikten mellan Erik XIV och hertig Johan samt hertig Johans fall* (stud. Emil Wahlberg). Därjämte lästes och kommenterades under h. t. de viktigaste partierna af konungabalken i M. E. L. L.

EMIL LINDBERG,

Fil. Dr, Professor i semitiska språk, R. N. O.

Hebreiska: *Grammatik* jämte explication med grammatisering (enskilda föreläsningar 4 t. i veckan h. t.).

Tolkning af Genesis jämte repetition och komplettering af föreg. termins grammatiska kurs (enskilda föreläsningar 4 t. i veckan v. t.).

Tolkning af Deuterocesaja (enskilda föreläsningar 1 t. i veckan h. t. och v. t.).

Predikareboken eller världspessimismen under israelitisk synvinkel (offentliga föreläsningar 1 t. i veckan under november).

Arabiska: *Grammatik* jämte något litet explication (enskilda föreläsningar 1 t. i veckan h. t.).

Tolkning af lättare arabisk text i Brünnows Chrestomatie jämte komplettering af föreg. termins grammatiska kurs (enskilda föreläsningar 1 t. i veckan v. t.).

Föreläsningarna öfver Hebreisk grammatik och Genesis hafva fortgått efter ungefär samma plan som föregående år. *De i Arabiska* hafva afsett endast nybegynnare. *De öfver Deuterocesaja* inleddes med en öfversikt af denna urkunds historiska ställning m. m. De hafva omfattat kk. 40—44. Därvid har hufvudvikten lagts på fastställandet af texten under jämförelse med grekiska, syriska och latinska öfversättningar, i förening med exegetiska anmärkningar och öfversikter af de olika textfraktionernas och profetiornas innehåll och syfte. — *De offentliga föreläsningarna omfattade:* hur Predikareboken kan försvara sin plats i den hebreiska kanon, nämligen särskildt genom att visa oss den punkt i det israelitiskt-andliga lifvets utveckling, där dess mera naturbundna tänkande på allvar börjar frigöra sig och tviflet uppstår med dess åtföljande pessimism och förnekelse af ett öfverfysiskt lif för människan; därpå behandlades den viktigaste hithörande litteraturen samt den föreliggande bibelbokens namn, sammansättning, affattningstid, författare, beroende af utomjudiskt inflytande m. m.; slutligen redogjordes för såväl urskriftens som de olika tilläggsfragmentens innehåll, ledande idéer och tendenser.

EVALD LIDÉN,

Fil. Dr, Professor, innehafvare af Oscar II:s professur i jämförande språkforskning med sanskrit, R. N. O.

Fornindisk grammatik: På ensk. föreläs. 2 t. i veckan under hela läsåret gafs en tämligen utförlig framställning af den fornindiska *verbalböjningen*, hvarvid äfven vissa hufvudpunkter af den grekiska, latinska och germanska verballäran indrogos i framställningen.

Fornnordiska texter: Se seminarieöfningar.

Jämförande grammatik: På enskilda föreläsningar 2 t. i veckan under h. t. framställdes hufvuddragen af den *indoeuropeiska vokalläran* med hufvudsaklig hänsyn till ariska, klassiska och germanska språk. — Hufvudpunkter af den jämförande *verballäran* behandlades i samband med föreläsningarna öfver fornnordisk grammatik.

Gotisk och jämförande germansk grammatik: på enskilda föreläsningar 2 à 3 t. i veckan under v. t. (intill pingst) gafs en framställning af den *gotiska ljudläran* och *nominalböjningen* under jämförelse med de nordiska och västgermanska språken. Vid behandlingen af nominalböjningen togos de klassiska språkens motsvarande former till utgångspunkt.

Seminarieöfningar: 2 t. hvarannan vecka under hela läsåret: härvid behandlades lättare *sanskrittexter* efter Lanman's Reader. Under v. t. diskuterades därjämte tre uppsatser: Om den indiska *sagodiktningen* och om Den latinska *genitiven -i* (efter *J. Wackernagel*), båda af stud. *T. Kalén*, samt Om latinska maskulina af typen *agricola* (efter *F. de Saussure*) af mag. *E. Pontán*.

ELIS WADSTEIN,

Fil. Dr. Professor i nyuropeisk lingvistik (med undervisningsskyldighet i germanska språk), R. N. O.

Medelhögtyska: *Valda medelhögtyska dikter* (sid. 49—69 i Bötticher und Kinzel Altdeutsches Lesebuch; enskilda föreläsningar 1 t. i veckan under hela läsåret).

Nyhögtyska: *Inledning till studiet af tyska språket* (enskilda föreläsningar 3 t. i veckan under h. t.).

Anmärkningar till den tyska grammatiken (enskilda föreläsningar 2 t. i veckan under v. t.).

Praktiska öfningar i tyskt uttal och tysk skrift (1 t. hvarannan vecka under h. t. och 1 t. i veckan under v. t.).

Skriftliga öfversättningar till tyska (1 t. hvarannan vecka under h. t.).

Valda dikter af Schiller (seminarieöfningar 2 t. hvarannan vecka under v. t.).

Under seminarieöfningarna har ock diskuterats första delen af en af fil. kand. *C. E. Göransson* författad afhandling: *Die doppelpräpositionalen Infinitive im Deutschen*.

Dessutom har läraren granskat en af stud. *O. Lorentzon* författad uppsats: *Die Umschreibung des Perfekts in Paul Heysses »Menschen und Schicksale»*.

OTTO SYLWAN,

Fil. Dr. Professor i estetik med litteratur- och konsthistoria.

Allmän och svensk litteraturhistoria: Den i studieplanen föreskrifna propedeutiska kursen har fortgått under hela läsåret med 3 t. i veckan; uti densamma har inbegripits dels analyser af karakteristiska dikter, dels förhör.

Svensk verslära: Praktiska öfningar under september—oktober 2 t. i veckan med anslutning till N. Beckmans lärobok.

Offentliga föreläsningar: öfver J. H. Kellgren: sex under oktober—november.

Seminarieöfningar: öfver valda ämnen i svensk litteraturhistoria mars—maj med 2 t. i veckan. Därvid hafva följande uppsatser genomgåts och diskuterats:

Gyllenborgs ode till naturen af stud. S. Strömbom;

1790-talets ballad af stud. V. Johansson;

N. v. Rosenstein såsom litterär kritiker af stud. Elis Andersson;

Två ungdomsdikter af J. O. Wallin af stud. H. Lindberg;

Byrons inflytande på svensk litteratur af stud. G. Biller samt

Följdskrifter till Almqvists »Det går an» af stud. Ekeröth.

RUDOLF KJELLÉN,

Fil. Dr, Professor i statskunskap och statistik.

Geopolitik: *Allmän öfversikt af samtidens politiska karta*, enskilda föreläsningar 4 t. i veckan och 3 t. i veckan v. t. (utom sista veckan).

Geopolitiska aktstycken, läsning och kommentering, prakt. öfn. 2 t. i veckan v. t.

Författningspolitik: *Svensk konstitutionell praxis*, prakt. öfn. 2 t. hvarannan vecka h. t.

Valda problem ur främmande staters författningsrätt och politik, 3 föreläsningar i slutet af v. t.

Som redogörelsen ger vid handen, har tyngdpunkten af undervisningen under detta läsår förlagts till geopolitiken, som behandlats dels systematiskt i föreläsningform, dels under praktiska öfningar på grundval af själfva källmaterialet. Vid den allmänna öfverblicken har en mera ingående uppmärksamhet städse ägnats åt problem på den internationella politikens dagordning; såsom den handelspolitiska kampen om Sydamerika mellan För. staterna och Europa, kampen om Pacifik mellan För. staterna och Japan, de östasiatiska tvistefrågorna, det engelska världsväldet (i belysning af valen jan. 1910) och dess viktigaste specialproblem (Kanada, Australien, Sydafrika, Indien, Egypten), Belgiens Kongo-politik, de olika Balkanfrågorna. De handlingar, som under vårterminen studerades i original, voro: Peter den stores föregifna testamente, Monroedoktrinen och Roosevelts första presidentbudskap (1901), Aktstycken rörande Panamakanalen (traktaterna Clayton—Bulwer 1850, Hay—Pauncefote 1901, U. S. A.—Panama 1903), fredssluten mellan U. S. A. och Spanien 1898 samt Ryssland—Japan 1905, den engelsk-japanska alliansen 1902 och 1905, ententerna Ryssland—England 1907 och England—Frankrike 1904, Wismartraktaten 1903, Karlstadskonventionen 1905 samt akter angående Skandinavien integritet (Novembertraktaten 1855, Ålandskonventionen 1856, den norska integritetstraktaten 1907, Nord- och Östersjöaftalen 1908). I dessa öfningar ha deltagit 6 lärjungar.

Deltagarne i höstterminens öfningar voro 4. Därvid behandlades af lärjungarne, i form af uppsatser med begagnande af riksdagshandlingarne, smärre frågor i svensk reformpolitik: om *prinsars undantagsställning i samhället*, om

konungens rätt att upphöja i adligt stånd, om riksrättens sammansättning, om kyrkomötets vetorätt.

På det i redogörelsen sist nämnda kontot medhunnos endast tvänne ämnen: den Österrikiska rösträtsreformen 1907 och Författningskrisen i Ungern (efter 1905).

GUSTAF F. STEFFEN,

Fil. Dr, Professor i nationalekonomi och sociologi.

Nationalekonomi: *Ekonomiska konjunkturer och kriser* (propedevtisk kurs; enskilda föreläsningar 4 t. i veckan under sept. och okt.).

Värdeteorien (kurs för öfverbetyg i fil. kandidat och fil. ämbetsexamen; enskilda föreläsningar 2 t. i veckan under nov.).

Värdeteoriens tillämpning på pris- och inkomstläran (fortsättningskurs; enskilda föreläsningar 3 t. i veckan under jan., febr., mars, april).

Socialpolitikens grundproblem (öfversiktiskurs 3 t. i veckan under slutet af v. t.

Sociologi: *Den sociala verkligheten och de sociala åskådningarna* (sju offentliga föreläsningar i febr. och mars öfver omotsvarigheten mellan verklighet och föreställningar på det sociala lifvets område, utgörande inledning till sociologiens metodik).

Seminarieöfningar: Under läsåret upplästes och diskuterades följande uppsatser: af fil. stud. Alfred Carlsson om *kapitalteoriens historia*, af hr Svante Lundahl om *arbetslönens teori*, af fil. stud. Erik Ekeröth om *arbetskyddslagstiftningen i Sverige, England och Tyskland*, af hr Olof Edström om *den svenska bondeklassens ekonomiska läge under sista halfseket* (i anslutning till Emigrationsutredningens undersökningar), af fil. stud. Reinhold Hagberg om *den nya engelska lagstiftningen om minimilönen* och om *arbetarlagstiftningen i Australien och Nya Zeeland*, af fil. stud. Karl Lindström om *den tekniska arbetsdelningen inom storindustrin*.

Dessutom hafva i seminariet öfningar ägt rum beträffande *småbruks- och emigrationsfrågornas nuvarande läge i Sverige, Sveriges ekonomiska konjunkturer mellan 1750 och 1900 samt befolkningsfrågans nuvarande läge och Malthus' teori*. Seminarieöfningarna hafva hållits 2 t. hvarannan vecka h. t. och v. t., utom under nov. och april, då de hållits 2 t. hvarje vecka.

ERIK BJÖRKMAN,

Fil. Dr, innehafvare af Andrew Carnegies professur i engelska språket och litteraturen.

Engelska: Allmän inledning till studiet af modern engelska (propedevtisk kurs, enskilda föreläsningar 1 t. i veckan under h. t. och jan.—mars. Valda dikter af Robert Burns (enskilda föreläsningar 1 t. i veckan under h. t.).

Jerome, *Sketches in Lavender* (seminarieöfningar 2 t. hvarannan v. under h. t. och febr.—mars).

Valda dikter af Tennyson (seminarieöfningar 2 t. hvarannan vecka under april och maj).

Shakespeares King Lear (enskilda föreläsningar 1 t. i veckan under april och maj).

Valda engelska texter från 1500-talet (enskilda föreläsningar 2 t. i veckan under v. t.).

Engelsk uttalslära (enskilda föreläsningar 1 t. i veckan under april och maj).

Fornengelska: Äldre fornengelska texter (enskilda föreläsningar 2 t. i veckan under h. t.).

Engelsk litteraturhistoria: Konung Alfred och hans litterära verk (offentliga föreläsningar under febr. och mars).

OTTO NORDENSKJÖLD,

Fil. Dr, Professor i geografi (med handelsgeografi) och etnografi, R. N. O.

Allmän geografi: (1 t. i veckan under h. t. samt 2 t. i veckan under v. t.).

Under v. t. en öfversiktlig propedeutisk kurs; under h. t. en framställning af några för geografien viktiga kapitel ur geologien (i samband med demonstrationer af geologiska samlingar).

Speciell geografi: (2 t. i veckan under h. t.) Öfversikt af gamla världens naturgeografi.

Handelsgeografi: (1 t. i veckan under v. t.) En kort öfversikt af det ekonomiska lifvets och särskildt råvaruproduktionens geografiska betingelser.

Öfningar i geografi och kartkunskap: (2 t. i veckan under h. t. och v. t.) ha fortgått efter samma plan som föregående år. Äfvenledes ha geografiska exkursioner i Göteborgs omgifningar anordnats vid höstterminens början och vårterminens slut.

Den geografiska institutionen har under året som vanligt fått mottaga ett antal värdefulla gåfvor, hufvudsakligen kartor och böcker. Bland gifvarna märkas Rikets allmänna kartverk, Sveriges geologiska undersökning samt Hydrografiska byrån i Stockholm, Norges geografiske Opmaaling samt Norska sjökarteverket, Kristiania, geografiska föreningarna i Helsingfors och Köpenhamn, Förenta Staternas geologiska undersökning, Svenska legationen i Berlin, grosshandlaren W. Henriques (en samling sciopikonbilder) samt ytterligare några enskilda gifvare. Undervisningsmaterielen har vidare ökats genom inköp af ett mikroskop (från E. Leitz, Wetzlar) och en sextant samt böcker och kartor.

Det geografiska handbiblioteket såväl som undervisningsmaterielen i öfrigt ha under året flitigt begagnats.

VILH. LUNDSTRÖM,

Fil. Dr, Professor i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i latin).

Enskilda föreläsningar: Under hela läsåret har *Plautus' Mostellaria* genomgått propedeutiskt med metrisk analys, öfversättning och kommentering af texten.

Seminarieöfningarna hafva dels haft till ämne *Monumentum Ancyranum*, som kritiskt och exegetiskt behandlats, dels behandlat en del arkeologiska

och topografiska problem i anslutning till HülSENS upplaga af Anonymus Einsiedlensis och en del från förra läsårets Romkurs hemfördt arkeologiskt och epigrafiskt studiematerial.

Proseminarieöfningar hafva hållits 2 t. hvarannan vecka under vårterminen, och hafva därvid *valda dikter af Catullus* (i Paulsons urval) behandlats.

OTTO LAGERCRANTZ,

Fil. Dr, Docent i grekiska språket och litteraturen, förordnad att förestå professuren i klassiska språk (med undervisningsskyldighet i grekiska).

Enskilda föreläsningar: Platons Phaidon och därefter Markus evangelium (3 t. i veckan h. t. och 4 t. i veckan v. t. till påsk). Wilamowitz' Griechisches Lesebuch: Perikles liktal (2 t. i veckan v. t. efter påsk).

Seminarieöfningar: Grekisk paleografi och textkritik (2 t. i veckan h. t. och v. t.).

ELIAS JANZON,

Fil. Dr., Docent i klassisk filologi.

Horatii satirer och epistlar: Under enskilda föreläsningar (1 t. i veckan hela läsåret) hafva satirerna 1, 3, 4 och 5 af första boken och epistlarna 1, 2 och 3 af första boken blifvit kritiskt och exegetiskt genomgångna.

Skriftliga exercitier i latin hafva fortgått med 1 t. i veckan under hela läsåret.

ELOF HELLQUIST,

Fil. Dr, Professors n. h. o. v., Lektor, Docent i nordiska språk.

Det svenska språkets historia (proped. kurs 2 t. i veckan): Öfversikt af svenska språkets släktskapsförhållanden. Kort inledande öfversikt af urnordiskan och svenska språkets utvecklingsskeden. Fornsvensk ljud- och formlära. Äldre nysvenska i anslutning till Noreen-Meyers läsebok, under jämförelse med fornsvenska och nuvarande språkbruk. Äldre och yngre språkbruk. Äldre och yngre svensk accentuering. Vid hvarje föreläsning förhör och efter föreläsningarnas slut två timmars examination.

AXEL L. ROMDAHL,

Fil. Dr, Intendent vid Göteborgs Museum, Docent i konsthistoria.

Det nederländska måleriet under 1600-talet: enskilda föreläsningar 1 t. i veckan under h. t.

Renässansens och barockens arkitektur: enskilda föreläsningar 1 t. i veckan under v. t.

Allmän konsthistoria: propedeutisk kurs 2 t. hvarannan vecka.

Seminarieöfningar: Det holländska landskapsmåleriet 2 t. hvarannan vecka under h. t. Renässansens arkitektur 2 t. hvarannan vecka under

v. t. Föredrag ha hållits af fil. stud. Carl Åkermark: *Ungrenässansens palats-fasader i Florens*, fil. kand. Arvid Bäckström: *Dürers Marienleben*, fil. stud. Sixten Strömbom: *Rembrandts landskapskompositioner*.

AXEL HERRLIN,

Fil. Dr, Docent i filosofi.

Filosofiens historia: Enskilda föreläsningar 4 t. i veckan under h. t. samt 2 t. i veckan under v. t., närmast afsedda för betyget godkänd i fil. ämbets- och fil. kand.-examen, samt teol. fil. examen.

Psykologi samt pedagogikens teori och historia: Kurs jämlikt examensstadgan under v. t. 1910 för fil. ämbetsexamen.

Psykologiska öfningar regelbundet 1 t. i veckan under v. t. 1910 i anslutning till kursen i psykologi samt pedagogikens teori och historia. Därjämte psykologiska öfningar under såväl höst- som vårtermin på tider utom schemat, som i hvarje särskildt tillfälle aftalats med de i öfningarna deltagande.

GIDEON DANELL,

Fil. Dr, Docent i nordiska språk, Adjunkt vid Göteborgs Folkskollärareseminarium.

Allmän fonetik: Enskilda föreläsningar 2 t. i veckan under v. t.

EDVARD STRÖMBERG,

Fil. Dr, Docent i tyska språket, utn. lektor vid Malmö högre allmänna läroverk.

Äldre nyhögtyska texter: Enskilda föreläsningar 1 t. i veckan v. t.

SVEN BRISMAN,

Fil. Dr, Docent i historia, utn. docent vid Stockholms Handelshögskola.

Svenska statsförfattningens historia till 1809, enskilda föreläsningar 4 t. i veckan under h. t.

KARL KOCH,

Fil. Dr, e. o. lärare i tyska.

Muntlig öfversättning till tyska under h. t. ur A. Wahlentbergs *Vägg om vägg* sid. 140—188 och under v. t. ur Per Hallströms *En gammal historia*, sid. 3—89 (2 t. i veckan).

Tyska talöfningar under h. t. i anslutning till Kron-Hungerlands *Deutschland u. die Deutschen* och under v. t. i anslutning till Paszkowskis *Lesebuch* (1 t. i veckan).

Dessutom har biträde lämnats vid rättandet af skriftliga öfversättningar till tyska.

ERIK NORDENSTRÖM,

f. d. Kapten, e. o. lärare i ryska, R. S. O.

Praktiska öfningar i modern ryska, 2 t. i veckan h. t. och v. t.

Öfningarna hafva omfattat:

Formlära (efter C. M. Lindfors): Nominas deklination, pronomina och räkneordens deklination, kongruens och praktiska användning. Genom anteckningar efter föredrag på lärorummet ha inhämtats: Verbens hufvudformer, indelning, aspekter och konjugation, de viktigaste delarna af syntaxen och ordbildningsläran.

Vid explikationsöfningar ha hufvudsakligast användts E. Bernekers »Russisches Lesebuch» samt någon gång »Russische Chrestomathie» af O. Asboth. Dessa explikationsöfningar ha oftast varit förenade med språkliga kommentarier och kortare föredrag ur form- och ordbildningsläran samt syntaxen.

Skriföfningar efter diktamen, förberedande talöfningar m. m.

GEORGE ERNEST FUHRKEN,

M. A., Fil. Dr, e. o. lärare i engelska.

Charles Dickens (offentliga föreläsningar 1 gång i veckan under oktober och november).**Thackeray** (offentliga föreläsningar 1 gång i veckan under febr.—mars och början af april).

Praktiska öfningar i läsning af fonetiska texter (1 t. i veckan h. t.), öfversättning iill engelska (1 t. i veckan h. t., 2 t. i veckan v. t.), och i tolkning af engelska texter (2 t. i veckan under hela läsåret). Biträde under h. t. vid seminarieöfningar.

PAUL PORTEAU,

Professeur au Lycée de Lyon, e. o. lärare i franska.

Praktiska öfningar i fonetik (2 t. i veckan h. t. och v. t.), i innanläsning och konversation (2 t. i veckan h. t. och v. t.).

Les conteurs français: Offentliga föreläsningar 1 t. i veckan h. t. och v. t. intill påsk.

Nedanstående skrifter och uppsatser hafva sedan förra års-redogörelsens utgifvande blifvit af Höskolans lärare publicerade eller äro under tryckning.

E. Björkman:

Nordische Personennamen in England in alt- und frühmittel-englischer Zeit. Ein Beitrag zur englischen Namenkunde. Halle 1910.

Mittelenglische Personennamen auf -in. Weiteres über Orrmün, Gamelyn (Archiv f. d. Stud. d. neueren Sprachen CXXIII s. 23—44).

Poeta laureatus (Finsk Tidskrift 1909, s. 84—99).

Hedersknyffel (Språk och stil 1909 s. 268—272).

Ne. inglé 'a darling, paramour' (Archiv f. d. Stud. d. neueren Sprachen CXXII s. 99 f.).

Sculf, Scolfus im Liber vitæ Dunelmensis (Archiv f. d. Stud. d. neueren Sprachen CXXIII s. 154).

Tvenne germanska etymologier, under tryckning.

Recensioner i Archiv f. d. Stud. d. neueren Sprachen och Englische Studien.

Artiklar i språkliga och litterära ämnen i Göteborgs Handels och Sjöfartstidning.

Artikeln *Ben Jonson* i Nordisk Familjebok.

Sven Brisman:

Om priser (studentfören. Verdandis tidningsartiklar).

A. U. Bååth:

Wagners sagor V: Nibelungens ring. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm.

Isländska fornsagor I: Nials saga;

Isländska fornsagor II: Sagan om Gunnlög Ormtunga och andra sagor.

A.-B. Ljus, Stockholm.

Dikter i urval. Albert Bonnier, Stockholm.

Gustaf Cederschiöld:

Svensk läsebok. Första kursen. Sjunde upplagan. Göteborg 1909.

Våra äldsta konungasagor och deras källor. Stockholm 1910.

Något om rimmen i Erikskrönikan (i Studier i nordisk filologi II, Helsingfors 1910).

Kortare uppsatser i språkliga och litteraturhistoriska ämnen, införda i Göteborgs Handelstidning.

Har under h. t. deltagit i redaktionen och korrekturläsningen af *Ordbok öfver Svenska språket*, utg. af Svenska Akademien.

Gideon Danell:

Baltiska svenskar (i Årsbok utg. af Riksfören. f. svenskhetens bevarande i utlandet 1909).

Kortare uppsatser i språkliga ämnen (i Östgöta Correspondenten 1909).

G. E. Fuhrken:

Recensioner och öfversättningar i *Moderna språk*, m. fl.

Elof Hellquist:

Politiska och publicistiska slagord (Nordisk tidskrift 1909).

Ytterligare om ortnamnen på -inge (Arkiv för nordisk filologi XXVI).

Några anmärkningar om den s. k. fredsrevolutionen (Svenska folkviljan 16, 23 juli 1909).

Några intryck från Orust (Göteborgs Aftonblad 31 juli, 7 aug. 1909).

En svensk Romresa för 200 år sedan (Göteborgs Aftonblad 27 nov. 1909).

Hvad betyder namnet Jul? (Göteborgs Aftonblad 24 dec. 1909).

Etnografi och storpolitik (Göteborgs Handelstidning jan. 1910).

Något om våra riddarordnar (En liten kalenderstudie, Göteborgs Aftonblad 5 febr. 1910).

Våra äldsta konungasagor (Göteborgs Aftonblad 23 april 1910).

Ett par mindre tidningsartiklar.

Deltagit i granskningen af de under året utkomna häftena af Svenska Akademiens Ordbok öfver svenska språket.

Axel Herrlin:

Cesare Lombroso. Studie i »Ord och Bild» för 1909 (novemberhäftet) samt *Telepatiens Problem. Tre uppsatser i »Dagens Nyheter» 1909.*

Elias Janzon:

Redigerat *Föreläsningar och öfningar vid Göteborgs Högskola Höstterminen 1909 och Vårterminen 1910* samt *Göteborgs Högskolas Katalog Höstterminen 1909 och Vårterminen 1910.*

L. A. Jägerskiöld:

Hematodes. Hft 1. i Bronn, Klassen und Ordnungen des Tierreiches (under tryckning).

Berättelse rörande Göteborgs musei zoologiska afdelning för år 1909 i Göteborgs musei årstryck 1910.

Redigerat och utgifvit *Results of the Swedish Zoological Expedition to Egypt and the White Nile. Part III.*

Artiklar och recensioner i tidningar och tidskrifter..

Rudolf Kjellén:

I österväg, 16 »resebref från den stora orienten» till Stockholms Dagblad, maj 1909 –maj 1910.

Främmande makter i Kina, Fören. Heimdals utrikes-polit. tidningsartiklar 1909: 7.

Den nya moralen, i »Två föredrag af prof. R. Kjellén och dir. T. Holmberg» 1909.

Kyrkomötets veto, i Det Nya Sverige 1910, ss. 59—75.

Sveriges gärning i historien, i Vår Lösen 1910, n:o 2 och 4.

Karl X Gustaf, Tal vid Göteborgs Högskolas och Göteborgs K. Vetenskaps och Vitterhetssamhälles minnesfest den 13 febr. 1910, i Göteborgs Aftonblad n:o 36, 37 och 38.

Mellanpartiet, en fråga för dagen i svensk politik, 1910.

»Amerikapengarna», i Emigrationsutredningen, Bil. XVIII, 1910, ss. 15—20.

Indiens inre problem, i Göteborgs Aftonblad 27 april, 30 april och 2 maj 1910.

Smärre artiklar i nationell och internationell politik, i Göteborgs Aftonblad 1910.

Otto Lagercrantz:

Zwei griechische Fremdwörter i Indogermanische Forschungen Bd 25. Strassburg 1909.

In Act. Ap. 2, 9 i Eranos, Acta philologica suecana, bd 10. Göteborg 1910.

Evald Lidén:

Äldre nordiska tillnamn: tydningar och härledning bd I, n:o 1 af »Studier i nordisk filologi» utg. genom H. Pipping, Helsingfors 1910.

Har medverkat vid redaktionen af *P. Leanders* »Ordlista över Holsljungamålet», tryckt i Göteb. K. Vetenskaps o. Vitterhets Samh. Handl.

O. E. Lindberg:

De olika religiösa och etiska idéerna (i arbetet: »Gudsordets utvecklingsgång i världen»). 8 häften »Om odödlighetsidén». Stockholm 1910.

Artiklar och recensioner i tidningar och tidskrifter.

Vilh. Lundström:

*Anmärkning*ar till de latinska inskrifterna i Genève, i Eranos vol. IX.

Den grekiska tolkningen af räkneorden i Mon. Anc. 8., i Eranos vol. IX.

Den nyaste editionen af Plinius' panegyrik, i Eranos vol. X.

Svenskar i förslingringen, i Årsbok 1909 utgifven af Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet.

Redigerat ofvannämnda årsbok.

Redigerat Eranos, acta philologica suecana.

Artiklar i Nordisk Familjebok, Nya uppl.

En stor mängd dagspolitiska och litterära artiklar i tidningar och tidskrifter.

Sven Lönborg:

Klan och klanhöfding. Ymer 1909.

Döden och uppståndelsen. Ymer 1910.

Förbundsarken. Le Monde Oriental 1910.

Viljans frihet. Handelstidningen 1910.

Examenscensur eller inspektion. Göteborgs Högre Samskolas Årsredogörelse 1909—1910.

Otto Nordenskjöld:

Geographische Ergebnisse der schwedischen Südpolarexpedition 1901—03, i IX Congrès intern. de Géographie, Compte Rendu, Genève 1909.

Die Polarwelt. Leipzig 1909 (B. G. Teubner).

Ist der Nordpol erreicht? Himmel und Erde XXII (1909).

Einige Beobachtungen über Eisformen und Vergletscherung der antarktischen Gebiete, i Zeitschr. f. Gletscherkunde, III (1909).

Le Terre antarctique e la natura polare i Boll. della soc. Geogr. Italiana, ser. IV, vol. XI (1910).

Från danska Sydvästgrönland i Ymer 1910. (Äfven i bearbetning: *Reise in Grönland* i Die neue Rundschau XXI, 1910).

Two scandinavian copper districts i The Mining Journal, vol. 88 (1910).

Schweden. Litteraturanmälingar för åren 1903—07 i Geographisches Jahrbuch, XXXII (1909).

Ett antal artiklar och recensioner i Die Zeit (Wien), Le Matin (Paris), Berliner Tageblatt (Berlin), Deutsche Revue (Stuttgart), Svenska Dagbladet, Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning m. fl.

Redigerat *Wissenschaftliche Ergebnisse der Schwedischen Südpolarexpedition* 1901—03 (fortsättning).

Tillsammans med Sten de Geer: *Über die Beziehungen zwischen Geologie und Landschaftsformen in Mittelschweden* i den XI internationela geolog-kongressens exkursionshandbok (Stockholm).

Erik Nordenström:

»Döda själar» af N. W. Gogolj. (Del I). (Åhlén & Åkerlunds förlag, Göteborg). Öfversättning från ryskan.

Vitalis Norström:

Masskultur. Stockholm 1910, Hiertas förlag. 210 sidor.

Dogmatism. Upsala 1910. 25 sidor (i Burmansfestskriften).

Johannes Paulson:

Ytterligare i Fjalar-frågan. Finsk Tidskrift Tom. LXVIII. 1910.

Olaus Magnus: *Historia om de nordiska folken.* Femte boken. Öfversatt.

Emil Rodhe:

Tales and Sketches. With Explanatory Notes. Lund 1909. Gleerupska Universitetsbokhandelns förlag.

Deutsches Alltagsleben. Teil II (utg. i förening med O. Abshagen). Stockholm 1909. Frizes förlag.

Heines Harzreise. Mit Anmerkungen. Stockholm 1910. Fritzes förlag.

Kommentar till The England and America Reader (utg. i förening med O. Jespersen). Stockholm 1910. Fritzes förlag.

Några kortare tidskriftsartiklar.

Axel L. Romdahl:

Per Hasselberg. Tre Studier. Wald. Zachrissons förlag. Göteborg 1909.

Ivar Arosenius. Tjugonio bilder i färg med inledning. Åhlén & Åkerlunds förlag. Göteborg 1909.

Studier i Linköpings domkyrkas byggnadshistoria. P. A. Norstedt & Söners förlag. Stockholm 1910.

Ivar Arosenius. Arktos 1909.

Göteborg. Inledning och bildtexter i Gamla Svenska Städer II. Stockholm 1909.

Albrecht Dürers träsnitt. Något om illustrationsstil. Göteborgs Slöjdförenings meddelanden 1910.

Artiklar i *Svenska Slott och Herresäten vid 1900-talets början* (Sturefors, Lambohof, Brokind, Schedevi, Finspång, Leckö, Stola).

Reviderat och nyskriftit artiklar för *Nordisk Familjebok*.

Uppsatser i tidningar och tidskrifter.

Ludvig Stavenow:

Anmälan af »Biologiska undersökningar om Anders Chydenius af Georg Schauman» (i Hist. Tidskr. 1910).

Amerikanska frihetskriget (Ett kapitel i Gleerupska biblioteket: Världshistorien; äfven i norsk öfversättning).

Artiklar i *Nordisk Familjebok* (nya upplagan).

Har ock utgifvit denna *Årsredogörelse*.

Gustaf F. Steffen:

Lebensbedingungen moderner Kultur. Vom Verfasser bearbeitete Übersetzung. Jena, Gustav Fischer, 1909.

Utvandringen och de ekonomiska konjunkturerna i Sverige och Italien. I bilaga XVIII till Officiella Emigrationsutredningens skrifter. Stockholm 1910.

Sociologi. En allmän samhällslära. Del I och II. Stockholm, Hugo Geber, 1910.

Artiklar i Social Tidskrift, Det Nya Sverige, Tiden och Göteborgs Handelstidning.

Otto Sylwan:

Europas litteraturhistoria från medeltiden till våra dagar. Del I. Stockholm 1909—1910.

Mindre uppsatser i tidskrifter och tidningar.

Johan Vising:

Artiklarna *Anglonormannisch* i Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie, X.

La stylistique est-elle possible? i Mélanges Wilmotte. Paris 1910.

Bland sådana af Högskolans lärare under det gångna läsåret företagna resor och erhållna förtroendeuppdrag eller utmär-

kelser, hvilka stå i samband med deras vetenskapliga eller litterära verksamhet, må följande nämnas:

Erik Björkman: Företog sommaren 1909 en resa till Tyskland (Berlin) i vetenskapligt syfte.

Sven Brisman: Har af direktionen för Stockholms Handelshögskola kallats till docent i ämnet nationalekonomi med statistik.

A. U. Bååth: Åtnjutit statsunderstöd som vitter författare

Gustaf Cederschiöld: Har den 15 april 1910 kallats till utländsk medlem af Det kongelige danske Videnskabernes Selskab.

G. E. Fuhrken: Anställd att vara examinator vid University of London, 1909—1910; höll därstädes föreläsningar under juli och augusti vid sommarkurserna och ledde tal- och läsöfningar.

L. A. Jägerskiöld: Företagit insamlings- och studieresor inom Sverige bl. a. på uppdrag af K. Vet. Akad. till Tåkern för studier af dess Nematod-fauna.

Rudolf Kjellén: Återkom den 12 juli 1909 från den i förra Årsredogörelsen omnämnda utresan till Östra Asien, hvarvid återresan togs öfver Kanada. Föreläste under resan, den 18 juni 1909, på inbjudning för den svenska kolonien i Seattle, Washington, U. S. A.

Evald Lidén: Företog med understöd af Högskolans Linnéfond mot slutet af maj 1910 en omkr. 5 veckors resa för språkliga studier, hufvudsakligen i Wien.

Vilh. Lundström: Kvarstannade, efter avslutande af Högskolans Romkurs, under juni och juli månader i Italien, Österrike och Tyskland för studier. Företog i dec. 1909 såsom sekreterare i Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet en kortare resa till Tyskland. Anträdde i början af maj 1910 en studieresa till Italien.

Otto Nordenskiöld: Ledde under sommaren 1909 en vetenskaplig expedition till sydvästra Grönland.

Ledde på uppdrag af Kungl. Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk under hösten 1909 ett antal geologisk-geografiska exkursioner för lärare och lärarinnor vid läroanstalter i Göteborg samt vid läroverket i Vänersborg.

Valdes den 27 februari 1910 till hedersledamot af Societá Geografica Italiana i Rom.

Företog i mars 1910 med understöd af Högskolans auskultantstipendium en vetenskaplig studieresa till Tyskland och Italien samt bevistade därvid på inbjudan invigningen af det oceanografiska museet i Monaco.

Vitalis Norström: Företog med understöd ur Högskolans Linnéfond en studieresa till Tyskland i februari—mars 1910.

Utsågs till »Ehrenrat» för Sverige i den internationella föreningen för »Rechts- und Wirtschaftsphilosophie» samt lagstiftningsfrågor och till ordinarie medarbetare i nygrundade utländska tidskrifter, såsom »Logos» m. fl.

Emil Rodhe: Företog, delvis i studiesyfte, sommaren 1909 en resa till Tysk-

land, Österrike och Italien, julen 1909—1910 till Österrike och Italien samt, i pedagogiskt syfte, påsken 1910 till Berlin.

Axel L. Romdahl: Företog med understöd ur Högskolans Linnéfond och anslag af Göteborgs Museums styrelse under maj månad en studieresa till Italien.

Ludvig Stavenow: Var Göteborgs Högskolas representant vid den högtidliga invigningen af Stockholms Högskolas nya byggnad i december 1909.

Gustaf F. Steffen: Företog sommaren 1909 en studieresa till Tyskland.

Edvard Strömberg: Utnämndes den 18 februari 1910 till adjunkt vid högre allmänna läroverket i Upsala.

Utnämndes den 27 maj 1910 till lektor vid högre allmänna läroverket i Malmö.

Erhöll den 15 april 1910 af Kungl. Maj:t ett reseunderstöd å 750 kr. af Kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningens öfverskottsmedel för vetenskapliga språkstudier i Tyskland.

Otto Sylwan: Har på anmodan fungerat såsom sakkunnig rörande de sökande till professuren i »Estetik och Nyare litteratur» vid univ. i Helsingfors samt på denna grund åtnjutit delvis tjänstledighet under vårterminen (jan.-mars).

Elis Wadstein: Företog under sommaren 1909 med understöd ur Högskolans Linnéfond en studieresa till Tyskland.

Förordnades af Kungl. Maj:t att i egenskap af censor deltaga i öfvervakandet af studentexamina vid Rikets allmänna läroverk.

Utsågs af större akademiska konsistoriet i Uppsala till sakkunnig för bedömande af skickligheten hos de sökande till det vid Uppsala Universitet lediga professorsämbetet i engelska språket.

Utnämndes den 6 Juni till Riddare af Nordstjärneorden.

Johan Vising: Utsågs 1 mars af Humanistiska Sektionen af Filosofiska Fakulteten i Lund att såsom sakkunnig afgifva yttrande angående återbesättandet af lediga professuren i romanska språk vid universitetet i Lund.

Förordnades i april af Kungl. Maj:t att såsom censor deltaga i öfvervakandet af studentexamina vid Rikets allmänna läroverk.

Deltog såsom Göteborgs Högskolas representant i Universitetets i Genève 350-års fest den 7—10 juli 1909.

Till ledamöter af redaktionskommittén för *Högskolans Årsskrift* har Lärarérådet för 1910 omvalt professorerna *Vising* och *Norström* (med prof. *Stavenow* såsom suppleant) samt Bibliotekarien *Wählin* och till revisorer af Årsskriftens räkenskaper för 1909 utsett docenten *Lagercrantz* och professor *Cederschiöld* (Lärare. prot. d. 3 december).

Årsskriftens XV band, årgången 1909, är under utgifning och skall innehålla:

1. Die etruskische Disciplin. III. Die Ritualbücher und Zur Geschichte und Organisation der Haruspices. Von C. O. Thulin.

2. Förteckning öfver jordskalf i Sverige. Af Rudolf Kjellén. Årsredogörelse 1908—1909.

Till ledamöter af redaktionskommittén för *Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola* hafva återvalts för år 1910 professorerna Stavenow, Cederschiöld och Sylwan och till revisor för dess räkenskaper under 1909 har utsetts professor Kjellén (Läro. prot. 3 dec.)

Af denna bokserie har under det gångna läsåret intet band utgifvits.

Det *Filologiska Samfundet* har under läsåret haft sex sammankomster, vid hvilka följande föredrag hållits:

Professor E. Björkman: *Bidrag till germansk namnforskning.*

Densamme: *Några anekdoter om konung Alfred i kritisk belysning.*

Densamme: *Ett par ordförklaringar.*

Professor E. Lidén: *Latinska och grekiska etymologier.*

Professor V. Lundström: *Demonstration af i Rom inköpta antikviteter.*

Docent S. Lönborg: *Döden och uppståndelsen.*

Professor J. Paulson: *Ekloger af Vergilius i svensk tolkning* (uppläst af sekreteraren).

Professor O. Sylwan: *Några anmärkningar om pseudoklassicismens stil.*

Professor E. Wadstein: *En forntysk bekräftelseformel.*

Professor J. Vising: *Franska etymologier.*

Densamme: *Den franska epikens ursprung.*

Den *Historiska Föreningen* har under läsåret haft sex sammankomster, hvarvid följande föredrag hållits:

Professor L. Stavenow: *Chydenius enligt Schaumans biografi.*

Docent S. Brisman: *Finanskommittén 1811.*

Professor O. Sylwan: *Perioder i Tegnér's diktning.*

Fil. kand. O. Olsson: *Hannibal Schesteds norska stathållarskap.*

Docent *A. Romdahl*: *Ur Linköpings domkyrkas byggnadshistoria*.

Fil. Doktor *S. Aberstén*: *Üsselinx och Sv. Söderkompaniet*.

Fil. kand. *O. Olsson*: *Wallensteinfrågans nuvarande läge*.

Fil. kand. *S. Ek*: *Kellgrens sista diktning*.

Professor *L. Stavenow*: *William Pitt och franska revolutionen*.

Fil. Doktor *L. Carlbom*: *Bält och Roskilde*.

Professor *L. Stavenow*: *Ernst Carlsons bok om Karl XII*.

Den *Geografiska Föreningen* har under året haft sju sammanträden, som hållits å Högskolan och varit talrikt besökta äfven af Högskolans lärjungar. Föredrag ha hållits af professorerna *R. Kjellén* och *O. Nordenskjöld*, docenten *S. Lönborg*, hr *Knud Rasmussen* (Köpenhamn) och docenten *G. Skottsberg* (Upsala), hvarjämte vid en särskild festsammankomst föredrag hölls af sydpolsfararen *Sir Ernest Shackleton*.

Af Högskolans undervisning hafva under året begagnat sig:

Studerande (Ordningsstadgan § 7) under h. t. 154, under v. t. 166. Af dessa äro 144 namn gemensamma för båda terminernas kataloger. De kvinnliga studerandes antal har varit 21 under h. t., 23 under v. t.

Under h. t. inskrefvos 50 nya studerande, under v. t. 17.

Enligt uppgift till vårterminens katalog hafva de studerande beredt sig för följande examina:

Filosofie licentiatexamen	23
» kandidatexamen	31
Efterpröfning	2
Filosofisk ämbetsexamen	70
Teologisk filosofisk examen	12

Tjuguåtta studerande hafva icke uppgifvit sig afse någon särskild examen.

Af de studerande, som bereda sig till filosofie licentiatexamen, hafva 17 aflagt filosofie kandidatexamen, 6 filosofisk ämbetsexamen.

Auskultanterna (Ordningsstadgan § 13) hafva under h. t. varit 45, under v. t. 41.

Såsom *åhörare* af de offentliga föreläsningarna (Ordningsstad-

gan § 14) hafva antecknat sig (utan frånräkning af namn, som förekomma antecknade för flera serier) under h. t. till 5 serier 1,395 personer, under v. t. till 4 serier 1,849 personer.

Följande *examina* hafva under läsåret aflagts vid Högskolan:

den 14 september 1909:

- Fil. stud. *Jonatan Julén* fil. kand.-ex.
- » » *Gottfrid Johannes Söhrman* teol. fil. ex.
- » lic. *Carl Lindsten* efterpröfning i pedagogik enligt fordringarna för fil. kand.-ex.

den 23 oktober 1909:

- Fil. stud. *Johan Gustaf Ödmann-Florén* fil. kand.-ex.
- » » *Klas Robert Andersson-Thornell* fil. ämb.-ex.
- » kand. *Nils Alrik Jacobi* efterpröfning i nationalekonomi och sociologi.

den 14 december 1909:

- Fil. stud. *Anders Gustaf Theodor Blomquist* fil. ämb.-ex.
- » » *Karl Johan Samuelsson* fil. ämb.-ex.
- » » *Arvid Fredrik Elimar Bäckström* fil. kand.-ex.
- » » *Sverker Ek* fil. kand.-ex.
- » » *Erik Hugo Hansson* teol. fil. ex.
- » kand. *Einar Eugén Ljungström* efterpröfning i pedagogik.

den 29 januari 1910:

- Fil. stud. *Manne Ivar Lannér* teol. fil. ex.
- » lic. *Hjalmar Haralds* efterpröfning i teoretisk filosofi enligt fordringarna för fil. lic.-ex.

den 23 mars 1910:

- Fil. kand. *Oscar William Hippel* fil. lic.-ex.

den 4 juni 1910:

- Fil. stud. *Eva Hedström* fil. ämb.-ex.
- » » *Karin Augusta Åhmansson* fil. ämb.-ex.
- » » *Gunnar Olaus Biller* fil. ämb.-ex.
- » » *Erland Samuel Långström* fil. kand.-ex.
- » » *Otto Hilding Lindberg* fil. kand.-ex.
- » » *Harry Armini* fil. kand.-ex.
- » » *Carl-Olof Landegren* fil. kand.-ex.
- » » *Efraim Johannes Ambrosius Sköld* fil. kand.-ex.
- » kand. *Einar Berthold Theodor Engström* fil. lic.-ex.
- » mag. *Anders Gustaf Theodor Blomquist* efterpröfning i geografi.
- » kand. *Johannes Emil Bolger* efterpröfning i praktisk filosofi.

Högskolans stipendier hafva af Lärarerrådet utdelats på följande sätt:

af räntan å *David Carnegies stipendiefond* (Kr. 20,000) Kr. 500 till hvardera af fil. kand. *E. Engström* och fil. kand. *O. Hippel* (Lärar. prot. 5 febr.)

af *James Carnegies stipendiemedel* (Kr. 1,500) Kr. 400 till hvar och en af fil. kand. *J. Rhodin*, fil. stud. *T. Blomqvist* och fil. stud. *R. Thornell* samt Kr. 300 till fil. mag. *P. Holm* (Lärar. prot. 23 okt.)

Kungl. och Hvitfeldtska stipendier å Kr. 200 hvartdera hafva af stipendiestiftelsens Kuratel på förslag af Lärarérådet tilldelats fil. mag. *K. Samuelsson*, fil. kand. *E. Bolger*, fil. stud. *H. Armini* och fil. stud. *A. Evers*.

Ungdomsväns stipendier å Kr. 200 hvartdera hafva af studentkårens styrelse under ordförandeskap af inspektor tilldelats fil. kand. *E. Bolger*, fil. stud. *E. Sköld* och fil. stud. *G. Biller*.

Ungdomsväns premium å Kr. 400 har af Lärarérådet tilldelats fil. doktor *C. D. Marcus* för en vetenskaplig skrift med titel: *Erik Gustaf Geijers lyrik* (Lärar. prot. 4 juni).

Göthildastiftelsens stipendium å Kr. 300 har af stiftelsens styrelse tilldelats fil. mag. *S. Bergstrand*.

Kinds härads stipendier å Kr. 75 hvartdera hafva af lärarekollegiet vid Göteborgs högre Latinläroverk tilldelats fil. stud. *E. Strömberg* och fil. stud. *K. O. Petersson*.

Göteborgs stadsbibliotek, för hvars verksamhet under år 1909 den detaljerade redogörelsen ännu icke utkommit, har under detta år fått sin boksamling ökad med 4,095 nummer. Antalet besök utgjorde 20,618 (mot 18,298 år 1908), antalet utlånade band 9,936 (mot 8,512) samt antalet till begagnande å stället framtagna band 18,356 (mot 12,095).

Till ledamot af Biblioteksstyrelsen för åren 1910—11 har Högskolans Styrelse omvalt prof. *Vising*, som vid slutet af 1909 var i tur att afgå. Af bibliotekets tjänstemän har amanuensen *Artur Sernström* den 4 april 1909 med döden afgatt. Afsked har beviljats e. o. amanuenserna *Ester Brisman* och *A. W. Björk*. Till e. o. amanuenser hafva utnämnts fröken *Maria Hallman* och fil. kand. *Sverker Ek*. Till ordinarie amanuens efter Hr Sernström har utnämnts Fil. lic. *Sven Arvid Grén-Broberg*.

Högskolans fonder uppgingo, enligt Drätselkammarens till Styrelsen lämnade redogörelse, vid ingången af år 1910 till följande belopp:

Edvard Magnus' fond (af år 1879)	Kr.	334,100: —
Lundgrenska fonden (af år 1880)	»	586,000: —
David Carnegies fond (af år 1887)	»	552,944: 89
Oscar Ekmans fonder (af åren 1888, 1898, 1903) ..	»	455,000: —
Göteborgs undervisningsfond (af år 1891)	»	39,091: 07
David Carnegies stipendiefond (af år 1891) ..	»	20,000: —
Pensionsfonden (från 1891)	»	176,300: 33
Göteborgs Högskolas Gustaf Adolfsfond (af år 1895)	»	30,000: —
Olof Olofson Wijks minne (af år 1896)	»	100,000: —
James Carnegies donationsfond (af år 1898) ..	»	50,000: —
Aron Philipssons donationsfond (af år 1900) ..	»	10,000: —
August Röhss' donationsfond (af år 1901) ..	»	350,000: —
Olof Wijks donationsfond (af år 1901)	»	150,000: —
Oscar Ekmans 6 junifond (af år 1904)	»	10,000: —
Andrew Carnegies fond (af år 1904)	»	181,500: —
Ivar Wærns bidrag (af år 1905) till bildandet af en Änke- och pupillkassa jämte inbetalningar af delegarne och influtna räntor..	»	55,101: 22
S. A. Hedlunds föreläsningsfond (af år 1907) ..	»	20,212: 40
Göteborgs Högskolas Linnéfond (af år 1908) ..	»	50,617: 46
Erik Wijks donationsfond (af år 1909)	»	100,000: —
Gustaf F. Bratts donationsfond (af år 1909) ..	»	10,550: —
Konsulinnan Oscar Ekmans donation (af år 1909) ..	»	10,000: —
Dispositionsfonden	»	324,741: 46
Summa Kr.		3,616,158: 83

Motsvarande summa vid ingången af år 1909 var Kr. 3,454,835: 91.

Dessa fonder voro den 31 dec. 1909 placerade på följande sätt: Kr. 1,919,500 i inteckningar mot 5 % ränta, Kr. 200,000 i inteckningar mot 4½ % ränta; Kr. 284,000 i Helsingborgs stads 4½ % obligationer; Kr. 270,000 i Göteborgs hypotekskassas 4½ % obligationer; Kr. 50,000 i samma kassas 5 % obligationer; Kr. 157,500 i Allm. Hypoteksbankens 5 % obligationer; Kr. 54,100 i

samma Hypoteksbanks 4 % obligationer; Kr. 300.000 i Göteborgs Intecknings-Garanti-Aktiebolags 4½ % obligationer; Kr. 175.000 i Göteborgs-Borås järnvägsaktiebolags 4½ % obligationer; Kr. 105.000 i Enkla bolaget Bergslagsbanans intressenters 4½ % obligationer; Kr. 10.000 i Sydsvenska kraftaktiebolagets 5½ % obligationer; Kr. 91,058: 83 a löpande räkning med Skandinaviska Kreditaktiebolaget.

Behållningen å årsanslagets konto (den s. k. besparingsfonden) utgjorde vid samma tid Kr. 27,112: 16 (mot Kr. 33,682: 46 den 31 dec. 1908) och den kontanta behållningen i Rektorsexpeditionens kassa Kr. 3,492: 34. Dessa tillgångar sammanlagda med fonderna utgjorde salunda vid ingången af år 1910 Kr. 3,646,763: 33 (mot Kr. 3,490,951: 57 vid ingången af år 1909).

Till revisorer af Högskolans räkenskaper för år 1910 hafva af Kungl. Maj:t utsetts Lektor *J. Florén* med Lektor *H. A. Vinge* som suppleant och af stadsfullmäktige Lektor *J. Florén* och Handlanden *C. G. Dahl* med Fil. Kand. *J. A. Afzelius* såsom suppleant.

Undervisningen tager nästa hösttermin sin början torsdagen den 8 september.

Göteborg den 30 juni 1910.

Ludvig Stavenow.

LF
4539
L85

Lundström, Vilhelm
Göteborgs högskolas kurs
i Rom, 1909

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 05 10 11 012 5